SZABOLCS-SZATMÁR-BEREGI

SZEMLE

TÁRSADALOM • TUDOMÁNY • MŰVÉSZET

2008 | 1

- Bodnár Zsuzsanna
- Budaházi István
- Csoma József
- Fodor László
- Hamar Péter
- János István
- Jánosi Zoltán
- Kováts Judit
- Kujbusné Mecsei Éva
- László Gézáné
- Marik Sándor
- Onder Csaba
- Sípos Ferenc
- Szirmai Péter
- Tatai Zoltán

írásai

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREGI SZEMLE

XLIII. évfolyam 2008. február 1. szám

**SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG MEGYE ÖNKORMÁNYZATÁNAK FOLYÓIRATA
NYÍREGYHÁZA MEGYEI JOGÚ VÁROS TÁMOGATÁSÁVAL**

SZERKESZTŐSÉG:

NÉMETH PÉTER
főszerkesztő

MARIK SÁNDOR
főszerkesztő-
helyettes

FÁBIÁN GERGELY
társadalom

KARÁDI ZSOLT
művészet

NAGY FERENC
tudomány

ERDÉLYI TAMÁS
tervező
szerkesztő

E SZÁMUNK SZERZŐI:

BODNÁR ZSUZSANNA néprajzkutató, Nyíregyháza
BUDAHÁZI ISTVÁN költő, Nyíregyháza
CSOMA JÓZSEF tanár, Nyíregyháza
FODOR LÁSZLÓ adjunktus, Debreceni Egyetem
HAMAR PÉTER c. igazgató, Fehérgyarmat
JÁNOS ISTVÁN irodalomtörténész, Nyíregyházi Főiskola
JÁNOSI ZOLTÁN rektor, Nyíregyházi Főiskola
KOVÁTS JUDIT tanár, Nyíregyháza
KUJBUSNÉ MECSEI ÉVA főlevéltáros, ig. h., Nyíregyháza
LÁSZLÓ GÉZÁNÉ könyvtáros, Nyíregyháza
MARIK SÁNDOR újságíró, Nyíregyháza
ONDER CSABA irodalomtörténész, Nyíregyházi Főiskola
SÍPOS FERENC újságíró, Nyíregyháza
SZIRMAI PÉTER író, Budapest
TATAI ZOLTÁN közgazdász, Budapest

A címlapon *Kölcsey Ferenc szobra Nyíregyházán* (*Marik Sándor* felvétele)

A SZEMLE KORÁBBI SZÁMAI 2003-TÓL AZ INTERNETEN:
http://szemle.szszbmo.hu

monográfia*

Kujbusné Mecsei Éva

A megváltakozás időszaka I.

Nyíregyháza: mezővárosból örökváltott mezőváros

Még két évtizedig sem volt oppidum a település, félszáz nyíregyházi máris újabb jogállás elnyerését fontolgatta. 1802-ben egy gyűlésen ugyanis elhatározták, hogy a vármegye követeinek ajánlkozásával szabad királyi városi státuszért folyamodnak, remélve az ezzel járó szélesebb jogoknak: az országgyűlésen való részvételnek, a kollektív nemességnek, a szabad bíróválasztásnak, a széles körű igazságszolgáltatási és kegyúri jogok gyakorlásának, a regalék kötöttségek nélküli kezelésének, az adókivetésnek, a statutumalkotásnak, a lakosfelvételnek, a szabad végrendekezési és adásvételi jognak, az adó-, vám- és harmincadmentességnek, a tisztségviselők számadásaira és az árvákra való felügyelésnek, valamint a címerhasználatnak az elnyerését.[1]

Az első (Dessewffyekkel kötött) örökváltság

Az álom megszületését minden bizonnyal személyes tapasztalatok és a különböző módon szerzett információk inspirálták. Ha ugyanis megvizsgáljuk azt a migrációs útvonalat, amit az itt letelepedők bejártak, vagy azt, amit vásározás során, valamint az árendák megszerzése és fizetése érdekében beutaztak, akkor sok, különféle privilégiummal bíró, sőt szabad királyi státuszt is magáénak tudható településsel találkozunk. A migrációs tapasztalatokat, amelyek főként a felvidéki városokból származtak,[2] kiegészítették a vásározók hírei, akik a Hegyaljáról, Debrecenből, Szatmár, Bereg és Ung megyékből hoztak-vittek árukat és információkat.

A szabad királyi városi cím elnyerésére azonban a szerződéses jobbágyközösségnek csak akkor lett volna esélye, ha megváltakozik mindkét földesurától. A megváltakozás tárgyában írt folyamodványban[3] igyekeztek tervük mindenki számára előnyös voltát hangsúlyozni: a földesurak az eddigi jövedelmük tőkéjének megváltásért kapott összeget gyümölcsözőbb befektetésekre használhatják, a szabad királyi város nélküli Szabolcs megyében pedig lenne egy hely, amely

1. Czakó, 1973. 14.
2. Mezővárosok: Brezova, Gálszécs, Kubin, Nagyrőcze, Németlipcse, Pilis, Szirák Újhely; szabadalmas mezővárosok: Csetnek, Igló, Jósva, bányavárosok: Gölnic, Stósz, Szomolnok; szabad királyi városok: Eperjes, Kassa.
3. V. A. 101/j. 40/40. 1802: 3., 4.

* E rovatcím alatt jelentetjük meg Nyíregyháza Megyei Jogú Város monográfiájának már elkészült fejezeteit. *(A szerk.)*

fellendítené az ipart és a kereskedelmet. A kérvényt fogalmazó, fél évszázadig itt nótáriuskodó Miskolczy Mátyás, Gerliczky/Szuchács Mihály főbíró és a kérvényt a város gyűlésén aláíró 94 nyíregyházi azt remélte, hogy a földesurak a megváltakozás iránti kérelmüket elfogadják, és a nemsokára kezdődő országgyűlésen Nyíregyháza már megkaphatja a szabad királyi városi jogállást. Bár a Dessewffyek novemberben tartottak családülést, de a kérelmet nem tárgyalták érdemben addig, amíg a Károlyiakkal nem egyeztettek. Szerették volna ugyanis elkerülni az olyan kellemetlen helyzetet, mint amilyenek korábban a két birtokos külön-külön való eljárásmódja miatt adódott. Ilyen volt pl. az 1760-as években, amikor többen elégedetlenek voltak a telepítéskor tett ígéretek teljesülésével és el akartak költözni innen. Károlyi Antalnak ezt sérelmezve *„eltökéllett szándéka volt, hogy nem adja többet árendába a hűtlen nyíregyháziaknak a beneficiumokat, csak még most az egyszer, egy évre 1000 Rft-ért”*. A település másik felét bíró Dessewffy Sámuel és Sennyey Imre azonban sérelmesnek találta, hogy Károlyi velük nem egyeztette eljárását, s megkérdezésük nélküli döntött. Így külön, 2 évre 5000 Rft-ért adták ki a haszonvételek őket illető részét. Végül földesuraknak egymás között, ill. a településsel is sikerült rendezniük a nézeteltérést, így 1766-ban, a korábbiakhoz hasonlóan, a két birtokos újra közös szerződésben adta bérbe évi 5000 Rft-ért a korcsmát, malmokat, mészárszéket és a kilencedet. 1779-ben pedig a Dessewffyek azért tiltakoztak, mert a Károlyiak nélkülük tartottak úriszéket Nyírbátorban.

Míg a nyíregyháziak Károlyi József véleménnyilvánítását fiskálisa, Matsovszki Sámuel, szekretáriusa, Klobusiczky Ignác és inspectora, Borsicky Pál révén is sürgették, addig a Dessewffyek is komolyan fontolgatták az ajánlatot, mivel kényszerhelyzetben voltak, ugyanis a famíliából tizenketten kellett hogy osztozzanak a Nyíregyházáról befolyt jövedelem felén. Bizonyára a részbirtokosságból származó gondok, a család egyes tagjainak labilis anyagi helyzete, valamint az, hogy Nyíregyháza nem tartozott a törzsbirtokhoz, mind hozzájárult a város örökváltság iránti kérelmének elfogadásához.[4] Végül 1803. december 1-jén a Gerliczky/Szuchács Mihály főbíró vezette városi küldöttség megegyezett a családdal, amely 320 ezer rénes forintért átadta földesúri jogait a communitasnak.[5] A szerződést a főbírón kívül a küldöttség tagjai: Miskolccy Mátyás nótárius, Sexty András goeometra, Kovács János és Pál nemesek, Sulyán József és Huray János esküdtek, valamint Mányik Péter, Gráf András, Molnár Tamás, Ritkó Mihály és Bodnár György, valamint a helység nemes tagjainak képviselői írták alá. A családtagok nevében Dessewffy Sámuel által tett örökvallást a jászói konvent 1804. március 1-jén hitelesítette.

A Dessewffy család jászói konvent által hitelesített örökvallása, 1804.

„Mi a Keresztelő Szent János Egyház Jászói Konventje emlékezetbe ajánljuk jelen levelünk által mindenkinek, akiket illet, hogy néhai nagyságos és méltóságos

4. Az egyik örökös, Laffert Vince már ekkor 18 ezer forintért zálogba is adta birtokrészét a városnak 32 évre.

5. Az 1803. december 1-jén Fintán tartott családülésen a 320 ezer forintot a cslád tagjai akként osztották fel maguk között, hogy Dessewffy Teréz kapott 74 255, özv. Kapi Lászlóné és Meskó Vince 40 962 forint 30 krajcárt, Laffert Ignác, Vince és Rozália örökösei 27 308 forint 20 krajcárt, Dessewffy Sámuel, József, István, Júlia és Elelonóra 13 910 forint 50 krajcárt és özv. Dessewffy Istvánné 12 370 forint 50 krajcárt. Lásd V. A. 101/j. 40/40. 1803: 4.

Cserneki és Tarkői gróf Dessewffy Sámuel úr, néhai nagyságos és méltóságos Dessewffy Sámuel úrnak néhai méltóságos és nagyságos bárónő, Palocsai Horváth Klára asszonytól való egyenes leszármazottja személyesen a maga nevében, továbbá pedig minden leszármazottja és érdektársa nevében és helyett őfelségének folyó évi február 7-én, azt követően Pozsony vármegyének március 7-én és Sáros vármegyének ugyancsak folyó évi augusztus 7-én kelt, eredetiben bemutatott és kiadott levelével, mint azok meghatalmazottja, érett ésszel tett bevallásában, előttünk személyesen megjelenve – miután az alulírott osztályos érdektársak minden terhét és nehézségét, amennyiben az ügy az alulírottakat most érintené, vagy a jövőben érinthetné és illethetné – mindenben magára vállalta és korábban előre megfontolta, szabadon, ép ésszel, élőszóval – amint alább következik – előadta, kinyilvánította és bemutatta ezen szavakkal írott, általunk hitelesítendő örökbevallási szerződést.

Alulírott méltóságos és nagyságos Cserneki és Tarkői gróf Dessewffy Sámuelnek feleségétől, Palocsai Horváth Klára bárónőtől leszármazott alulírott utódai, jelen levelünk által emlékezetbe ajánljuk mindenkinek, akit illet, hogy mi korábbi jó megfontolás után elfogadtuk és elvettük Nyíregyháza mezővárosi közönségének érdemeit illetőleg tett kérelmének támogatását, másfelől pedig áttekintettük annak osztatlan állapotát, az ebből következhető bajokat, idő jártával azzal járó zavarokat, de legfőképpen pedig abból a célból, hogy megteremtsük magunknak és utódaiknak mindennemű s egyben alkalmasabb és hasznosabb jogai megóvását, azon mezővárosi közönséget és ezáltal azok lakosait, azoknak mindkét nembeli utódait, a rájuk tartozó és őket minden névvel nevezendő, akár személyüket, akár a mezővároson belül, vagy azon kívül eddig bennünket illető és általunk gyakorolt jogszolgáltatással együtt gyakorolt joggal, földesúri joggyakorlással és szolgáltatással együtt felmentettük, mentesítettük és felszabadítottuk. Egyben nemes nemzetes Sexty András, Kovács András és Kovács Pál, nem különben tisztes Gerliczky Mihály bíró, nemes Miskolczy Mátyás jegyző, továbbá Sulyán József és Horog János, a sokszor említett Nyíregyháza mezőváros esküdtjei, aztán Mányik Péter, Graff András, Molnár Tamás, Riskó Mihály, Bodnár György, a többször említett Nyíregyháza mezőváros részéről erre az alkalomra előttünk személyesen megjelent küldöttsége általi kérésre előírott módon, a földesúri joghatóságunk alól felszabadítottuk és felmentettük. A nevezett Nyíregyházán annak elkülönített és igaz határán belül levő dűlőin, az előbb általunk bírt belső telkeket, azon mezővárosiak saját telkeivel, mind teljességgel földesúri mind a nemes vármegye közházaival együtt beépítve, mindazonáltal a mindkét fél által előzetesen megteendő becsű óvásával, az azon levő minden jövedelmét, kiváltságát, királyi, földesúri és helyi adományát, haszonvételét, javadalmát, a bormérést, a mészárszéket, a sütőházakat, a malmokat, a serfőzést, a salétromfőzést, a megművelt és parlag földeket, kaszáló réteket, legelőket, szőlőskerteket, azok szőlőhegyeit, az erdőket, a legelőket, halászó vizeket, a vadászatot, a madarászatot és mindent, amelyek akár törvény, akár a Nyíregyházát illető kiváltságlevél szerint, vagy éppenséggel régtől gyakorolt, vagy újabb szokás alapján valamilyen módon a földesúri jogunk gyakorlatának része lett, a vásártartással és minden jogunkkal együtt 32 000, azaz harminckétezer rénes forintért, a tartozásért a mai napon készpénz fizetés helyett szerződés szerint való fizetés után örökre átengedtük és átadtuk, miután sem mi, sem utódaink semmiféle tulajdon jogunkat nem tartottuk meg. Ilyenformán az említett Nyíregyháza mezővárosban és a hozzácsatolt határban levő, minden odatartozó

határbeli és belső tartozékokkal, valamint minden továbbiakban jogosan királyi és korlátozottan földesúri illetékesség folytán eddig szedett és szedhető jövedelemmel és haszonvétellel együtt átengedtük, átszármaztattuk. Hogy pedig mind érdemeik, mind az ésszerűsség teljessége folytán ilyen módon megszerzett tulajdonukat mind ők, mind utódaik megtartsák az előírt adásvétellel, előre megfontoltan és korábbi elhatározással méltónak ítéltük az említett mezővárosunkat minden megtámadó ellenében, mint törvényes beavatkozó, az óvást mi és utódaink magunkra vállaljuk. Ezen felül kötelezzük magunkat ezen örökös adásvételi szerződés örökös bevallással való megtartására, hiteles helyen az említett mezővárosi közönség számára való átruházás megerősítésére. Továbbá kötelezzük magunkat, hogy az egész közönség a jelen szerződéshez a kegyes királyi jóváhagyást és beleegyezést megszerezze, (hogy biztosabb legyen felőle) támogatjuk és segítjük őket, mi vagy az utódaink, vagy az összes alulírottak közül senki visszahívással, visszavonással, vagy érvénytelenítéssel, akár pedig támogatással, a sokszor említett közönség általi beleegyezést, e királyi beiktatást megellenezve, ellentmondással sem mi, sem utódaink ne segíthesse és támogathassa. Mindezen előadottak örök erősségére és hitelére az elmúlt november havában közös akaratunkkal elhatározva, saját pecsétünkkel és aláírásunkkal megerősített szerződéslevelünket Nyíregyháza mezővárosának visszavonhatatlan érvénnyel fintai kastélyunkban 1803. december 1-jén tartott gyűlésünkben Deseőffy Terézia s. k. P. H., cserneki és tarkői gróf Deseőfy Sámuel s. k. P. H., cserneki és tarkői gróf Deseőffy József s. k. P. H., cserneki és tarkői gróf Deseőffy István s. k. P. H., báró Meskó Anna s. k. P. H., széplaki és enyiczkei báró Meskó Vince s. k. P. H., Helena Wittorf bárónő, másként báró Laffert Vince meghatalmazott felesége s. k. P. H., ifjabb báró Laffert Ignác s. k. P. H., özvegy Dessewffy grófné, született Windischgrätz grófnő s. k. P. H., Ormossy Juliánna, született Deseőffy grófnő s. k. P. H., Deseőffy Eleonóra grófnő s. k. P. H., báró Laffert Ignác ezredes mint Deseőffy Rozália grófnő végrendeleti gyámja s. k. P. H., Martsits János s. k., mint elhalt Deseőffy grófnő árváinak teljhatalmú megbízottja P. H. Előttünk Váradi Szakmáry Dániel, nemes Sáros vármegye törvényszéki táblai ülnöke és rendszerinti ügyésze s. k., ahogy a jelen szerződést Desseoffy grófnő, született Windischgrätz Johanna, valamint Ormossy neje, ugyancsak született Desseőffy és Desseőffy Eleonóra kisasszonya aláírta bizonyítom. Pozsony 1804. március 9. Galgóczy Antal szent római császári és apostoli királyi felség tanácsosa, nemes Pozsony vármegye rendszerinti alispánja.

P. H.

Előttünk a fentírt méltóságos és nagyságos Cserneki és Tarkői Dessewffy Sámuel gróf úr saját és a bent írt személyek nevében megkötött és megtárgyalt örökbevalló szerződéslevelet hiteles függő pecsétünkkel megerősítve azoknak, akiket illet, jogai szükséges megóvása érdekében kiadjuk és megerősítjük. Kelt Szent Gilbert premontrei apát kanonok napján az Úr 1804. évének október hónap 24-ik napján Zassio András prelátus és prépost., Mallyo József olvasó-, Waczek József éneklő-, Gedeon Rudolf őrkanonok, Farkas András, Meszessy Domonkos, Jánosik Jenő, Dudássy Baptista János, Barát Maximilian, Horváth Evangelista János konventi esküdt szerzetes és a fent említett egyházban Istennek szüntelen elkötelezett társ segítségével. Felolvasva és kihirdetve általam Waczek Károly éneklő kanonok s. k." Befűzött függő pecsét.[6]

6. Fordította: Balogh István. Lelőhely: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, V. A. 101/b. 36/36. 1804:1 Megjelent: Szabolcs-szatmár-beregi Szemle, 2003/1.; Latinul megjelent Barta István: Korai örökváltság-szerződések. Agrártörténeti Szemle, 1961. 94–115.

Az adásvételi szerződést Sáros vármegye ügyésze, Szakmári Dániel készítette és jutatta el az elöljáróknak. A Károlyiakkal azonban nem sikerült hasonló egyezségre jutni, minthogy Károlyi József meghalt, özvegye pedig a nyíregyháziak megismételt kérésére 1805. június 12-i levelében azt válaszolta, hogy 400 000 forintért átengedi a királyi dézsmát is, de megtartja a városban a belső telkét a kúriával együtt, a határban pedig még két telket. A város ezen felül vállalja fel a kegyúri jogot, tartsa fenn a római katolikus templomot és az iskolákat.[7] Minthogy ezeket a tetemes költségeket igénylő kívánságokat ráadásul a szolgálatmegváltásért a város által ajánlott 350 ezer forintot sem tudták teljesíteni a nyíregyháziak, a Károlyiakkal nem kötöttek ekkor még örökváltság-szerződést, hanem meghosszabbították az árendális contractust, 16 ezer forintért bérelve a megfeleződött regáléjogokat.[8]

Elég nagy terhet jelentett a Dessewffyeknek ígért összeg előteremtése, hiszen sokkal több pénzre volt szükség, mint amennyi a közkasszában a regálék jövedelméből a városnak megmaradt, és bár a lakosok több mint fele megadóztatható ingatlannal bírt, rövid idő alatt nagy összeget ebből a forrásból sem remélhettek a merész terveket fontolgató elöljárók. Ahhoz is nagy bátorság kellett, hogy az ismeretlen, törvényileg nem szabályozott, összegét tekintve pedig hatalmas és beláthatatlan terhet a nyíregyházi, főként szabad menetelű jobbágyokból álló közösség magára vállalja a XIX. század elején úgy, hogy még csak követendő minta sem sok volt.[9] Kölcsönt nyújtó bankok híján a pénzforrás feltalálásához is széles körű kapcsolat és megfelelő referencia kellett, az eredmény pedig inkább rózsaszín ködben úszó remény lehetett, mint jól kipróbált valóság. A város igazgatása, gazdálkodása valamint a lakosság anyagi tehetőssége azonban megfelelő alapnak tűnt. A nagy tervbe belevágva a város vezetői a kockázatvállalás mellett bizonyára alaposan átgondolták a közösségi gazdálkodás egyenlegének mindkét oldalát, a kiadást és a bevételt is, és úgy látták, hogy a mérleg hosszú távon pozitív lehet. A fontolgatás során mindenképpen szem előtt kellett tartaniuk, hogy a nagy összeg rövid idejű előteremtéséhez a hosszú lejáratú, nagy kölcsönök mellett rövid lejáratúakat, ill. kis összegűeket is fel kell venni – ezek kezelése, törlesztése pedig a gazdálkodás átszervezését, az igazgatási feladatok és tisztségek változását vonja maga után.

A hitelfelvétel ekkor már nem volt ismeretlen az elöljáróság számára, hiszen kisebb kölcsönöket már a XVIII. század 70-es éveitől vettek fel főként a puszták árendájának fizetésére a földesúri tisztektől és a közeli birtokosoktól. A korabeli hitelviszonyok miatt a nagyösszegű kölcsönfelvétel nagy próbatételt jelentett.[10] Hitelintézet nem ekkor még nem volt, így jogi és magánszemélyek kölcsöneire számíthattak a nyíregyháziak. A városban és közvetlen környezetében azonban kevés olyan hitelező volt, aki ekkora összeget nélkülözhetett volna hosszabb időre, ezért főként a kézműipar és a kereskedelem révén módosabb felvidékieket és a legnagyobb városokban (Bécsben, Budán, Pesten) élő ismerősöket keresték fel írásban

7. A Károlyi családra vonatkozóan lásd Fazekas Rózsa: A Károlyi család a nyíregyházi örökváltságok idején. In: Szabolcs-szatmár-beregi Évkönyv, 17. (megjelenés alatt – megjelenik 2006 szeptemberében)
8. A város 1806-ban és 1814-ben is megpróbált egyezségre jutni a Károlyi családdal – sikertelenül.
9. A megváltakozott mezővárosokról lásd: Kujbusné Mecsei Éva: „Nyíregyházán láttam egész nagyságában az örökváltság eszméjét, magát tanúsítani". Szabolcs-szatmár-beregi Szemle, 2003/3. 252–272.
10. Több – jó gazdasági körülmények és széles jogi lehetőségek között élő – mezőváros azért nem tudott megváltakozni, mert nem kaptak hitelt, saját erejükből pedig nem tudták előteremteni a szükséges összeget. Pl. Hódmezővásárhely kérésére maga Kossuth még a Magyar Kereskedelmi Társaságot is mozgósította külföldi kölcsön felhajtására, sikertelenül. Kossuth 20 helységről tudott, amelynek a hitelhiány miatt hiúsult meg a váltsága.

és személyesen a kölcsönszerzéssel megbízott deputátusok. Ha összevetjük a város migrációs és hitelkörzeti térképét, akkor szinte egyik lefedi a másikat – vagyis a Felvidékről első vagy második állomásként Nyíregyházára kerülők személyes és családi kapcsolata nem szakadt meg, sőt a hitelszükséglet idején felélénkült.

A váltságösszeget a város a részbirtokosoknak tartozott kifizetni. Velük egyenként egyezkedve hosszabbították meg a fizetési határidőket, de mindannyiójuknak igyekeztek 1805 végéig eljuttatni a megállapított összeget. Ahhoz, hogy a szerződést ne szegjék meg, 160 ezer rénes forintot kellett kölcsön kérni a városnak, aminek kamata 9600 rénes forint volt

Nyíregyháza hitelfelvételét minden bizonnyal megalapozott, jó piacra épülő szántóföldi gazdálkodása és piacképes pusztai állattenyésztése alapozta meg, de az sem elhanyagolható szempont, hogy tudták, kihez kell kölcsönért fordulni. A XIX. században több száz hitelezője volt a városnak. Közöttük a földesúri plenipotentiárius, Rácz Demeter, a fiscalis Mittuch Ferenc, bécsi és pesti hercegnék, közel és távol lakó földesurak, a város polgárai és egyesületei, Eperjes és környéke egyházi, jogi és magánszemélyei rangra, korra, jogállásra való tekintet nélkül. A hitelezők közül többen laktak Debrecenben, Egerben, Eperjesen, Késmárkon, Miskolcon, Nagykállóban, Nagykárolyban, Nagyváradon, Pesten, Szomolnokon, Tályán, Tolcsván, de közeli s távoli kisebb nagyobb helyeken is. 1804 és 1829 között majd egymillió forintnyi hitelt vett fel Nyíregyháza 66–6250 forint közötti összegekben. Ehhez igen széles körű kapcsolatrendszerre, illetve a rendszeres kamatfizetéshez és az ahhoz szükséges újabb és újabb hitelfelvételhez folyamatos kapcsolattartásra volt szükség.

A kölcsönügyletekhez a városnak egy teljesen új pénzgazdálkodási formát kellett kialakítani. A hitelek megszerzéséhez, a felvett pénz kezeléséhez és a kamattörlesztéshez már nem volt elég az általános gyakorlat, amelyben az elöljáróság csak passzív közvetítő volt, minthogy szerepe a kivetett adó kiszámítására, kivetésére, beszedésére korlátozódott, hanem azt a fajta kreatív gazdálkodást kellett más formában megvalósítani, mint amilyenre a bérelt regálék működtetése rászorította a tisztségviselőket. Itt megfelelő utakat, módokat kellett találni a hitelezőhöz vagy közvetítőhöz, a kölcsönzött összegek egy részét haszonnal meg kellett forgatni, és elengedhetetlen feltétele volt a pontos kamattörlesztésről és a szükséges újabb hitelek felvételéről történő gondoskodás.

A hitelek azonban nem csak a kölcsöntörlesztéshez kellettek, hanem forrásként is funkcionáltak, vagyis a kölcsön kapott készpénzt a beruházásokhoz is felhasználták, sőt haszonnnal meg is forgatták, hiszen a város az 5 %-os és a hosszú lejáratú hitelek adta lehetőséget kihasználva általában rövid határidőre és 6 %-os kamatra maga is kölcsönzött kisebb-nagyobb összegeket, főleg helybeli polgároknak és a közelben lakó földbirtokosoknak.

Nyíregyháza hitelképességének alapját a városi vagyon és a megváltakozás után szabadon kezelt és bérbe adott jövedelem adta, de erősítette az is, hogy a város elsődleges feladatának, becsületbeli ügynek tartotta a pontos törlesztést. A tőkék és a kamatok fizetéséhez szükséges pénzek megszerzéséhez a jövedelmeken túl igénybe vették az egyéb lehetőségeket is: földeket adtak árendába, igyekeztek behajtani a kintlévőségeiket stb. Ha ezek mind kevésnek bizonyultak, akkor pedig a „város szavának és hitelének fenntartása” érdekében újabb kölcsönöket vettek fel.

A kisebb királyi haszonvételek (beneficia regalia) közül az italmérés és kocsmáltatás, a húsmérés és mészárszéktartás, a malomtartás, valamint a vám

és 1786 után a vásár jogából származó pénzek adták a közösség jövedelmének közel kétharmadát. A további részt az adókra és a pusztaárendákra beszedettek, a vármegyének tett szolgáltatások térítései, valamint kisebb kölcsönök és egyéb, apró bevételek képezték.[11]

A legjövedelmezőbb itt is, mint az országban a legtöbb helyen, a bormérés, sörmérés-, főzés, ill. a szeszfőzés volt. A regale bevételeknek jóval több, mint fele a kocsmáltatásból származott. A betelepülés évében még csak egy kocsmaház volt, ez azonban a lakosság számának növekedésével egyenes arányosan nőtt, és a XIX. sz. elején már fél tucat kocsmában borozhattak a mezőváros lakói. Az 1800-as években az electa communitas engedélyt adott a magánháznál történő italmérésre is, de kemény büntetéssel sújtotta azokat, akiket kurta korcsma tartásán kapott. A bérelt pusztákon álló csapszékeket, csárdákat is igyekezett a város külön szerződéssel saját kezelésébe vonni.[12]

Az örökváltság összegét azonban csak ideiglenesen „pótolták" a kölcsönökkel, a felvállalt összeget a városnak kellett kigazdálkodnia, illetve a lakosoknak vagyonarányosan kifizetni. 1804-ben 1678 lakosra vetettek ki váltságadót: az 1346 házat, az 1710 kötélalj földet és a 279 nyilas szőlőt is 60-60 forintért lehetett megváltani – mindebből összesen 200 400 forintnak kellett volna bejönnie. De többen voltak olyanok, akik 30 év alatt sem voltak képesek megfizetni a rájuk róttakat. 1824-ben a kamatokkal együtt még mindig volt 30 888 váltóforint 11 krajcár óváltságbeli tartozás,[13] sőt 1836-ban is számon tartottak még e jogcímen 13 358 forintot. A befizetések akadozása miatt a hiteltörlesztéshez újabb kölcsönöket vett fel az elöljáróság, és a váltságkassza deficitjének elkerülése érdekében újabb pótadókat vetett ki. Ezekkel együtt összesen 440 350 forintot kellett volna fizetnie a lakosok.

A ház, a föld és szőlő megváltása érdekében volt, aki kénytelen volt kölcsönt felvenni vagy eladni ingatlanjainak egy részét. Az 1725 házas és házatlan zsellér zsellér, ha megváltotta házát, ill. vett házat, és még volt pénze, akkor szabadon vásárolhatott a megélénkült ingatlanforgalomban szántót vagy szőlőt is.

Annak ellenére, hogy Bogár Tamás perceptor 2-3 deputátussal utcánként járva sürgette a befizetést, nem gyűlt össze olyan összeg, amelyet a kölcsöntörlesztés igényelt volna, ezért személyes ráhatással igyekezett az elöljáróság fizetésre szorítani a lakosokat. 1810-ben azonban már olyan szorítóvá vált a helyzet, hogy a több mint 160 ezer forintos hitel törlesztéséhez újabb adókat kellett kivetni.[14]

Az első örökváltsággal kapcsolatos anyagi tehertételt még növelte az is, hogy Dessewffy Lajos – elérve a nagykorúságot – protestációt nyújtott be az örökváltság ellen. A békés megegyezés érdekében Nyíregyháza 40 000 forintot fizetett még neki azért, hogy örökvallását megtegye.[15] Nem sokkal később azonban Dessewffy Mária jelentkezett hasonló igényekkel. Vele 10 000 forintban egyeztek meg. Az újabb teher miatt újabb bevételi forrást kellett keresni. *„1811. március 30-án úgy határoztak, hogy pótváltság címén 1 kötélalj föld után 40, 1 ház után 20, 1 nyilas szőlő után 30 rénes forintot vetnek ki nominális bankóban. A következőképpen számoltak:*

11. A XVIII. század második felében készített elszámolások nagy része még nem kezeli külön tételként a regálékból befolyó pénzeket, az 1800-as évek elejéről azonban már pontosabbak az adatok, mivel a bevételi források rovatai állandósultak és a legtöbb bevételt hozó jövedelemágak is jól körbehatárolhatók.
12. A harangodi csapszéket pl.1761-ben Kállay Jánostól vették bérbe. A későbbiekben már maguk a pusztabérleti szerződések biztosították a város számára a bérleményen lévő italmérő hely használatát.
13. V. A. 101/f. 37/37. 1824:46.
14. Az egy kötélalj szállásföldön felüli területet bírók kötelesek voltk a többletet is pénzen megváltani és a 60 Rft-on felül fizetni.
15. 1811. március 15-én hitelesítette ezt az örökvallást a jászói konvent.

1500 kötélalj föld után kötélaljanként	*40 rft*	*jelent*	*60 000 rft-t*
1300 ház után házanként	*20 rft*	*jelent*	*26 000 rft-t*
230 nyilas szőlő után nyilasonként	*30 rft*	*jelent*	*6 900 rft-t*
a váltságkasszába tartoztak még			*34 709 rft-al*
a város külső adósai tartoztak még			*43 415 rft-al*
Összesen:			**171024 rft.**”[16]

Az örökösök követelése még nem ért itt véget. Minthogy 1811-ban amikor egyötödére értékelték le a forgalomban lévő papírpénzt,[17] Dessewffy Lajos újabb perrel fenyegette meg a várost mondván, hogy a kialkudott és kezéhez kapott 40 000 forint már csak 8 ezret ér, kéri tehát a maradék 32 ezret. A nyíregyháziak a békesség kedvéért végül 1818 májusában 10 ezer bécsi értékű forintot ajánlottak neki 6 %-os kamattal.[18]

A Dessewffy-féle örökváltság a város egész vezetésének struktúrájában változást kívánt. Az örökvallásban ugyanis a Dessewffyek lemondtak földesúri jogaikról és azokat átengedték a communitasnak. A néhány nemest leszámítva jobbágyokból álló nyíregyháziak közössége ezáltal a Károlyiak birtokos társa lett. Emiatt az elöljárók feladatköre újabbakkal is bővült: így az örökváltság-szerződéssel kapcsolatos teendőkkel. Közülük kiemelendő a földesúri család tagjaival való kapcsolattartás, a nagykorúvá válók újabb igényeiről való egyezkedés, a fizetnivalók előteremtése és célba juttatása, valamint a szükséges hivatalos fórumokon való szerződések bemutatása és érvényesítése.

A másik a contractusban előírtak teljesítésének, nevezetesen a váltságösszeg kifizetéséhez szükséges nagy összegű és több hitelezőtől felvett kölcsönügyletekkel volt kapcsolatos.[19] Ehhez a városnak egy teljesen új pénzgazdálkodási formát kellett kialakítani. A hitelek megszerzéséhez, a felvett pénz kezeléséhez és a kamattörlesztéshez már nem volt elég az általános gyakorlat, amelyben az elöljáróság csak passzív közvetítő volt, minthogy szerepe a kivetett adó kiszámítására, kivetésére, beszedésére korlátozódott, hanem azt a fajta kreatív gazdálkodást kellett más formában megvalósítani, mint amilyenre a bérelt regálék működtetése rászorította a tisztségviselőket. Itt megfelelő utakat, módokat kellett találni a hitelezőhöz vagy közvetítőhöz, a kölcsönzött összegek egy részét haszonnal meg kellett forgatni, és elengedhetetlen feltétele volt a pontos kamattörlesztésről és a szükséges újabb hitelek felvételéről történő gondoskodás. Ehhez nagyfokú autonómiára és a döntések meghozatalához széles hatáskörrel bírókra volt szükség. Ez a harmadik nagy feladat, a falusias-mezővárosias igazgatásnak a kialakult helyzethez való alakítása során formálódott ki: új tisztségeket és testületet hoztak létre, valamint felülvizsgálták, módosították, szükség esetén összevonták vagy megosztották a régi hatásköröket. Az igazgatási apparátus az új feladatok megoldására koncentrálva alakult át: a communitas operatív testületeként létrejött a gazdálkodószék, a regale beneficiumokat kezelő bírák munkájának közvetlen szervezésére és ellenőrzésére pedig bevezették az inspectori tisztséget. A városi háztartás egyensúlyának meg-

16. Részletezve: Cservenyák, 1974. 59.
17. Az 1811–1817 közötti infláció jó lehetőséget biztosított arra, hogy a város igyekezzen visszavizetni kölcsöneit. Erről részletesen lásd Cservenyák, 1974.
18. A Dessewffy család oldalágához tartozó Horeczkyekkel az örökvallás-per 1842-ben ért véget azzal, hogy a város 10 000 forintot fizett ki számukra. Lásd Lukács, 1886. 261.
19. Ezekről részletesen lásd Cservenyák, 1974.

tartására, illetve a megváltakozással járó kiadások fedezésére a pénzkezelést két kassza feladatává tették (adó- és váltságkassza), valamint szigorú takarékossági intézkedésekkel megszüntették a város feleslegessé vált kiadásait.[20] Az igazságszolgáltatás folyamatossá tételére az egy személyű ítélkezés helyett 1806-ban felállították a főként tulajdonjogvitákban bíráskodó senatust.

A negyedik nagy feladatkör a város kommunális ügyeinek intézése lett, amelynek egy részét az 1822-től működő, ún. városszépítő bizottság felügyelte. A félig megváltakozott város azonban nemcsak jövedelmét igyekezett a racionalizálás és a folyamatos és fokozatos ellenőrzés által növelni, hanem ingó és ingatlan vagyonát is. Ennek is köszönhető, hogy 20 év múlva is hitelképesnek bizonyult, és a város másik felét is meg tudta váltani.

Az első örökváltság után még inkább fontossá vált, hogy a közösséget a legrátermettebbek vezessék, illetve a jövedelmeket megfelelő számú, képzettségű és meghatározott hatáskörrel ellátott tisztségviselői kar irányítsa. A magistratus választására az eddig különböző időpontokban tartott éves tisztújító üléseken került sor. 1806-ban pl. március 10-én gyűltek össze a lakosok. Meghallgatták a leköszönő bíró számadását, majd megválasztották az újakat.[21] Minthogy a tavaszi tisztújításokon kevesen jelentek meg, hiszen a gazdálkodás ekkor sok feladatot adott, így a hétközben a szállásokon tartózkodók nem jöttek be a gyűlésre. Szerencsésebb időpontnak tűnt a választásra a december, ezért 1820-ban az alábbi határozat született a tisztújítás napjáról: *„Minekutána már jó eleve ennek előtte a város elöljárói világosan kinyilatkoztatták volna azon kívánságokat, hogy a bírói választás ennek utána a karácsonyi ünnepek előtt való napokon (amidőn közeli országos vásár nem történne) s ennek véghez menetele után pedig, hacsak lehetséges, még azon hétnek napjaiban a többi, választatni s újíttatni szokott hivatalt és szolgálatot viselő személyek is választatnak, hogy itt a tekintetes vármegyével teendő computus a város számadásaival egy időben menvén véghez, eszerint ezen város kormányzásában a jó rend és egyformaság annál inkább előmozdíttathatna. Melyeknél is fogva folyó esztendőbeli hónap 18. napján (elébb dobszó és templomi hirdetés által közönségessé tétetvén a lakosoknak a bírói választás) tekintetes Markos Mihály uradalmi fiskális úrnak elölülése alatt a bírói hivatalra candidáltatván nemzetes Benkő István, Sulyán József, Mányik Péter és Nalivanko Mihály urak, főbírónak a votumok többsége után nemzetes Mányik Péter úr választatott. Továbbá törvénybírói hivatalra candidáltatván nemzetes Sulyán József, Angyalossy Pál, Huray János, Bodnár András és Meggyessy István urak, a votumoknak többsége után nemzetes Sulyán József úr törvénybírónak választatott.”*[22]

A választás előbb felkiáltással, később titkos szavazással történt. 1822-ben arról tanácskoztak, hogy *„miképp kellene a bírói választás módját úgy megállapítani, hogy a méltóságos uraságnak, úgy a városnak ne praejudicálna, azonban a választó népnek választó szabadsága is épségben hagyattatna, jövendőre nézve pedig állandóul rendes bévett szokásul szolgálna. Melyre nézve minden környülállásaival fontolóra vétetvén az eddig változólag s gyakorízben a választó népnek nem minden zúgolódása nélkül gyakorlott többféle bírói választás módjaik, végre azok közül az itt alább írt választás módja, mint amely által, amidőn a méltóságos uraságnak, úgy a városnak is candidálásbeli szabadságok egyformán határoztatna, de nem akadályoztatna, egyszersmind a választó népnek nagyobb kiterjedésű*

20. Köztük 1818-ban a közkonyhát.
21. V. A. 102/k. 78/78. No. 1404. 1803.
22. V. A. 101. 1/1. No. 113. 1820.

választásbeli szabadság engedtetik."[23] Ekkor úgy határoztak, hogy megneveznek 10-12 lakost, akikből a földesúr tisztje 5-6-ot candidál, és közülük választ majd egy főbírót a város népe. A választásra kijelölt órában sokan összegyűltek – köztük a helybeli papok és tanítók is – és miután a fő- és vicebírók hivatalukat megköszönve lemondtak, Jákó István uradalmi fiskális a beadottakból előbb a főbíróságra jelölt hat személyt, akik közül 67 szavazattal ismét Benkő Istvánt választották meg, majd a törvénybírónak ötöt, akik közül a legtöbb, 62 szavazatot Belus András kapott.

1823-ban fontosnak tartották a jelölésre vonatkozóan rögzíteni, hogy egyrészt a hivatalban lévő bírák természetszerűen jelöltek, másrészt a 12 főt úgy kell a választott közönség tagjainak kiválasztani, hogy „vallásbeli tekintetekre" is figyelemmel legyenek.[24]

A XIX. század első bő harmadát átfogó harmadik szakaszban a hivatalviselés idejét nem az otthoni körülmények határozták meg, hanem a nagy hatalmú, számos kedvezménnyel bíró, sőt már rendszeres fizetést is húzó bírák hivatali idejük alatt mutatott, a város érdekében végzett munkája. A gazdasági, jogi eredményeket elérő fő- és törvénybírónak akár huzamosabb időre is bizalmat szavaztak a lakosok, sőt volt, akit évek múlva újra és újra megválasztottak.

Több évre választott nyíregyházi fő- és törvénybírák az első és második örökváltság közötti időszakban

Név	Főbíró	Törvénybíró
Mányik Péter	1800–,1805,1814–1816	1821–1822
Gerlitzky/Szuchacs Mihály	1802–1804	1795–1896,1800
Markus Balázs	1807–1809	1805–1806
Sulyán József	1810–1811	1809,1821–1822
Reguly Gábor	1812	1810–1811
Juhász Nalivankó Mihály	1817–1819	1827
Benkő István	1820, 1823–1825, 1827, 1829, 1833–1834	1817, 1835

Ennek az időszaknak az egyik jellemzője az, hogy a bíróságra jelölt gazdák elég tehetősek voltak már ahhoz, hogy a szálláson lakó fiaik mellé szolgákat fogadva gazdaságukat akkor is zavartalanul folytathassák, ha őket a közösség ügyei bent tartották a városban.

A másik fontos jellemző, hogy a parasztgazdák mellett egyre nagyobb számban viseltek bírói tisztségeket a kézművesek, mint pl. a 8 évben főbíróságot viselő Mányik Péter, Nalivanko Mihály, akiket szintén több évben választottak fő- és törvénybírónak.

1818-tól már készpénzbeli honoráriumot is kaptak a bírák a törvénydíjak, bírságpénzek, életbeli deputátumok, szalonna, bor és a város által bérelt földeken 6 köblös, őszi és tavaszi vetés alá való földterületek mellett, valamint mentesek voltak az adó- és más közterhek alól.

A bírák segítőjéül választott testületet, az electa communitast is meg kellett újítani a haláleset vagy betegség miatt megüresedett helyek pótlásával, hiszen

23. V. A. 102/a. 2/82. 231–233. fol. 1822.
24. V. A. 101. 1/1. No. 488. 1823.

a jelentős tehervállalás teljesítése, a város birtokossá válása olyan problémákat vetett fel.[25]

A választott közönség azokból a jobb módú gazdákból alakult újjá, akik gazdaságuk mellett részt tudtak vállalni a közügyekből, illetve már valamilyen tisztséget viselve ismerték a város igazgatásának, gazdálkodásának mechanizmusát. Többen fő- vagy vicebírók, perceptorok, sáfárok, a beneficiumok jövedelemkezelő bírái voltak.

A communitas tagjainak megbízatása életfogytig szólt, ezáltal a gazdálkodás irányításának folyamatosságát biztosító testületté vált az évente újraválasztott tisztségviselők mellett. Az aktuális gazdasági feladatok nem jelentettek a communitas tagjainak mindennapos elfoglaltságot. Kezdetben ritkán, az 1820-as évektől azonban az elvégzendő, eldöntendő ügyek szaporodásával már rendszeresen üléseztek.

A communitas tagjai nem kaptak fizetést, hanem őszi és tavaszi vetés alá való földdel honorálták munkájukat. Azok, akik a különböző feladattal megbízott küldöttségekben külön feladatot láttak el, megállapított napidíjat és más egyéb juttatást (fuvar, ellátás stb.) kaptak.

A választott közönség az örökváltságokig a földesuraktól árendált, vagy használatba kapott javakkal, azt követően pedig a város saját tulajdonába került jövedelemforrásokkal legjobb belátása szerint, szabadon gazdálkodhatott. E feladatok ellátására, a gazdálkodásban tevékenykedő tisztségviselők munkájának irányítására, összehangolására, ellenőrzésére 1818-ban a közönség 30 tagjából létrehoztak egy operatív testületet, a gazdálkodószéket, amely a közönség utasítása szerint és ellenőrzése alatt dolgozott. *„A gazdálkodószék a választott közönségből szakadt ki, s mintegy helyette és nevében működött, intézkedett, főként gazdasági, pénzügyi kérdésekben.”*[26]

Az új testület kezdetben rendszertelenül, csak az ügyek sürgősségétől függően ülésezett. 1824 után azonban igencsak megszaporodtak az elintézésre váró feladatok: 1818–1823 között 566 előterjesztésben hoztak döntést,

A döntéshozó testületek mellett ráirányult a figyelem a megváltakozást biztosító jövedelmekre és az azokat kezelők személyére és hatáskörére.

A város bevételei közül a legjelentősebb részt a kocsmáltatás biztosította, így a haszonvételek kezelői közül ennek a kezelőit látták el a legrészletesebb hivatali utasítással, illetve a borbírói, majd borinspectori tisztségekre választották a legtekintélyesebb polgárokat.

A kocsmaházak szaporodása és az ebből származó bevételek fokozása ösztönözte az elöljáróságot arra, hogy törekedjen az e tisztséggel járó, szokásjogon alapuló feladatokat és kötelességeket minél pontosabban meghatározni és rögzíteni. Ezen kívül a communitas operatív szervének, a gazdálkodószéknek a megalakulása után többlépcsőssé tették a feladatirányítást és a visszacsatoló ellenőrzést azzal, hogy a döntést hozó testületek és a végrehajtó tisztségviselők közé beiktatták az ún. controlleriai hivatalt. Az ennek képviseletében tevékenykedő, az éves tisztújításkor választott két inspector hatáskörébe tartozott ezután a borbírák munkájának és a kocsmáltatással kapcsolatos teendőknek a közvetlen szervezése, irányítása, ellenőrzése.

25. V. A. 102/k. 78/78. No. 1404. 1804.
26. Hársfalvi, 1982. 32.

A város jövedelmének védelmét, az ellenőrzés hatékonyságának fokozását szolgálta az is, hogy az egyes tisztségviselőktől, így a borbíráktól és -inspectoroktól is a XIX. század elejétől folyamatos, minden fontos részletkérdésre kiterjedő írásbeli elszámolást követeltek meg.[27] A borvásárlásról, a kocsmárosoknak való borkiadásról, az elfogyott mennyiségről részletes jegyzőkönyvet kellett vezetni. Ennek alapján számolták ki ugyanis, hogy mennyi tiszta jövedelem illette a várost.

A borbíráktól kapott jelentést áttekintve az inspector köteles volt a communitas gyűlését, vagy annak tartásáig az elöljárókat tájékoztatni arról, hogy lehet-e a város kocsmáiban megfelelő áron elegendő italt kapni, a város főbíráját pedig a tudomására jutó kurta kocsmákról kellett informálnia. A város gyűlésében havonta táblázatos jelentést beterjesztve referált az elfogyott és megmaradt ital mennyiségéről, a város tiszta hasznáról, valamint részletes helyzetképet adott a kocsmákról külön-külön is.

Az italvásárlásokat a választott közönség megbízásából a gazdálkodószék által kinevezett küldöttség, vagy egyedi megbízások alapján az inspector, a helyi borok esetében a borbírák végezték. Az italok felvásárlása után a választott közönség meghatározta a különböző fajták iccéinek árát. A további gazdálkodást az inspectorra bízta, aki miután végigkóstolta a beszállított hordó szilva- és rozspálinkákat, saját belátása szerint dönthetett, hogy megvásárolja-e a város számára, vagy visszaküldi. A jónak és megtarthatónak ítélteket az ő jelenlétében akózták meg. Ezt követően az inspector saját pecsétjével látta el a hordókat, igazolva, hogy mindent rendben talált. A vásárolt italmennyiségről lajstromot készített, majd a pénzügyek rendezéséhez assignatiót adott ki.

A város pincéjében csak azok a hordók lehettek, amelyekről az inspector tudomással bírt, mint ahogy ő engedélyezhette a hordók máshol történő tárolását is. Fontos feladata volt még a kocsmák italokkal való ellátása. A borbírákkal és kocsmárosokkal minden hónap elején az elmúlt hónapban kimért italokra nézve kiverést kellett tartania. Erre a borbírák előre megtudakolták a kocsmárosoktól az általuk kimért, illetve a még kiverésre váró hordók számát. Ezután a hordók icceszámából kiszámolták, és a kocsmárosok könyvébe bejegyezték a járuló summát. A kiszámolt mennyiségből levonták a kocsmáros részét (50 icce után 1 icce), valamint a borbírák keze alá adott seprű mennyiségét. Az így képződött összeg képezte az elszámolás alapját, amelyből az inspector kiszámolta a tőkét és a hasznot.

A kiverésről az inspectornak is külön lajstromot kellett vezetnie. Ebben havonkénti lebontásban kocsmánként tüntette fel az eladott és még meglévő italok fajtáját, mennyiségét, árát, a lehetséges kiadásokat és a város tiszta hasznát. Feljegyzést kellett vezetnie a hetente vagy legalább kéthetente tartott kocsmaellenőrzésekről és az italok mennyiségét, árát, minőségét, a mérőedények hitelességét, a helyiség tisztaságát érintő tapasztalatairól. Arra pedig kiváltképp figyelnie kellett, hogy nem csalják-e meg a várost, és nem árulnak- e a kocsmárosok maguk szerezte italokat.

A borbírák kötelesek voltak mindennap a vett borok mennyiségéről jelentést tenni az inspectornak, aki azt azonnal adminisztrálta. Arra is az inspector vigyázott, hogy a borbírák több seprűs bort, mint amennyi márciusig fogyni szokott, ne vegyenek. Sátoros ünnepeken a választott közönség által megállapított olcsóbb árú szilva- és rozspálinkát is csak az inspector kijelölése szerint és felügyelete alatt mérhették a borbírák a nagyvendégfogadó pincéjében. Ezen kívül feladata volt az

27. V. A. 101. 1/1. 24. fol. 1818.

is, hogy a választott közönség ármódosításait mindenhol pontosan betartassa. Vigyáznia kellett arra is, hogy az óborok elfogyása előtt új bort ne mérjenek, hogy a várost meg ne károsítsák.[28] A borbírák instrukciója szerint az évente e tisztségre választott két főnek az inspectori utasításban érintetteken túl még a következő feladatokat kellett ellátnia. A helybeliek borát a választott közönségtől kapott részletes utasítások (mennyiség, minőség, ár) szerint kellett felvásárolni. A két borbíró keresett fel minden szőlősgazdát, és informálódott az eladásra szánt borokról. A vásárlást legalább 5 héttel a csapra verést megelőzően kellett lebonyolítani, hogy a borok kiméréskor már tisztultak legyenek.

A borbírák felelősséggel tartoztak a vett borokért, minthogy az ő dolguk volt a borkóstolás, füzérezés, a hordók lepecsételése és megfelelő feliratokkal való ellátása (hordó száma, iccék száma stb.). A vásárlást pontosan adminisztrálták.

Ha a választott közönség által meghatározott mennyiséget nem tudták helyben felvásárolni, akkor ezt jelenteniük kellett az inspectornak. A borok kocsmákba való elosztását, a hordók butelliákra való lehúzását az inspectorok felügyelete és irányítása alatt végezték. A hordóknak a kocsmákba való kiszállítása azonban a pintér feladata volt. A borbíráknak három külön könyv vezetését tette kötelezővé a pontos és részletes adminisztrációt mind fontosabbnak tartó városi vezetés. Az egyikbe a vásárolt, a másikba a kiadott borokról és az üres hordókról kellett a legfontosabb információkat beírni, míg a harmadikba a kocsmárosok által kivert italok mennyiségét jegyezte be az inspector. Ezen kívül külön lajstromot vezettek az őket érintő városi határozatokról, valamint a naponta vett italokról.[29] A borbírák több alkalommal bálcomissáriusi tisztséget is viseltek.

A borbírák és inspectorok évi fizetésükért jelentős jövedelemre felügyeltek, de pénzügyeket nem intézhettek, az a perceptor hatáskörébe tartozott.[30] A tekintélyes jövedelmet biztosító kocsmáltatás szervezését ellátó borbíróknak és -inspectoroknak főként a hivatali elit azon tagjait választották meg, akik bírták a közönség bizalmát. Így sokan az e tisztséget viselők közül a törvény-, illetve főbíróságig is eljutottak, mint pl. Augustin Mihály, Garay György, Mányik Péter, Sulyán József.

Forgalmát tekintve a sörfogyasztás meg sem közelítette a borét, így a városi serház üzemeltetése nem volt nélkülözhetetlen a város számára. 1811-ben, amikor a sáfárok: Lucsik György és Moucsan János javasolták, hogy zárják be a serházat, mert annyira felment az élet ára, hogy a ser- és pálinkafőzés nagyon megdrágult, a communitas helybenhagyta a bezárást. Később újra megindult a főzés, azonban 1821-ben leégett az épület. Bár két év múlva újraépítették, jövedelmezőség tekintetében továbbra sem vált jelentőssé.

Annál ígéretesebb volt a vásárból befolyó jövedelem, amit kezdetben a vásárbírák kezeltek, sőt önmaguk különíthették el az őket illető részt is. 1822-ben azonban a város rendeletben tiltotta meg az önkifizetést, s a vásári jövedelmek kezelésével együtt a kifizetéseket is a perceptor hatáskörébe utalta.[31]

A vásárbírák munkája a vásárvám pontos beszedése, *„a kocsmárosi italoknak, piaci élelmeknek mivoltokra, s azoknak igaz mértékeikre, fontjaikra"* való felvigyázás, valamint a város határozatainak és a jó rendnek betartására való ügyelés volt. A

28. V. A. 101. 7/7. No. 2070. 1834.
29. A borbírák és -inspectorok által vezetett lajstromok közül csak néhány elszámolás maradt fenn.
30. A kocsmáltatással kapcsolatos pénzügyek kezelése a perceptor hatáskörébe tartozott. Lásd V. A. 101. 1/1. No. 234. 1822.
31. V. A. 101. 1/1. 36. fol. 1822.

vásárokon kívül is felügyeltek a kocsmákban, mészárszékekben használt hiteles mértékekre.

A vásártartás első éveiben a teendők ellátására két, majd ezt követően 30 évig egy vásárbírót választottak az éves tisztújításkor. 1818-tól a megszaporodott feladatok indokolták, hogy újra két, sőt időnként három vásárbírája is volt a városnak.

Munkájukért a vásárbírák különböző juttatásokban részesültek, az országos és hetivásárkor a sallériumon felül napidíjat is kaptak. A pénzbeli juttatásokon kívül 1818-ig a többi tisztségviselőhöz hasonlóan ingyen étkezhettek a városi konyhán. A XIX. század elejétől mentességet nyertek a heti szeres szolgálatok, valamint a katonatartás terhe alól is.

A vásárbíróság is azon tisztségek közé tartozott, amelyik az igazgatási hierarchia alsóbb lépcsőfokaként lehetőséget adott viselőjének a gazdálkodás irányításába való bepillantáshoz, a közösségért végzett munkára való alkalmasság bizonyításához.

A vásárbírók bekerültek az igazgatási elitbe, s ezáltal közelebb jutottak ahhoz a lehetőséghez, hogy elnyerjék a nagyobb anyagi előnyökkel járó tisztségeket, illetve a döntéshozó testületek tagságát. Benkő István, aki 1801-ben volt vásárbíró, 1812–1813 között borbíró lett, majd 1820, 1823–1826, 1828–1829, 1833–1834-ben főbíróvá választották. Nalivankó Mihály 1791-ben, Sztruhár Mátyás 1806-ban, 1810, 1811-ben, Garay András 1825-ben, Fitkonidesz András 1829-ben volt vásárbíró. Mindannyiójukat e tisztség viselése után a későbbiekben a város nagyobb jövedelmet biztosító bevételeinek kezelőivé választották.[32]

Malmok a XIX. század elején is épültek a városban: 1804-ben pl. Szokol Pál malmainál még egy kásamalom, 1805-ben az Ekés- vagy Szarvas-sziget vizeire épült új vízimalom, 1807-ben az alvégieknek építettek újat.[33] 1823-ban az újpiacon két kerékre való szárazmalom, a Pazonyi utca nyugati oldalán pedig egy egykerekes malom készült el. A malommal kapcsolatos ügyeket továbbra is a malombíró intézte, míg a feladatok közvetlen irányítását és ellenőrzését az inspector végezte, aki 1822-től a malmok kulcsát is őrizte.[34]

A mészárszékek üzemeltetői a helybeli mészárosok voltak. Munkájukat városi tisztségviselő, a székgazda felügyelte addig, míg a város árendába nem adta a székeket az azokat működtető mészárosmestereknek. Ezután mint bérlet az electa communitas ellenőrzése alá tartozott. Ritkán, de előfordult az is, mint pl. 1816-ban, hogy a Károlyiak mint földesurak az árenda ellenére mérettek italt és húst az országos vásárokon, megsértve ezzel a város jogait.

A székeket hosszabb időn át ugyanazok a mészárosok bérelték: Maurer Mátyás, Balás Gottlieb, Balla Sámuel. Rajtuk kívül rövidebb időre lett székárendátor Moucsán Mihály (1805), az 1810–20-as években Nedeczki János, Benkő István, Kovács Pál, György és Mihály, Sulyán József.

1805-ben Moucsan Mihály és Maurer Mátyás 350 rénes forintért, 3 mázsa faggyúért és 6 mázsa ökörhúsért vehette bérbe a városi mészárszékeket. Rajtuk kívül 130 forintért engedélyezték licitálás szerint a szalonnamérést négy városi lakosnak.[35]

32. Nyíregyháza vásárairól részletesebben lásd Kujbusné Mecsei Éva: Nyíregyházi vásárok (1786–1837). In: Helytörténeti tanulmányok, 9. Szerk. Gyarmathy Zsigmond. Nyíregyháza, 1993.
33. V. A. 102/a. 2/82. No. 2807. 87. fol.
34. V. A. 101. 1/1. No. 232. 1822.
35. V. A. 101/k. 78/78. 1804:43. No. 1886.

1818-ban már felépült az alsóvárosi mészárszék is. Ennek árendátora Nedetzki János lett, aki 211 rénes forinton kívül 1 mázsa húst és 1 mázsa faggyút adott a városnak. Ekkor a piaci és a Szarvas utcai székek árendásai 250 rénes forintért és 2-2 mázsa faggyúért, illetve húsért Maurer Mátyás és Balás Gottlieb voltak.[36]

Az 1820-as évek elején az alsószék árendája 250–275 rénes forint, a piacié 430–480 rénes forint, a piaci új sertésvágóé 350–450 rénes forint, a Szarvas utcán lévőé 350-400 rénes forint körüli pénzösszeg, illetve 1–2 mázsa hús és faggyú volt.

A szék hússal való ellátásáról az árendátor gondoskodott. A szarvasmarhákat és juhokat elsősorban a városi lakosságtól kellett beszereznie. Csak akkor vehetett idegentől, ha helyben nem kapott megfelelő minőségű vagy mennyiségű árut. Szükség esetén a város magára vállalta a hús beszerzését, de ilyenkor a mészárost 4 forint büntetéssel sújtották. Pénzbüntetést kellett fizetnie az árendátornak akkor is, ha az általa kimért hús nem volt friss, ha nem a város által hitelesített mértékekkel mért, ha nem tartotta be a vármegye által meghatározott limitációs árat, ha nem volt rend és tisztaság a székben, és ha a vásárlókkal nem illendően viselkedett. Az általa okozott kárt akár vagyonának elárverezésével is megtéríthette a város.

A mészárosok munkájának segítéséhez a város azzal járult hozzá, hogy engedélyezte a cselédek mellett vágólegények tartását.

A mészárosok a felvásárolt állatokat a vágásig maguk tartották el. Ehhez a város külön legelőrészt biztosított számukra. A vágóhíd felépüléséig az állatok levágását a mészárosok saját házaiknál végezhették.[37]

Az árendát négy részletben pontosan fizető, a lakosság és az elöljáróság megelégedésére dolgozó mészárosoktól szívesen vette a bérletigényt a közönség. Licitre is csak az jelentkezhetett, akinek szakmai hozzáértéséhez, becsületességéhez nem fért kétség, akire rá lehetett bízni a lakosság ellátását és a városi vagyont képező mészárszéket.

A XIX. század elejétől a mezőgazdasági struktúraváltás, valamint a kezdődő gyapjúkonjunktúra is kezdte éreztetni hatását. A bérelt pusztán egyre nagyobb mértékű lett a szántóföldi művelés, a legelőn pedig a szarvasmarhák mellett, sőt néha helyett, megnőtt a juhok száma. Mivel a földesúr nem avatkozott bele a pusztabérlésekbe, a döntések: szerződéskötés, árendafizetés, gazdálkodási formák kialakítása, irányítása az örökváltságok előtt is teljesen a communitas jogkörébe tartoztak. A városi bevételek között az árendált pusztákból befolyt pénzösszeg nem igazán jelentős. A legelésbér, a pusztai kocsma haszna, és az esetleges subárendátorok által fizetett készpénz alig volt több mint a bérleti díj.[38] Ami igazán lényeges a pusztaárendálásban, az csak közvetetten jelentkezett a városi költségvetésben. Elsőként a lakosok adóját kell megemlíteni, hiszen a nyíregyháziak anyagi gyarapodásának egyik forrása a jó piaccal bíró állattenyésztés volt. A másik figyelemre méltó lehetőség az, hogy a tisztségviselők és conventionátusok számára fizetés helyett vagy mellett legeltetési lehetőség vagy művelhető terület volt adható a bérelt pusztákon. A pusztákon bérfizetés nélkül legelhetett a legeltetést és pusztai mezőgazdálkodást helyben irányító pusztagazda, a felügyelő pusztainspector, a gulyásgazda és a pásztorok néhány állata.[39]

36. V. A. 101/f. 37b/37b. 1817:8.
37. Uo.
38. A perceptor feladata volt, hogy a pusztára kiadott költségek és az innen származó bevételek arányában úgy számolja ki az ott legelő állatok bérét, hogy az fedezze a város kiadásait, sőt némi haszon is legyen rajta.
39. 1830-ban három árendális pusztán legelő 3029 állat közül a pusztai tiszteknek és cselédeknek 129 állata legelt ingyen.

A pusztai gazdálkodás ellenőrzésére a XIX. század elejétől inspectort választottak. Az inspector közvetlen irányítást, ellenőrzést gyakorolt, elszámolt a perceptorral, illetve beszámolt az általa felügyelt jövedelemforrásról a közönségnek. A XIX. század első évtizedeitől minden pusztának külön gazdája és inspectora volt. A pusztagazdai tisztségre a város polgárai önként is jelentkezhettek. Közülük, illetve a communitas által alkalmasnak talált jelöltek közül nem a lakosság választott az évi tisztújításkor, hanem a bérlet életbe lépésekor a közönség döntött arról, hogy ki lássa el ezt a munkát.[40] Nevüket a tisztségviselők között ritkán tüntették fel, sőt a perceptor által készített számadásokban sem nevezik meg őket, így arról, hogy kik látták el e tisztséget csak keveset tudunk.

Feladatuk meghatározásával azonban már többet foglalkozott a tanács, mivel annak pontos körbehatárolása a jövedelem biztonságát jelentette. 1821-ben született az a határozat, miszerint pusztainspectornak olyanok tétessenek, akik a gulyára és gulyásokra is felügyelnek. A legelésbér szedését azonban ekkortól az esküdtek feladatául jelölték meg.[41]

A pusztagazdáknak pontosan tudni, sőt a XIX. század elejétől írásban is rögzíteni kellett, hogy kinek mennyi és milyen állata legel a pusztán, melyik állat ellett meg, melyiket milyen betegség ért, mennyi állat döglött el, és azok kinek a tulajdonában voltak stb. Gondoskodniuk kellett a pusztán legelő állatok megfelelő ellátásáról (etetés, itatás stb.). 1821-ben pl. a tikosi pusztainspector azt is feladatul kapta, hogy a gulyásgazda gondatlansága miatt megdöglött állatok gazdáit a gulyásgazda visszatartott conventiójából kárpótolja.[42] Ezen túl ellenőrzést gyakoroltak az állatok felügyeletét végzők (számadók, bojtárok) felett, és alkalmanként beszedték a legelési díjakat is.[43] A beszedett pénzzel hétfő délutánonként kellett elszámolniuk. A pusztabírák pusztánként más-más konvencióért dolgoztak, de általában 15 marhájuk legelhetett ingyen. A gulyásgazdák, úgy a pusztainspectorok is mentességet kaptak a fejadó fizetése alól is.[44]

A tisztséget nemcsak a gazdálkodással foglalkozók vállalták. 1825-ben Újvárosra gulyásgazdának elfogadott Moravszky András csizmadia, 1832-ben ugyanitt lévő pusztagazda, Krajtsovits János kerékgyártó volt.

Már a XVIII. század végén igyekezett a város érvényt szerezni annak az elképzelésének, miszerint a régi lakosok tulajdonában hajdan volt erdőrész megilleti a betelepedetteket is, de törekvése ekkor sikertelennek bizonyult. A város lakosai számára a települést környező erdők a megváltakozásig tilalmasak voltak. 1803-ban az örökváltsággal a város tulajdonába került az erdőterület Dessewffyeket illető fele, összesen 447 hold. Ebből 117 hold volt a be nem fásított rész.[45] 1824-ben, a város jövedelmének számbavételekor, a 40 sectióra osztott erdőből évi 1600 váltóforint származott. A teljes megváltakozás után majd 900 holdnyi erdőterülete lett a városnak. Ezt vásárlások és zálog útján is gyarapították.[46]

40. 1795-ben, amikor a kisteleki árendás puszta elöljárója, Kovács Pál lemondott, helyette a község a szokásos módon választott újat. A posztra a communitas és a bíró tett javaslatot. Lásd V. A. 101/e. 37/37. 1754:1.
41. V. A. 101. 1/1. No. 362. 1823. Tizedesek, mezőbírák városon kívüli ténykedésükért 1 rénes forint napidíjat kapnak.
42. V. A. 101. 1/1. No. 145. 1821.
43. V. A. 101. 5/5. No. 186. 1833.
44. V. A. 102/a. 15/95. ad 342. 1841.
45. V. A. 102/d. 40/120. 1800:1.
46. 1824-ben pl. a Szalai Barkóczy családtól vették meg a bogdányi jószágban lévő Eresztvény erdőt 781 darab fával 1716 forintért, a Kállaiak nagykállói erdejének egy részét pedig az 1830-as évektől zálogban bírták. Lásd V. A. 101/g. 38/38. 1824:16.

Az erdőből származó bevételek, amelynek felügyeletére Kovács András t nevezték ki inspectorként, leginkább a fa-, patics-, vesszőeladásból, a fűhordásból, valamint a be nem fásított, művelés alá adott földek (krumpli-, tengeri-, len-, őszi vetés) terragiumából tevődtek össze.

A város egyéb ingatlan és ingó vagyonának gyarapodása is megindult a megváltakozás után. Ennek felügyeletét, kezelését 1820 után évente már ketten látták el. A városgazda munkája meglehetősen szerteágazó volt és nagy felelősséggel járt még azután is, hogy 1818-ban feladatainak egy részét átvette az új hatáskörrel ellátott comissarius. A forspont comissariusi hivatalt azonban továbbra is a városgazda látta el.[47] A városgazda felelt a város terményeinek és ingóságainak állapotáért, biztonságáért, azok utalványra történő kiadásáért. Gondoskodnia kellett a város és a vendégek lovainak ellátásáról, a raboknak adandó élelmiszerekről. A városi ingatlanok eladása mellett intézte a szükséges vásárlásokat is. Munkájáról, a rábízott javakról elszámolással a közönségnek tartozott.[48] A városgazdák a rájuk bízott városi javakért egyformán feleltek, a hibájukból keletkezett kárt fele-fele arányban saját vagyonukból kellett megtéríteni. Éppen ezért erre a tisztségre azokat választották, akikben a közönség a korábbi tevékenységét alapul véve feltétlenül megbízott, valamint bírói foglalás alá vehető ingatlannal bírt.

A város vagyonának gondozását többek között Gráff Györgyre, Augusztin Mihályra, Szmolár Mihályra, Moravszky Mártonra, Sulyán Józsefre, illetve a Kováts család tagjaira bízták. A betelepedés után vezető tisztségekbe került családok tagjai közül itt is képviseltették magukat a Markók, Trsztyánszkyak, Garayak. Augusztin Mihály pl. esküdt, borbíró és perceptor volt városgazdai tisztsége előtt, míg utána törvény-, illetve főbíró lett.

Az első örökváltság és az azzal járó fizetési kötelezettségek szükségessé tették a pénzügyek kezelésének megreformálását is. A perceptor által végzett feladatot két részre osztották. Létrehozták egyrészt az adó- vagy közkasszát, amely a jövedelmeket is kezelve fizette az állami, megyei, földesúri kötelezettségeket, sőt a város belső kiadásait is innen fedezték, másrészt az új feladat, a váltság kifizetéséhez szükséges pénzforgalom lebonyolítására létrehozták a váltságpénztárat. „Tétetett váltságcassa exactorának becsületes és érdemes férfi s lakos Bogár Tamás azon instructióval, hogy ezután nemcsak azt várja, hogy a pénzt behozzák önként az adósok, hanem minden illendő módokkal mindig magához kettőt vagy három deputátust csatolván sürgesse, és szedje utcánként a váltságadósságot. Mely szolgálatjáért resolváltatik s rendeltetik az város communitásától esztendőnként száz és ötven rénes forintokat."[49]

Az újonnan létrehozott váltságkassza kezdetben csak adminisztratív alapon működött: az örökváltsággal kapcsolatos lakossági befizetéseket és kölcsönpénzeket, valamint az adókassza által váltságcélokra átadott összegeket kezelte. Felügyeletét külön e célra kinevezett küldöttség látta el, amely a bíróválasztáskor számolt be az ellenőrzés tapasztalatairól, a kassza állapotáról. Néhány év múlva azonban a váltságkassza hatáskörébe kerültek a legnagyobb bevételt jelentő városi jövedelmek is, bár továbbra is kiemelt feladata volt a lakosság váltságfizetésének bonyolítása, a kölcsönök felvétele és adása, a földesurak részére megállapított összegek (váltság, a város bevételeiből a Károlyiakat árendális díjként illető rész stb.) pontos fizetése.

47. V. A. 101. 11/11. No. 2850. 1837.
48. V. A. 102/j. 76/156. 1821:14.
49. V. A. 101/c. 78/78. 1804:34.

1824-től feladata kibővült: az összes haszonvételből származó pénzek ide folytak be, s innen történtek az ezek fenntartását fedező kiadások is. Így az adókassza ezután már csak az adók beszedésével és rendeltetési helyükre való juttatásával kellett, hogy foglalkozzon.[50]

A perceptorok munkáját csak olyan közmegbecsülésnek örvendő nyíregyházi polgárokra bízták, akik egyrészt tekintélyük és szakértelmük révén képesek voltak ellátni e felelősségteljes tisztséget, másrészt – nem évente újraválasztott tisztségről lévén szó – vállalni tudták akár hosszabb időre is e megbízatást. A perceptorok között voltak parasztgazdák, kereskedők, kézművesek. A tisztség fontosságát mutatja, hogy az e tisztségre választottak közül többen a legmegtisztelőbbet, a bíróságot is elnyerték (Szuchacs/Gerliczky Mihály, Markó Ádám és György, Mányik Péter stb.).

Mint ahogy a jövedelemkezelő bírák közvetlen irányítására és ellenőrzésére a XIX. század elejétől inspectorokat választott a communitas, úgy a pénzügyeket kezelőket is igyekeztek közvetlenül erre a feladatra kirendelt hozzáértőkkel felügyeltetni. A XIX. század elejétől a számvevők a fiskálissal és a vicehadnaggyal alkották a számvevő bizottságot. A perceptori számadás vizsgálatát csak akkor lehetett lefolytatni, ha mindannyian jelen voltak.[51]

A város pénzvagyonának alapját a regalek mellett a földek jelentették. A városi kertek, majorok, kaszáló felügyeletére conventionatusokat neveztek ki. 1818-ban már 6 kertgazdát választottak a város kertjéhez közel lakó 24 kiválasztott gazda közül a communitas tagjai.[52] Feladatuk a város kertjére, majorjára, valamint a városi állatállomány ellátására való felügyelés volt. A későbbi forrásokban hol kert-, hol majorgazdának nevezett tisztségre az alkalmasnak talált személyeket a választott közönség „megszólította”, de önként is jelentkezhettek a jó gazda hírében álló polgárok. A gazda felügyelete alá került a város majorja az ott lévő épületekkel, eszközökkel, marhákkal és az ott lakó cselédekkel. Míg tisztségét viselte, kint kellett laknia az inventárium szerint átvett majorban és gondot viselni az ott lévő, a város vagyonát képező marhákra, cúgbeli és a borbírák rendelkezésére álló lovakra, a jármos ökrökre és a bikákra.

A lovak számára a zabot a városgazda biztosította, de az esküdtek jelenlétében kiporciózott szénáról és annak feletetéséről a majorgazda gondoskodott. A majorban lévő szénából vagy szalmából a város és vendégei marháinak adhatott commissio nélkül porciót, a katonaságnak csak a városgazda tudtával.

A béresek és pásztorok gondviselése alatt lévő bikák etetése és a majorban dolgozók fölött állandó és széleskörű ellenőrzési jogköre volt. Észrevételeit, megjegyzéseit, javaslatait közvetlenül a főbírónak tehette meg. Adminisztrációs kötelezettségei közé tartozott a majorban lévő ingatlanokról és állatokról felvett lajstrom vezetése. Pontosan be kellett írnia a város kertjébe behordott széna mennyiségét, valamint a behordó nevét és a szénatakarás helyét is. Év végén számadást kellett tennie a keze alatt lévő javakról, amikor átadta tisztét az új majorgazdának.[53]

A kertgazda fizetésként 2 köböl búzát, 8 köböl gabonát, 4 véka főzeléket, 30 font sót, 4 köblös gyepföldet és 60 font marhahúst kapott.

50. Külön elszámolással bírt az árvagyám keze alatt lévő árvapénztár, valamint a törvénybíró által kezelt kórházkassza. Ezek felett a felügyeletet a communitas látta el.
51. A fiskális salláriumot, a többiek évi tíz pengő honoráriumot kaptak.
52. V. A. 101/k. 39/39. 1818:8.
53. 1835. december 29-én.

A közvagyon és a rend őrei már az impopuláció éveiben is jelentős feladatkörrel bírnak a folyamatosan népesedő városban. A hadnagy, a lovas tizedesek mellett 1818-tól comissarius felügyeli a városi vagyont, jegyzi fel a városgazda által jelentetteket, vezet pontos és részletes lajstromot vezetnie a külső és belső forspontokról, az őrlésről, vízhordásról, faszolásról. Ügyelni tartozott arra is, hogy a faszolásra nyáron azok menjenek, akik csak marhával bírtak, földdel nem. A földdel rendelkezőket télre osztotta be. A város elöljárói által kinevezett, a városi kerthez közel lakó 24 gazda közül is a comissarius döntése alapján szólított fel a városi hajdú a széna-, szalmafaszolásra kijelölt hat főt. A comissariusnak kellett gondoskodni a meg nem jelentek pótlásáról is. Quietantia mellett a várostól porcióban keze alá adott szénát és zabot kiutalta a katonaságnak, az urasági tiszteknek, a vármegye előkelőbb tisztjeinek, a tizedeseknek és a város cúglovainak. Idegeneknek, több napra induló városi kocsisoknak azonban nagyobb mennyiséget csak a város bírájának írásbeli utasítására adhatott ki. Neki kellett felügyeletet gyakorolni a kapott porciót, és a naponta megtett utat adminisztrálni köteles kocsisok felett is. A messze útról hazatért lovaknak a dupla porciót a városgazda mérte ki, de bírói engedély alapján a comissarius feladata volt annak kiadása. A quartélymesterrel együtt a katonatiszteknek és az ispotálynak átadandó edényekről és ágybelikről, a városgazdával pedig a quietantia mellett conventióba kiadott, illetve a feleslegben maradt és értékesítettekről vezetett együtt jegyzőkönyvet.

Felügyelte és adminisztrálta a levélhordást, a vármegye számára dolgozó ácsok, kőművesek munkáját, illetve az ácsmunkára 12 napszámot adó városi molnárokat. A bíró tehermentesítése volt a célja annak a rendelkezésnek, miszerint a comissarius feladatává tették a katonaság adódó problémáinak megoldását, illetve a kisebb civódásokban való igazságszolgáltatást.[54] A comissarius munkájának segítésére a városgazdán kívül hetente egy hajdút és egy kisbírót is megbízott a választott közönség.

Miután a comissariusi hivatal minden tárgyat külön tartalmazó, részletes jegyzőkönyvvezetést kívánt, erre a tisztségre 1818-ban a választott közönség Gráff Sámuel vicenótáriust nevezte ki.[55] Fizetése 400 rénes forint, nyolc köböl rozs, négy köböl búza, egy köböl kása, egy mázsa só, egy mázsa hús, egy mázsa faggyú, egy hízott sertés, egy öl fa volt, továbbá örökösödés, vagyonmegosztás után taksa, valamint a főbíró távollétében a városgazdával együtt való ítélkezéskor a törvénydíj fele, 8 garas járt neki.[56]

Gráff Sámuellel a comissariusi hivatal 1820 októberéig működött. Ezután feladatának gazdasági részét a városgazda és a gazdálkodószék vette át, a rend fenntartását pedig a „rendőrséget viselő kapitányi hivatal" látta el, amely 1833-ban átvette a vásárbíráktól is a piac ellenőrzését, sőt a vásári rend fenntartása mellett a határ rendjéért is felelt. A kapitány fő feladata a közrend és -biztonság feletti őrködés volt. A szállásokat és a határt vigyázó mezőbírák felügyelőjeként kötelessége volt a mezőbírákkal a rájuk vonatkozó városi határozatokat megismertetni és a mezőbírák által feljelentett rendbontókat megregulázni.

54. Ide nem értvén a verekedéseket, nevezetes becstelenítést és más testi vagy pénzbeli büntetést maga után vonó eseteket, örökösödésbeli egyezséget, osztályt, örökösödést.
55. Gráff a comissáriusság elvállalásakor ígéretet kapott arra, hogy e hivatal megszűnése után más városi tisztséget kap. 1820-ban a gazdálkodószék tagjai, 1823-ban a választott közönség tagjai között volt. 1828-ban városi nótáriusi tisztet látott el a foglalkozására nézve kereskedő Gráff Sámuel.
56. Hivatalához azonban nem járt rész a kisteleki szállásföldekből. Lásd V. A. 101/k. 78/78. 1818. 1804:34.

A belvárosi rendfenntartásban főként a piac, a kocsmák, boltok és mészárszékek környékének rendjét kellett biztosítania. Ügyelnie kellett a piaci árulóhelyek elrendezésére és rendjére, az árusokra és az áruk minőségére. A boltokban és kocsmákban a hiteles mérőedények használatát, a kimért italok és áruk minőségét és a nyitva tartást kellett ellenőriznie.

Belátása szerint büntetetést is kiszabhatott a rend ellen vétőkre.[57] Azt, hogy joga van a mészárszékek ellenőrzéséhez, a székárendások szerződéseiben is rögzítették. A „cserép- és téglagyárak is rend- és csendőri tekintetben a kapitány által megvizsgálandók" voltak.[58]

A közrend megőrzésére éjjeliőröket és strázsákat fogadott a közönség, ezek irányítása is a kapitány feladata volt. Neki jelentett minden reggel az éjjeliőrök feljebbvalója, az őrhadnagy. Gyakran kellett intézkednie kocsmai verekedésnél, sőt a tiltott játékokban részt vevőket is szemmel tartotta.

A városban gyakran tomboló tűz megakadályozására statutum rendelkezett arról, hogy fakéményeket és zsúptetőt új házakra tenni már nem lehet. Ennek felügyeletét, illetve a határozat ellen cselekvők büntetését: a tető és kémény lerántását is a kapitány hatáskörébe utalták.

Comissariusnak (bálcomissarius) nevezték az 1820-as évektől a farsang idejére megbízott borinspectort is, akinek feladata a farsang színhelyének, a szállónak és kávézónak, valamint azok padimentumának tisztántartása, világosítása, az ételekre, italokra, muzsikusokra, a jó rendre való felügyelés volt.[59]

Segítőjének hetenként egy kisbírót is megbízott a választott közönség. A kisbírák fizetése 1813-ban 20 rénes forint, ezen kívül évente egy havi lóporció alóli mentesség és csizmára való volt. A comissarius mellé 1818-tól hetenként egy hajdút is küldött a választott közönség. Országos vásárok idején a vásárbíróság munkáját két hajdú segítette. A hajdúkat, mint városi conventionatusokat, 2 pár csizma, évente 1 nadrág, mente és köpeny illette meg. Ha hosszabb útra kellett mennie a kiadott feladat teljesítése érdekében, akkor a második naptól 12 krajcár napidíjat is kapott.[60] Az 1820-as évekig a városnak három hajdúja volt. 1821 decemberében úgy határozott a közönség, hogy ezután csak két hajdút fogadnak fel. Ha azonban a főbíró szükségét látta a harmadik hajdúnak is, akkor szabadon szegődtethette, nem kellett megvárnia a decembert, a rendes cselédfogadás idejét.[61]

A szállásmesterség „folyvást tartó hivatal" volt. E tisztségre a választott közönség több évre nevezett ki egy városi polgárt, akit felruházott a katonasággal kapcsolatos ügyek közvetlen intézésének jogával: ő vásárolta a szükséges eszközöket, gondoskodott a katonaság állatállományának takarmányozásáról, a katonai célokat szolgáló épületek gondviseléséről, felügyelte és szervezte a lakosok katonai szolgáltatásának teljesítését. A beszállásoláshoz ismernie kellett a város mindazon rendszabását, amely meghatározta, hogy ki mennyi időre és hány katonát köteles eltartani, ki milyen közmunkát ad. Mindezekről feljegyzéseket kellett készítenie, amit minden év végéig be kellett terjesztenie a gazdálkodószék elé. Kötelességei közé tartozott az is, hogy Mindenszentek napjáig a katonát tartott lakosok neveiről és katonatartásról

57. A büntetés mértékét is meghatározta a tanács. Lásd V. A. 101. 16/16. No. 158. 1844.
58. Uo. No. 159.
59. V. A. 101. 3/3. No. 2024. 1830., V. A. 101. 5/5. No. 576. 1833. Munkájáért a bálcomissarius 1833-ban a váltságcassából 2 pengő napidíjat kapott. A bálcomissáriusi tisztséget 1840-ben megszüntették, feladatát átvette a kapitányi hivatal. Lásd V. A. 102/a. 10/90. No. 1835. 1840.
60. V. A. 101. 12/12. No. 159. 1838.
61. V. A. 101. 1/1. No. 217. 1821.

készített listáját elkészítse, és a tanácsnak beadja.[62] Főleg katonai és kincstári bérfuvarozás lebonyolítására alakult 1811-ben a Czúgos Társaság, amely a várossal kötött szerződés alapján Debrecen és Tokaj között szekerezett.[63]

A megváltakozott városnak a választott tisztségviselői és a gazdálkodáshoz, rendfenntartáshoz szükséges conventionatusai mellett szaktisztviselői is voltak. A nótárius mellett ugyanis a jogi képviselethez szükség volt állandó törvénytudóra is. A fiscalisi tisztre 1807-ben Mittuch Ferencet, a Dessewffyek volt városi tiszttartóját kérték fel, aki 300 rénes forintért, útjaihoz forspontért, évi 12 öl fáért és a húsvéti és pünkösdi ünnepekre egy-egy hordó sörért el is vállalta a város jogi ügyeinek vitelét.[64] Amikor 1808 októberében Mittuch lemondott, az elöljárók sikerrel keresték meg Bozóky Istvánt, és mint városi fiskálisnak a Mittuch-féle fizetés mellé még 8 köböl búzát és két köböl zabot, valamint kényelmes lakást is ígértek. 1815-ben új fiscalis jött. A korábbi fizetségért Draskóczi Draskóczy Jánost választották meg a város jogi ügyvivőjének.[65]

Az értelmiségiek köre bővült az itt praktizáló orvosok számának növekedésével. 1804-ben Hönsch György seborvos, 1805-ben Benedikty Dániel, 1808-ban Deáky József érkezett ide. 1821-ben a már helybeli születésű orvosa is volt a városnak: Posonyi János.[66] Itt élt még az 1830-as években Juhász Mihály, Takács Lajos és Karlovszky Lajos. 1845-ben lett városi főorvos Meskó Pál. Marhaorvosként jött Nyíregyházára 1821-ben Gerzsabek János, akinek a halála után, 1828-ban a Pestre menő küldöttség feladatul kapta, hogy keressen marhaorvoslásra is alkalmas kovácsot.[67]

A lakosok és az állatállomány egészségére a doktorok vigyáztak. A haldoklóknak az itt gyülekezettel rendelkező négy vallás lelkésze adta fel az utolsó kenetet és kísérte el utolsó útjára, míg az árván maradt gyerekekről a város árvagyámja gondoskodott. 1806-ban azzal a megjegyzéssel foglalták statutumba a tutori hivatal állandósítását, hogy megjegyzik: „ez meglévén".[68]

A gyámok fontos feladata volt a végrendelettételnél való jelenlét,[69] az árván maradt gyerekek felkutatása, a hagyatékok kezelése. Figyelmet fordítottak az árva gyermekek ellátására, esetleg taníttatásukra. A lányoknak férjhez menetelig, a fiúknak legénnyé válásig, illetve nagykorúságig gondozták a javait, igyekeztek megőrizni, növelni vagyonuk értékét: az ingatlanokat bérbe adva műveltették, a készpénzt pedig kölcsön formájában forgatták. A kölcsönzés formáját, adminisztrálását az elöljáróság több rendeletben is szabályozta. Ezek szerint a gyámnak a folyamodók sora szerint listát kellett vezetni arról, hogy mikor ki jelentette be igényét az árvapénztárból adandó kölcsönre, majd sorban szólította fel kölcsönvételre

62. V. A. 101. 15/15. No. 728. 1841.; A katonaság nemcsak anyagi terhet jelentett, ill. igazgatási feladatokat adott a nyíregyháziaknak, hanem időnként az igazságszolgáltatási jogot is gyakorolni kellett a bíráknak pl. olyan esetekben, mint amilyen 1818. április 26-án történt. Ekkor ugyanis néhány városi lakos és az ide bekvártélyozott katonák között tömegverekedés tört ki, amelyben tizenöten sérültek meg.
63. Szabó, 1985. 127. oldal 16. jegyzet; A társaság tagjai a várostól bérbe vett 400 hold kaszállón, illetve szántón is gazdálkodtak.
64. V. A. 102/k. 78/78. No. 1843. 1807.
65. V. A. 102/k. 78/78. No. 2524. 1815.
66. Posonyi illetménye az 1820-as években 200 ezüst forint, deputátuma 8 köböl rozs, 3 köböl búza, 3 öl fa volt, illetve beteglátogatásért annyit kérhetett, mint Benedikty.
67. V. A. 101. 2/2. No. 1509. 1828.
68. V. A. 101/h. 39/39. 1806:13.
69. V. A. 102/a. 3/83. No. 832. 1828.; A nyíregyházi lakosok az impopulációt követően szabadon adhatták-vehették-örökíthették javaikat.

a lakosokat.[70] Továbbá pontos jegyzéket kellett vezetnie arról, hogy melyik árva pénzéből kinek mennyit és mire adott, kik az adós kezesei, és fizeti-e a tartozását. Volt olyan időszak, amikor évente négyszer, majd az 1830-as évek elejétől Vízkereszt táján kellett elszámolnia a vezetett jegyzék alapján a gondjaira bízott pénzzel.[71]

A gyámot az electa communitas választotta az írástudó, majd jogvégzett lakosok közül, remélve, hogy ők átlátják és hozzáértéssel végzik a feladat szociális és financiális részét is. 1806-tól az árvagyám tagja volt a bíráskodási jogkört a Károlyiakkal megosztó senatusnak. A népesség sokszorozódásából adódó feladatnövekedés indokolta, hogy 1824 decemberében második árvagyámot is nevezzenek ki Reguly Gábor személyében.[72]

Az igazgatás átalakulása mellett ebben az időszakban indult meg a céhek kialakulása is. A céhszervezet, amely a korábbi századokban lendítő ereje volt a városiasodásnak, Nyíregyháza újratelepítésének idején a nagy múltú kézműipari központokban már bomlásnak indult, de az új forma, a manufaktúra még nem hódított teret. A XIX. században így az új városképző tényező mindinkább a belkereskedelem lett, ami azonban feltételezte a kézművesek létét. A XVIII. századi újratelepítés során Nyíregyházára elsősorban a széles határból földet remélők jöttek. A régi lakosok, de a migránsok között is alig volt iparos. Majd csak az 1770-es évektől indult meg a kézművesek bevándorlása, amikor a Felvidéken bezárkózó céhek miatt az Alföldön keresték megélhetésüket a céhből kiszorult mesterek és legények. Közülük sokan telepedtek le itt, ahol a négy országos vásár mellett a nagy lélekszámú állattenyésztő-földművelő közösség biztos belső piacot jelentett. A kézművesek számának a növekedésével szükségszerűvé vált a hagyományos érdekvédelmi szervezet, a céh megalakítása, amely elavulttá váló elemei ellenére is hozzájárult a helyi mezővárosi társadalom formálódásához. Már a betelepítés utáni szabad évek elteltével létrejött szerződésben is szerepelt az, hogy megfelelő számú kézműves letelepedése esetén a földesúr céhprivilégiumot szerez. Az 1770–1780-as bevándorlásnak köszönhetően egyre több mesterember telepedett itt le, mint azt az 1793-ban kelt „a Nyíregyházán található és különös céhet formálni kívánó mesteremberek" összeírása is mutatja, amely szerint 254 mester élt a mezővárosban. Közülük a csizmadiák, kovácsok, szabók, szűcsök, vargák, kalaposok, lakatosok, molnárok a nagykállói céhhez, az asztalosok a tokaji, bártfai céhhez, a kerékgyártók a patakihoz, a szíjgyártók a patakihoz és tokajihoz, a kötélverők a nagykárolyihoz, a festők a lőcsei, besztercebányai, szepesváraljai céhekhez tartoztak. Céhen kívül dolgoztak az üvegesek, ácsok, kőművesek, mészárosok. [73]

A céhek – többszöri kísérlet után – végül 1818-ban alakulhathattak meg. Ekkor 10 kézművescsoport kapott privilégiumot: a legnagyobb létszámban itt lévő csizmadiák, a szabók, a kalaposok, a szűcsök, a festők, a vargák, valamint közösen a kovácsok és kerékgyártók, az asztalosok, lakatosok és az üvegesek, valamint a szíjgyártók és kötélverők, illetve a kőművesek, ácsok és molnárok. A mészárosok 1825-ben, a gubások és takácsok 1839-ben nyertek kiváltságot.[74]

70. V. A. 102/a. 8/88. No. 4792. 1836.
71. V. A. 102/a. 15/95. ad. 5. 1838.
72. V. A. 101. 1/1. No. 656. 1824.
73. V. A. 102/g. 46/126. 1793:2.
74. Részletesen lásd Szabó Sarolta: Céhek Szabolcs vármegyében. A Jósa András Múzeum Kiadványai, 30. Nyíregyháza, 1993. (a továbbiakban Szabó S., 1993.) 26–28.

Amikor 1818-ban a kőművesek, ácsok, molnárok vegyes céh alapítását engedélyező privilégiumot nyertek, bemutatták azt a magistratusnak, amely az egyes mesterségek követelményeit meghatározó statutumot hozott.[75]

A céhek megalakulásukat követően azt szorgalmazták, hogy a szervezeten kívülieket az elöljáróság nyilvánítsa kontároknak és büntetés terhe alatt tiltsa el őket a városban való tevékenykedéstől. A magistratus azonban a céhhel szemben védelmébe vette azokat a hozzá folyamodó városlakókat, akik kontár-kézművességükből éltek és csak működési korlátokat volt hajlandó rendeletbe foglalni. „Minthogy senki azon kenyérkeresés módjától, mellyel eddig egész életét fenntartotta vala, el nem tiltathatna, annálfogva a fent kitett számmal lévő esedezőknek is megengedtetik mesterségek további folytatása, mindazáltal azon feltétel alatt, hogy inast tartani s felszabadítani, vagy legényt fogadni tilalmaztatnak, és a városi munkára a város comissariusának kiadott rendszabás szerint ezután is megjelenni köteleztetnek. Végre pedig, ha valamely munkájokban tudatlanságok miatt hibás és káros munkát tennének, azon kárt helyrepótolni tartozni fognak.”[76]

Nyíregyháza XIX. század első harmadában a megye kézművesipari központjává vált.[77] A kézművesek úgy települhettek le Nyíregyházán, hogy megfogadták: élelmük módját mesterségükkel keresik. A határ szállásokra osztásával kialakult tulajdonviszonyok fölött őrködő elöljáróság így nem engedte meg az iparosoknak szántóföld vásárlását, sőt a közösség által bérelt pascuumra se engedték állataikat. Szőlőjük azonban lehetett. A munkájukhoz, megélhetésükhöz szükséges előnyöket igyekezett biztosította számukra a város: pl. a vásáron a nyíregyháziak árulhattak az első sorban.

A megalakult céhek élén fő- és alcéhmesterek álltak. A főcéhmester őrizte a céh ládáját, aminek nála volt az egyik kulcsa, kezelte a céh vagyonát (erről tisztségének letételekor számot is kellett adnia), a céhszabályok szerint döntött a tagok vitás ügyeiben és évente négy alkalommal gyűlést hívott össze. Ezek közül a vízkereszti volt a mesterválasztó összejövetel, ahol a jelöltekből a céh tagsága a város elöljáróinak jelenlétében döntött. A megválasztottak esküt tettek. A céh vezetői közé tartoztak az atya-, bejáró- és látómesterek, valamint a hierarchia alján állt a legfiatalabb, a szolgálómester. A mesterek 10-12 évesen szegődtették inasaikat, akiknek nemcsak a műhelyben, hanem a házi és mezőgazdasági munkákban is segíteni kellett.[78] A XIX. század elejétől a város vezetői arra ösztönözték a céheket, hogy olyan gyerekeket vegyenek fel, akik már tudnak írni-olvasni.[79] Az inasok felszabadulásuk után már mint legények 3 éves vándorútra indultak. A levéltári iratokban egyetlen vándorkönyv maradt fenn, ennek tulajdonosa a felvidéki mestereknél töltött hosszabb-rövidebb időt, de legtovább egy évig lehetett egy helyen, Vízkeresztkor tovább kellett állni. A vándorlás végén visszatérő vagy itt letelepedni kívánó legénynek ahhoz, hogy lakossá válhasson be kellett mutatni az úti levele mellett vagy a mesterremekét, vagy céhe kezeslevelét.

75. V. A. 102/a. 2/82. No. 70. 1818.
76. V. A. 102/a. 2/82. No. 24. 1819.
77. Szabó Sarolta: Mestertaksa, mesterasztal (A céhek belső élete és működése Nyíregyházán, Nagykállóban, Nyírbátorban). In: Ünnepek és hétköznapok a történelemben. Szerk. Galambos Sándor – Kujbusné Mecsei Éva. Nyíregyháza, 1999. 25–40. ((a továbbiakban Szabó S., 1999.) 26.
78. Részletesebben lásd Szabó S., 1999.
79. V. A. 102/a. 4/84. No. 865. 1828.; V. A. 102/a. 7/87. No. 4507. 1836.

A céhek, mint jól működő szervezetek részt vettek a város közbiztonságának megőrzésében is: főként a tűzoltásban volt jelentős szerepük, hiszen ők őrizték és üzemeltették az oltó berendezéseket.[80]

A városiasodást elősegítő céhek mellett hozzájárult az urbanizálódáshoz a városiasabb külső kialakítása is. Bár az impopulációs években már igyekeztek szabályos utcákat és házhelyeket kialakítani, arra azonban még nem figyeltek, hogy a házakat a telekhatárra építették, „az udvarokat pedig háztól házig egyenes vonalú kerítésekkel zárták le, ami nem kis gondot okozott."[81] 1810-ben a perceptor feladatává tették, hogy ügyeljen arra, hogy a házak ne összevissza, hanem sorban legyenek, hogy a megfelelő helyeken sikátorokat nyissanak, a hosszú utcákat közökkel kössék össze, sőt ha kell, akkor csinálják meg „a porták, utcák regulatiojat". Tűzrendészeti szempontokat is figyelembe véve igyekeztek biztosítani az éghető építményekhez való hozzáférést is. Mindezen munkálatokra Sexty András hites vármegyei mérnök, nyíregyházi lakos tervei alapján került sor. Az adókivetéshez fontos összeírásokra, az utcák, építkezések rendjének megtartására 1803-ig az úriszék, majd a jogkörét átvevő közönségnek kellett felügyelni. A feladatra külön tisztségviselőt, utcainspectort is választottak, majd a városias külső kialakítására, az építkezés rendjére, a tisztaság megtartására, a városfejlesztés „kimódolására" városszépítő bizottság alakult.[82] Az egészség megóvása érdekében megtiltották az utcára való szemétkihordást, illetve a büdösnek mondott repcemalmot, cserzőműhelyeket is a város szélére telepítették.

A megváltakozásnak, az elöljáróság szervezőkészségének, a gazdasági lehetőségek nagyfokú kihasználásának és a lakosok szorgalmának köszönhetően 20 év alatt jelentős közösségi vagyont halmozott fel. Ezek egy részét a városi bevételek adták, amelyek az 1803-ban megváltott ingó- és ingatlan vagyonból, és ennek a városra ruházott jogokból eredő hasznából álltak. A városi földekből és bérelt pusztákból, az erdőkből, a regálé beneficiumokból: korcsmákból, malmokból, vásárokból és mészárszékekből, valamint a 12 800 lakos háza utáni taksából átlag évi 60 000 forint bevételre számíthatott. Ezen felül jelentős összegű pénze feküdt a városnak a korcsmái számára vásárolt italokban, amelynek megtérülése biztos, gyors és nagy hasznot jelentő volt. Továbbá a város pénztárába majd a bevétel felét kitevő összeggel tartoztak a várostól pénzt hitelezők, ill. az óváltságot még ki nem fizető lakosok.

A biztos készpénzbevétel mellett a nyíregyházi communitas több mint százezer váltóforintnyi ingatlant is magáénak tudhatott — igaz adósága is jelentős volt: közel 38 000 forint, az a váltságösszeg, amivel még a lakosok tartoztak. Továbbá éves kiadása: a tisztségviselők fizetésére kb. 5000 váltóforint (ezt a kölcsön adott pénzek kamataiból fedezték), a hitelek kamataira változó összegben 5-7000 forint, egyéb kiadásokra 15 000 forint.

Szabolcs vármegy 1824-es felmérésében az alábbiak olvashatóak: „1. Nyíregyháza mezőváros ezen tekintetes nemes Szabolcs vármegyének csaknem kellő közepén fekszik 1200 jugerum földön. Lakik benne ez idő szerint 12 600 főből álló lélek, kik között vagynak 384 mesterséget folytató lakos gazdák. Privilégiuma vagyon esztendőnként 4 országos vásárokra. Ezeken kívül minden héten szombati

80. V. A. 101. 7/7. No. 1605. 1835.
81. Uo. 47.
82. V. A. 102/a. 2/82. 1813. május 28. 190. fol.; 1822. április 30. No. 37, 41., 44.; 1822. július 5. No. 47.; 1822. július 22. No. 53.

napon hetivásárok tartatnak benne. Lakosai mind keresztények. Zsidó egy sem lakik benne. Emporiális[83] szomszédos nagyobb városok: nemes szabad királyi Debrecen városa, mely Nyíregyházától 5 mérföldre esik. A hegyaljai emporiális városoktól, nevezetesen Tokajtól, ahonnat lóval is provideáltatik 4, Tarcaltól és Bodrogkeresztúrtól 5 mérföldnyire esik. Hét tiszti quartélyházak lévén benne, a tekintetes vármegye által építve, egy eskadron katonaság szokott mint stativus katonaság benne rendszerint quartélyozni.

2. A városnak határa némely helyeken homokos, de nagyobb részint fekete földből áll, és átaljában középszer termékenységű. Az örökös legelő mezők ki vagynak vágva és külön használtatnak a szántóföldektől. A szántóföldek mind szállásokra fel vannak osztva, és minden gazda által szabad tetszése szerént, minden esztendőben használtatik.

3. Az egész városnak, úgy az intravillanumnak mint extravillanumnak hason felét már 20 esztendők óta perennalis fassio mellett tulajdonosi jussal (iure proprietatio) bírja a város a méltóságos gróf Dessewffy famíliától…"

A város jövedelme és kintlévő adóssága ekkor összesen közel 90 000 forint volt. A földek és épületek értékét kicsit több mint 100 000 forintra becsülték. Eklézsiai vagy papi köteleztetése nem volt az elöljáróságnak, minthogy a négy valláson lévő lakosok maguk fizették a lelkipásztoraikat.[84]

A biztos gazdasági alap tudatában a nyíregyháziak úgy gondolták, hogy mit sem ér az erőfeszítésük, ha a másik földesúrtól nem váltakoznak meg. Annál is inkább, mert a Károlyiak bár elismerték a közösséget tulajdonos társuknak, mégis többször megszegte az árendális szerződést – a főként országos vásárok idején a kocsmáltatás és húsmérés gyakorlásával – de korlátozta az elöljáróság autonómiáját azzal is, hogy a gyakorlatban igyekezett érvényesíteni földesúri jogait, és pl. a fiskalisa jelenléte nélkül nem folyhatott le a tisztújítás, ill. beleegyezése nélkül nem oszthatott a tanács házhelyeket. Ragaszkodtak továbbá az impopulációs szerződésbe foglalt joghoz is, miszerint a magánjogi szerződések (ingatlan adásvétele, végrendelet stb.) megerősítéséhez, valamint az új lakosok felvételéhez – mint a birtokos jövedelmének alapvető elemeihez – földesúri jóváhagyás szükségeltetett.[85] 1810-ben a város és a Károlyiak képviselőiből álló úriszék határozatban rögzítette az öröklés rendjét is. Eszerint a megváltott földet ha a szülő fiára és lányára hagyja, akkor a férfi testvér a lánytestvérre eső földet és szőlőt közmegegyezéssel megválthatja. „A Károlyi részt illetően a Hármaskönyv említett cikkelyeit (3. rész 29. és 30. cikkely) tartotta érvényesnek, melyek szerint az uraság tudta nélkül testvértől testvér vagy más idegen nem vehet, nem cserélhet és nem zálogosíthat … A lány nem is kívánhat egyebet, mint a sorsához illő kiházasítást…"[86]

A parasztcommunitas helyzetét nehezítette az is, hogy a városban élő nemesek szintén arra törekedtek, hogy előjogaikat minél szélesebb körűen érvényesítsék. Szerették volna magukat teljesen kivonni a senatus, ill. a városi képviselőket is magába foglaló úriszék bírói fennhatósága alól – sikertelenül. Hiába emlegették az első örökváltságban játszott szerepüket,[87] elutasították azt a kérésüket is, hogy

83. emporiális: vásártartási joggal rendelkező
84. IV. A. 1. Fasc. 24. No. 666. 1824.
85. V. A. 101/b. 37/37. 1757:8.
86. Részletesen lásd Cservenyák, 1974. 69.
87. A feudális jog szerinti paraszti birtokképtelenséget kívánta a nyíregyházi jobbágycommunitas áthidalni akkor, amikor az örökváltság-szerződést a parasztok helyett és nevében a nemesek képviselték a várost. A Dessewffyek azonban úgy ruházták át a jogokat a communitasra, hogy nem különböztették meg benne a különböző jogállású lakosokat.

az 1792-ben kapott egy malom jövedelem mellé még egy malmot és egy kocsmát kapjanak közös költségeik fedezésére. Ugyanakkor a vármegye 1818-ban jóváhagyta a nemesi tanács megalakulását, aminek következtében a városi elöljáróság jogkörének egysége megbomlott. A nemesek közötti polgári peres ügyeket, a város nemtelen lakóival folytatott pereket pedig részben kivonta a communitas bírói jogköréből, a két tanács közös bíróságának a hatáskörébe utalva.[88]

Nyíregyháza látképe a XIX. század első felében

88. Részletesen lásd Cservenyák, 1974. 73–74.

történelem

Fodor László

A kisjeszeni Jeszenszky család Szatmárban

Szatmárban a 18. század legvégén, illetve a 19. század legelején tűnt fel a Jeszenszky család. Valójában azt mondhatjuk, hogy mintegy varázsütésre, hiszen ennek a névnek azelőtt nyoma sincs itt, ebben az időben azonban már egyszerre több tucatnyian is viselik, ami első ránézésre talán rejtélyesnek tűnik. Senki sem gondolhatja ugyanis, hogy egy család tagjai, testvérek és unokatestvérek, feleségükkel vagy férjükkel, kisgyermekeikkel, egyszerre költöztek volna a megye több településére, úgymint Mátészalkára, Hodászra, Iklódra, Kántorjánosiba és Zsarolyánba. Ha mégis ezt feltételeznénk, s a feltűnésük előtti időszakban az ország más tájain keresnénk őket, nem találnánk arra utalást, hogy bárhonnan is elköltöztek, „eltűntek" volna. A Jeszenszky nevet viselő személyeket és őseiket tehát már a 19. század fordulója előtt sem kereshetjük máshol, mint Szatmárban. A rejtély kulcsa nyilvánvalóan egy névváltoztatásban keresendő, aminek időpontja a 19. század fordulójára esett. Csakis ez lehet a magyarázat arra, hogy a 19. század elején – az anyakönyvek szerint ezen a néven – meg nem született, de a Jeszenszky nevet viselő ifjak kötnek házasságot, hogy édes testvérek (vagy édesanyjuk) családneve kereszteléskor különböző, s e néven meg nem keresztelt öregeket temetnek.

De hogyan lehetett „csak úgy" nevet változtatni? Akkoriban nevet viszonylag könnyen lehetett változtatni, akár uralkodói engedély, vagy adomány nélkül is. A magyar nemesek névviselésének jogát (még) nem szabályozták írott törvények, s nem voltak hiteles állami anyakönyvek, amelyek a neveket „kőbe vésték" volna. Ez persze nem jelentett teljes szabadságot a névviselésben, a szokásjog szerint a változtatás mögött valamilyen indoknak, (pl. birtokra vonatkozó) jognak kellett állnia. Egy jó hírű család nevét pedig nem lehetett következmények nélkül felvenni, hacsak nem sikerült a család valamely tagjától való, fiági leszármazást bizonyítani.

Az indok a nevet változtató számára is fontos volt, s egyben erős érdek kellett, hogy legyen, hiszen a korábbi név továbbviseléséhez is fűződhettek jogok és érdekek, pl. a család hírneve vagy nemesi kiváltságainak megvédése körében. Ezen érdekek mérlegelése vezethette a 19. század elején, Mátészalkán élő Jeszenszky Jánost, a református egyházközségnek több ízben megválasztott főkurátorát, hogy rávegye az egyházközség prédikátorát az anyakönyv több, 1790 körüli bejegyzésének a kikaparására és felülírására. A kikapart név (a kifelejtett vagy talán lényegtelennek tartott bejegyzésekből tudhatóan) a Szilágyi volt. A nevezett urat – akárcsak rokonait – tehát azelőtt Szilágyinak hívták, s így keresztelték gyermekeit is. Ez tehát

az a név, amit a család előzőleg viselt, a 19. század fordulóján azonban valamilyen (az anyakönyvekben le nem írt) indoknál fogva, a Jeszenszkyre cserélt fel.

Jómagam először egy Szilágyi Julianna nevű ősanyámat kerestem, aki komoróci Komoróczy Péter felesége volt Hodászon, az esketési anyakönyv bejegyzése (1769) szerint. Komoróczy özvegyét később (halála után, 1815-ben) azonban már kisjeszeni Jeszenszky Juliannaként említik a családi iratok (ld. alább). Először – akárcsak a család több nőtagja esetében – arra gondoltam, hogy az anyakönyvek hiányosságáról lehet szó, vagyis a lelkész elmulasztott bejegyezni egy későbbi (második) házasságkötést. Megfigyeltem azonban, hogy a keresztnevek (mint az említett esetben a Julianna) mindig azonosak, a magyarázatot tehát vélhetőleg a családnév körül kell keresni.

Jeszenszky János és a lelkész közös „okirat-hamisítása" volt az első (és egyetlen közvetlen) bizonyíték a névváltoztatásra, amit találtam, azt azután közvetett bizonyítékok egész sora követte. Ezekből egyúttal kirajzolódik a család múltja, névhasználata és annak indoka, valamint hogy a Jeszenszky név használata egyáltalán nem önkényes vagy mások jogait sértő. Ennek belátásához azonban vissza kell forgatnunk az idő kerekét újabb másfélszáz esztendővel, s meg kell vizsgálnunk, honnan származnak a Jeszenszkyek.

A kisjeszeni Jeszenszky családról a családtörténeti szakirodalomból viszonylag sokat megtudhatunk, így azt is, hogy eredeti lakhelye Szatmártól távol eső vidék: Túróc megye. Onnan azonban (a szegénység elől menekülve, többnyire a 17. században) számos családtag elköltözött, és az ország más-más vidékén alapított családot, a Jeszenszkyek egy-egy újabb ágát. Ezen ágazatok többnyire más-más nevet is használtak. A szatmári Jeszenszkyek a család ún. Simkovics ágához tartoznak, saját, felvett nevük pedig – mint láttuk – a Szilágyi volt.

A nagycsalád ágai közül többnek (így a másutt élő Simkovicsoknak is) született szakirodalmi feldolgozása,[1] a szatmári ág ezekben azonban csak érintőlegesen szerepel, annak a túróciakhoz való kapcsolatáról pedig a szerzők semmit sem árulnak el. Sőt, amennyiben a család eredetére utalnak, azt tévesen teszik. *Nagy Iván*, pl. a kisjeszeni és a nagyjeszeni Jeszenszky családokat egynek vélte, s ennek megfelelően a szatmári családtagok bemutatásánál is tévedett.[2] A *Borovszky*-féle vármegyei monográfia szerzői (s úgy tűnik, a 20. század fordulóján maguk a családtagok is) a Paulovics ág tagjainak vélték a szatmári Jeszenszkyeket, ráadásul a kiemelkedő családtagok közé keverték a család baranyai ágának egyes tagjait.[3]

A Jeszenszkyek szatmári ágát érintő legújabb munka *Szluha Mártoné*, aki a felvidéki, közelebbről a túróci családok közt, természetesen megemlékezik a kisjeszeni Jeszenszkyekről is.[4] Még a távoli Mátészalkán élő családtagokról is közöl egy családfa-részletet, persze azzal a megjegyzéssel, hogy az nem illeszthető az egészhez. A szatmáriak túróci eredetéről, illetve többet a család tagjairól ő sem ír.

1. Így pl. SIKABONYI ANGYAL Pál: *Magyarország családai, Kis-jeszeni Jeszenszky, Baranyavármegyei ágazat*, = Nagy Iván Családtörténeti Értesítő, I., szerk. Komáromy András, Pettkó Béla, Bp. 1899, 65–69.; *Nemesi évkönyv 1924*, szerk. Daróczy Zoltán, Bp., 1924, 108–138.; KEMPELEN Béla: *Magyar nemes családok, VIII.*, Bp., (1911–1931), 216–218.; NAGY Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal, IX.*, Pest, (1857–1868), 164–167.
2. NAGY: *i. m. V.*, 336–343.
3. Nyilvánvalóan nem tartozott a szatmári családtagok közé az egykori szigetvári parancsnok. Ld. *Szatmár vármegye*, szerk. Borovszky Samu, Bp., 1907, 592.
4. SZLUHA Márton: *Felvidéki nemes családok I-II. – Árva, Trencsén, Zólyom, Sáros, Túróc*, Bp., 2007, CD-rom.

Az alábbiakban igyekszem e hiányosságokat és tévedéseket orvosolni, s áttekinteni a család túróci gyökereit, névhasználatát, Szatmárba kerülésének körülményeit, majd rekonstruálom ottani társadalmi helyzetét és rokoni kapcsolatait. A lehetőségekhez mérten egyes családtagok életéről is szólok. Mindehhez felhasználtam a család- és helytörténeti szakirodalmi adatokat, a család nemességi pereinek dokumentumait és a különböző (inszurrekciós-, birtok-) összeírások adatait a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárból, illetve több település – első sorban Hodász, Zsarolyán, Mátészalka, Kántorjánosi (utóbbinak Iklód a filiája volt) – református anyakönyveit, a kezdetekről nagyjából az állami anyakönyvezésig (1895).[5] Néhány irathoz, adathoz végül a rokonságom, illetve több leszármazottal való személyes kapcsolat révén jutottam hozzá.

Túróci eredet, túróci név (pontosabban nevek)

A család első ismert őseként Járdáni Temérdek[6] András túróci várjobbágyot tartják számon, akit 1255-ben Achilles nevű fiával együtt IV. Béla király megerősített Járdán, a későbbi Kisjeszen birtokában.[7] Utódai – György és fiai: Mátyás, János és György – 1489-ben Mátyás királytól kaptak új adományt erre az ősi birtokra. A Simkovics ág előde az a Simon, aki 1493-ban Szentmártoni Péterrel együtt Szklabinya várának gyalogos katonáit vezetve hatalmaskodott koromházi Korom Bálint birtokain, s annak marháit a várba hajtotta. 1522-ben említik még, mint szomszéd birtokost.[8] Egyik fia László (meghalt 1579 előtt), akinek utóda Mihály, annak fia pedig Menyhért. Erről a Menyhértről azt tudjuk, hogy 1598-ban zálogba vette Tamás nevű nagybátyja birtokát.

Noha ebben az időszakban a Mihály és a Menyhért név egyaránt igen népszerű volt a kiterjedt családban, (de másik, Mihály nevű apának Menyhért nevű fiáról nem tudunk) feltételezhető, hogy ez a Menyhért volt a szatmári ág őse, tehát az ő fia volt az a kisjeszeni Simkovicz János, aki egy 1643-ban kelt túróci bizonyságlevél szerint Szatmárban letelepedett.[9]

A nagycsalád tagjai a 14. században még a Kisjeszen-i nevet viselték birtokuk után, a szlávos Jeszenszky névváltozat (a latin de Jeszen, illetve a magyar Jeszeni megfelelőjeként) csak a 15. században került használatba. Akkor sem vált azonban általánossá, helyette (vagy azzal felváltva) ugyanis többnyire az egyes ágakat egymástól is megkülönböztető neveket használtak, pl. az 1493–1522 között említett Simon utódai a Simkovics, Mátyásé a Matyasovics (Matthiae) nevet, de ismert ezek mellett, pl. Paulovics nevű ág is. Mindezeken túlmenően tulajdonságról, szerzett birtokról, máshová költözvén a megyéről, stb. is neveztek egy-egy ágat, így pl.

5. A család kutatását kb. 12 éve kezdtem el, s mivel időközben egy-egy forráshoz időközben többféleképpen is hozzáfértem, a források jelölése nem egységes (pl. mert egyes könyvek az elmúlt években megjelentek CD-romon). A forrásjelölést – az adatok nagy számára tekintettel – az anyakönyvek esetében mellőzöm az alábbiakban. A mátészalkai, hodászi és zsarolyáni anyakönyveket az egyházközségeknél kutathattam, míg a kántorjánosit a Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltárában, mikrofilmen. A mikrofilmeknek a (MOL Mikrofilmtárával megegyező) levéltári jelzete sorrendben: A 2516, A 2497, A 2590, A 2501. Ugyancsak kerülöm a többszöri hivatkozást olyan adatoknál, amelyek forrása nyilvánvalóan azonos (pl. az összeírások adatai a család különböző ágai esetén).
6. E magyar ragadványnév András zömök, vaskos termetére utal. A névmagyarázatra ld. Kázmér Miklós: *Régi magyar családnevek szótára: XIV–XVII. sz.* Magyar Nyelvtudományi Társaság. Bp., 1993, 1059.
7. Jeszenszky Lajos: *Járdáni Temérdek András ivadékai*, Turul, 1915/3–4., 57–64.; *Nemesi évkönyv*, i. m. 108.
8. Jeszenszky: *Járdáni Temérdek András ivadékai, i. m.*, 61.
9. Jeszenszky: *Járdáni Temérdek András ivadékai, i. m.*, 63., illetve ld. a következő pontot!

használatos volt még a Jámbor, a Rakovszky, a Feja, a Turóczy, a Madarász, a Tóth, stb. családnév is. A Kisjeszeni családnévből pedig nemesi előnév vált.

A Jeszenszky név használata egyébként nem volt problémamentes, annak kizárólagos jogáért a család egyes ágai (köztük a Simkovicsok) a 18. században hosszas, de végül eldöntetlen vitát folytattak a nagyjeszeni Jeszenszky családdal, amelyhez őket vérség csak házassági kapcsolatok, de nem közös eredet révén kötött. A nagyjeszeni Jeszenszkyek Túrócban eljárást indítottak ugyanis ellenük, amelyben egyenesen hamis név alatt bujkálóknak titulálták őket. A birtokadományaik érvényességét is kétségbe vonták, és arra kérték a vármegye hatóságait, hogy a Kisjeszenieket tiltsák el a névhasználattól. A hatóságok azonban végül jogalap és hatáskör hiányában eldöntetlenül zárták le az ügyet, tehát a Jeszenszky nevet a család tagjai zavartalanul és jogszerűen használhatták tovább.[10]

A 16–17. század folyamán a család tagjai szétszóródtak az országban. Túróc mellett megjelentek Nyitrában, Nógrádban, Trencsénben, majd Baranyában, Pest megyében, Erdélyben, Vas megyében, Szabolcsban és Szatmárban is. Az egyes ágak és a családtagok nagy száma miatt a család – talán helyesebben: nagycsalád – teljes leszármazását összeállítani gyakorlatilag lehetetlen.[11]

Érdekes, hogy a család egyes ágainak nem csak a neve, hanem a címere is különböző volt. A 20. század elejére azonban a Simontól való származás, s az azzal járó Simkovics név is feledésbe merült, ráadásul a családtagok – úgy tűnik – a Paulovicsághoz tartozónak tekintették magukat. Így történhetett, hogy a vármegyei monográfia a szatmári családtagok címereként a Paulovics címert mutatja be.[12] A legismertebb kisjeszeni Jeszenszky címer kétség kívül a Paulovics ágé volt, amely 1521-ből származott. Ettől azonban a többi, akárcsak a Simkovics ágé, eltért, noha fő motívumuk, a szarvas, mindegyikben közös volt. A Pest megyei családtagok iratai szerint a Simkovics címer leírása a következő: a pajzs kék mezejében lebegő leveles koronából növekvő, jobbra fordult, nyakán nyíllal hátulról átlőtt dámünő; sisakdísz a pajzsalak, a takarók színe pedig kék–arany, vörös–ezüst.

A szatmári családtagok címerhasználatára nem találtam bizonyítékot, az egyetlen nyom Szilágyi Zsigmond pecsétnyomata egy 1760-ban, általa írt jegyzőkönyvön. A pecsétnyomat mintázata azonban mára sajnos egészen elmosódott. Azt tehát, hogy maguk a családtagok éltek-e egyáltalán a családi címer használatának jogával, s ha igen, milyen címert is használtak, nem tudjuk.[13]

10. JESZENSZKY Lajos: *A kisjeszeni és nagyjeszeni Jeszenszky-család viszálya azonos családnév használata miatt*, Turul, 1936/3–4. (DVD könyvtár IV., Arcanum)

11. Túróc megye hatósága a 18. században egyedül a Simkovics ág tagjainak 13 nemesi bizonyítványt (bizonyságlevelet) állított ki, amelyek közül egy Szatmárba szólt (erről szólok még az alábbiakban), a többi Szabolcsba, Pest megyébe, Nyitrába, Nógrádba, Vas megyébe és még ismeretlen helyekre is került. Ez azt jelenti, hogy csak a Simkovicsoknak 13 alágazata jött létre, az ország különböző vidékein. Vö. JESZENSZKY: *Járdáni Temérdek András ivadékai, i. m.*, 61.

12. *Szatmár vármegye*, i. m., 588.

13. A címer kérdéséhez ld. JESZENSZKY: *Járdáni Temérdek András ivadékai, i. m.*, 64.; *Nemesi évkönyv, i. m.*, 113. A kisjeszeni Jeszenszkyek címere „*a Siebmacher*" szerint vörös mezőben zöld halmon lombos fa, előtte nyíllal átlőtt nyakú szarvas jobbra elfutóban, sisakdísz a szarvas növekvő alakja, takarók: kék-arany, vörös-ezüst. Vö. *J. Siebmachers Grosses und allgemeines Wappenbuch, Magyarország, Horvát-Szlavónia és Erdély nagy címerkönyve*, szerk. Nagy Iván és társai, Nürnberg, 1885–94., pk. 71., és 47. tábla. Ehhez egyes források (vélhetőleg családi közlés alapján) hozzáteszik, hogy a pajzsfőben jobbról csillag, balról félhold látható. Ld. még KEMPELEN: *i. m. V.*, 271. A Paulovics-ág 1521-ben külön címert kapott, a szarvas ennek is része. Vö. KEMPELEN: *i. m. VIII.*, 216.

A Túrócból Szatmárba költözés útja és a névváltoztatások

A család túróci eredete abból a bizonyságlevélből ismerhető meg, amelyet kisjeszeni Simkovicz[14] János számára Túróc vármegye hatósága Szentmártonban állított ki, 1643-ban.[15] A dokumentum szerint a megyei közgyűlés előtt személyesen megjelent a tekintetes és nemes nagyjeszeni Jeszenszky András és Kisjeszeni Szabó Máté, valamint hozzátartozó barátjuk, az ifjú nemes kisjeszeni Simkovicz János, aki előadásuk szerint vitézül szolgálta a királyt, s ezért számos alkalommal részesült felsőbb elismerésben. Most ez a János azt kérte, hogy a közgyűlés tanúsítsa az ő túróci származását, amely kérésnek a megye hatósága eleget is tett.

A másolatban fennmaradt irat több információt is rejt számunkra. Talán a legfontosabb, hogy a kiállítás időpontjában Simkovicz János már Szatmárban élt. Ott lehetett szüksége származásának igazolására, s ehhez kérte a bizonyságlevelet. A dokumentum leírja, hogy szegény állapotú, de mindkét néhai szülője révén valódi és ősi nemesi családból származott. Apja Menyhért volt, nagyapja pedig Mihály. Az irat még édesanyját és annak szüleit is megnevezi: édesanyja draskóczi Ivánka Katalin volt, Jeromos és Vachot Anna úrnő leánya.

Túrócból Szatmár megyébe tehát ez a Kisjeszeni Simkovicz János költözött a 17. század első harmadában. Előtte azonban még Erdélyben szolgált katonaként, ami névváltozást eredményezett: szatmári lakhelyén ugyanis a Szilágyi név ragadt rá.

Utódai a 17–18. században ezzel a névvel éltek, ami mellett csupán a nemesség igazolásához volt szükségük az eredeti, Túrócból hozott nevükre. Emiatt a nemességi iratok többségében „Szilágyi, másként Sinkovics” (esetenként Szimkovits) néven szerepelnek. Más hivatalos iratokban azonban a családtagok (mint pl. Szilágyi Zsigmond, akivel tanúként vagy a megye határozott kézírású írnokaként több ízben találkozhatunk az 1760-as években) kizárólag a Szilágyi nevet használták. Sőt, egy családi iraton még a Szilágyi de eadem (azaz szilágyi Szilágyi) névváltozattal is találkoztam. Egyes családtagokat emellett esetenként Tóthnak is hívtak, ami a család ősi lakhelyére és az onnan hozott névre, esetleg szokásokra utal (Szatmárban mind az -ics, mind a -szky végződésű nevek idegenül csengtek).[16] A Jeszenszky nevet egyes szatmári családtagok az 1790-es évektől (először 1792-ben, aztán 1795-től egyre gyakrabban) kezdték használni, majd végül 1800-tól ez vált általánossá. A névhasználattal kinyilvánították a nagycsalád többi ágához, tagjához való tartozásukat, s az ősi kisjeszeni örökség iránti – legalábbis formális – igényüket.

Összegezve: a szatmári ág esetében négy név volt használatban: a Szilágyi, a Sinkovics, a Tóth, s végül a Jeszenszky. A szatmári Simkovics ág névhasználatára láthatóan ugyanolyan – a rokoni kapcsolatok kibogozását és a hasonnevű családoktól való elhatárolást nehezítő – változatosság jellemző, mint a nagycsalád egészére. Amiatt, hogy néhány keresztnevet többen is viseltek a családban, ugyan-

14. A két szlávos névnek, azaz a Simkovicsnak (Szimkovits, Simkovitz) és a Jeszenszkynek (Jessensky, Jesentzki, Jesenszki, Jeszenszky) egyaránt számos alakjával találkoztam. A családneveket azonban általában a mai helyesírási szabályoknak megfelelően írom, s csak konkrét forrásra hivatkozás esetén élek a korabeli írásmóddal.

15. Pontos keltezése: feria proxima quinta ante dominicam misericordiae. Az iratra a család 1763-as nemességi perének anyagában találtam, mégpedig egy 1762-ben hitelesített másolat formájában.

16. Megjegyzem, a távoli vidék magyar nevei hasonlóan idegennek tűnhettek, azokat az egyik átmásolás során ugyanis eltorzították, pl. Vachot helyett Vacsóz, Ivánka helyett Juránka. A Tóth név egyébként a Jeszenszkyek más ágainál is előfordult. Ld. KŐSZEGHI Sándor: *Nemes családok Pestvármegyében*, 1899, 157.

csak nehezebb az eligazodás. Ezért alább az érintett, férfi családtagokat (római számmal, nemzedékenként haladva) sorszámokkal látom el.

A család nemességének igazolásai Szatmárban

A nemes családokat időről időre kiváltságaik igazolására szólították fel, az erre irányuló eljárások az illetékes vármegye hatósága előtt folytak. Tekintve, hogy a Jeszenszkyek nem tősgyökeres szatmáriak voltak (illetve kiváltságaik publikálására nem itt került sor), ezekben az eljárásokban többnyire mindkét (Szatmár és Túróc) megye hatósága közreműködött. Ezekben az eljárásokban a nemes származást, esetleg a kiváltság keletkezését és a kiváltságban részesült személytől való leszármazást, s az előjogok folyamatos gyakorlását kellett bizonyítani, illetve – a számunkra is fontos – dokumentumokkal alátámasztani. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárban négy nemességigazolás adatait találtam meg.[17]

Az első nemességigazolásra *1727-ben* került sor, amikor is Szilágyi (I.) László a nagyapja, Simkovicz (I.) János nevére (1646-ban, Túróc megye közgyűlése által) kiállított bizonyítvánnyal igazolta nemességét. Ez még nem egy nemesi per során történt, hanem nemesi összeíráson, a szatmári közgyűlés előtt.[18]

Az első olyan eljárás, amelynek a teljes iratanyaga fennmaradt, *1763-ban* folyt.[19] Ez év augusztus 3-án Hodászon, majd október 5-én Komlódtótfaluban tanúkat hallgattak ki Szilágyi másként Sinkovics (I.) Zsigmond, hodászi lakos nemességének bizonyítására.[20] A feltett kérdések a következőkre irányultak: (I.) Ferencnek hívták-e (I.) Zsigmond nagyapját? Melyik vármegyéből kerültek ide? Melyik az igazi nevük (nem a Sinkovics-e)? (I.) Zsigmond, apja és nagyapja nemesi szabadságban éltek-e? Igaz-e, hogy a néhai (I.) Ferenc Zsarolyánból házasodott Hodászra, és Szováthy Borbálát vette el? Végül, milyen nemességi iratukról tud a tanú?

A meghallgatott tanúk (nemes Eördögh Ferenc, mintegy 67 éves, hodászi lakos; nemes Demeter György, kb. 70 éves hodászi lakos; nemes Eördögh János, mintegy 56 éves hodászi lakos; nemes Eördögh István, kb. 52 éves hodászi lakos; nemes Pápay Ferenc özvegye, Palóczy Katalin, kb. 70 éves, hodászi lakos; nemes Bartha Péter, kb. 50 éves gyulaji lakos) többnyire személyesen ismerték Szilágyi (I.) Zsigmondot, illetve annak néhai apját, (II.) Jánost, s az idősebb tanúk még a nagyszüleit, (I.) Ferencet és Szováthy Borbálát is. Tudtak a család túróci származásáról, zsarolyáni kapcsolatairól, nemesi szabadságáról, nevének eredetéről is, de mindemellett vallomásuk életszerűségét jelzi, hogy további részleteket is elárultak. Így pl. azt, hogy a néhai (I.) Ferencet a Szilágyi név mellett Tóthnak is hívták, de ő maga az igazi nevének a Sinkovicsot tartotta. Tudták azt is a tanúk, hogy a

17. Lelőhelyüket ld. alább. A legtöbb nemesi pernek az anyagát egyébként nem csak a megyei levéltár, hanem a Magyar Országos Levéltár is őrzi. *Illéssy János* a Helytartótanácsi Levéltár anyagaira támaszkodva, a szerinte Szatmár, Heves, Szabolcs, Turóc, Pest megyékben, illetve a Nagykunságban honos Sinkovics-Szilágyi-Jeszenszky család nemesi pereit az alábbi jelzetekkel említi: C 57 - Helytartótanácsi Levéltár (a továbbiakban HL) - Departamentum nobilitare (alább DN) - 1796 - F. 43.; C 57 - HL - DN - 1795 - F. 38.; C 57 - HL - DN - 1794 - F. 9.; C 57 - HL - DN - 1846 - F. 101.; C 57 - HL - DN - 1845 - F. 113.; C 57 - HL - DN - 1844 - F. 60.; C 57 - HL - DN - 1791 - F. 84.; C 57 - HL - DN - 1793 - F. 191. Vö. *Illésy gyűjtemény*, S286 sorszám, CD-Rom, Arcanum.

18. SzSzBMLt. IV. A. 501. 230. cs., összeírások 1549–1789.

19. Vélhetőleg erre az eljárásra vonatkozik az a szakirodalmi adat, amely szerint a Szilágyi, másként Simkovich család Hodászon élt, illetve Péter és társai a néhai (I.) János által Túrócban, 1643-ban kapott bizonyságlevél felmutatásával igazolták a nemességüket. Ld. Bilkei Gorzó Bertalan: *Szatmár vármegye nemes családjai*, Nagykároly, 1910, 119., illetve őrá hivatkozva: Kempelen: *i. m. X.,* 177.

20. SzSzBMLt. IV. A. 501/e. 227. cs. (S alatt)

családnak Túróc megye hatóságától bizonyságlevele volt kiváltságairól. Említést érdemel, hogy ebben az időszakban három helyen – Zsarolyánban, Hodászon és Iklódon – éltek a család tagjai, de a tanúknak feltett kérdések egyáltalán nem vonatkoztak az iklódi családtagokra, s ez később, a többi nemességi vizsgálat során is hasonlóan történt. Sőt: a későbbi igazolásokból ez az ágazat teljesen ki is maradt. Az 1763-ban használt dokumentumok egyikére (a túróci bizonyságlevél felzetére) felvezették az akkor élt családtagok nevét és lakhelyét, s ezen az egyetlen helyen (még) szerepel az Iklódon lakó (II.) Ferenc is, mégpedig több fiával, akiknek a nevét azonban nem tudták, ezért nem is jegyezték fel. Mindezt azért indokolt kiemelnem, mert ezen az egyetlen utaláson kívül az iratok azt sugallják, mintha a hodászi és iklódi Szilágyiaknak semmi közük nem lett volna egymáshoz. Ennek a magyarázata ma már aligha deríthető ki. Valószínű azonban, hogy az iklódiakkal a többi családtag nem tartotta a rokonságot valamilyen családi viszály miatt. Ugyanakkor azt is feltételeznünk kell, hogy az iklódiaknak nem (vagy esetleg Szabolcsban) kellett nemességüket bizonyítaniuk, hiszen nem maradt arra vonatkozó adat sem, hogy ők valaha (a hodászi, zsarolyáni rokonoktól függetlenül) ilyen eljárást folytattak volna.

Nemesi igazolásra sor került *1794-ben* is, ekkor a Szilágyi, másként Jeszenszky családot a Mátészalkán lakos Szűcs, Balaton és Mándy családokkal együtt vonták eljárás alá.[21] Minden bizonnyal azért – ahogyan később a Szűcs család tanúi emlékeztek – mert e családok egyes tagjai, mint elöljárók, nemes esküdtek (esetünkben nyilvánvalóan III. János) a nemesi közösség képviseletében visszafoglaltak egy „nagydarab hegyes-völgyes földet" Sulyok Jánostól. Az említett uraság saját birtokát a közös nemesi földekből kívánta gyarapítani, amikor pedig kudarcot vallott vele, bosszúból nemességük valótlanságával vádolta meg a nevezett családokat.[22] Egy későbbi alkalommal, *1795-ben*, a nemesség bizonyítása érdekében újabb tanúvallatásra került sor, ekkor a tanúkat a zsarolyáni és a hodászi, illetve mátészalkai családtagok nemességéről kérdezték részletesen. A legfontosabb kérdések: Zsarolyánban ismeri-e (II.) Lászlót és fiait? Ki volt (II.) László apja, nagyapja, azoknak voltak-e testvérei, amazoknak utódaik, s ha igen, ők hol élnek? Honnan került a család Zsarolyánba? Ismeri, illetve ismerte-e Mátészalkán (III.) Jánost és Hodászon (IV.) Ferencet, azok fiait, apját, nagyapját? Mit tud nemességükről?

Ezek a tanúvallomások már sokkal színesebbek a néhány évtizeddel korábbiaknál. A zsarolyáni családtagok javaslatára megkérdezett tanúk (Egry Péter, 68 éves zsarolyáni nemes; Fűsűs János, 82 esztendős nagyszekeresi nemes; Szőke György, 75 éves zsarolyáni nemes) ismerték Szilágyi, másként Szinkovits (II.) Lászlót, s annak fiait is, akik közül Imre Ungban pap, (I.) József nagyari iskolamester volt, (II.) István pedig apja házánál lakott. Tudták, hogy (II.) László nagyapja a néhai Péter, egy időben hodászi lakos volt, akinek (I.) László nevű testvére utód nélkül halt meg. Ezek apja (I.) István volt. Ennek az (I.) Istvánnak volt egy testvére, (I.) Ferenc, aki Hodászra házasodott a tatárfutás után. Tudtak a tanúk a család túróci eredetéről, s hogy az ide költözött (I.) János Egey Zsuzsannát vette el, akinek zsarolyáni birtokával a Szilágyiak még az eljárás idején is rendelkeztek. Mivel a család két ága szoros rokonságot tartott, a tanúk a mátészalkai és hodászi családtagokat is gyakran személyesen ismerték, azok házánál is jártak. Egybehangzóan állították továbbá, hogy a Szilágyi család tagjai mindenkor nemesi szabadságban éltek.

21. SzSzBMLt. IV. A. 501. 199. doboz, fasc. 2. a.n. 57/1794.

22. FODOR László: *Adatok két kisebb mátészalkai családról – A Szűcs (másként Kotman) és a Pap (másként Kisvárdai) család*, Turul, 2006/1–2., 28.

A család másik ága érdekében kikérdezett tanúk (Szováthy Ferenc, 60 éves hodászi nemes; Lakatos János, 69 éves hodászi nemes; Császlai Ferenc 70 éves hodászi jobbágy, aki korábban Szilágyi I. Zsigmondot sokáig szolgálta) ugyancsak ismerték az akkor élő hodászi Szilágyiakat (IV. Ferencet), a mátészalkaiakat (III. Jánost), azok apját, nagyapját, s a Hodászra letelepedett (I.) Ferencről is megemlékeztek. Ezen túl a zsarolyáni családtagokat is jól ismerték, s elmondták ezek rokoni kapcsolatait, illetve hogy ki hol élt. Tudtak a család osztatlan zsarolyáni és hodászi birtokáról, az első szatmári ősanyákról (Egey Zsuzsannáról és Szováthy Borbáláról), s azt is megemlítették, hogy a Szinkovits nevet a család tagjai csak azóta használták, amióta azzal igazolták nemességüket.[23]

1796-ban, egy következő eljárás során a család felhasználta az előző évi tanúvallomásokat, valamint beszerzett egy újabb igazolást Túróc megye közgyűlésétől.[24] Ez a bizonyságlevél kiemeli, hogy a megyei nyilvántartások és jegyzőkönyvek adatai alapján a Szatmárban élő Jeszenszkyek, illetve Simkoviczok, a birtokadományos családok közé tartoznak, s ősi birtokaik a túróci atyafiaknál illetve zálogbirtokosoknál még mindig megvannak.[25]

A zsarolyáni ág

A család első szatmári lakhelye Zsarolyán, ahová a tanúvallomások szerint Egey Zsuzsanna, (I.) János felesége révén (illetve annak birtokára) kerültek.[26] Szilágyi (I.) János gazdálkodásának körülményeiről csupán egy apró részletet sikerült feltárni: 1648-ban 26 polturáért („ugymint az drágasághoz képest egy kenyérnek árán") zálogba vett egy kaszálót Soldos Jánostól.[27] Míg (I.) János egyik fia, (I.) Ferenc, Hodászra költözött, addig a másik, (I.) István, Zsarolyánban maradt. (I.) István a Rákóczi-szabadságharc idején (1706) gyalogos strázsamesterként szolgált Esze Tamás ezerében, fegyvere kard volt.[28] 1712-ben (I.) László nevű fiával együtt tanúként szerepelt egy másik zsarolyáni család nemességi perében.[29] A nemességvizsgálatok során a tanúk (I.) Istvánról megemlítették, hogy a tatárok 1717-ben elrabolták Zsarolyánból. Miután (12 év múlva) „a barátok kiváltották", s hazakerült, „földig érő ujjas juh bőr bundában" járt, ami a nemesi perek során kikérdezett tanúknak még évtizedek múltán is emlékezetében maradt, csakúgy, mint az, hogy szülőfalujában halt meg, és sírhelye a templomtorony alatt van. Alakja, személyes sorsa eggyé vált

23. SzSZBMLt. IV. A. 501. 199. doboz, fasc. 3. a.n. 20/1795. Ehhez az irategyütteshez egyébként utólag (1907) hozzátették a kisjeszeni Matthiae család anyagát (egy túróci bizonyságlevéllel 1647-ből).
24. A tanúvallatásra Nagykárolyban, 1795. június 22-én került sor. Az igazolás pedig 1795. október 31-én, Szentmártonban kelt. SzSzBMLt. IV.A.501. 200. d. fasc. 4. a. n. 24/1796.
25. Kisjeszen egyik felét közösen bírta a család Simkovics, Matyasovics és Piatrovics ága. Jeszenszky: *Járdáni Temérdek András ivadékai, i. m.*, 60–61.
26. 1679-ben Egey László és Zsuzsanna 6 magyar forintért megveszik idős nagynénjük, a debreceni lakos Nagy Borbála asszonynak, Kozma Péter özvegyének zsarolyáni örökrészét egy telekben. A vevők Egey Gergely és Nagy Erzsébet gyermekei, zsarolyáni Nagy Mátyás unokái. Nem zárható ki, hogy az említett Zsuzsanna azonos volt Simkovics Jánosnéval. SzSzBMLt. IV. A. 501/e, 221. doboz (az Egey család iratai közt).
27. A kaszáló a Botos bakán (ma Botos bákány) nevű vizenyős területen volt Zsarolyán határában, Sámely Ferenc és Márton László földje szomszédságában. Az iratra a zsarolyáni Cséke család nemesi perének anyagában találtam rá (ld. a 32. sz. jegyzetet), a földrajzi névre ld. KÁLNÁSI Árpád: A fehérgyarmati járás földrajzi nevei. Debrecen, 1984, 488.
28. *Esze Tamás ezredében, a felső-tiszavidéki vármegyék (Bereg, Szabolcs, Ugocsa és Ung) hadfogó nemeseinek 1706. évben készült lajstroma*, közli Hegedüs István, = Helytörténeti tanulmányok IX., szerk. Gyarmathy Zsigmond, Nyíregyháza, 1993, 319.
29. SzSzBMLt. IV. A. 501. 223. cs., a Kapusy család nemességi ügyében említik őket.

a település történetével, amit több, szakirodalmi adat is igazol. *Szirmay Antal* 1810-ben, pl. megemlíti, hogy 1717-ben a falut „…A' Tatárok felprédálták, és akkor egy Szilágyi nevű Nemes embert elvittek magukkal, a' ki az után idővel haza kerülvén holtig Tatár Szilágyinak neveztetett".[30] E forrásra hivatkozva *Nagy Iván* családtörténeti alapmunkájában is szerepel, noha azzal a téves feltételezéssel, miszerint a szilágysomlyói Szilágyi család tagja lett volna.[31] (I.) Istvánnak (I.) László nevű fia, aki nemességét 1727-ben igazolta, 1744-ben, illetve 1747-ben – ekkor magát 68 évesnek vallva – még tanúként szerepelt Zsarolyánban. Esküdt nemes, azaz a település egyik elöljárója volt. [32] Későbbi adat nincs róla, (fiú-) utód nélkül halt meg.

A zsarolyáni ágat (I.) István Péter nevű, második fia vitte tovább, aki egyébként egy időben unokatestvérénél lakott, Hodászon. 1763-ban három fiával, Mihállyal, (III.) Ferenccel és (II.) Lászlóval együtt szerepelt a nemességi eljárásban. Azok közül (II.) Lászlónak (aki az 1795-ös nemesi eljárásban is szerepelt, s az anyakönyv szerint 1805-ben halt meg, 72 évesen) maradtak Zsarolyánban utódai: három fiú és egy leány. Közülük (I.) Imre református prédikátorként Ung megyébe költözött, utódairól nincs adat. (II.) József iskolamester (tanító) volt előbb Nagyaron (a tanúk erről szóló vallomásait a nagyari anyakönyvek is igazolják 1794 és 1797 között, amikor többször is szerepelt „oskola rectorként" Szilágyi József néven a keresztszülők között), majd Szamoskóródon (ma Corod, Romániában). Az 1809-es inszurrekciós összeíráskor már az utóbbi településen vették fel, 45 esztendős korában.

(II.) István, a legkisebb fiú, Zsarolyánban maradt, apja házánál. Felesége Tóth Sára volt (1791). (III.) Istvánt a Szilágyi, illetve a későbbi Jeszenszky név mellett Tóthnak is nevezték. Apjához hasonló, hosszú életet élt: az anyakönyv tanúsága szerint 1768-ban született, s 1840-ben halt meg, 72 éves korában.

Az 1809-es inszurrekcióban ténylegesen a család (ide értve a hodásziakat, mátészalkaiakat és iklódiakat is) egyetlen tagja sem vett részt,[33] de az összeírás alkalmával számba vették őket is a nemes családfők között. Az összeírás jegyzőkönyvét pedig 1811-ben és 1813-ban aktualizálták, további adalékokat szolgáltatva ezzel a család történetéhez. (III.) Istvánról, pl. azt jegyezték fel, hogy 40 éves, köszvényes, fiai pedig a 15 éves Benjámin és a 9 esztendős (IV.) József. [34] Egy 1811-es megyei birtokösszeírásban is szerepel a neve, de birtokának megjelölése nélkül.[35] Két, még az 1790-es években született kisfia sorsáról, az amúgy meglehetősen hiányos zsarolyáni anyakönyvek sajnos semmit nem árulnak el, azokban (több, csecsemőkorban elhalt gyermek mellett) szerepel viszont még egy felnőtt kort megérő lánytestvérük, Zsuzsanna (1803–1853.), aki 1830-ban Szerdahelyi (másként Szereday) János felesége lett. Ebből az ágból való (II.) László leánya, Erzsébet, aki előbb (1798) Kiss Istvánné, majd (1812) a Csengersimán lakó surányi Nagy Pál felesége lett. Végül minden bizonnyal ide tartozott az a Mária is, akinek a településsel szomszédos faluban lakó, és ott birtokos borzovai Nagy Ferenctől 1770–1784. közt gyermekei születtek.[36]

30. Szirmay Antal: *Szathmár megye fekvése, története és polgári esmérete, II.*, Buda, 1810., 219.
31. Nagy *i. m. X.*, 710.
32. A Cséke család nemessége ügyében kérdezték. SzSzBMLt. IV. A. 501/e. 221. cs. (Cs alatt); SzSzBMLt. IV. A. 501/e. 226. cs., a Petry család ügyében (P alatt)
33. Rugonfalvi Kiss István: *Az utolsó nemesi felkelés, II.*, Bp. 1911, 212–216, 343–351.
34. SzSzBMLt. IV. A. 501. 231. cs.
35. Ez arra utal, hogy önálló birtok helyett osztatlan közös tulajdonban, illetve nemesi közös birtokban lehetett része. SzSzBMLt. IV. A. 501. 232. cs., 1811-es szatmári nemesi birtokösszeírás. Ekkor egyébként Hodász és Iklód egyaránt Szabolcshoz tartozott, az ottani családtagok hasonló adatait ezért nem szerepeltethetem.
36. Borzovai D. Nagy Ottó: *A Borzovai Nagy család*, Turul, 1909/2, 68.

A hodászi ág

Hodászra Szilágyi (I.) Ferenc költözött az 1700-as évek elején. Mint említettem, egy zsarolyáni tanú vallomása szerint ez a „tatárfutás" (1717) után történt, más levéltári adatok szerint azonban Szilágyi (I.) Ferenc már korábban Hodászon lakott. 1711-ben ugyanis a „nem birtokos" nemesek közt e településen szerepelt a megye nemeseinek összeírásában.[37] Felesége Szováthy Borbála volt, akinek örökségét utódai Hodászon sokáig birtokukban tartották. (A kántorjánosi ág tárgyalásakor térek ki másik feleségére, akiről a hodászi utódok és tanúk nem emlékeztek meg.). Az 1795-ös tanúvallomások egy sokáig emlékezetes tragédiát örökítettek meg. A Hodászra szakadt (I.) Ferencről megemlítették ugyanis, hogy „valami földön egy pappal összekapott és ugyanattól megölettetett". A gyilkosságra emlékeztető vörös zászlót a templom faláról csak sokkal később, az épület renoválásakor vették le.

Fiát, (II.) Jánost 1729-ben az egyházközség elöljárójaként említi egy feljegyzés, amit az első hodászi anyakönyvbe (utólag, s talán tévesen, apja helyett az ő nevét megadva) vezettek be. (II.) Jánosnak és fiának (I. Zsigmondnak) a feleségeit lánykori nevükről nem ismerjük, öreg Szilágyi Jánosnéként (1769), illetve Szilágyi Zsigmondnéként (1791) említik csak őket az anyakönyvben, a temetésükre vonatkozó bejegyzések. Egyikük talán a hodászi és paposi Eördögh családból kerülhetett ki, mert mint egy 1792-ben felvett tanúvallomásból kiderül, a Szilágyiak rokonai voltak az Eördögh családnak.[38] Szilágyi (I.) Zsigmond 1760-ban, majd egy évvel később Hodászon szomszéd birtokosként, írnokként és egyben tanúként szerepelt több – így pl. az Eördögh család tagjai közötti – osztályos egyezség megkötésénél.[39] Nem csak a rokonság vette hasznát írástudásának, hanem a vármegye hatósága is, egy jegyzőkönyv tanúsága szerint ugyanis 1760-ban az egyik nemességvizsgáló bizottság tagja (assumptus nobilis) volt.[40] 1787-ben halt meg. (I.) Zsigmond legidősebb fia Mátészalkára költözött. A könnyebb áttekintés érdekében a mátészalkai Jeszenszkyeket, Jeszenszky (III.) Jánost és utódait a következő pontban, külön tárgyalom.

Minden bizonnyal (I.) Zsigmond lánya volt a bevezetőben már említett Julianna, Komoróczy Péternek (idősebb Péter és Osváth Judit fiának) a felesége. Az anyakönyv tanúsága szerint 1769-ben ment férjhez, s1814-ben, 65 éves korában halt meg, tehát 1750 körül születhetett. Három lánya, illetve egyikük gyermekei Hodászon, 1815. május 6-án osztályos egyezséget kötöttek. Jeszenszky Julianna örökségeként ekkor a következő településeken lévő (valószínűleg a család más tagjai által használt, osztatlan, s emiatt ezúttal is osztatlanul hagyott) birtokokat említették meg: Hodász, Kántorjánosi, Iklód, Zsarolyán, Gebe (a mai Nyírkáta), Kis- és Nagyjeszen.[41] A család gebei kapcsolatairól nincs tudomásom, Komoróczy Péternek viszont volt ott is birtoka. A legutóbbi település említése viszont kétségte-

37. SzSzBMLt. IV. A. 501. 230. cs., 1711-es megyei nemesi összeírás.
38. FODOR László: *A hodászi Lakatos család iratainak bemutatása*, = Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltári évkönyv XVI., szerk. Henzsel Ágota, Nyíregyháza, 2003, 313.
39. FODOR: *A hodászi Lakatos család… i. m.,* 312. Ugyanitt egy másik iratban – amelyik az Eördögh család tagjainak az osztályos egyezségét rögzíti – hasonlóképp szerepel (annak 1730-ra a keltezése bizonyosan elírás, a legkorábbi valós időpont 1760 lehet).
40. Így szerepelt szerepelt a szomszédos Kántorjánosiban lakó Miklós család nemességvizsgálati eljárásában, a tanúk kihallgatásakor. SzSzBMLt. IV. A. 501/e. 225. cs. (M alatt)
41. FODOR: *A hodászi Lakatos család… i. m.,* 315.

lenül tévedés, a nagyjeszeni és a kisjeszeni Jeszenszky családok eredetének akkor még tisztázatlan voltára utal.

Egy 1773-as anyakönyvi bejegyzés szerint Ujlaky Sándor feleségül vette Szilágyi Krisztinát. Ennek a bejegyzésnek nincs előzménye, és későbbi utalás sincs ennek a Krisztinának a kilétére. 1809-ben (a már említett inszurrekciós összeírásban) azonban fiaival együtt szerepel Jeszenszky Krisztina, mégpedig Rohodon, Ujlaky Sándor özvegyeként.[42] Őt is Zsigmond lányának kell tekintenünk, akárcsak azt a Szilágyi Teréziát, aki 1788-ban hozzáment Geszthy Györgyhöz. Keresztanyaként találtam rá (1803-ban, G. Gy-né Jeszenszky Terézia néven) a kántorjánosi anyakönyvben.

(I.) Zsigmondnak (IV.) Ferenc nevű fia lehetett korban a következő gyermeke. 1802-ben kisebb birtoka alapján hatodmagával állított katonát. A hodászi ágat ő vitte tovább:1791-ben feleségül vette Somlyódy Lídiát, Őrből. Az asszony fiatalon meghalt (1806-ban), (IV.) Ferenc ezután özvegyen élt, egészen 1828-ig, 64 esztendős koráig. Nekik kilenc gyermekük közül négy ért felnőtt kort. Legidősebb fiuk (I.) Sándor 1796-ban született, s 1817-ben vette nőül egy másik, ugyancsak Túrócból Szatmárba szakadt család sarját, kossuthfalvi és udvardi Kossuth Erzsébetet (István lányát). Az ifjú házasok négy évig más településeken (1820-ban, pl. a szomszédos Gebén) laktak, nekik négy (felnőtt kort ért) gyermeküket kell megemlítenem. Első fiuk (IV.) István 1822-ben született, ő 1849-ben vette nőül géresi Balogh Rozáliát (Ádám és Demjén Julianna lányát), majd annak halála után (1871-ben) Szondy Esztert Nyírmeggyesről. Községi pénztárnok volt Hodászon, 1877–1870 között,[43] 1887-ben halt meg. (IV.) István (III.) Sándor nevű (1860-ban született) fiának a felesége (1888) Szeöcs Terézia lett, Julianna (1867) és a második feleségtől született lány, Erzsébet (1873) sorsáról azonban nem tudok. Édesanyja, Szondy Eszter ramocsaházi lakosként 1910. október 31-én adta el hodászi ingatlanait a kiskorú Lakatos Vilmának, 800 koronáért.[44]

(I.) Sándornak két lánya volt még: Erzsébet (született 1826-ban), előbb (1849) a rohodon lakó szamosújlaki Ujlaky László, majd (1851, Hodász) Szikszay Pál felesége, és Mária (született 1831-ben), Kiss Gáborné (1852). (I.) Sándornak Zsigmond nevű fia (1833) Hodászról Nyírbátorba költözött, ahol földműveléssel foglalkozott. Birta Máriától (esküvő: 1859) több gyermeke is született (Erzsébet 1870-ben, Sándor 1875-ben, az ő sorsukat azonban már nem követtem nyomon).

(IV.) Ferenc második fia a hasonnevű (V.) Ferenc volt (1811–1833.). Igen fiatalon nősült, 1818-ban vette feleségül Földváry Annát. Első gyermekük, Anna, még 1819-ben megszületett, őt 1841-ben jármi Veress Ferenc vette nőül. Több mint 10 év kihagyással született még két gyermekük (József 1830-ban és Zsuzsanna 1832-ben), akiknek sorsáról az anyakönyv nem árulkodik. Közülük Zsuzsannát megtaláltam Mátészalkán, ahol 1860-ban feleségül ment Géressy Lajoshoz (János és Győrffy Zsuzsanna fiához, akinek harmadik felesége lett).

42. Az összeírás során Iklód, Mánd, Mátészalka, Nagykároly, Szamoskóród, Szatmárnémeti és Zsarolyán településeken 8 családfőt jegyeztek fel Jeszenszky néven. Nem mindegyiket lehet sajnos ezek közül elhelyezni az általam felvázolt családfán, ugyanakkor olyan családtagokról is tudok, akiket nem, vagy nem ezen a néven jegyeztek fel. Nem tudhatjuk, ki lehetett pl. az a Nagykárolyban élt Jeszenszky József, akinek az özvegye szerepelt 1809-ben. SzSzBMLt. IV. A. 501. 231. cs.; KÁVÁSSY Sándor, *Nemesi vezeték- és keresztnevek Szatmárban az 1809. évi inszurrekciós összeírás alapján*, = Helytörténeti tanulmányok VII., szerk. Gyarmathy Zsigmond, Nyíregyháza, 1989, 188.

43. FODOR: *A hodászi Lakatos család... i. m.,* 326.

44. FODOR: *A hodászi Lakatos család... i. m.,* 324. Szondy Esztert egyébként a szerződés – minden bizonnyal elírásról van szó – Jeszenszky Sándor özvegyeként tünteti fel.

(IV.) Ferenc harmadik fia (V.) János (1793–1848.) volt, akivel egy ízben (1820) tanúként találkozunk Hodászon.[45] Felesége Szabó Mária (1820), akitől több fia is született. Közülük (II.) György (1827) első felesége veskóci Budaházy Erzsébet (1847), a második pedig kirsanói Gerzsenyi Erzsébet (1864) volt Gulácsról. (II.) György első házasságkötésével Kántorjánosiba költözött, ahol gazdálkodott, s számos gyermeke született. Közülük (VI.) Ferenc felesége Jeney Eszter (1879, András és Makay Erzsébet lánya), akinek ugyancsak maradtak utódai (Zsigmond 1880-ban, Erzsébet 1882-ben, Katalin 1888-ban, Elek 1890-ben született).

(II.) György lányait környékbeli földbirtokosok vették el: Eszter (1850–1894.) Bégányi Menyhért felesége lett (1871), majd attól elválva Bagaméry Alberthez ment (1889) Kislétára. Mária (1852) Jakab Sándorné (1873) Kocsordon, Julianna (1856) Dibáczy Györgyné (1879) Bogáton (Nyírbogát), végül Zsuzsanna (1860) Papp Péterné (1886) Kislétán. 1890-ben szerepel keresztanyaként Kántorjánosiban még egy Julianna, Besenyey Antalné, aki vélhetőleg azonos a korábbi Dibáczynéval. (II.) György további öt gyermekét (akiknek a sorsáról nincs további adat) csak egy érdekes körülmény miatt említem meg, miszerint első feleségétől több ízben is ikrei születtek.

(VI.) János (1830–1876) felesége Mándy Zsuzsanna Kántorjánosiból (1853), akitől négy gyermek származott. Közülük Terézia (1860) Elek Menyhértné (1880), Lídia (1870) Böszörményi Ferencné (1894), míg (VII.) Ferenc (1853) és (VII.) János (1868) sorsát már nem fedik fel a vizsgált anyakönyvek.

(V.) János harmadik fia (I.) Pál (1838), aki Nyírbátorba költözött. Felesége előbb Baratsy Erzsébet, akitől (I.) Béla nevű fia született, a második felesége pedig Szabó Borbála volt. Már utóbbitól született lánya, Mária (1875) és másik fia, (VI.) József (1872), aki aztán Mátészalkára került. Ez a (VI.) József az I. világháborúban frontharcos volt és orosz fogságba esett. Róla, mint néhairól, és (II.) Pál nevű fiáról (aki 1906-ban született, 1930-tól pedig női és úri szabómester volt) megemlékezik az 1939-es vármegyei monográfia is.[46]

(IV.) Ferenc legkisebb gyermeke Mária (1802) volt, aki előbb (1820) Újfehértóra ment férjhez, Tárkányi György (István és Pásztor Zsuzsanna fia) ottani földbirtokoshoz, majd annak halála után (1831-ben) hazakerült Hodászra, s ismét férjhez ment, Dibáczy Sándorhoz.

(I.) Zsigmond gyermekei közül a hodászi anyakönyv Erzsébet születését (1767) rögzítette először. Ő ifjabb Komoróczy Ferenchez ment férjhez (1789). Mivel azonban férjét alig egy évvel később, illetve nem sokkal kislányuk születése előtt (1790) agyonütötték a piacon, igen korán özvegységre jutott. Háztartását így vették fel az 1809-es inszurrekciós összeírásba is: „Komoróczy Ferencné lányával együtt lakik."[47] Hosszú életet élt: 1845-ben halt meg.

(I.) Zsigmond legkisebb lánya Borbála (1773–1829.), aki Mátészalkára ment férjhez (1791), az ott, illetve Biharban is földbirtokkal rendelkező Mándy Ferenchez (Ferenc és Izsoó Erzsók fiához). Talán ebből az ágból való Jeszenszky Ferenc, kántorjánosi Mándy Thyra férje (gyermekeik Ferenc 1910, és Mária 1911), aki a kisjeszeni mellett használta a család egy távoli és jómódú ágának (megyefalvi) nemesi előnevét is,[48] aminek nyilván nem volt alapja, de megfelelt a korszak szokásainak.

45. FODOR: *A hodászi Lakatos család… i. m.,* 317.
46. *Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék (1924–1938),* szerk. Fábián Sándor, Bp. 1939, II. rész (személyi adattár) 44.
47. SzSzBMLt. IV. A. 501. 231. cs.
48. KEMPELEN: *i. m. VII.*, 57.

A mátészalkai ág

A család mátészalkai tagjai a leginkább ismertek, ami egyrészt birtokaiknak, másrészt személyes közéleti szerepvállalásuknak köszönhető. Mátészalkára (III.) János költözött, (1778 előtt) feleségül véve az ott birtokos Bartha Juliánnát (minden bizonnyal András és érszodorói Szodoray Zsuzsánna lányát[49]). Utódai 1837-ben (az 1835-ös tagosítás eredményeképpen) azon 28 famíliához tartoztak, amelyek a városban ún. fordulós birtokkal rendelkeztek.[50] Házasságkötések révén az eddig említett településeken kívül Mikolán és Nyírcsaholyban is birtokosként tartották számon őket.[51] A család nevét Mátészalkán egyébként máig őrzi a Jeszenszky-tanya, amelyhez egykor néhány hold szőlő is tartozott.[52] 1802-ben Jeszenszky (III.) János azon nemesek között szerepelt, akik nagyobb birtokuk alapján egyedül voltak kötelesek kiállítani és felfegyverezni egy katonát.[53] 1811-ben (egy már említett összeírás szerint) Mátészalkán 1 egész, 6 fél (közepes) telket és 3 szőlőt, Parasznyán 1 közepes telket birtokolt. *Szirmay* szerint a 19. század elején birtokos volt Iklódon, Mátészalkán és az utóbbival szomszédos Sándoron (egy később Mátészalka határába olvadt pusztán).[54]

1809-ben 55 évesen vették fel az inszurrekciós összeírásba. Fiai közül ekkor (II.) Zsigmond 20 éves, Debrecenben „törvényt tanul", míg a másik fiú, (III.) József 1813-ban beteges, szintén debreceni diák.[55] (III.) János 1792–1802, majd 1812–1815 között, végül 1817-től 1818. II. 2-án bekövetkezett haláláig a mátészalkai református egyházközség főkurátora volt. 1804-ben az egyházi tanács tagja (presbiter). Személyét, „nagy bölcsességgel" végzett „kormányzását" (az egyházi vagyon gyarapodását, pontos számadásait, a templom bővítésének irányítását 1796-ban, stb.) közmegbecsülés övezte.[56]

Az 1790-es évek különböző feljegyzéseiben (anyakönyvekben, jegyzőkönyvekben) még Szilágyi Jánosként szerepelt, családnevét azonban (néhány, a számára jelentőséggel nem bíró, őt pl. keresztszülőként megnevező bejegyzés kivételével) utólag kitörölték, vagy áthúzták, és a J. Jesenszkit írták a helyére. A névváltoztatás időpontja szempontjából érdekes adat, hogy 1792. május 6-án, kurátorrá választásakor, még Szilágyinak nevezte magát, de a felesége által az egyháznak ugyanezen év második felében adományozott arany csipkés selyemkeszkenő szélére már a Jeszenszky János név rövidítését hímezték: „:Je:J: Barta Juliánna".[57] A család társadalmi helyzetéről árulkodik az egyházközség első, 1804-ben kezdődő jegyzőkönyve és az 1828-as anyakönyvi bejegyzés is, amelyek T. N. Vtő. (vitézlő)

49. A szülőkre ld. NAGY: *i. m. X.,* 779. A mátészalkai anyakönyv szerint Bartha András 1782-ben halt meg Károlyban (Nagykároly, ma Carei, Romániában), özvegye, szodorói Szodoray Zsuzsánna pedig 1800-ban, Mátészalkán.
50. A 28 család (44 családfő) 46 (valamivel több, mint 58 holdas) telket (összesen 1833 katasztrális holdnyi területet) bírt, 3 – 3 fordulóban. CSOMÁR Zoltán: *Mátészalka.* Mátészalka, 1968, 121, 223.; *Mátészalka története.* szerk. Ujváry Zoltán. Ethnica. Debrecen, 1992, 185, 215.
51. *Szatmár vármegye, i. m.*, 592.
52. KÁLNÁSI Árpád: *A mátészalkai járás földrajzi nevei.* KLTE Debrecen, 1989, 238.
53. SzSzBMLt. IV. A. 501. 203. cs.
54. SZIRMAY: *i. m.,* 86, 113, 116 (Sándor falu esetében a szerző csak a Jeszenszky családnevet említi, a körülmények alapján azonban itt is III. Jánosra kell gondolnunk).; Ezt hivatkozza Mátészalka és Iklód említésével NAGY, *i. m. V.*, 343.
55. SzSzBMLt. IV. A. 501. 231. cs.
56. PAPP Artúr: *A Máté-Szalkai Ev. Ref. Egyház története*, Szatmár, 1883, 91–95, 109, 121.
57. PAPP: *i. m.,* 127.

Kisjeszeni Jesenszky Jánosné Barta Juliánnát (halálakor 68 éves, özvegy) nagyasszonynak titulálják. Ebben a korban az asszony megjelölés is a különös tisztelet jele volt, a még azt is felülmúló nagyasszony kifejezés, pedig igen ritka (noha a városban ekkor több előkelő nemesasszony is élt, ez a megszólítás rajta kívül csak a már említett Sulyok János feleségét illette meg).

(III.) Jánosnak, mint láttuk, két fia született, akiket az inszurrekciós összeírás is megnevezett. Közülük (II.) Zsigmond (1788–1839.) 1823–1826. között az egyházközség főkurátora volt. Megválasztására annak reményében került sor, hogy apja nyomdokait fogja követni. A templom zsindelyezéséhez az ő idejében vették a zsindelyt, s fogadták fel a mestereket.[58] Az egyháznak egyébként ez előtt és ezt követően is aktív tagja volt. Így, pl. 1818. IV. 30-án részt vett a mátészalkai református egyházközség gyűlésén és aláírta az egyházközség rendtartását. Ugyanebben az évben testvérével, (II.) Józseffel együtt „iskolai vizitátorrá" választották. Ugyancsak presbiterek voltak mindketten 1822-ben és 1831-ben, (II.) Zsigmond ezen kívül 1829-ben is.[59] (II.) Zsigmond mikolai Mikolay Juliannát (1814, György árvája, Egriből) vette feleségül. Egyetlen fiát ugyancsak (III.) Zsigmondnak hívták. Akárcsak apja, (III.) Zsigmond (1818–1863.) is a debreceni főiskola diákja volt, ahonnan azonban huszárnak állt. Apja csak sok utánajárással tudta onnan kiszabadítani. A főiskola elvégzése után Korda Lőrinc első alispán mellett szolgált patvaristaként, majd 1848-ig táblabíróként szerepelt a megyei közgyűléseken. Az 1848-ban alakult mátészalkai nemzetőrszázad egyik hadnagya volt, részt vett a dési csatában.[60]

(III.) Zsigmondot az egyházközségben (beteg nagybátyja helyett) ugyancsak megválasztották „főfelvigyázónak," e hivatalt 1843–1845. között töltötte be. 1859-től egyike volt azoknak, akik a csekély fizetésre tekintettel heti egyszeri alkalommal ingyen kosztolták a tanítókat. 1844, 1848-ban és még 1860-ban is presbiter. Felesége a szomszédos Papos községben közbirtokos Horváth Katalin volt (az esküvőt Paposon tartották 1842-ben, az asszony 1878-ban, 56 évesen halt meg), akivel sokgyermekes családot alapítottak.[61]

Fia, (II.) Sándor 1878-ban 10 forintot adományozott az egyháznak új harang vásárlására. 1882-ben választott községi képviselőtestületi tag, járásbírósági tisztviselő, később (1907–1910. között biztosan) a község főbírája.[62] Felesége nagyilosvai Ilosvay Hermina (1872, a néhai Gáspár és bulyi Jékey Erzsébet lánya) volt. Nekik öt gyermeküket született. Közülük (IV.) Sándor szatmári várnagy. (I.) Béla (Mátészalka, 1877 – Debrecen, 1931.) szatmári szolgabíró, 1922-ben Mátészalkán községi képviselő.[63] Az ő felesége veskóci Budaházy Erzsébet (Sándor és Szőllőssy Ilona lánya) Nyírparasznyáról, az ő két fiuk (III.) Béla és Endre. (V.) Zsigmond pénzügyi titkár, tartalékos hadnagy, felesége Tajti Kata volt, míg Mária Magyar Endre felesége lett, az ötödik gyermek, Gusztáv, pedig előbb tiszthelyettes a cs. k. 85. sz. gyalogezrednél, végül őrnagy, 1933-ban még nőtlen.[64]

58. PAPP: *i. m.,* 96.
59. PAPP: *i. m.,*42, 47.
60. CSOMÁR: *i. m.*, 230., PAPP, *i. m.,* 100. Egy helyen (*Szatmár vármegye, i. m.*, 592.), vélhetőleg a családtagoknak a valóságot kissé megszépítő bemondása alapján, századosként is említik. Erre vonatkozó levéltári adattal nem találkoztam, a szabadságharc tisztjeinek szakirodalmi feldolgozása pedig – mint arra Bona Gábor felhívta figyelmemet – a nemzetőr tisztekre általában nem terjed ki.
61. Részben fia, (II.) Sándor közléseire, részben anyakönyvi adatokra épül rövid életrajza. PAPP: *i. m.,*100–101, 111–112. SZLUHA adata, amely szerint már 1858-ban meghalt volna, ezek alapján téves.
62. CSOMÁR: *i m.,* 283.; *Mátészalka története, i. m.,* 234., *Szatmár vármegye, i. m.*, 592.
63. *Mátészalka története, i. m.,* 240.
64. Utóbbiak SZLUHA adatai.

(III.) Zsigmond lányain folytatva a sort, közülük ketten már lánykorukban szerepeltek az egyházközség adományozói között: Katalin 1865-ben ezüsttel és gyöngyökkel hímzett selyemkendőt adott, Juliska pedig egy évvel később saját maga hímzett selyemmel egy fehér abroszt az egyház részére.[65] Emma (1862-ben, 19 évesen) Fogarassy Gyula okleveles ügyvéd, később mátészalkai főbíró; a mindössze 22 évet élt Albertina (1868-ban, 21 évesen) rétszentmiklósi Éles Béla szatmári esküdt, köz- és váltóügyvéd; Katalin pedig (1874-ben, 22 évesen) császári Komoróczy Aladár felesége lett. A 21 éves Julianna az 50 esztendős Tajthy Timótheus csendbiztos felesége lett (1875) Kisvárdán, Anna-Ilona (1879-ben, 22 évesen) császári Komoróczy Lajos, Ilona (1880-ban, 19 évesen) Császári Komoróczy Péter szatmári szolgabíró, végül Erzsébet (1878-ban, 16 éves korában) nagyilosvai Ilosvay Endre későbbi szatmári (mátészalkai) főszolgabíró felesége lett. A több említett, azonos családnév egyébként többszörös rokonságot sejtet az említett házastársak között, s a szakirodalmi, illetve anyakönyvi adatok ezt alá is támasztják. Ilosvay Hermina és Endre testvérek voltak,[66] a néhai (III.) Zsigmond három leánya, pedig a Komoróczy család kántorjánosi ágának egy-egy tagjához, ugyancsak testvérekhez (Péter és csepei Zoltán Otília fiaihoz) mentek férjhez.

(II.) Zsigmond lánya lehetett Anna, aki szoboszlai Mészáros Sándor özvegyeként 100 forintot ajándékozott a mátészalkai református egyháznak.[67] Mészárosék Mikolán (ma Micula, Románia) éltek, nyilván a Mikolay Juliannától örökölt birtokon.[68]

(III.) János másik fia, (III.) József (1793–1843) többek közt 1836-ban presbiter, 1828–29., majd 1838–1841. között pedig főkurátor volt. Az ő idejében bádogozták le a templomtorony kőtetejét, illetve cserepezték a templomot. Hivataláról lemondott, majd 1843-ban újra megválasztották, de a megbízatást betegsége miatt már nem fogadta el.[69] Közéleti szerepvállalásáról más forrásból is tudunk. Egy 1829-es adat szerint fiskális, azaz ügyvéd,[70] emellett (1832-ben már biztosan) szatmári táblabíró volt.[71] A 19. sz. első felében a bihari Veress család egyik hodászi telkének zálogbirtokosa.[72] Felesége, akitől gyermeke nem született, Hunyady Julianna (Sámuel és huszti Nagyiday Erzsébet lánya, esküvőjükre adatot nem találta, de bizonyosan 1831 előtt volt).[73]

Az iklódi ág[74]

A Hodásszal és Kántorjánosival is szomszédos Iklódon a 18. század közepén már bizonyosan jelen voltak a Jeszenszkyek ősei. Az iklódi ág megalapítója nem lehe-

65. Papp: *i. m.,* 128.
66. Petrovay György: *Az Ilosvay család leszármazása* (harmadik, befejező közlemény), Turul, 1896/3. (DVD-könyvtár IV, Arcanum).
67. Papp: *i. m.*, 134. A szerző 1839-et jelöli meg az adományozás időpontjaként, annak azonban az életrajzi adatok alapján legalább két évtizeddel későbbinek kellett lennie.
68. Nagy: *i. m. VII.*, 453.
69. Papp: *i. m.,* 97–98, 100, 111.
70. A Gebei (Nyírkátai) Református Egyházközség presbitériumi jegyzőkönyvében említik így, 1829-ben.
71. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár (a továbbiakban HBMLt.), IV. B. 456/d. (Reszegi Lajos gyűjteménye) 18. doboz (forrása: Kgy. 1832. 1204)
72. Fodor: *A hodászi Lakatos család… i. m.* 312.
73. Kempelen: *i. m. V.*, 144.; Lehoczky Tivadar: *Beregvármegye monographiája, III.*, Ungvár, 1881, 768–769.
74. Az iklódi jelző a vizsgált időszakban megfelelőnek tűnik a család eme ágának a megkülönböztetésére. Az iklódi ág eredetileg Iklódon élt, 1917-ben azonban Iklód beolvadt Kántorjánosiba. A XX. században Kántorjánosiban élt családtagok ezért egyaránt származhattak az iklódi és az imént említett hodászi ágból. Vö. Kálnási: *A mátészalkai járás…i. m.*, 117.

tett más, mint ugyanaz a (I.) Ferenc, akitől a hodászi ágat is származtatjuk. Ezt, illetve az iklódi Szilágyiaknak a családhoz tartozását csak közvetett bizonyítékok támasztják alá, mivel az iklódi reformátusokat is magában foglaló kántorjánosi anyakönyvek ehhez túl késeiek, illetve hiányosak, s a nemességi eljárásokban ez az ág – mint láttuk – gyakorlatilag nem szerepelt.

Periratokból azonban tudunk egy Szilágyi Ferencről, akinek felesége komoróci Komoróczy Éva (György leánya) volt. Gyermekeik, Ferenc és Erzsébet (az idősebb), Szucsányi György felesége, számos pert indítottak a Komoróczy család többi tagja ellen, a nagyapai örökség megosztása érdekében.[75] Az ifjabbik Ferenc együtt szerepelt Balogh Zsófiával (1765), aki vélhetőleg a felesége volt.[76]

Azt is tudjuk, hogy Iklódon éltek, hiszen Erzsébet, Szucsányi György özvegye, 60 éves iklódi lakosként tanú volt 1768-ban,[77] s az anyakönyv szerint itt halt meg 1773-ban, csakúgy, mint testvére, Szilágyi Ferenc 1782-ben, 68 évesen. Az érintett időszakban csak egyetlen Szilágyi Ferenc élt a településen. Ekkortájt (1763) történt az is, hogy a Simkovicsokhoz tartozó Szilágyi Ferencet a nemesi igazolás során több fiával együtt említették, iklódi lakosként. Ezek az egybevágó körülmények alátámasztják azt, hogy a Komoróczy Évát feleségül vevő Szilágyi Ferenc a Simkovicz, másként Szilágyi család tagja volt. Azt megmondani azonban, hogy Ferencnek ez volt-e az első házassága, vagy amelyet Szováthy Borbálával kötött, ma már nem lehet. A Jeszenszkyek iklódi öröksége (s részben talán a hodászi is) vélhetőleg a Komoróczy családtól eredt, de a birtok elhelyezkedése alapján valószínűsítenünk kell az Iklódy családdal való rokonságot is.[78]

Meg kell még említeni, hogy a településen (akárcsak Hodászon) más Szilágyiak is éltek. A minket érdeklő család tagjait azonban többnyire (amennyiben a következő nemzedékkel sikerül őket összekapcsolni, vagy későbbi forrás is említi őket) meg tudjuk különböztetni azoktól. A Simkovics, vagyis Szilágyi család tagjai ugyanis a 18. század végén elhagyták a Szilágyi nevet, s egyöntetűen a Jeszenszkyre tértek át, míg a más családhoz tartozók Szilágyiak maradtak. A következőkben csak azokat említem, akik bizonyosan a Jeszenszkyek közé tartoztak. Az adatok bizonytalansága miatt így valószínű, hogy néhány családtag kimarad a bemutatásból. Ahol pedig a családi kapcsolatra nincs közvetlen bizonyíték, a mellékelt családfán szaggatott vonalat használok.

Szilágyi (IV.) László felesége előbb (1775) a besenyődi származású Lőrinczy (Lóránth?) Zsuzsanna volt, majd (1780) Szentmiklóssy Erzsébet Karászról. Gyermekei Erzsébet (1775), (I.) György (1781), Borbála (1782) és Zsuzsanna (1785) voltak. Közülük Jeszenszky Borbála Kriston István felesége 1800-ban (a Kriston család nem kántorjánosi eredetű, de az ifjú házasok itt telepedtek le, s gyermekeik itt születtek), a többiekről nem tudni semmit (valószínűleg korán elhaltak).

Szilágyi (II.) István lányai Ágnes (1785) és Sára (1787). Jeszenszky István néven 1802-ben 47 éves, iklódi lakos.[79] Kisebb birtoka után tizedmagával állított

75. A nádudvari birtokért, pl. 1748-ban. SzSzBMLt. Szatmár m. iratai, actorum anni 1748, fasc. 49. Nro. 293. Egy másik per 1753-ban zajlott, fasc. 54., a. nro. 628/1758 (*Vityi Zoltán* adatai). Ld. még SzSzBMLt. Elenchus Rerum Judiciarum, IX. kötet, S 361 sz. (fasc. 53. a. nro. 65; prot. 21., fol. 227/1752). 1764-ben ugyancsak fontos per zajlott, SzSzBMLt. IV. A. 501. prot 39. (fol. 31, 251.), stb. Feltételezésemmel nincs ellentétben, hogy a Komoróczy-rokonságban az egykori pertársak között egyszerre két Szilágyi Ferenc is szerepelt.

76. SzSzBMLt. IV. A. 501. Prot. 40. 2. lap

77. Az Almásy család nemességéről kérdezték. SzSzBMLt. IV. A. 501/e. 220. cs. (A alatt)

78. Utóbbira utal *Szatmár vármegye, i. m.*, (DVD-könyvtár, IV., Arcanum)

79. HBMLt., IV. B. 456/d. (Reszeghy Lajos gyűjteménye) 18. doboz (forrása: N. P. 200/D)

katonát. Az inszurrekciós összeírás során (1809) 54 évesen jegyezték fel Iklódon, mint aki nős, de gyermektelen (azaz nincs fia), és a szabolcsi Kemecsén rendelkezik birtokkal. Iklódon (I.) Jeszenszky Józsefről ugyanekkor azt jegyezték fel, hogy nőtlen (ami éppen jelenthetett özvegyet is, minden esetre az anyakönyvezés 1761-es megkezdése óta a faluban nincs nyoma), 70 éves. Az 1802-es katonaállítás iratai említik még Mihályt is, aki maga állt katonának („készületét" az Iklódy testvérek fizették). Felesége Demjén Erzsébet volt (1786). Mihállyal 1809-ben már nem találkozunk, gyermekével, az árva Ferenccel (született 1794-ben) viszont igen, Kántorjánosiban, a bejegyzés szerint 18 esztendősen. E fiú sorsa – több rokonához hasonlóan – ismeretlen.

Szilágyi Mátyás is szerepelt az 1802-es katonaállításkor, befizetett öt forintját a nyoma veszett pénzek között tartották számon. Felesége Bartha Sára volt (1776). Gyermekeik Julianna (1779–1842), Mária (1784), Borbála (1795) és (IV.) János (1801–1847). Közülük Julianna 1800-ban (már Jeszenszky néven) házasságot kötött a Hodászra való Lakatos Péterrel, s vele felváltva Hodászon és Iklódon élt.[80] Mária Szombathy László felesége lett (1815 táján már gyermekei születtek). Borbáláról mit sem tudunk, míg az anyakönyvben gazdaként szereplő (IV.) Jánost az iklódi ág egyetlen továbbvivőjeként tarthatjuk számon. Feleségétől, Tar Juliannától (vélhetőleg a helybeli Murányi alias Tar család tagjától) 1826 után számos gyermeke született. Hármójukról szolgál (a keresztelésen kívül további) adatokkal az anyakönyv: Julianna (1830) Miklósy Józsefné (1847), talán azonos azzal a Juliannával, aki később (1856) Bartha Ferencné lett, majd annak özvegyeként (1876-ban) egy Szilágyi Mihály nevű dohánytermelőhöz ment feleségül. Eszter (1834–1874) a Jármiba való Süldő János felesége lett (1853-ban esküdtek, s azt követően Kántorjánosiban laktak). Végül a földműveléssel foglalkozó (V.) József (1843–1884.) Bartha Erzsébetet vette feleségül (1863) Gyulajból, akitől számos gyermeke született. A legidősebb, (II.) Imre (1864–1900.) a keresztelési bejegyzéshez utólag fűzött megjegyzés szerint Amerikában halt meg. Johanna (1865) Dobos Zsigmondné (1888), majd Várady Sándorné (1893), Erzsébet (1872) pedig vajai és ibrányi Ibrányi Lászlóné (1891).[81] (VII.) János (1880) sorsa már kívül esett a vizsgált korszakon.

Zárszó

A kisjeszeni Jeszenszky család egyik tagja – Szilágyi néven – a 17. század közepén telepedett le Szatmárban. A 20. század fordulójáig végzett kutatás nagyszámú utódját fedte fel, akik jól illeszkedtek a vidéki kisnemesek, illetve tisztviselők társadalmi rétegébe. A róluk szóló tanulmány mégsem teljes. További kutatások (pl. romániai levéltárakban) sok részletet tárhatnának még elénk a múltból. S azt se feledjük, hogy a család története az általam szabott korszakhatárral nem zárult le, Jeszenszkyek – köztük a szatmáriak utódai – ma is élnek Magyarországon, s esetleg máshol is. A 8–9 generáció, illetve mintegy 250 esztendő áttekintése talán mégsem önmagáért való munka, hiszen a családi múlt feltárásán túl adalékokat szolgáltatott közel 50 másik család, illetve számos település – az egykori lakóhelyek – történetéhez is. Fontos eredmény továbbá a korábbi szakirodalmi adatok

80. FODOR: *A hodászi Lakatos család... i. m.,* 311.
81. Az Ibrányiak kántorjánosi ágára ld. KEMPELEN: *i. m. V.,* 158.

összekapcsolása, illetve a családdal kapcsolatos, téves megállapítások és feltételezések tisztázása.

A fentebb írtak jobb áttekinthetősége érdekében mellékelek egy családfát. Ezen általában a családtagok keresztnevét, a szövegben is szereplő sorszámot, a legkorábbi és legkésőbbi említés évszámát, elköltözés esetén a település nevét (a mai írásmód szerint), a viselt tisztséget, a házastárs nevét, tisztségét és (eltérés esetén) származási helyét szerepeltetem. Noha a felvázolt kép teljessége igényelné, a nagyszámú, kisgyermekkorban elhunyt családtag feltüntetésétől helytakarékossági okból eltekintek. Ugyanígy járok el a tanulmányban legutolsóként említett nemzedék egyes tagjaival, akiknek a sorsát születésüket követően nem követtem nyomon.

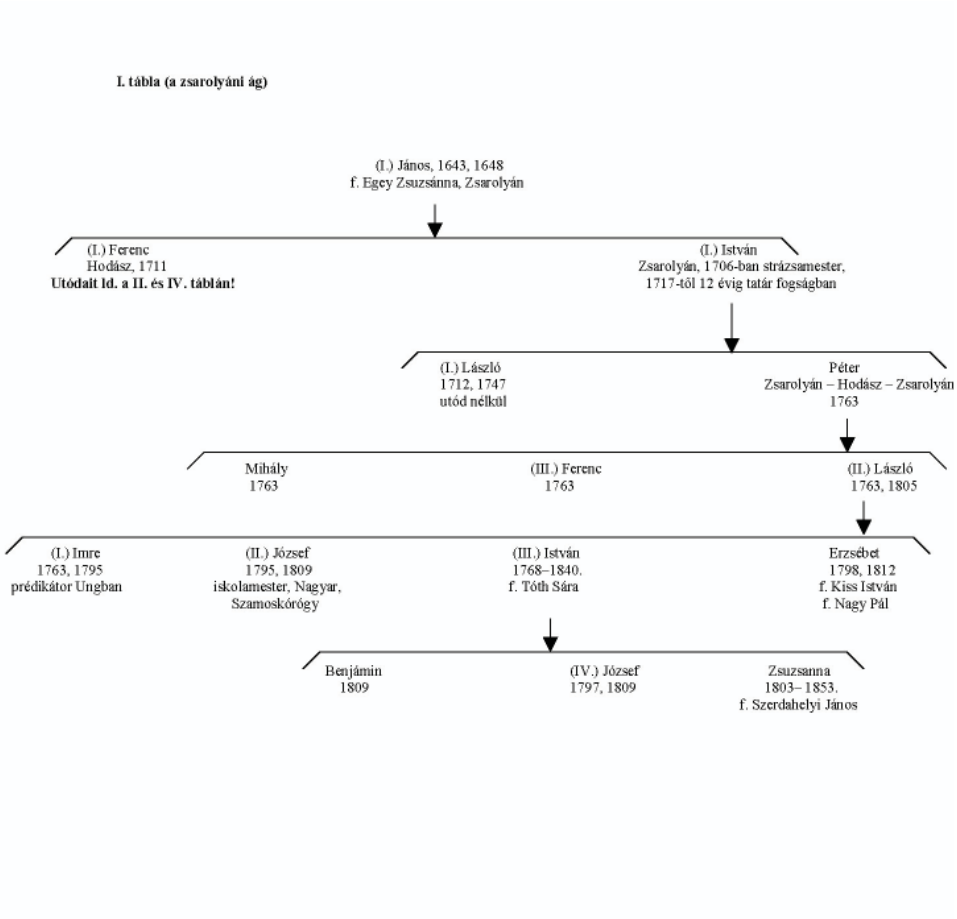

II. tábla (a hodászi ág)

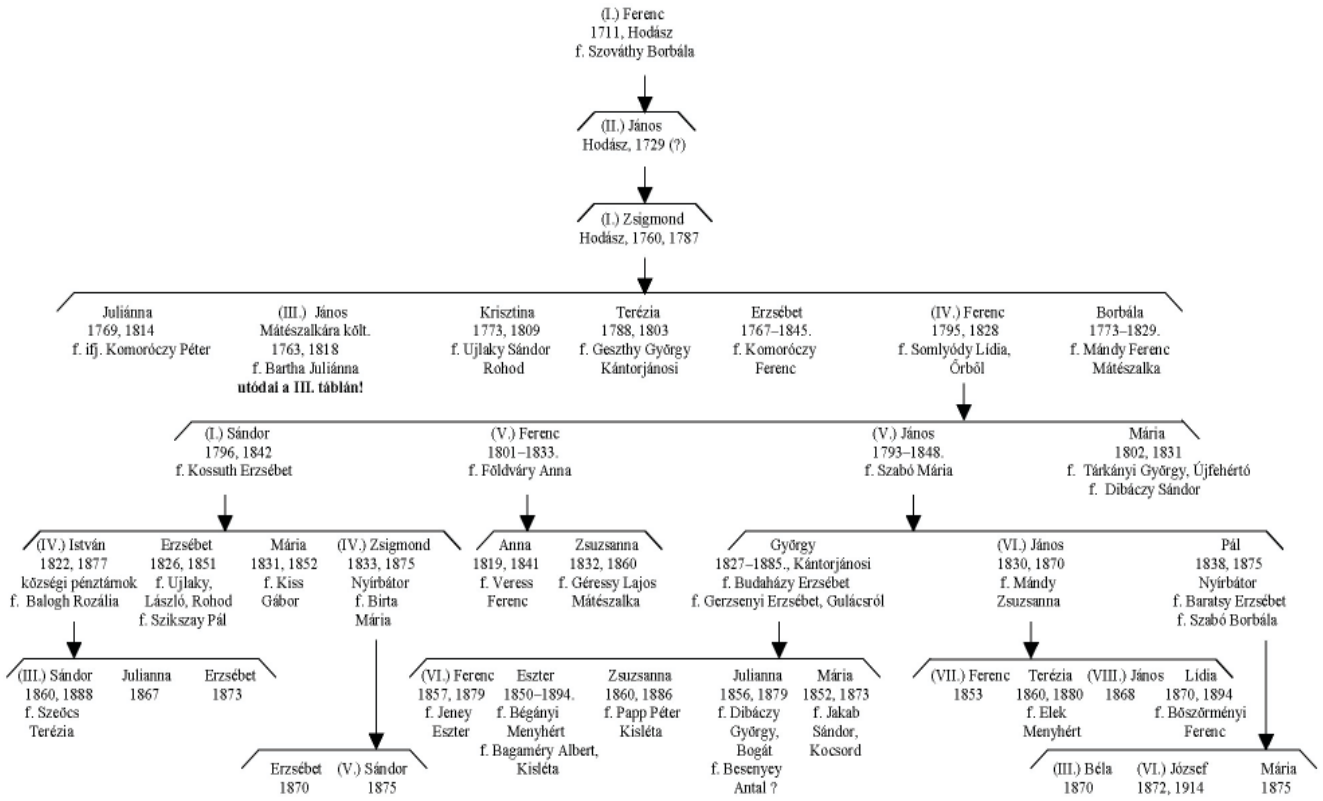

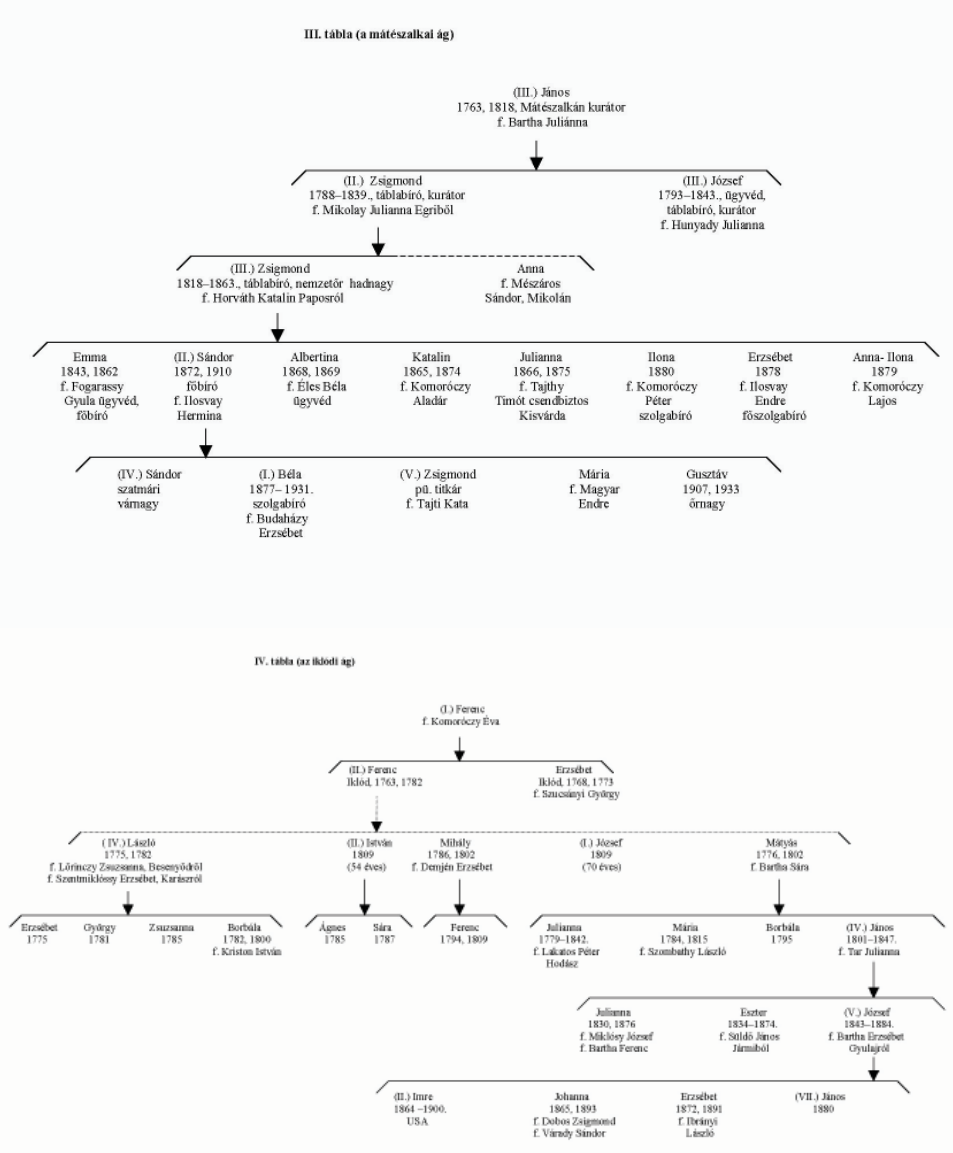
III. tábla (a mátészalkai ág)
(III.) János
1763, 1818, Mátészalkán kurátor
f. Bartha Juliánna
(II.) Zsigmond
1788–1839., táblabíró, kurátor
f. Mikolay Julianna Egriből
(III.) József
1793–1843., ügyvéd,
táblabíró, kurátor
f. Hunyady Julianna
(III.) Zsigmond
1818–1863., táblabíró, nemzetőr hadnagy
f. Horváth Katalin Paposról
Anna
f. Mészáros
Sándor, Mikolán
Emma
1843, 1862
f. Fogarassy
Gyula ügyvéd,
főbíró
(II.) Sándor
1872, 1910
főbíró
f. Ilosvay
Hermina
Albertina
1868, 1869
f. Éles Béla
ügyvéd
Katalin
1865, 1874
f. Komoróczy
Aladár
Julianna
1866, 1875
f. Tajthy
Timót csendbiztos
Kisvárda
Ilona
1880
f. Komoróczy
Péter
szolgabíró
Erzsébet
1878
f. Ilosvay
Endre
főszolgabíró
Anna- Ilona
1879
f. Komoróczy
Lajos
(IV.) Sándor
szatmári
várnagy
(I.) Béla
1877– 1931.
szolgabíró
f. Budaházy
Erzsébet
(V.) Zsigmond
pü. titkár
f. Tajti Kata
Mária
f. Magyar
Endre
Gusztáv
1907, 1933
őrnagy
IV. tábla (az iklódi ág)
(I.) Ferenc
f. Komoróczy Éva
(II.) Ferenc
Iklód, 1763, 1782
Erzsébet
Iklód, 1768, 1773
f. Szucsányi György
(IV.) László
1775, 1782
f. Lőrinczy Zsuzsanna, Besenyődről
f. Szentmiklóssy Erzsébet, Karászról
(II.) István
1809
(54 éves)
Mihály
1786, 1802
f. Demjén Erzsébet
(I.) József
1809
(70 éves)
Mátyás
1776, 1802
f. Bartha Sára
Erzsébet
1775
György
1781
Zsuzsanna
1785
Borbála
1782, 1800
f. Kriston István
Ágnes
1785
Sára
1787
Ferenc
1794, 1809
Julianna
1779–1842.
f. Lakatos Péter
Hodász
Mária
1784, 1815
f. Szombathy László
Borbála
1795
(IV.) János
1801–1847.
f. Tar Julianna
Julianna
1830, 1876
f. Miklósy József
f. Bartha Ferenc
Eszter
1834–1874.
f. Süldő János
Jármiből
(V.) József
1843–1884.
f. Bartha Erzsébet
Gyulajról
(II.) Imre
1864 –1900.
USA
Johanna
1865, 1893
f. Dobos Zsigmond
f. Várady Sándor
Erzsébet
1872, 1891
f. Ibrányi
László
(VII.) János
1880

Csoma József

A nyíregyházi ág. evangélikus tanítóképző intézet történetének második szakasza (1858–1872)

„Azoknak higgy, akik keresik az igazságot,
ne azoknak, akik megtalálták."
Andre Gide

A képző történetének vizsgálata nagyon jó kitekintésre (vagy betekintésre) adott lehetőséget egyrészt Nyíregyháza városfejlődésére, másrészt a protestáns kerületi autonómia (és egy ág. evangélikus kerület) működésére vonatkozóan. Nem kevésbé érdekes vizsgálódási irány volt a nyelvkérdés helyzete egy adott városban, egyházban, intézetben. Az sem volt érdektelen, hogy miképpen jelent meg a képezde az egyházközség mindennapjaiban, döntéseiben. Végezetül abból is érdekes részleteket láthattam, hogy hogyan befolyásolják a személyiségek – szubjektív akaratukkal, döntéseikkel – egy-egy intézmény, szervezet, város fejlődésének irányát.

A dolgozat főleg ezen témakörök szerint vizsgálja a képezde történetét és környezetét. A nyíregyházi evangélikus tanítóképezde történetének megírásakor nagyon sokrétű forrásanyagra támaszkodhattam. Legfontosabb segítségként rendelkezésemre állt a képző indulásának és első szakaszának kiváló feldolgozása és annak irodalomjegyzéke.[1] Áttanulmányoztam a nyíregyházi ág. ev. egyházközség 1850–1874 közötti presbitériumi jegyzőkönyveit, levelezésüknek ezen időpontok közötti részét.[2] Átolvastam az ág. ev. egyház tiszai kerületének évente megrendezett kerületi gyűléseinek 1851 és 1875 közötti jegyzőkönyveit, melyeket nagyobb részben Nyíregyházán a helyi evangélikus levéltárban, kisebb részben az Országos Evangélikus Levéltárban találtam meg. Itt áttanulmányoztam a tiszai egyházkerület vonatkozó anyagait, valamint külön a miskolci gyülekezet ott fellelhető irat-anyagát, mert a tanítóképezde működésének utolsó részében az államosításig ott tevékenykedett. Különleges forrás az úgynevezett „Hrabács-hagyaték", amely egy 1949-ben a miskolci képezdében végzett növendék helytörténeti kutatásait foglalja össze. Ebben az anyagban találtam meg az alábbi Bánhegyi-féle helyzetelemzés első részét, gépelt másolatban (19 oldal).

Találtam forrásokat a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárban – főleg a nyíregyházi képviselőtestület döntéseit – a képezdével kapcsolatosan. A debreceni

1. Orosz Gábor: A nyíregyházi evangélikus tanítóképző szervezésének és indulásának története. In: Szabolcs-Szatmár Megyei Helytörténetírás V–VI. k. – Szerk.: Gyarmati Zsigmond. Nyíregyháza, 1985. 158–236.
2. Nyíregyházi Evangélikus Levéltár. Presbitériumi jkv., Kerületi jkv., Leveleskönyv III.

kollégiumi könyvtárban főleg a protestáns iskolatörténet kiváló összefoglalásait találtam meg. Sajnos az egyik legfontosabb elsődleges forrás – Bánhegyi Istvánnak a képző harmadikként 1866-ban kinevezett igazgató-tanárának helyzetfeltáró és javaslattevő munkája a képezdével kapcsolatosan – bár a könyvtár elektronikus nyilvántartásában szerepel, de nem tudták számomra előkeresni.

A fent említetteken kívül nagy segítségemre voltak a dolgozat megírásában a protestáns és az evangélikus egyháztörténet összefoglaló dokumentumai, különösen Szelényi Ödön gondolatai és Zoványi Jenő egyháztörténeti adatai. Legfontosabb támpontjaim azonban – a munka előkészületeiben és közben is – dr. Margócsy József főiskolai főigazgató és konzulensem dr. Orosz Gábor egyetemi docens iránymutató, korlátozó, ösztökélő gondolatai voltak.

A tanítóképző konkrét helyi dokumentumai – egyetlen, magántulajdonban levő évkönyv kivételével – nem kerültek elő. A képezde történetének utolsó szakasza 1920-tól Miskolc városához kötődik. Ezen időszakra vonatkozóan – bár nem tartozik szorosan történetünkhöz – egy, a Debreceni Egyetemen megtalálható szakdolgozatból, és a már említett „Hrabács-hagyatékból" tájékozódtam. Az intézet Eperjesre költözésénél valószínűleg még rendben átkerültek a levelezés, a gazdasági háttér, a helyi működés konkrét bizonyítékai is. Erre kitért az egyik kerületi gyűlés határozata is.[3] A képző későbbi történetét tanulmányozva, az 1930-as évek miskolci forrásai szerint 1920-ban úgy kellett Eperjesről – már az idegen fennhatóság alól – költözni Miskolcra, hogy az intézet semmilyen ingóságot és dokumentumot nem hozhatott magával. Valószínűleg itt vesztek el a korábbi korra vonatkozó intézeti iratok is. A szándékaim szerint nem zártam le a kutatást. Nem tudtam megnézni a kor helyi sajtóját, a miskolci állami levéltárban is lehetnek még tankerületi jegyzőkönyvek, és arról sem mondtam le, hogy visszamenjek az Evangélikus Országos Levéltárba további forrásokat feltárni. Az intézet kétszeri, államnak történő felajánlásának is maradhattak iratai a VKM levéltári anyagok között.

Az alapítás és a működés első szakasza

Mivel a dolgozatnak nem témája a képző működésének első szakasza, így az indulás eseményeinek és tanulságainak csak rövid összefoglalását tartom indokoltnak. Az intézet felállításának, alapításának megfogalmazódása a reformkorra esik. A korabeli forráskutatók Hunfalvi Pál nevéhez kötik a kerületi tanítóképző megalakításának gondolatát. A magyar polgárosodás egyik jellemzője az alsó fokú – akkor még kizárólag felekezeti – iskolák hálózatának lassú bővülése és ezzel összefüggésben a tanítói helyek – korabeli szóhasználattal „állomások" gyarapodása volt. Minden felekezetben felmerült, a nem elegendő – és nem szakképzett, vagy nem speciálisan az alsó oktatásra „kiképzett"- tanerő erőteljesebb pótlása. Sorra alakultak először felekezeti, majd állami segédlettel a különböző intézetek, melyek a szervezeti formák, az intézményi hátterek, anyagi bázis és a képzés tartama szerint is nagy változatosságot mutattak.[4]

Az evangélikus tiszai egyházkerület 1836-tól kezdett el foglalkozni a kerületi képző megalakulásának javaslatával. Már az induláskor felmerült az intézet megalakulásának és működésének két fontos alapja: az anyagi és a szellemi. Az

3. NYEL Kerületi jkv. 1873. 13. p. 6. bej.

4. 1812. Szentendre: szerb ortodox tanítóképző nyílt. Ugyanebben az évben, Aradon ortodox román nyelvű képző nyílt. 1819. Német nyelvű tanítóképző Szepesváralján. 1839. Debrecen, Nagyenyed: ref. tanítóképző tanfolyam.

előkészületek és a viszontagságos nyíregyházi működés időszaka alatt is az egyik legfontosabb kérdés volt a szükséges anyagi források előteremtésének mikéntje. Tőkegyűjtéssel, közadakozással és a gyülekezetek közvetlen hozzájárulásával gondolták a működés biztosítását. A hosszú szervezési időszak vitáinak másik csomópontja a képző szervezeti formája, felépítése és az oktatás tartalmi kérdései körül alakult ki. A harmadik, és nem kevesebb vitát kiváltó tényező a képezde helyszíne. Nyíregyháza, mint helyszín, kedvező döntésnek tűnt. A kerület egyik legnépesebb gyülekezete, amely kifejezetten kérte a képző – konkrét feltételekkel történő – helyi megalapítását, háromnyelű közegével, számos iskolájával és tanerejével, erős, – a rövid százéves múlt ellenére – komoly hagyományokkal rendelkező gyülekezetével jó háttérnek látszott. Mintha a város előtörténetéről is szólna az alábbi idézet egy – sajnos töredékesen ránk maradt – egyháztörténeti műből. „...a protestantizmus az iskolát kezdettől fogva az egyház veteményes kertjének, ikertestvérének tartotta, s azért iskolák felállítására és fenntartására mindig nagy gondot fordított. Mihelyst valamely gyülekezet megalakult, azonnal iskolát is állított, melyben eleinte a lelkész, később szaporodván a lelkészi teendők, a gyülekezet által meghívott tanító oktatta a vallásra és hasznos ismeretekre a gyülekezet ifjúságát."[5]

Az egyház és az iskola közös féltése húzódik meg Máday Károly superintendensnek a kerületi gyűléshez írt megrendítő búcsúlevelében is, melyet 1870. szeptember 19-én 9 nappal a halála előtt fogalmazott. „...hosszas, súlyos és kínos betegségemben oly pontot értem el, melyen mindenre készen kell lennem, de magam is érezvén, hogy a végzet mind inkább közelebb húzza körültem az erőtlenség, elgyengülés és lelki homály éjszakáját...kinyilatkoztatván jelen komoly órámban is, hogy egész eljárásomban mindenkor az egyház és iskola felvirágoztatását, s javának előmozdítását tűztem ki célomul...[6]

Az intézet szervezésében egy további problémakör volt a nyelv kérdése. Az 1840-es években – párhuzamosan a magyar nemzeti és nyelvi törekvésekkel – megjelentek a történelmi Magyarország területén élő nemzetiségek is hasonló elgondolásaikkal. Ez a problémakör a képezde szervezésének idején a kerületi vitákban az intézet „szellemiségének" kérdéseként szerepelt. Aztán végigvonult a képző egész időszakán, hol mint belső súrlódások, hol mint a nyíregyházi hívek közötti nyelvi összeütközések hatása az intézetre. A képző hosszú előkészítési időszaka arra is példa, hogy a demokratikus döntéshozatal időigényes, a döntéstől az anyagi alapok és a szervezési feltételek biztosításán keresztül rögös az út a megnyitásig, még olyan kedvező hazai politikai viszonyok között is, mint a reformkor említett időszaka. Minden döntési jog az évente egyszer ülésező kerületi gyűlés kezében maradt, a kiküldött bizottságok csak javaslatokat tehettek.

A kerületen belül a képző létesítésének nemcsak támogatói, hanem ellenzői is voltak. Ezek részben a helyszínt bírálták – nyilván a többi szóba jöhető helyszín küldöttei – mások a képző nyelvek szerinti egyenrangúságát nem látták biztosítottnak Nyíregyházán, míg voltak olyanok, akik a gazdasági megalapozottságot nem érezték elegendőnek hosszú távra. Olyanok is felléptek, akik nem tartották indokoltnak teljesen önálló intézmény létrehozását – nyilván ezek az erők oly városok képviselői voltak, ahol valamely középfokú oktatási intézmény bázisán gondolták a képezdét kialakítani. Minden említett csoport racionális ellenérvekkel léphetett

5. A magyarországi protestáns egyház története. (töredékes) 1892 körül 26.
6. Evangélikus Országos Levéltár (EOL).Tiszai Evangélikus Egyházkerület (TEEK) Közgy.jkv. 1870-1878. III./5.

fel a kerületi gyűléseken. Olyanok is akadtak valószínűleg, akik – mai politikai szóhasználattal élve – ezekben a vitákban „valótlan tényállást" hangoztattak. „ Igen nagy hatást gyakorolt a hazudozókra Vandrák Andrásnak az Egyház és Iskola Lapban megjelent cikke, melyben cáfolja az intézet felállítása ellen felhozható érveket és az intézet székhelyéül Nyíregyházát javasolja.[7] A nyitást 1844-ben még a következő évre tervezték. 1845-ben mégsem indult el az oktatás, többek között az igazgató-tanár kiválasztásának elhúzódása, valamint az ez évben a Helytartótanács által megjelentetett új népiskolai szabályok vizsgálata miatt. Végül csak 1847 őszén indult el az első tanév.

A képző megnyitása egyben az első korszak egyetlen tanévének kezdete is lett az Emericzy Lajos igazgató-tanár irányításával megindult képzési folyamatban. Összesen 10 hallgató kezdte meg a tanévet, melyből a nyitásra csak 6 fő érkezett meg. Ez a létszám sem biztatott sok jóval a jövőre nézve. Ráadásul közülük senki nem magyar ajkú volt, ami a nyíregyházi gyülekezet magyar tagjai számára nem lehetett jó hír, a segédtanítóság későbbi lehetősége szempontjából.

A külső körülmények, a háború közelsége még e „csökkentett működést" is megakadályozta a tanév végén. A kerület sem bízott az önálló fenntartás sikerében, ezért felajánlotta az állam által történő átvételt, de erre már nem került sor. A tanítványok hiánya miatt az igazgató-tanár is eltávozott Nyíregyházáról 1848 őszén. „A szeminárium sikerekben nem bővelkedő első tanévének tapasztalatait összegezve megállapíthatjuk, hogy az állandósult anyagi bizonytalanság, az ország forradalmi, majd háborús állapota, a nyíregyházi egyház támogatásának felfüggesztése, majd végül az 1849. október 9-én kiadott Geringer-féle iskolai szabályzat rendelkezéseinek teljesíthetetlensége együttesen eredményezték a tanítóképző szüneteltetését elrendelő nagyrőcei határozatot (1850. július 8.)."[8]

Az új helyzet a kerület szemszögéből (1850–1867)

1849 őszétől gyökeresen megváltoztak a belpolitikai viszonyok az országban. Haynau táborszernagy a vesztett szabadságharc utáni „rendezés" keretében ostromállapotot hirdetett és 1850. február 10-én az evangélikus egyházalkotmányt felfüggesztette. A teljes jogegyenlőséget megadó 1848-as 20. törvényt nem sokáig ünnepelhette az ev. egyház. Sőt a táborszernagy említett rendelete még az 1790-91-es helyzethez is komoly visszalépést jelentett. Elveszett egy időre az autonómia a hitéletben és az oktatásban. „Az osztrák hadcsapatok parancsnokai azon lelkészeket, kik a magyar kormány rendeleteit a szószékből felolvasták, börtönnel, botoztatással, s nem ritkán életvesztéssel büntették."[9]

Az ev. egyház egyetemes felügyelőjét, az egyházkerületi felügyelőket, a szuperintendenseket hivatalukból letette, helyükbe adminisztrátorokat nevezett ki, s azoknak fizetést az állam pénztárából rendelt. Ezen kívül egyházi gyűléseket a protestánsok csak kormánybiztos jelenlétében tarthattak. Az említett rendelet sok pontja korlátozta a hívek teljesen hétköznapi viszonyait is. A lelkészeket, tanítókat érintette az, hogy ha közülük valakit megválasztottak valahova, kötelesek voltak

7. Uo: Miskolci Esperességi iratok „Hrabács-hagyaték". Lehoczky Egyed: Az eperjesi (miskolci) evangélikus tanítóképző intézet története(kézirat). 1947. 3. Készült az intézet százéves fennállásának évfordulójára. A szerző tanítóképző – intézeti tanár.

8. Orosz Gábor: i. m. 82.

9. A magyarországi protestáns egyház története. 1892 körül 116.

bizonyítványaikat, s egyéb okmányaikat, rövid életrajzuk kíséretében a helyhatóságnak felterjeszteni, s hivatalukat csak azon esetben foglalhatták el, ha ellenük helyben nem merült fel kifogás. Az adminisztrátorok az ev. egyház erre a szerepre vállalkozó (?) lelkészei közül kerültek ki. Többek között Komáromy József esperes, nyíregyházi lelkész is vállalt ilyen szerepet egy másik, a bányai egyházkerületben. Az ev. egyház higgadtan fogadta az új körülményeket. Zsinatot, országos gyűlést nem tarthattak, de – mivel a decentralizált egyházi működés következtében ehhez hozzászoktak – ez a helyzet nem bénította meg az egyház alsóbb szervezeteinek önálló működését. Ugyan helyi gyülekezeteik élete megnehezedett, az irányítás bonyolultabbá vált, mégis gyorsan alkalmazkodtak az új körülményekhez. A szuperintendensi évi rendes – tanügyi és egyházközségi – ellenőrző látogatásokat hiányolták.

A tanintézetek irányítása gyakorlatilag egy iskolai consistorium kezébe került, ezért például a képezde szervezésének ügyei is ott jelentek meg. Az osztrák kormány a magyar középiskolákra is kiterjesztette új oktatási rendszerét (Entwurf). 1851-ben a kerületen belül már bizottságot szerveznek a kerület oktatási rendszerének átszervezésére, alkalmazkodva a magasabb követelményekhez. Az Entwurf rendelkezései jelentősen megnehezítették a közép- és felsőszintű iskoláik helyzetét. Most megint az intézmények védelme került előtérbe, mint már annyiszor történetük során. A fő kérdés: hogyan teremthetik meg az intézmények (leginkább a gimnáziumok) „nyilvános" működésének az Entwurf által előírt feltételeit. Itt ütött vissza az a mentalitás, amit Szelényi Ödön a következőképpen jellemzett: „Tény az is, hogy túl sok iskola létesült, az evangélikusok ugyanis nemcsak a meglevőket fejlesztették, hanem minél több újat igyekeztek alapítani, nemcsak az első időben, de még később, sőt egészen a mai napig is, inkább terjeszkedtek és alapítottak, semhogy kevesebb intézet belső gyarapítása által az oktatásnak erős központjait teremtették volna meg."[10] Ebben a helyzetben úgy tűnik, hogy az ilyen központokat szerették volna megmenteni, megerősíteni, mint például az eperjesi tanoda, vagy a kerületi tanítóképzés.

Az említett bizottság előterjesztését Vandrák András készítette. Az átszervezéshez minden esperességnek javaslatot kellett küldeni és azt képviselni a vitában. Az elképzelés egy mondata érinti a képezde sorsát is: „Eperjesen alakuljon egy jogi és egy teológiai fakultással bíró akadémia három évfolyammal, összekapcsolva vele seminárium."[11] Erről még bővebben beszélek a 7. pontban, amikor a képző szervezési vitáit követem nyomon. 1854-ben megszűnt az ostromállapot, az evangélikus egyház részére pedig az osztrák kormányzat egy új alkotmánytervezetet készített, melyet megküldött a kerületeknek véleményezésre. A tiszai kerület – hasonlóan a többiekhez – dicsérni csak azt tudta, hogy véleményt kérnek tőle, egyébként semmivel nem értett egyet, tételesen kinyilatkoztatták, hogy az 1790-es törvényekben biztosított autonómiát kérik vissza. Az 1856-os iglói kerületi gyűlésen véleményük első pontjában így fogalmaztak: „Az iskola, mint egyházi életünk bölcsője, s az evangéliumi egyházi szellem fenntartója és ápolója az egyházzal ezután is szoros és elválaszthatatlan kapcsolatban maradjon."[12] Az abszolutisztikus kormány nem tanult a kudarcból, 1859-ben újabb kísérletet tett, most már egyszerre kívánta

10. Szelényi Ödön: A magyarországi evangélikus iskolák története a reformációtól napjainkig, – különös tekintettel a középiskolákra. Pozsony, 1917. 21.
11. NYEL. Kerületi gyűlések jkv. Eperjes. 1851. szept. 14–15. 8.
12. Uo.: Igló. 1856. október 20–22. 1.

szabályozni a protestáns egyházi és iskolai ügyeket (1859. szeptember 1. „szeptemberi pátens").

E rendelettel – bár egy fél év múlva visszavonták – több egyházközségben és iskolában több éves viszály magvait hintették el. A rendelet az állam részéről kedvező ígéreteket, nagy pénzbeli segélyeket ígért, cserébe az önkormányzati jog feladásáért. E pátens ellen legelsőnek a tiszai ev. egyházkerület szólalt fel több szempontból is imponáló eréllyel, bátorsággal és határozottsággal. Zsedényi Ede egyházkerületi felügyelő és Máday Károly lelkész nagy beszédekben kifejtették, hogy a kiadott pátens sérti a császár által elismert, szerzett jogokat. Hangsúlyozták, hogy iskoláik nyilvánosságát nem kötik össze az érvényben levő rendelkezésekkel, kérik azokat felfüggeszteni, és zsinatot egybehívni. Indítványuk folytán a kerületi gyűlés ezt nyilatkozatban elfogadta, Pálkövy Antal sárospataki tanár segítségével kinyomtatták, és a többi kerületet is csatlakozásra szólították fel. Küldöttséget választottak, – ennek tagja lett Vandrák András is – melynek feladata a nyilatkozattal a király elé járulni. Ezen cselekedetek rövid távú következménye mindhármuk letartóztatása és elítélésük lett, hosszabb távon azonban olyan erkölcsi tőkét jelentett számukra, ami később elősegítette Máday Károly szuperintendenssé választását, Zsedényi Ede számára pedig a kerületi felügyelőség után később az egyház országos felügyelői posztjának betöltését is.

Egy évvel később a miskolci kerületi gyűlés már jóval kedvezőbb politikai légkörben tanácskozik. Máday Károlyt szuperintendenssé lehet választani, hiszen a király a pátens visszavonásával egyidejűleg a protestáns egyházakat visszahelyezte alkotmányos jogaikba, amivel kapcsolatban örömmel állapítja meg Zsedényi Ede, hogy „... az egyházkerület forró háláját fejezi ki a mindenható iránt, hogy Felséges Fejedelmünk szívét oda hajtotta, miszerint legalázatosabb felírásunkra a sanyargatásnak véget vessen." Azonban azt is hozzá teszi, hogy „a kerület aggodalmait teljesen eloszlatva még nem találja..."[13] A kerületi gyűlés a régi iskolai consistóriumot megszüntette, helyette korlátozott jogokkal rendelkező újat választottak.

A pátens több olyan problémát is okozott az egyházkerületben, melyeket csak jóval annak felfüggesztése után sikerült rendezni. Az egyik ilyen a lőcsei gimnázium ügye, melyet a helyi egyházközség felajánlott az államnak, remélvén jelentős pénzügyi segítséget, melyet meg is kaptak. A kerület viszont – tartva azt az elvet, hogy az autonómiát nem cseréli pénzre – kinyilvánította, hogy ehhez a lőcseieknek nem volt joguk, így megszűntnek tekinti az egyház részéről az iskolát, minden támogatást megvon tőle, „minden egyház és tanintézet egyszer s mindenkorra nem csak letiltatik, hanem egyszersmind oda is utasíttatik, miszerint minden más nemű segélyért a kormányhoz intézni kívánt folyamodványaikat is egyedül és kizárólag csak a kerületi elnökség útján terjesszék fel."[14]

A másik, évekig húzódó és igen csak nehezen megoldódó kérdés – mely ráadásul közvetlenül érintette a képző hátterét is – a nyíregyházi lelkészválság ügye. A nyíregyházi gyülekezet, amely ekkor már kétnyelvű volt, kettészakadt, fokozatosan szembekerült egymással, egy-egy lelkész „irányításával". A részleteket inkább a nyíregyházi helyi feltételekről szóló fejezetben érdemes elemezni. A kerületnek két és fél évébe telt, míg – bár igen drasztikus módon – le tudta zárni az ügyet.

A harmadik problémakör, amivel egészen 1867-ig szembe kellett néznie a kerület vezetésének, az a helytartótanácsnak és tanügyi hivatalainak „packázásai" a kerület magasabb iskoláival kapcsolatosan. Következetesen úgy tettek, mintha a

13. NYEL. Kerületi gyűlések jkv. Miskolc. 1860. 5.
14. Uo.: 7.

tanügyi autonómia nem létezne újra 1860 után, a főfelügyelet hatáskörét messze túllépve avatkoztak be változatos eszközökkel az iskolák és a kerület ügyeibe. Ezt a kormányzati magatartást jellemezte Zsedényi Ede úgy, hogy „a kormány orgánumai a törvényes útból néhol kibiczczentek...” ezért „... legfontosabb teendőnk az, miszerint egyházkerületi tanintézeteink virágzó állapotban fenntartassanak. Felszólította az esperességeket és az egyházakat, hogy a hitbuzgalmat ne csak szavakban, hanem tettekben is tanúsítsák.”[15] Például 1863-ban a Helytartótanács rendeletet alkotott az evangélikus tanítók fizetéséről, „az egyházkerület ezen kormányszéki határozatot kerületünk egyházaira alkalmazhatónak nem tartván, egyszerűen tudomásul veszi”.[16]

A legélesebb támadás 1866 elején akkor éri a kerületet a Helytartótanács „derék” bürokratái részéről, amikor az országos politikában már javában folynak a „puhatolódzó” nem nyilvános egyezkedések egy lehetséges kiegyezés feltételeiről az udvar és Magyarország között. Talán éppen ezért, tárgyalási taktikaként is szolgálhattak ezen akciók. A Helytartótanács részletesen bírálja az 1864-65-ös tanévről hozzá felterjesztett jelentéseket, mondván „... nem eléggé biztosan ismerhetni ki belőlök a tanodák szerkezetét, a tanárok tanszakaikban való eljárását és a tanítás eredményét hiányosnak állítja, s e fölött az érettségi vizsgáknak nem csak jegyzőkönyveit, munkamutatványait is követeli. Vádul hozza fel továbbá, hogy a tanodák állapota olyan, milyenben a tanítás a kitűzött határvonalig alig vihető, hogy az eperjesi jogakadémia szűkebb korlátok közé van szorítva, semhogy nyilvános jogakadémiákkal versenyezhessen...”[17]

A kerület ezt már nem veszi tudomásul, hanem indulatosan vádaknak tekinti, melyekre részletes választ ad: „... a munkák beterjesztése pedig olyan újítás volna, mely felülvizsgálatot is jelenthetne, mely a mint egyrészről a bíráló és vizsgáló tanárok becsületében és lelkiismeretességében áll, úgy más részről idővel tanodai autonóm állásunkat forgathatná ki egészen lassanként sarkaiból.”[18] Ezért kelt ki Zsedényi a dobsinai gyűlés bevezetőjében a Helytartótanács ezen gyakorlata ellen, amikor hangsúlyozta, hogy ezek a rendeletek nincsenek összhangban az egyházra vonatkozó, autonómiát biztosító 1790-es törvényekkel. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy nyilván némi igazság bujkált az állami felügyelet bírálataiban, azonban a kerület nem a tartalmát tekintette e dokumentumoknak, hanem az egésszel formálisan nem értett egyet.

A kiegyezéssel sem váltak problémamentessé az állam és a protestáns egyházak kapcsolatai. Egyrészt 1867 után az evangélikusok szerint lassan ment a protestáns egyházak egyenjogúsítása a katolikusokkal szemben (vegyes házasságok, tanintézeti felvételek stb), másrészt az állam erőteljesen kezébe vette a népoktatási törvénnyel az alapfokú oktatást, harmadrészt ugyan jelentős államsegélyekkel támogatta a felekezeti oktatási intézményeket (főleg a középiskolákat), de éppolyan mértékben bele is szólt az oktatás tartalmába és szervezetébe. Ezért nyilatkozza azt Máday Károly az iglói kerületi gyűlés bevezetőjében 1868-ban, hogy „... rosszul esik azt kinyilatkoztatnom, miszerint eddigi sérelmeink mind orvosolva nincsenek, sőt az alkotmányos egyházi élet terén még újabbak is merültek fel.”[19] Zsedényi pedig már az új politikai helyzetre vont le iránymutató következtetést az evangélikus egyház

15. NYEL. Kerületi gyűlések jkv. Jolsva. 1862. július 22–24. 3.
16. NYEL. Kerületi gyűlések jkv Göllnitz. 1863. július 22–23. 18.
17. Uo.: Dobsina. 1866. július 25–26. 5.
18. Uo.: 6.
19. Uo.: Igló. 1868. 4.

szempontjából: „... önmagában a magyar protestáns egyház felvirágzását sem a kormány jóakarata, sem a törvényhozás kedvező intézkedései nem eszközölhetik, hanem csak a híveknek ernyedetlen buzgalma és folytonos áldozatkészsége."[20]

És meg kell jegyezni, hogy az anyagi áldozatkészségben a kerület tanítói és tanítóképezdéje részére Zsedényi Ede életében, de még halálában is messzemutató példát adott. Ennek részleteit a képezde sorsának alakulása során és a mellékletként közölt életrajzban dokumentálom

Az ostromállapot és az önkényuralmi korszak Nyíregyházán

1850-ben egy városi összeírás szerint felekezeti helyzet: 10 079 evangélikus, 1534 római katolikus, 955 ortodox, 590 református, 60 zsidó. Ezek a számok is mutatják az evangélikusság abszolút domináns szerepét, amely megnyilvánult a város vezetésében is: nagy személyi átfedéssel, akik az egyházközséget vezették, azok döntöttek a város ügyeiben is. A város egyre inkább egy városi szintű és fennhatóságú intézmény létesítésében kezd el gondolkodni, annál is inkább, mert az Entwurf kihatásai miatt a „professzori iskolát"[21] – ugyan kifutó évfolyamokkal –, de 1851-ben be kell zárni, míg a tanítóképezde kerületi intézmény.

A helyi ev. egyház nehéz helyzetbe került. Már 1848 őszén látható volt, hogy a képezdei tanítványok hiánya miatt közvetlen anyagi teher hárul az egyház pénztárára: „a fennálló határozás szerint a jövő 1849/50-es évben a négy oldaliskolában a gyermekek a képezde tanítványai által lennének tanítandók... most képezdei tanítványok nem léte miatt az elemi négy oskolákat ismét külön fizetése tanítókkal kellenék ellátni..."[22] A következő években újabb tanítókat hívtak meg, a gyermeklétszám növekedése és a fenti segédtanító-hiány miatt. Az egyházközség anyagi helyzete részben a pénzcsere miatt, részben a kiszabott egyházi adók be nem fizetése, de még a megnövekedett segélyezés (részben tanítói) okán is rosszabbra fordult. Egyszer még betörés, és a készpénz elvitele (több ezer Ft) is gondot okozott. Bármilyen válságos volt a város és a helyi egyház helyzete – sőt éppen emiatt is – az értékek mentése kiemelt feladattá vált. 1850. április 7-én arról döntenek a presbiterek, hogy bizottságot hoznak létre a szemináriummal kapcsolatban: „mely az épületet megtekintve, az elkerülhetetlenül szükségeseket kijavíttassa, a Seminarium ingóságait számba vegye, a szükségeseket kiszemelje, a többit adja el, szóval arra intézkedjék, hogy az épület a végképpeni romlásból megmentessék."[23] Ekkor – csakúgy, mint a tiszai egyházkerület – a helyi egyház is úgy gondolta: nem időszerű a képezde nyíregyházi működtetése. E szándékukat meg is erősítették, amikor a fentebb már említett kerületi iskolai tanácskozásra kapott meghívót a presbitérium, ahol nyilatkozni kellett a szemináriumról. A meghívó levél közölte a várható témákat (milyen legyen az eperjesi iskola a jövőben), majd a 2. pontban ezt írták: „... és nem volna-e czélszerű, a theológiai tanszakhoz a Nyíregyházán megszűnt Seminariumot is csatolni?"[24]

A legfontosabb kérdés a kerület számára az volt, hogy miképpen közelítsék meg a „magas kormány" iskolai követeléseit, úgy hogy a kerület intézetei nyil-

20. Uo.: 3.
21. Margócsy József: A professzori iskola (1806-1854) helye és szerepe Nyíregyháza polgárosodásában. In: Thesaurus Solemnis. Szerk.: Kujbusné Mecsei Éva. Debrecen–Nyíregyháza. 2002. 151.
22. NYEL. Presbitériumi jegyzőkönyvek. 1848–64. E/6 2. 1848. október 15. bej.
23. Uo.: 1850. április 7. bej.
24. Uo.: 1851. április 15. 92.

ványosak maradjanak, s az evangélikus szellemet megtartsák? Arról is véleményt kellett kialakítaniuk a helyieknek, hogy a kerületen belül mely iskolákat és hol tartsanak fenn. Pontosan megfogalmazták a követi utasításokat (milyen érdekes protestáns sajátosság a mai közéletre vonatkoztatva is): „Oda szavazzanak, hogy az eperjesi collégium legyen academicus intézet; a Nyíregyházán megszűnt Seminarium hozzá csatoltassék, az intézet tőkéit vegye át és kezelje. A szükséges pénzerő kiállítására nézve egyházunk jelenleg ki nem mondhatja mennyi és minő segítséggel járuland.

Kezét egyébiránt a segedelem nyújtásától el nem vonja, ez iránt annak idejében bővebben tanácskozand. Arra nézve pedig, hogy hogyan közelítsük meg a magas kormány által normatív gyanánt kiadott iskolai szervezet méltányos követeléseit, egyházunk oda nyilatkozik, hogy protestantizmus elveinél fogva el nem fogadhatók, amennyiben tetemes költséggel volnának összekötve, és a szegényebb sorsú tanulóknak a miatt a felsőbb tanintézetekbe való járást igen nehezítenék."[25]

A helyi egyház tehát minden további nélkül elfogadta a képző helyben való megszűntét, nem tiltakozott, sőt felajánlotta – közelebbről meg nem határozott – anyagi segítségét. Itt is érzékelhető – később a kerület véleményében is –, az intézmény valahol a kerületben szükséges, erre a helyi egyház, mint a kerület része, egyik legnagyobb gyülekezete áldozni is fog. Előremutató gondolat a szegényebb sorsú diákok helyzete: ne ezen múljon a taníttatásuk.

Az iskolai tanácskozáson, 1851. április 24-én újabb tanárok beállítását fogadták el Eperjesre, sőt a szokásos forráshoz nyúlnak, az önmegadóztatáshoz: 9 ezüst krajcár hívenként az újabb teher, de ezt a nyíregyháziak is elfogadták. (Más kérdés ennek behajtása, majd fogjuk látni, amikor a képezdére megajánlott összegek tényleges kifizetése van soron, akkor bizonyos esperességek egyáltalán nem törték magukat a teljesítéssel.)

A megajánlások és kifizetések közötti eltérésre érdekes bejegyzés 1851-ből, hogy a helyi egyház – több mint 10 évi pereskedés után, elmenve a legvégső határig, a bécsi fellebviteli bíróság jogerős döntéséig – egy megnyert per jutalmaképpen 100(!) forintot fizetett ki egy ügyvédnek. Az eljárás még a 30-as évek óta folyt két saját tanítójukkal szemben: Kollmann Sámuel és Tregjár Pál (a későbbi nyíregyházi polgármester, és képezdei felügyelő) ugyanis úgy ítélte meg, hogy rögzített tanítói járandóságuk egy tetemes részét, a helyi egyház nem fizette ki. Követelésüket a kerület is jogosnak tartotta, és javukra döntött, még a 40-es években. A helyi egyház ekkor fordult bírósághoz, amely a fenti módon zárta le az ügyet. Egy újabb adalék a tanítói fizetésekhez és a helyi erőforrásokhoz: 1851-ben a két legmegbecsültebb tanító némi fizetésemelést kért: „Tekintve az idők rendkívül nehéz állása mellett egyszersmind folyamodást tevők kifejtett igyekezetét, részükre egyházi pénztárból az 1851/52-i iskolai évre fejenként 30, így összesen 60 forint jutalom adatik, azon nyilvános fenntartás mellett, hogy innen máskorra, vagy másokra nézve semmi következtetéseket nem lehetend."[26] Két évvel később hasonló kéréseket már nem teljesítettek. Rendkívül komolyan vették a gyereket iskolába járását. Minden tél elején – december első napjaiban már nem lehet semmilyen mezőgazdasági munkára hivatkozni – felmérték az iskolába „felvezetett" gyermekek számát. Aki nem tette, azt kiprédikálták, beidézték. 1851. után három évig nincs a képzőre vonatkozó napirend a helyi egyház presbiterei előtt.

25. Uo.: 1851. április 15. 93.
26. NYEL. Presbitériumi jegyzőkönyvek. 1848–64. E/6 2 1851. 108. 16. bej.

1854-ben, amikor a kerületi álláspont még mindig változatlan volt a képezde elköltöztetésével kapcsolatban, és ennek okán a kerület értékesíteni szeretné a Mezősy-féle házat (a képezde épületét), a helyiek úgy gondolták, hogy „... igen czélszerű volna az említett épületet méltányos és elfogadható feltételek mellett megvenni az egyház számára."[27] Tehát még ekkor is változatlanul egyetértett a helyi egyház a képezde megszűnésével, legalábbis helyben. Az épület megvételének a helyiek szerinti méltányos összege, az, amennyiért 1842-ben megvette a kerület. Nem tudni, hogy a kifizetést miből gondolták, mikor ez évben is feljegyezték, hogy a pénztár tökéletesen kiürült, emiatt kölcsönt kell a napi kifizetésekre is fölvenni. A nyár folyamán már a városhoz folyamodnak kölcsönért, mert magánszemélytől nem kapnak. E tartozást még két év múlva, 1856-57-ben is két részletben erős fenyegetésre (katonaság emlegetése) adják meg. Ugyanakkor a helyi egyház létszáma (már 12 000 fő) indokolja a 3. lelkész beállítását. Itt is megjelenik az evangélikusok már említett sajátossága, a túlvállalás a megajánlásokban, a kívánságokban. Ezek a célok, törekvések külön-külön mind helyesek, de mindig több a fenntartani való ügy, mint a hozzá való forrás. Ebben a kétségkívül igen nehéz pénzügyi helyzetben tájékoztatta Elefánt Mihály lelkész a presbitereket 1856. november 11-én, hogy a kerületi gyűlésen részt vett a nyíregyházi egyház egyik küldöttje, aki a kerület határozatát tolmácsolta a képezde ügyében. „Ezen intézet csakugyan városunkban fog újból felállíttatni és szerveztetni. Ezen örvendetes jelentés kedves tudomásul vétetik."[28]

Lehet, hogy folytak előzetes tárgyalások a képző ide helyezéséről a kerülettel, de nincs nyoma, és nincs előzetes véleménykérés, mandátum-kialakítás sem. Mintha egy kicsit váratlanul érte volna az egyházat Nyíregyházán a két évvel ezelőtti (1854-es) dobsinai kerületi határozat megváltoztatása. Ugyanazon az ülésen jelentette a helyi felügyelő, hogy az egyházi adó (az egyházközség egyik legfontosabb pénzügyi forrása) behajtása sikertelen, csekély összeg gyűlt be. Igen kemény határozat született, amelyet ezután minden hasonló helyzetben alkalmaztak: a többször felszólított tagokhoz az adószedő egy presbiterrel látogatott el, és ha nem rendezte adósságát, akkor foglaltak, azt pedig két nap után elárverezték. Nehezen találtak a harmadik lelkészi állásra vállalkozó jelöltet, több visszalépés után Jeszenszky László hódmezővásárhelyi lekészt hívták meg, aki néhány szavazattal megelőzte a megszűnt helyi „professzori iskola" tanítóját, Jurányi Sámuelt. Jeszenszky működésének feltételeül szabták a kétnyelvű igehirdetést, sőt „sátoros ünnepeken német igehirdetés" is legyen. Másfél év múlva ő robbantotta ki a „lelkészválságot", amikor a nyíregyházi bokortanyák tót anyanyelvű és pánszláv érzelmű egyháztagjai élén – megtámogatva a pátens rendelkezéseivel – ketté akarta szakítani a helyi egyházközséget.

1858 közepétől a helyi egyház történetének legmélyebb válságába süllyed. Ennek egyik jele, hogy 1859-60-ban nem készültek jegyzőkönyvek a presbiteri ülésekről. Nagy Sámuel tanító jegyezte fel az újrainduló jegyzőkönyvezés elején, hogy „egyházunk ily bonyolódott állapota 1858. február 22-től 1860. október 21-ig tartott."[29] Mielőtt néhány jellemző momentummal érzékeltetném a válság mélységét, érdemes elgondolkozni azon, hogy akkor tört ki e belviszály, amikor a megalakuló és munkáját elkezdő tanítóképezdének a legnagyobb szüksége lett volna az értő, támogató, többnyelvű helyi – lelkészi, presbiteri – segítségre. Megkockáztatható az

27. Uo.: 1854. február 12. 152.
28. NYEL. Presbitériumi jegyzőkönyvek. 1848–64. E/6 2.1856. november 11. 238.
29. Uo.

a megjegyzés is, hogy a képezde nem a helyi egyház segítségével, hanem a helyi viszonyok ellenére működött úgy-ahogy újraindulásának első éveiben. Az 1858. február 27-én tartott presbiteri gyűlés igen jelentős mind a képezde megnyitása, mind a helyi egyház megosztottsága szempontjából. Ezen az ülésen mutatkozott be Sóhalmi János, a képezde kerület által kinevezett vidéki felügyelője: a helyi jegyzőkönyv pontatlanul képezdei igazgatónak is nevezi. Sóhalmit – aki majd külön tervezetet ír a képezde szervezetére és tartalmára vonatkozóan – ezen az ülésen ajánlotta a helyiek figyelmébe Noszág János iglói tanító urat, „mint sok oldalról ajánlott, tudományos műveltségű, szakértő, lelkes és szorgalmatos egyént, mint aki ügyes tapintattal, és ernyedetlen szorgalommal fogná a csírájából épülő intézet ügyét felkarolni, mint a ki a közkívánatnak leginkább fogna megfelelni."[30]

A presbiterek nincsenek megilletődve a dicséretektől, leszögezték, hogy a jelöltségi kérdést egyelőre mellőzik, meghívják Noszágot, hogy személyesen tanulmányozza a helyi népiskolák helyzetét és adjon javaslatot „a tekintetben, mikép keljen ezen elemi tanodákat megalakítani avégre, hogy az egykoron felállítandó reáliskolába azokból a tanonczoknak eredménnyel belépni lehessen"[31] Tehát itt is az érdekelte a derék presbitereket, hogy miképpen tudnának a helyi ügyeken lendíteni egy keveset a képezdei igazgató-jelölt úr által. Majd, ha elkészítette e javaslatot, akkor fog a helyi egyház arról a támogatásról (szavazat) dönteni, amely őt megilleti a kerületi gyűlésen. Noszág májusra kiváló színvonalon teljesítette a feladatot, amelyért a nyíregyházi gyülekezet – pénzszűke ide-oda – gálánsan fizetett. Valószínűleg ebből a tervből alakította ki országos népiskolai tanterv-javaslatát Noszág, amelyet az országos gyűlés is támogatandónak minősített 1861. nyarán. Érdekes az is, hogy a kerület sem Noszággal dolgoztatta ki a képezde új tartalmi és szervezeti elgondolásait, hanem Sóhalmival és Vandrák Andrással. Az előzetes jelölésből annyi azért látszott, hogy a kerület döntés-előkészítői ezúttal egy valóban tapasztalt, elméleti képzettséggel is rendelkező, széles látókörű igazgató-tanárra kívánták bízni a képezde ügyeit.

A másik ügy, ami miatt emlékezetes lett ez a februári tanácskozás: itt került először nyíltan a felszínre a lelkészek ügye. A helyi felügyelő Meskó Pál az elején még egy kicsit ködösen, mindkét lelkész felelősségét kiemelte: „önző érdekből vezéreltetvén a tanító urak a lelkész urak által zaklattatnak. A lelkész urak izgató modoruk által, sőt czélzatosan is a hívők között valóságos bujtogatást és lázítást tesznek egyházi elöljáróik ellen"[32] A patentalisták úgy látszik a tanítókat azért támadták, hogy új, számukra kedvezőtlen tanrendet és tartalmakat akarnak bevezetni (csak nem a Noszág-félére gondoltak), egyházi elöljáróikat pedig az egyházi adók nem helyes felhasználásával vádolták meg. Jeszenszky László akként vélekedett, hogy „... az összes iskolákat felgyújtani, s a tanító urakat kihajtani kellene, hogy czigányokként szenet áruljanak, hogy az iskolai tanács által megállapított, s most alkalmazásban levő tanítási tervet felforgatni, s önkényük szerint új tantervet a tanítókra tukmálni törekedtek..."[33]

Nyáron újólag leszögezték a presbiterek, hogy a harmadik lelkészi állás betöltendő, bár ennek anyagi háttere (föld és pénzügyi) nem rendezett. A válság mélyén aztán lesz olyan időszak, amikor egyetlen lelkésszel sem rendelkezik majd az egyház.(!)

30. Uo.: 1858. február 27. 288–289.
31. NYEL. Presbitériumi jegyzőkönyvek. 1848–64. E/6 2. 289. p.
32, Uo. 290.
33. Uo. 291.

Egy ideig – úgy tűnt – megpróbálták a felszín alatt csitítani a nézeteltéréseket. Szeptemberben Nyíregyházán tartják a kerületi gyűlést, jórészt a tanítóképezde újra-megnyitása miatt. Az elfogadott dokumentumokat és a vitát is a megfelelő fejezetekben részletezem majd.

A jelen időben rendelkezésre álló adataim szerint a képezde ugyan hivatalosan 1858. szeptember 14-én megnyílt, de ebben a tanévben nincs nyoma annak, hogy képezdészt fogadott volna. Az egyik érv, ami emellett szól: 1861. nyarán a helyi iskolatanács méltányolta, hogy – mivel a képezde még csak két éves – még nem tud adni 6 fő harmadik tanfolyambeli szeminaristát. A képezde ellenben átengedte a rendelkezésre álló 3 fő harmadik tanfolyambeli szeminaristát, akik képesek tót nyelven is oktatni. Ebből az is látszik, hogy nem indult még 1859-ben sem túl nagy létszámmal az első évfolyam (ha 3 fő maradt két év után, akkor valószínű, hogy 10 fő alatt indultak el). A másik érv majd a képezde – kezdetben igen szűkszavú – kerületi beszámolóiból lesz látható.

Térjünk vissza még egy időre a nyíregyházi egyház áldatlan belharcaira és annak kerületi vezetés által való küzdelmes lezárására. A viszály jórészt feloldódott az 1860. augusztusi közös szuperintendensi és kerületi felügyelői látogatással. Máday Károly és Zsedényi Ede szabályos canonica visitatiót is tartottak, meggyőződve ezáltal, – bár nem volt iskolaidő – a diákok magyar és tót katekizációs ismereteiről is.

A kerületi gyűlés üzenete szerint nyújtsanak a hívek egymásnak békejobbot, szűnjék meg a belviszály. Az ellentétes táborok vezéralakjai – a két lelkész – távoztak a nyíregyházi gyülekezetből. Jeszenszky Lászlót, a pátens alapján szerveződött csoport által támogatott lelkészt arra kötelezte a kerület, hogy 15 mérföldön belül nem vállalhat Nyíregyházához képest lelkészi állást, egyébként 4000 Ft kifizetését ítélték meg számára. Elefánt Mihály lelkésznek is távoznia kellett, egyévi fizetés megszavazása mellett. Az más kérdés, hogy – mivel ezeket a díjazásokat a helyi egyház keretéből kellett biztosítani – mikor jutottak hozzá az említett lelkészek ezen pénzekhez. A kerületi gyűlés többszöri felszólításaira, perek sora után.

A város tehát 1860 őszén három betöltetlen lelkészi állással, a hívek két ellentétes táborra osztódásával nézett szembe. Karácsonykor – mivel még akkorra sem sikerült egyik státuszra sem lelkészt hívnia, az istentiszteletet a helyi református pap vezette.

Kerületi viták és döntések a képző újraszervezéséről

Az ostromállapot rendelkezéseivel a kerület hitéletének szervezése nehezebb lett. A szuperintendens tevékenységét felfüggesztették: ez azt is jelentette, hogy nem teljesíthette az éves főpásztori látogatásokkal egybekötött ellenőrzéseit, melynek során igen részletesen vizsgálta az egyházközségek és az iskolák helyzetét. Ezek a vizsgálatok kiterjedtek az épületek állagára, a presbiteri jegyzőkönyvek vezetésére, hitelességére, az iskolák épület, tankönyv és tanítóval való ellátottságára. A szuperintendensek meggyőződtek a „nevendékek” olvasás és írástudásáról, a katekizmusból való felkészültségükről. Mivel egy-egy gyülekezet (akkor úgy fogalmazták „egyház”) csak több év múlva került újra „reflektorfénybe”, ezek a gondosan jegyzőkönyvezett vizsgálatok az egyik legfontosabb ellenőrzését jelentették az adott

gyülekezetnek.[34] Számunkra pedig az egyik legpontosabb pillanatfelvételt adják vizsgálatunkhoz.

Az ostromállapot közepette a kerület a legfontosabb oktatási problémának a középiskolák státuszának rendezését tekintette. Csak ehhez kapcsolódva jelent meg, és úgy tűnik ebből, hogy akkor másodlagos kérdés volt a képző ügye.

A kerületi vitákban a tanítóképezde és az eperjesi hittani tanszék problémája együtt jelent meg. Ez egyrészt azért történt, mert szét kellett választani – az állam és az egyházak oktatását élesen elválasztó kormányzati rendelkezések alapján – az eperjesi kollégiumban a hittani képzést a kollégium többi részétől még fizikailag is (épület). A kerület a képezdét a hittani tanszék helyére gondolta beilleszteni. Az 1854-es dobsinai kerületi gyűlés így fogalmaz: „Hogy ezen néptanítókat képző intézet tervből valahára életbe átléphessen, miután az egyházkerület azon reménységről, miszerint az Nyíregyházán létrejöhessen, végképpen lemondott: annak összes vagyoni állapotjával a felállítandó hittani tanszék helyére, Eperjesre áttétele elhatároztatott."[35] Döntöttek arról is, hogy az épületet el kell adni, az iratokat behozatni és az eperjesi intézeti pénztárnok kezeihez eljuttatni. A másik ok a két képzés együtt kezelésére az volt, hogy tartalmilag nem gondoltak nagy különbséget tenni a hittani és a képezdei képzés között. Az egyházközségi jegyzőkönyvek tanulsága szerint a napi gyakorlatban számtalan esetben helyettesítette valamelyik tanító egyik-másik lelkészt.

Az 1854-es kerületi határozat – amely a képezdét áthelyezte volna Eperjesre – azt mondja „a Hittani Intézet a lelkészek és a tanítók tudományos kiképzését szolgálná."[36] Az 1856-os határozat szerint, míg nincs szeminárium, addig a Hittani Intézet pótolja, a Nyíregyházán meglevő képezdei alapítvány tőkéjének kamatait is ide kell irányítani. A képezdéről a tárgyalt időszakban négy lényeges döntést hozott a tiszai kerület. A legelső még tulajdonképpen az 1847-48-as időszak zárását jelentette az 1850-es nagyrőcei kerületi gyűlésen. A második az 1854-es dobsinai kerületi gyűlés határozata, amely áthelyezte Eperjesre a képezdét a fent említett körülmények közé. A harmadik, amely visszavonta ezt, és újra Nyíregyházán tartotta az intézetet, 1856-ban Iglón született. A negyedik pedig 1858-ban már a nyíregyházi működés részletes szabályozását írta elő – talán nem véletlen, hogy e kerületi gyűlés 1858-ban Nyíregyházán ülésezett.

A képezde áthelyezését 1850 után Nyíregyházáról Eperjesre senki nem vitatta: még a nyíregyházi egyház is egyetértett vele. Az említett iskolaszerkezeti vitában elfoglalt mandátumukból ez nyilvánvaló. A kérdés csak az volt, hogy hol, milyen szerkezetben, és mikor nyíljon meg a képezde az Eperjesi Kollégium részeként. Kiküldtek egy bizottságot, amely felmérte a képezde vagyoni állását: a tőkéket, a bevételeket és a teljesített kiadásokat. A vizsgálat szerint 1844-től a bevétel közel 13 ezer forint, a teljesített kiadások 6165 forintra rúgtak. Emellett tőkében maradt több mint 6000 forint, az épület eladásából pedig 8–10 ezer forintra számítottak. Ez az anyagi helyzet elegendőnek látszott az újraindításra. Ennek körülményeit a határozat további részeiben részletezték. „... A Nyíregyházán volt néptanítókat

34. A nyíregyházi egyház számára jelentős volt az 1824-es vizsgálat, valamint a történetünkben is szerepet játszó 1860-as. Az ekkor készült jegyzőkönyvben – bár szerepel a tanítóképezde megvizsgálása is az előzetesen kiadott szempontok között – nincsenek megállapítások a képezdére nézve, ami valószínűsíti, hogy mégsem került sor erre. Tanítóképezdei látogatáson az 1866/67-es tanévben járt a kerület két vezetője az intézetben – talán a képző legszínvonalasabb tanévében – valószínűleg a kedvező tapasztalatok is hozzájárultak a képezde még évekig történő Nyíregyházán tartásához is.

35. NYEL. Kerületi gyűlések jkv. Dobsina. 1854. 4. 12. bej.

36. Uo.

képező intézetre nézve tervezi a választmány, hogy miután annak életbe léptetése nem kevésbé szükséges, mint a Hittani Intézeté (!), s Eperjesre való áttétele előnyökkel össze van kötve, volt vagyonának eladatása s a régenten tett ajánlatok befizetésének szorgalmaztatásából alakulandó tőke kamatjaiból egy rendes tanár fizetése fedeztessék. Tanárnak a választmány által a Nyíregyházán működő Füzély úr ajánltatván...”[37] Ugyanazon az ülésen visszavonták az Emericzy Lajos helyére történő igazgató-tanári pályázatot. Valószínű ebből a döntésből, és a Füzély-ajánlatból, hogy az igazgató-tanári státust meg akarták takarítani és egy rendes tanári „állomás” alkalmazásával működtetni a képezdét, gondolva arra, hogy a kollégium segítségével így is megoldható.

Nagy kérdés, hogy mi változott a kerület körülményeiben két év alatt, ami teljes fordulatot eredményezett a képezde helyszínére vonatkozóan. Mindazok az érvek, amelyek bármelyik helyszín mellett, vagy ellene szóltak, nem voltak újak, már Dobsinán is elhangozhattak, sőt ezek már az 1840-es években is megjelentek, amikor a vita a képző helyszíne körül forgott. A külső körülményekben változást csak az ostromállapot megszűnte, vagy a nyíregyházi egyházba egy új lelkész, Elefánt Mihály érkezése jelentett, az elhunyt Farbaky Dániel helyére. Az az érv sem volt új, hogy a nyíregyházi támogatások csak az ottani képezdei működéshez kapcsolódnak. Talán ott kell keresnünk új momentumot, hogy nem sikerült értékesíteni az épületet, ami pedig a működés pénzügyi elemzéséből látható, több év működés kiadásait fedezte volna. Mindenesetre az 1856-os iglói kerületi gyűlés megváltoztatta a dobsinai döntést. Egyébként az is sokatmondó tény, hogy a Dobsinán megjelent hegyaljai esperességi[38] küldöttek közül senki nem nyíregyházi volt.

Az átköltöztetéssel megbízott bizottság az alábbi érvekkel indokolta a visszalépést: „...a Seminárium minden ingó és ingatlan birtokának eladását, s a pénznek Eperjesre való átküldetését a küldöttség azért nem teljesíthette, mert a ház valódi értékét nem lehetne megnyerni, s különben is a helyhez kötött, s a Seminárium birtokának legnagyobb részét tevő minden alapítványokról épen úgy kellett volna lemondani, mint az alapítók akaratja iránt közönyösséget tanúsítani, s mind azon előnyökről lemondani, mellyek a Nyíregyházán felállítandó tanító képezdéhez nagyobb mértékben csatlakoznak, mint kerületünk bármely egyházába.”[39]

A város a szóban forgó földadomány használatának feltételeit már 1841-ben világosan megfogalmazta: „ a mezei gazdálkodás ágainak gyakorlati oktatására használtassanak a helybeli lakosok s azok gyermekeinek minden vallási különbség nélkül megengedtessék azon intézetben a mezei gazdálkodás ágainak úgy elméleti, mint gyakorlati oktatásában tanulólag részt vehetni, s azon nem remélt esetre ha vagy az intézet elenyésznék, vagy a föld nem a fent kijelzett czélra fordíttatnék, azon föld ismét visszaesendő lészen a város birtokába.”[40] A város egy év múlva több, mint duplájára emeli a földadományt és kedvezőbb fekvésű helyre cseréli azt. Kiköti, hogy a konkrét helyet csak a képző megindulása után adja át. Valószínű, hogy ezt a javaslatot a város, és a helyi egyház 300 forintos, valamint ... gabonából álló évi támogatási ajánlatát később is fenntartotta. „a kerületi gyűlés megerősíti, ... s kivált midőn a hegyaljai követek a nyíregyházi egyház nevében is

37. Uo. 6. p. 16/d bej.
38. A nyíregyházi egyházközség a hegyaljai esperesség része volt, az egyik legnagyobb lélekszámú a miskolci mellett.
39. NYEL. Kerületi gyűlések jkv. Igló. 1856. 10. 5. bej.
40. Lukács Ö.: Nyíregyháza szabad, kiváltságos város története. Nyíregyháza, 1886. 260. (Lukács idézi a városi önkormányzat jegyzőkönyvét.)

a Seminárium ügyében kecsegtető ígéreteket tőnek, örömmel elállván a dobsinai 1854. évi gyűlés... határozatától, Nyíregyházán meg akarja marasztani a tanítóképezdét, azon reményben, hogy a fent nevezett küldöttség és egyház az intézetnek forrón óhajtott és felette szükséges életbeléptetése iránt még hátralevő intézkedéseket közös buzgósággal oda fogja irányozni, hogy czéljának méltán megfelelő s elegendő tanítási erőkkel ellátandó Seminárium létrejöjjön...”[41]

További kérdésekben is döntöttek a képezde ügyeiben. Kifejezték szándékukat, hogy számítanak Emericzy Lajosra, az elmaradt járandóságát ki szándékoznak fizetni. (Ez csak később történt meg.) Ebből valószínűsíthető, hogy ebben az időszakban Emericzy a kerületen belül tartózkodott. Utasították a nyíregyháziakat, hogy hozzák rendbe az épületet és a kerítést. Kérték a várost, hogy valóban jelölje ki a földeket, és adja a képezde használatába, mert addig is, amíg megnyílik az intézet, a föld jövedelmei a képezde pénzalapjait gyarapítsák. (A megmaradt képezdei tőke kamatait nem ajánlották meg ilyen gálánsan az újraindításhoz, mert ott csak 1858-tól tették meg ezt, addig a Hittani Intézetet gyarapította az.) Egy év múlva újabb részletekről döntenek 1857-ben a rozsnyói kerületi gyűlésen.[42] A minisztérium jóváhagyta a Hittani Intézet alapítását, de csak azzal a feltétellel, hogy válasszák el szerkezetileg a kollégiumtól és az intézetben befejezett tanulmányok nem jelenthetik a külföldi egyetemi tanulmányok közvetlen előfeltételét. A képezde előkészítésére kiküldött bizottság jelentette az elmúlt évben megtett intézkedéseket.

Megjelentette a pályázatot az igazgató-tanári állásra, az ünnepélyes megnyitást pedig 1858. szeptemberére javasolta, a kerületi gyűlés alkalmát felhasználva. A kerületi, 1841-es (zay–ugróczi) tanrendet is javasolta felülvizsgálni a bizottság, és az esperességi javaslatokkal kiegészített tervezetet – melyet Vandrák András készítsen elő – terjesszék a kerületi Consistorium elé.[43]

A képezdébe történő felvétel életkori és iskolázottsági előfeltételének a 16. év elérését illetve a VI. gimnáziumi év befejezését határozták meg. A képezde vidéki felügyelőjének Sóhalmi Samu Jánost nevezték meg, helyi felügyelőnek pedig a nyíregyházi egyháztól kértek javaslatokat (később Tregjár Pál lett, Nyíregyháza akkori polgármestere, helyi presbitériumi tag.) Ösztönözték a korábbi felajánlások begyűjtését, a tanárok megválasztásának rendjét. Érdekes momentum, hogy két olyan esperesség is támogatta a képző létrejöttét, akik nem a tiszai kerületbe tartoztak (a békési és a bánáti). A kerületi gyűlés a képezde segélyezése miatt a német területen működő Gusztáv Adolf Egylethez fordult.[44]

A kerületi gyűlés panaszát fejezte ki amiatt, hogy az állam oktatást felügyelő szervei közvetlenül az iskolákhoz fordulnak utasításaikkal, kérdéseikkel. Nyilvánvalóan jelezni akarták, hogy az egyház hierarchikus rendjét, ezen keresztül az autonómiát nem ismerik el.

41. NYEL. Kerületi gyűlések jkv. Igló. 1856. 11. 15. bej.
42. Uo. Rozsnyó 1857. szeptember 22–23.
43. A kerületi Consistoriumot újólag 1856-ban hozták létre a kerület iskolaügyeinek intézésére, többek között a hittani intézet szervezetének és tanrendjének előkészítésére.
44. Az egylet sok magyar evangélikus egyházközséget, iskolát, építkezést támogatott adataim szerint a vizsgált időszakban a tiszai és más egyházkerületekben is. A hittani intézet például szinte minden évben a támogatások 50%-át kapta (1000-2000 Ft) A képzőre soha egyetlen fillért sem adtak a német testvérek. Az 1858-as nyíregyházi kerületi gyűlés jegyzőkönyve külön pontban szerepelteti, hogy az egylet pénzt ígért a tanítóképezde működésére. 1861-ben pedig maga Nosztág utazott ki az Egylet közgyűlésére Lipcsébe, hogy személyesen győzze meg őket, de teljesen sikertelenül.

1858 júliusában a Consistorium nagy jelentőségű ülést tartott a képezdével kapcsolatosan. Igazgató tanárnak javasolta Noszág Jánost „a néptanodai ügyben jártas, és hivatalában is igen dicséretesen működött férfi személyesen értekezvén Nyíregyházán a kerületi választmánnyal kitűnő hajlamot és szakértelmet tanúsított, e hivatalra, minél fogva a nyíregyházi evangélikus község néki megválasztása esetére rendes 600 Ft kerületi fizetésén kívül 200 Ft fizetési járulékot meghatározott...”[45] A választmány kiküldte Noszágot a külföldi képezdék meglátogatására és tapasztalatgyűjtésre. Valószínű, hogy a következő tanév egy részét erre használta fel Noszág, ezért is csak 1859-től indult az oktatás a képezdében.

Ezen kívül két tervezetet is megtárgyaltak a képezde szervezetére és működésére vonatkozóan: a Vandrák-félét és a Sóhalmi Samu Jánosét. Egy tervezetet javasoltak a kettőből készíteni. Sajnos nem maradtak fenn a tervezetek így nem elemezhető az sem, hogy melyikből mennyit őrzött meg a végleges döntés. A consistorium elvetette a bentlakásos képezde tervét, mert olcsóbb, ha magánházakban nyernek szállást a képezdészek, és „vallásunk elveihez illőbbnek találván” a nyitottabb megoldás mellett foglalt állást. Aztán az élet egy vegyes rendszert eredményezett. A nyíregyházi kerületi gyűlésre – amely 1858. szeptember 14–15-én tanácskozott – valószínűleg nem sok eldöntendő kérdés maradt a képezdével kapcsolatban az előkészített javaslatok jóváhagyásán kívül.

Határozat a képző indításáról

A város fejlődésének egyik friss bizonyítéka – a képezde megnyitásán kívül is – kerületi gyűlés számára is nyilvánvaló módon, hogy az első vonatszerelvény 1858. szeptember 5-én állt meg a város „indóházában”. Ezen érkezett a gyűlésre Zsedényi Ede kerületi felügyelő. Valószínűleg többen is követték példáját az értekezlet résztvevői közül. Az ülésen részt vett az összes nyíregyházi tanító, így az a Fizély Frigyes is, akit még Eperjesre szemeltek ki ezen intézetben való tanárságra. Az ülés elején döntöttek annak a 7000 Ft-nak a felosztásáról, ami kerületi iskolai alap néven a kerületi tanintézetek költségeinek kiegészítésére rendeltetett. A pénzösszegeket az esperességek birtoknagysága szerint osztották fel: a legnagyobb a gömöri (1500 Ft), utána a hegyaljai (benne Nyíregyháza, Miskolc) következik (1100 Ft). Néhány év múlva ez az összeg 9500 Ft-ra emelkedik, amit fogcsikorgatva is tartani fognak, minden más költséget megelőzve.[46]

Az esperességek ezen összeget a saját belső szabályaik szerint osztottak le egyházakra. A gyűlésen újra kérték, hogy az esperességek elevenítsék fel a régi megajánlásokat és gyűjtsék be. Jeszenszky László nyíregyházi lelkész egy 600 Ft-os hódmezővásárhelyi régi megajánlásról beszélt. Később kiderült, hogy a helyiek közül senki sem emlékezett erre, valószínűleg a lelkész úr kedvenc megosztó fogásainak egyikével élt.

A tanítóképezde szabályzatáról, indításáról, körülményeiről, szervezetéről a gyűlés mintaszerű, részletes döntést hozott, melyet szó szerint szerepeltetnek is a kerületi gyűlés jegyzőkönyvében. A döntés bevezető pontjaiban már leszögezi a kerület, hogy mivel az intézet a kerület tulajdona „az egyházkerület tudta és jóváhagyása nélkül az intézetben semmi féle lényeges újítás vagy változás nem

45. NYEL. Kerületi consistoriumi jkv. Lőcse. 1858. június 23.

46. Az egyik kerületi gyűlésen a szuperintendens a maga fizetésének egy részéről is lemondott, de az iskolákra szánt összeget nem engedte csökkenteni.

történhetik."[47] A határozat pontosan megfogalmazza a helyi egyház hozzájárulását a képezde fenntartásához, és azt is, hogy ezért mit vár cserébe. A nyíregyházi ev. egyház „mint különös pártfogó, s mint mellynek kebelében s első közvetlen hasznára leend az intézet, ajánlott a seminaristák élelmezésére 300 Ft-ot, 30 köböl gabonát; az egyházkerület pedig engedi, hogy a gyakorlottabb ifjak közül évenként – ha van – hat, idővel több segédtanítót választhasson a nyíregyházi ev. egyházközség, külön költségen táplálandót."[48] A határozat évenként 20-30 növendékkel számol. Nem tisztázza pontosan, hogy ez egy évfolyam létszámát jelenti, vagy az összes képezdészét egyszerre. Valószínű, hogy egy évfolyamra felvehető hallgatókra gondoltak, mert a másik esetben ez célnak túl szerény létszám. (Más kérdés, hogy néhány évben ez volt a reális létszám, a nyíregyházi működés vége felé pedig még ennyi sem.)

A tanítók számát úgy határozta meg háromban a gyűlés, hogy abból egy teljes állású az igazgató-tanár, kettő pedig segédtanár. Érdekes szabály az, hogy ha a növendék nem végzi el a teljes hároméves időt, akkor visszafizetni köteles a rá fordított költséget.

A felvétel követelményeit viszonylag rugalmasan határozta meg a gyűlés. A 16. életév betöltését (ez egy kicsit visszalépés a consistoriumi javaslathoz képest, amely megköveteli a VI. gimnáziumi osztály elvégzését) és az algimnázium elvégzése mellett a fizikai alkalmasságot határozták meg. Még ettől a feltételrendszertől is el lehetett térni abban az esetben, ha – ugyan a jelölt nem felelt meg az előzetes feltételeknek, de – sikeres írásbeli és szóbeli felvételi vizsgát tett. A későbbi – már a felvételnél jelentkező – létszámgondok ezt a lazább követelmények alkalmazását támasztották alá. A 19. § az intézet magatartási törvényeit foglalta magában hét pontban. Később az intézet második igazgatója Bánhegyi István e szabályokat pontosította, bővítette. Az iskolák szellemére vonatkozóan az iskolai törvényekből sok tartalmi következtetés vonható le. Nem véletlenül állapítja meg Szelényi Ödön, hogy érdemes megemlékezni „az iskolákban követett oktatási módszerről, és az iskolai rendtartásról, az első inkább az oktatókra, az utóbbi pedig inkább az ifjúságra fog világot deríteni, de együttesen mégis hozzájárulnak az ev. iskolák közszellemének a megértéséhez."[49] Az első öt pont általánosságban mozog a kötelességtudat, pontosság, hűség fogalmai körül. A 6–7. pontok konkrét tiltásokat fogalmaznak meg, a 6. pont akár ma is szerepelhetne iskoláink rendtartásában. „Tilos a kártyajáték, adósságcsinálás, korcsmák látogatása, az intézetbeni dohányzás, és szeszes italokkal élés."[50]

Az utolsó pont a város engedély nélküli elhagyásának tilalmát tartalmazza, ez a tiltás szerepel az 1621-es sárospataki rendelkezésekben is. Egyébként a szabályokra általánosságban elmondható, hogy két forrásból merítettek: a többi protestáns iskola szabályzataiból és a német tanítóképzők használt szabályzataiból. A büntetések során hibázókat és vétkezőket különböztet meg: az előbbi az enyhébb, az utóbbi a súlyosabb fokozat. A büntetésfajták viszonylag szolidak, amint a későbbi történet megmutatja a súlyos büntetések elvétve fordultak elő az intézet történetében. Már említettem, hogy a diákok elhelyeztése dolgában a „szabad szállás" mellett döntött a gyűlés elvi, praktikus és gazdaságossági okok

47. NYEL. Kerületi gyűlések jkv. Nyíregyháza. 1858. 4. 2. bej.
48. Uo.: 4. 3. bej.
49. Szelényi Ödön: A magyar evangélikus iskolák története, különös tekintettel a középiskolákra. Pozsony, 1917. 46.
50. NYEL. Kerületi gyűlések jkv. Nyíregyháza. 1858. 6. 19. §.

miatt. Olyan városi polgároknál szállásolták el a „nevendékeket, akik hajlandók voltak segédtanítóként alkalmazni őket, mellesleg állandó ellenőrzést is jelentettek számukra. Tandíjat nem fizettek a képezdészek, az étkezést kellett finanszírozniuk, ha a helyi egyház – szegénységükre tekintettel át nem vállalta azt.

A kerületi döntés még olyan részletekre is kitért mint az étrend. Egyébként ebédet és vacsorát biztosítottak a képezdei tanulók számára. A napirendet az igazgató és a tanárok osztották be. „A nevendékek tartoznak vasárnap s ünnepeken az isteni tiszteletben tettlegesen is részt venni (felében karének a karzaton), s a templomi katekizáció óráiban ott lenni, mint hallgatók."[51] A növendékek heti egy délután szabad pihenőt kaptak, szerdán. A nyilvános vizsgákat februárban és július első hetében tartották. Érdekes, hogy négyfokozatú skálával értékelték a képezdészeket. A kitűnő, a dicséretes, kielégítő és gyenge. A gyenge minősítést szerzetteknek meg kellett ismételni a tanfolyamot, s ha az sem sikerült, el kellett hagyniuk a képezdét. A négy fokozat némi bölcsességre és pedagógiai érzékre vall: ebben az esetben ugyanis el kellett dönteni először is, hogy a vizsgázó átlag feletti, vagy az alatti. Nincs közép, amire a legkönnyebben „jár" ma a tanár tolla.

A 36. § az intézet kormányzásával kapcsolatosan szinte teljhatalmat ad a kerület határozatain belül az iskolai consistoriumnak. Legfontosabb joga a felügyelő kinevezése, aki a kerület közvetlen képviselője az intézet felett. Fontos tisztségviselő a pénztárnok, akit szintén a kerület nevez ki, „... kezeli az intézetbeli jövedelmeit s kiadásait, s rólok az egyházkerületnek számol be évenként a Consistorium elnökségének beküldendő pontos és hiteles számadások által."[52] Azért idéztem a pénztárnok feladatait, mert végig a képezde történetében az elszámolások pontossága, dokumentáltsága problémát okozott, lehet, hogy az elköltözésben is játszott némi szerepet. Mintha a kerület soha nem lett volna meggyőződve arról, hogy az ide áramlott forrásokat nem lehetett volna hatékonyabban felhasználni. A konkrét esetekről majd a képezde eseménytörténetében szólok.

A 38. § az intézet belső vezetését és az igazgató ezzel kapcsolatos feladatait határozza meg. Kiderül, hogy valószínűleg kellett lennie egy anyakönyvnek, amibe a felvett növendékeket beírták, és egy másik „emlékkönyv", amibe a kilépők és azok végzettségei kerültek. Nyilván volt az intézetnek pecsétje – ezt onnan is tudhatjuk, hogy Bánhegyi István a feliratát módosítani javasolta 1867-ben –, és az igazgató hatáskörébe utalta ez a szabályozási pont a hivatalos levelezést, s a tudósításokat. Nos, mindezek a dokumentumok érdekeltek volna legjobban a kutatás során, ám mindeddig nem kerültek elő. Jelenlegi álláspontom szerint, mivel nagy valószínűséggel nem kerültek át Miskolcra az intézet átköltözésével, ha megvannak, ma valamelyik szlovák levéltár, vagy iskolai irattár mélyén pihennek. Rosszabb esetben az új hatalom megsemmisítette 1920. után az ehhez hasonló dokumentumokkal együtt. Sajnos a kutatás jelenlegi fázisában már nincs lehetőségem kimenni, de nem mondtam le róla.

51. Uo. 24.§. Még a képző első időszakában, 1847. december 26-án történt - valószínűleg a nagy sokaság miatt „Egyházunkban az orgona körül vasárnap és ünnepnapokon összeseregleni szokott hívek által a tanítóképezde növendékei és az énekléshez tartozók illető helyeikből kiszoríttatván: ezen visszaélés orvoslása indítványilag sürgettetett. Minthogy az orgonát környező kis karzat különben is az orgonáló tanító Urak és éneklő segédjeik számára rekesztetett el, miben egyszersmind az orgonának szabadon tartása 's megtörténhető tolakodásoktóli megóvása céloztatott: az ezentúl zár alá vétetni, 's tanító Urak, segédjeik, és a magukat képező intézeti ifjak kizárólagos használatában hagyatni rendeltetik.." (NYEL. Presbitériumui jkv. 1848–1864. 765. bej.)

52. NYEL. Kerületi gyülések jkv. Nyíregyháza. 1858. 10. 37. §.

Érdemes még a 42. § javaslatain elidőzni, amely az intézet anyagi erejét és fenntartását részletezi. Végtelen pontossággal elemzi a remélhető bevételek forrásait. „Hogy a képezde ne csak tengjen, hanem óhajtott sikerrel működhessék, arra szellemi tényezőkön kívül tagadhatatlanul tetemes anyagi erő is kívántatik. A tetemes költségeket az egyházkerületnek kell, ha célt akar érni, elvállalnia. A módok: a régi alapítványokhoz újakat nyerni igyekezni, az egyházi községektől úgy mint egyes pártfogóktól, kérelem útján a külföldön, az egyházkerületi pénztár forrásaiból, húsvéti kéregetések útján a tápintézet ellátására stb."[53] E néhány tömör mondat megér néhány megjegyzést. Évekig a „lét és a nem lét" határán mozgott a képezde a nyíregyházi időszak elején (és a végén). A régi alapítványokhoz újakat csak Czékus István szuperintendenssége alatt sikerült szerezni, aki különös képességgel volt megáldva az anyagi alapok előteremtése tekintetében. Sajnos az ő működése már az intézet eperjesi szakaszára esik, amikor pár év alatt a néhány ezer forintos tőkét 100–110 ezer forintra hizlalta! Azt, hogy kérelem útján külföldön mennyi forrást sikerült szerezni, már jeleztem (semmit!). Maradtak az egyházkerületi pénztár forrásai, a működés története során látjuk majd, hogy vagy a pénztári maradványból, vagy az iskolai alapból lehetett kipótolni az egyes évek működési forráshiányait. Az egyes pártfogóktól az évek során sok apróbb, nagyobb pénzbeli és természetbeli adomány érkezett. De összesen nem kapott a képezde annyit, mint a legnagyobb egyéni támogatójától, Zsedényi Edétől.

A következő pont a képző évi kiadásait határozta meg „most kezdetben", évi 1190 Ft-ban. Az első néhány évben körülbelül ennyi kiadással kellett számolnia az intézménynek. A képzőről szóló határozat utolsó pontjában rögzítik Noszág János igazgató-tanári kinevezését, illetményét, és a képezde hivatalos megnyitási napját: 1858. november 1. Egy fontos dologról nem kellő eréllyel intézkedik a határozat, pedig ez okozta részben a sikertelenséget: a képzőbe bejövő diákok, „képezdészek" szervezéséről, segítéséről ide irányításáról nem olvastam egyetlen mondatot sem semmilyen dokumentumban. Meggyőződésem szerint, ha kellő számú diák lett volna minden évben, és abból elegendő rész Hegyaljáról, akkor az intézet véglegesen helyben és sikeresen működik tovább.

A tanítókat mindig alulfizették. A nyíregyházi egyházközségi jegyzőkönyvekben nincs olyan év, ahol legalább 4–5 ilyen jellegű folyamodvány ne lenne olvasható. Nyíregyházán az 1850-es években 240 Ft volt a tanító járandósága, emellett természetbeni illetmény is tartozott hozzá (lakás és földterület). A legfurcsább tanítói járandóság azonban, amivel kutatásaim során találkoztam, a „hetedik rúgás szilva", nem a középkorból, hanem 1870-ből való történet. „... ha beérett a szilva, kimentek a határba, megrázták a fát. Ami lepotyogott, azt a lelkész kapta. A következő rúgást a jegyző, és így tovább, még a kisbíró és a községi kondás is megelőzte a tanítót."[54]

A népiskolai osztályok létszáma miatt is igen nagy terhelésnek voltak kitéve. A nyíregyházi 1860-as canonica visitatio részletesen közli az egyes évfolyamok létszámát, a rájuk jutó terem, tanító és segédtanítói létszámot. Ebből látható, hogy az alsóbb osztályokban 250 gyerek jutott egy teremre és velük egy tanító és egy segédtanító foglalkozott.Tovább nehezítette a munkájukat az, hogy a gyerekek egy része csak az őszi munkák elvégzése után járt rendszeresen iskolába, ami az együttes haladást tette szinte lehetetlenné. A nyíregyházi egyház hallgatólagosan

53. Uo. 11. 42. §.
54. Rehák Aranka: A hetedik rúgás szilva. Népszabadság. 2007. január 5. 6.

tudomásul vette bizonyos időszakig a távolmaradást, de decemberben már mindig kemény rendszabályokkal büntették azon szülőket, akik gyereküket még nem hozták fel az iskolába. „Sokan hiányoztak, az iskola egyharmada... Így aztán, ha egy-egy osztályban megtanítottam a leckét, a jelenlévő kétharmadnak, a következő órán újra kellett kezdenem az előző napon hiányzó egyharmadnak is."[55]

A feltételek hiányát már csak érintőlegesen említem meg, mert a dolgozat nem a tanítók munkájáról szól. Olyan tanító is akadt Nyíregyházán, aki télen egy hirtelen beköszöntött nagyon hideg idő során a maga pénzén vett kályhát diákjainak – ugyanis fűtetlen helyiségben tanítani nem lehet – amit aztán hosszadalmas eljárással tudott csak kifizettetni a presbitériummal. Nyíregyháza esetében a tanítók egy része a bokortanyákon működött, ami tovább nehezítette az említett körülményeket. A tanyán „... a tanító volt az egyetlen értelmiségi, helyettes pap, gyógyszerész, orvos, ügyvéd, kérvényíró, javasasszony, agitátor, tanácsadó, katonafiúnak levélíró."[56] A tanítóképezde nyíregyházi létezésének idején a város a képezde részére használatra átadott földterületért cserébe azt várta az intézménytől, hogy mezőgazdászati gyakorlati ismereteket taníttasson, nyilván ehhez is kellett értenie egy tanítónak. Amikor ez nem volt igazán sikeres, akkor a kertészeti, gyümölcstermesztési szakirány oktatását kérték a tanítóképzőtől.

A működés városi, egyházközségi háttere

A kerületi háttér tárgyalása és az egyházközség 1850-es évekbeli helyzetének felmérése során már érintettem, hogy a helyi egyház évekig nem tudott érdemi hátteret nyújtani a képezdének belviszálya miatt. Sőt, valószínűleg e viszály konkrét eseményei, megnyilvánulásai is begyűrűzhettek a képezdei hallgatók mindennapjaiba. A konfliktus alapját az egyházon belül az képezte, hogy fokozatosan kettévált a gyülekezet. Az egyre nagyobb ütemben a bokortanyára kiköltöző, elsősorban tót nyelvű, paraszti munkával foglalkozók és a városi szegények kerültek egy csoportba, akik között Jeszenszy lelkész vezetésével hatott a túrócszentmártoni pánszláv eszmerendszer. A gyülekezet másik része a gazdagabb városi polgárok és értelmiségiek, nyelv szerint inkább magyarok.[57] A kerületi őszi vélemény-nyilvánítás után a nyíregyházi egyház is többségi döntéssel 1860. február 9-én a pátens ellen foglalt állást. Ugyanakkor a Jeszenszky-hívek szerettek volna a pátens alapján külön helyi egyházba szerveződni. „Jeszenszky lelkész izgatva jár-kel, minden népszerűségét felhasználja a köznép között, hogy az intelligentiával szemben, mely az önkormányzatra bilincset verni nem akart, – a patenst elfogadtassa."[58]

Nem is lehetett eredménytelen ez az izgatás, mert március 25-én egy templomi népgyűlésen – az időpontját a patentialisták jól megválasztották: a városi polgárok egy országos vásáron távol voltak – 913 szavazattal 285 ellenében a gyűlés a pátens mellett foglalt állást. Ez volt a szembenállás legkiélezettebb szakasza, mely egészen augusztusig, a már említett főpásztori látogatásig tartott. Május 20-án abszurdba hajló eset fűszerezte a szembenállást: „a két pap egyszerre akart a szószékre lépni, s ki tudja mi fog történni, ha egy véletlen tűzeset véget nem vet az igen könnyen

55. A nyíregyházi ev. elemi és általános iskolák története. Nyíregyháza. 2001. 43. – Idézve: Váci Mihály: A zsezse-madár. Szépirodalmi Kiadó. Bp. 1964. 201.
56. Uo. 35.
57. Margócsy József: Utcák, terek, emléktáblák című könyvének V. kötetében a problémakör világos összefoglalását adja.
58. Lukács Ö.: i. m. 304.

végzetessé válható kellemetlen ügynek."[59] Ráadásul a képezde és a város szempontjából a legrosszabb pillanatban április 20-án lemondott Tregjár Pál, a város polgármestere, a képezde helyi felügyelője. Tette valószínűleg nem független a városban zajló eseményektől. Májusban visszavonta a császár a pátenst, de az annak alapján szerveződött egyházközségeket nem engedte bántani. Innentől meggyengült a patentialisták helyi bázisa, Jeszenszky lelkész már azt mondta, hogy lemond a külön egyház szervezéséről, csak maradhasson nyíregyházi lelkész.

Jeszenszky és Elefánt eltávoztával enyhült a válság, de meg nem oldódott. A szuperintendensi iránymutatással lassan közeledtek az álláspontok, 1861 elején minden presbiter lemondott, új presbitérium alakult, melyben mindkét tábor kellő arányban képviseltette magát, személyi összetételét pedig elfogadta a gyülekezet. Jellemző a város vezetésének bizonytalanságára az is, hogy 1860–61-ben négy polgármestere volt a városnak.[60] Mindezek szolgáltatták a hátteret a képző első évének, melyben 10 fő alatt lehetett az első évfolyam képezdei növendékeinek száma. 1860-ban még az országgyűlési képviselő-választás is tetézte a helyi politika intenzitását. Az egyik párt képviselőjelöltje (Benczúr) mellett „Riszdorfer János, Noszág és mások nagy beszédeket tartottak..."[61] Valószínűleg a képezdei igazgató úrról van szó. Noszág helyi elfogadottságát jelzi az is, hogy egyházi jegyzőnek választják meg. Valószínűleg mindkét tábor elfogadta. A helyi egyház folyamatosan szerette volna pótolni a lelkészeket, de sokan visszamondták a felkérést, akiket szerettek volna a helyiek. (Többek között Máday szuperintendens, Czékus István gömöri esperes) Érthető a szándékuk, fajsúlyos, a kerületben is tekintélynek örvendő lelkészt akartak meghívni, de ez a szándék csak később lesz sikeres. Bartholomaeidesz János, a végül 1861 februárjától megválasztott lelkész is először nemet mondott, majd olyan feltételeket biztosítottak a helyiek, hogy végül ő lett az, aki lecsillapította a kedélyeket és megbékéltette a helyi egyház két szembenálló csoportját.

A képezde működésének konkrét jele, hogy 1861. februárban egy (valószínűleg másodéves) szeminarista Bobcsek János, aki segédtanító egy helyi iskolában, távozott és megkapta félévi fizetését. Az 1861-es helyi egyházi jegyzőkönyvekben szaporodtak annak a jelei, hogy bizonyos súrlódás kezdett kialakulni a képezde és az egyház között. Formailag a kétoldalú kötelezettségvállalás körül folyt a vita, az egyház szerint nem teljesítette egészen a képezde a segédtanítói kötelezettségét, Noszág igazgató pedig azt sérelmezte, hogy az egyház nem tett eleget 1845-ben vállalt kötelezettségeinek. 1861. márciusában a presbiterek leszögezték, hogy „az iskolai félévi vizsgatételhez kiküldött felügyelő és presbyteriális bizottság közli az egyháztanáccsal, hogy, miként iskoláink a lefolyt vizsgálatok folytán hanyatlásnak indultak – különösen vonatkozva az olvasó fiú osztályra. Kijelentik, hogy amennyiben ezen osztályok rendes tanítóval nem bírnak, csak kisegítés végett ifjoncz, kiképzetlen szeminaristák által taníttatnak, ezen eljárásnak következményei is szomorítók, minthogy a tanítványok hátramaradásuk a vizsgatételnél is szomorúan tűnt fel. Javasolja a két küldöttség, a két iskolának rendszeresített tanítókkali betöltését."[62] Éppen abból az olvasó fiú osztályból távozott egy hónappal azelőtt egy szeminarista segédtanító. Két eset lehetséges, vagy nem volt megfelelő a teljesít-

59. Lukács Ö.: i. m. 305.
60. Sorrendben: Tregjár Pál lemondásáig, utána Meskó Sámuel, 1861 nyarán, őt Draskóczy Sámuel követi, az alkotmányos helyzet felfüggesztésével neki is mennie kell, a megyefőnök nevezi ki a legújabb városvezetőt, Vihely Róbertet 1862 tavaszán.
61. Lukács Ö.: i. m. 312.
62. NYEL. Presbitériumi jegyzőkönyvek. 1848–64. E/6 2. 1861. március 3. 416. 10. bej.

ménye, vagy a bírálat indokolatlan. Egy hét múlva Noszág levelet írt az egyháznak: „amennyiben az iskolai első félévben a polgári leány osztályban és az olvasó fiú osztályban a tanítás a szemináriumbeli ifjak által lőn ellátva, s azonfelül az elemi tanodáknál is segédekül használtattak, részükre a szemináriumbeli igazgatóság kérelme folytán adatik jutalmazás."[63] Ha jól számolunk ez legalább négy-öt, az eltávozottal az ígért 6 segédtanítót jelenti, amit kikötött az egyház. Viszont ezek csak másodévesek lehettek, és már kikerültek tanítani. Lehet, hogy az elején nem lehetett tartani azt, hogy az első két évben benn kell, hogy maradjanak az elméleti oktatáson.

A presbiterek kénytelenek voltak leszögezni, hogy a tanítást elvégezték, jutalmat érdemelnek. Nem ilyen egyértelmű a válaszuk Noszág másik kérésére, hogy ti. a képezde teljesítette a kötelezettségét, az egyház is adassa ki a 300 Ft-ot és az ígért gabonát. Erről a presbiterek a vitát elnapolták. Júniusban újra levelet váltottak az egyház járandóságáról. Megjegyzendő, hogy az egyházközségnek évente komoly visszatérő gondot jelentett ezen gabonamennyiség összeszedése. Az egyház tagjaiból évente más-más tagokat (általában 5–6 fő) választottak meg erre a feladatra, templomi eskü után kezdték tevékenységüket. Felosztották a várost maguk között, és házról-házra járva próbálták az előre meghatározott mennyiséget begyűjteni. Általában augusztusban kezdtek, január–februárra fejezték be a gyűjtést, de akadt olyan év, hogy nem sikerült összegyűjteni. Ilyenkor a tartalékból kellett kipótolni. 1867-ben Bánhegyi igazgató április 6-án kéri a gabona felét, mert félő, hogy ellenkező esetben a tápintézetet meg kell szüntetni és a tanítványokat szétbocsátani. A helyi gyülekezet iskolatanácsot alakított a helyi oktatás felügyeletére, ennek elnöke Nagy Sámuel, a helyi tanítók legtapasztaltabbika, tagja lett a bizottságnak Noszág János is. Felkérték, hogy a helyi tanítókat képezze azokra az új módszerekre, amit a tantervjavaslatában leírt.

Ez év (1861) nyarán sürgetik a kerületet, hogy „állítsa végre teljes lábra" a szemináriumot. Egy tanévre még elfogadják, hogy nem tud az intézet 6 fő „tót nyelvben is járatos" szeminaristát kiállítani, mert összesen vannak hárman, akik a harmadik évfolyamot kezdik. A jövőre nézve viszont az egyház is ahhoz fogja mérni a támogatás mértékét, hogy mennyi szeminarista segíti a helyi oktatást. A kassai kerületi gyűlésre olyan mandátummal engedték el küldötteiket a helyiek, hogy a Seminárium ügyét a legerélyesebben szorgalmazzák, s eljárásuk eredményét annak idejében közöljék. Megelégedéssel nyugtázták a gyűlés után a szemináriumra megszavazott 1200 Ft támogatást. Ugyanakkor Noszág János valószínűleg ekkor kezdett el gondolkodni azon az államsegélyen, melyet – a kerületet előzetesen meg nem kérdezve – a következő évben benyújtott a Helytartótanácshoz. Úgy gondolhatta, hogy vagy valamilyen módon stabilizálja több évre a képezde helyzetét, ha pedig nem sikerül, akkor nem csinálja tovább.

1861 végén szolgálatba állt Bartholomaeidesz János esperes, helyi lelkész, vele egy kicsit stabilizálódott a helyi egyház és a képezde is. 1862-ben sokkal kevesebb a bejegyzés a képzővel és a helyi oktatással kapcsolatban is. Az újabb kerületi gyűlésre ugyanazokkal a mandátummal utaztak a helyi küldöttek: új terheket az egyház nem vállal, a szeminárium ügye újból sürgetendő, ha a szeminárium nem teljesíti a kötelességét a helyiek felé, az egyház sem fogja azt.

63. Uo. 420. p. 2. bej.

1863–64-ben megritkultak a képezdével kapcsolatos bejegyzések. A város érezhetően máshova koncentrált: elindította a gimnázium – fejlesztést, egy 100 000 Ft-os alapítvány megszervezésével.

A másik ok az lehet a ritka bejegyzésekre, ami alább következik, nevezetesen, hogy a nyíregyháziak erős hátrányba kerültek kötelezettségeik teljesítése terén. 1864-ben Zsedényi Ede kerületi felügyelő figyelmezteti a helyi egyházat a szemináriummal kapcsolatos kötelezettségeire, az egyház válaszában nehéz helyzetére hivatkozik. Ez évben úgy tűnik, hogy a kerületi vezetők komolyan fontolóra vették, hogy más helyszínen, más körülmények között kellene működtetni a képezdét. Először mindenesetre szeretnének tisztán látni. Valószínű, hogy a képezde kérésére esperességi küldöttség vizsgálta meg a helyi egyház tartozását az intézet felé és rögzítette azt: „az egyház a tanítóképezdének 1863. január 1-vel 6 Ft-tal, s 1863 szeptember 1-vel 6 köböl gabonával maradt adósa, lemondván azon 30 köböl gabonáról, mely az előbbi évekből hátra maradt... a képezde az 1862. évben 120 Ft-ot előlegezett azon képezdei tanítványoknak, a kik az egyháznál segédtanítók képiben alkalmazva voltak, s kiknek a szerződés szerint fejenként 40 Ft-tal évenként az egyház tartozik élelmezési illetmény fejében."[64]

Az egyház válasza gyors és lakonikus a jegyzőkönyv szerint: „kifizettessék azonnal." Ezekből a momentumokból úgy tűnik, hogy – noha a tanítóképző sem működött azzal az intenzitással, ahogy azt elvárták – mégis inkább a nyíregyházi egyház volt az aki, nem teljesítette a rá háruló, és vállalt kötelezettségeket. Ez év májusában kerül a presbitérium elé egy januárban írt szuprintendensi levél, amely súlyosan elmarasztalja a helyi egyházat a tanítóképezde ügyében és a legkomolyabban megfenyegeti az intézet elvitelével „azon esetben, ha az egyház a kebelében fennálló tanítóképezde iránt eddig tanúsított mostoha bánásmód változtatásával azt melegebben fel nem karolja, a képezde jelen állapotjához képest igényeit lejebb nem szállítja, és e szerint kerületünkbeli más egyházakkal a versenyt ki nem állja, bármennyire sajnálná is, mégis könnyen megtörténhetnék, hogy ezen közvetlenül a nyíregyházi számos tanulóifjúság előnyére alapított tanintézet összes ingatlan és ingó vagyonával együtt más, alkalmasabb helyre állíttatnék."[65]

Ugyanebben a levélben kéri Máday Károly, hogy tegyenek javaslatot a lemondott Nosz ág János utódjára. A helyiek arra hivatkoznak, hogy amíg az egyházon belül nem volt rend, addig nem tudtak többet tenni. Javasolják, hogy a képezdei igazgató urat még egyszer kérjék fel, hogy még egy évre vállalja a megbízatást, ami később meg is valósult. Ebből a kérésből látható, hogy nem volt személyi ellentét Noszág és a helyi egyház között, hanem a normális viszonnyal sem lehetett áthidalni az érdekellentéteket a képző és a helyiek között. A következő igazgató, Bánhegyi esetében a működésének vége felé kifejezett személyi ellentétek nehezítették az együttmunkálkodást.

Abból is látható a kerületi vezetők szándéka a képezde helyzetének újragondolására, hogy 1865. június 3-án a presbiterek bizottságot választanak, mert a kerület felkérte őket arra, hogy „... véleményüket a legközelebbi gyűlésnek adják be, különösen pedig egy, az egyház részéről teendő és a tanítóképezde Nyíregyházán való további megmaradását okokkal támogató véleményt készítsenek."[66] Az előterjesztés elkészült, tartalmát nem ismerjük. Ezekben az években már viszonylag kevés bejegyzés tanúskodik a helyi egyház és a képezde egymás mellett éléséről

64. NYEL. Presbitériumi jegyzőkönyvek. 1864–78. E /6 3. 1864. március 31. 9. 12. bej.
65. Uo. 1864. május 20. 31. 50. bej.
66. NYEL. Presbitériumi jegyzőkönyvek. 1864–78. E /6 3. 1865. június 3. 117. 86. bej.

és együttműködéséről. Viszont egyre több olyan döntés születik, hogy segédtanítói, segédkántori állásokat végzett szeminaristákkal töltenek be. Különösen sok segédtanító szolgált a gyengélkedő Nagy Sámuel keze alatt.

A helyi egyház oktatásügyekben 1864 után először a gimnázium továbbfejlesztésére koncentrált (legyen teljes), aztán fokozatosan az alapfokú oktatás került előtérbe. Két okból tartották fontosnak ezt a területet: egyrészt folyamatosan növekedett a tanulók száma, ami újabb tantermeket és tanárokat igényelt, másrészt 1868-tól az új népiskolai törvény szerint kellett átalakítani az oktatás e szféráját. A zsúfoltságra egy központi iskola megépülésének kezdeményezésével reagált a helyi egyház vezetése, ami hosszú évekig tartó vitát indított el és csak másfél évtized múlva oldódott meg. E két iskola mellett a képezde ügyét az egyház megoldottnak tekintette évekig az adott támogatással. Változást csak két körülmény előtérbe kerülése hozott, amik szinte egyszerre merültek fel: a képezde államivá válásának lehetősége, illetve a helyszínének az átkerülése a kerület egy más városába. Mindkét ügy 1869–70 táján merül fel. Mindeközben pedig a pénztár túl sokszor lett üres,[67] időnként egészen jelentős egyházi adóhátralék halmozódott fel. Ebben az időszakban kellett kifizetni Elefánt Mihály lelkész járandóságát is, ugyanis ezt a pert a helyiek elvesztették. Sokallták az iskolai kerületi pénztárba befizetett évenkénti összeget is (ráadásul onnan sem pontosan került vissza a képezdébe), ezért merült fel 1866-ban a presbiterek körében, hogy az iskolai adó azon része, melyből a képezdei igazgató-tanár fizetése kijönne, maradjon helyben, így legalább „... a nem rendesen fizetett igazgató legalább a kerületi segély erejéig, a mi adóilletékünkből biztosan és időre kaphasson fizetést."[68] Mivel valószínűleg Nosz ág János egyedül „vitte" az intézetet, az 1865-ös kerületi gyűlésen határoztak arról, hogy a helyi gimnáziumi tanárok segítsenek órákat tartani az intézetben, és ez a „híványukba"[69] kötelességként kerüljön be. A helyi presbitérium ehhez még hozzátette, hogy „a gimnáziumi oktatás hátránya nélkül". Ez a megjegyzés némi helyi értékítéletet is jelöl az ott működő tanintézetek között.

1867-ben Bánhegyi István igazgató-tanár egyéves működése tapasztalatait és az intézet továbbfejlesztésének kérdéseit terjedelmes – kinyomtatott – dolgozatban foglalta össze.[70] Ennek tartalmát részben a képző történetének tárgyalásánál – következő fejezet –, részben a kerületi háttér felvázolásában elemzem. Most csak a helyi visszhangját mutatom be, ami egy presbitériumi határozat: a presbitérium „ ragaszkodik azon szerződéshez, melyben kiköttetett, hogy a képezde köteles évenként 6 segédet adni."[71] Bánhegyi azt javasolta, hogy kössön új szerződést a tanítóképző és a helyi egyház, melyben az egyház a pénz- és természetbeni juttatását ne konkrét (6 fő) képezdei növendék biztosításához kötné, hanem a mindenkori harmadévesek legyenek kötelesek segédtanítóként a helyi iskolákban tanítani. További változtatási javaslata, hogy „a tisztelt egyház pedig kötelezze magát elemi

67. 1866-ban Nikelszky Mátyás helyi egyházfelügyelő fizette ki az egyház tartozását az egyik lőcsei takarékpénztárban.
68. Uo. 183. 50. bej.
69. Hívány: olyan hivatalos, az illetékes egyházi testület által szerkesztett, jóváhagyott és elküldött meghívó levél, melyben pontosan szerepelnek a működés egyházjogi és anyagi feltételei is.
70. Bánhegyi eredeti munkája („A nyíregyházi evang. tiszakerületi néptanító képezde ismertetése oly javaslatokkal, melyek nyomán azt lehet rendezni, hogy jól kiképzett néptanítókat nevelhessen. Debrecen. 1867.) sajnos ma nem lelhető fel a magyar nyilvános közkönyvtárakban. Megtaláltam viszont egy töredéket az Evangélikus Központi Levéltár miskolci anyagában, az úgynevezett „Hrabács-hagyatékban", 19 oldal a könyv elejéből gépelve.
71. NYEL. Presbitériumi jegyzőkönyvek. 1864–78. E /6 3. 1867. július 21. 237. 65. bej.

tanítót oda utasítani, hogy nem csak ne erőszakolják a képezde által adott segédtanítókra saját rendszerüket, hanem ellenkezőleg, engednék a képezdében tanult elméletet az igazgató felügyelete alatt tanodájukban alkalmazni és gyakorolni."[72] Harmadik olyan módosítása, amelyet nehezen támogathatott a helyi egyház: a segédtanítók teljes terhét (40 Ft évi díj és étkezés) a helyi egyháznak kellene állnia, az eredeti, megosztott (pénzt az egyház ad, étkezést a tápintézet) terhelés helyett. Összességében Bánhegyi egyrészt növelni akarta a képezde pedagógiai hatását a helyi környezetben, ugyanakkor erőteljesen át akarta alakítani a fenntartás terheit a képezde javára. Valószínű, hogy ezen törekvései miatt került szembe a helyi egyházzal, különösen annak esperes-lelkészével Bartholomaeidesz Jánossal. Például 1867. októberében a presbiterek megelégedéssel nyugtázzák, hogy „a segédtanítók kellő számban jelöltetvén ki a seminárium részéről",[73] azonban ez azt jelentette, hogy – mivel csak 5 fő harmadéves kezdett az évben – legalább egy másodévest is ki kellett helyezni, legalább részben. Erről részletesebben írok a képző tartalmi elemzésében.

Olyan félreértések is borzolták az egyház és a képezde közötti – amúgy sem felhőtlen – viszonyt, mint az az eset, amikor állítólag szeminaristák kéregettek a képezde tápintézetének támogatására a nyíregyházi bokortanyákon. Az egyházi nyomozás után kiderült, hogy a nagyrőcei gimnázium és tanítóképző javára gyűjtöttek azoknak a megbízottai, amit a helyi egyház élesen elítélt, felhívta a rőceiek figyelmét arra a szokásra: egy egyházközség területén csak előzetes helyi egyházi tájékoztatás után és engedéllyel folyhat ilyen adakozás. Nyilván a nagyrőceiek tagadták ezt a missziót.[74] Nem lehet véletlen, hogy a bokortanyákra mentek: emlékezzünk arra, hogy a pánszláv eszmék és Jeszenszky lelkész bázisa ez a közeg volt Nyíregyházán, és az említett intézet is ezt képviselte. 1868-ban a kissé figyelmetlen eperjesi kollégium is gabona-gyűjtési kérelemmel zavarta a helyi egyházat, amelyre egy ingerült válasszal reagáltak a presbiterek, melyben közölték, hogy a helyi szemináriumnak adandó gabonát is gyűjtés útján szerzik be, és nem fogják ezt kockáztatni. Ha többlet adódna a gyűjtés során – említették a kevéssé valószínű helyzetet – akkor azt felajánlják.

1869-ben felmerült, hogy a kerület adja át a képezdét az államnak, és létesüljön a kerületen belül egy ilyen intézet. 1848 után tehát másodszor került ebbe a helyzetbe a nyíregyházi intézet. Most azonban komolyabb minisztériumi program állt a kezdeményezés hátterében. Báró Eötvös miniszter – az előző évi törvényi felhatalmazással a háta mögött – megkezdte a 20 állami tanítóképző kialakítását az országban. Nyilván ő is egyetértett azzal, hogy ha van olyan már működő nem állami intézet, ahol megvan a szándék a működés állami folytatására, az gyorsabb, kedvezőbb, mint egy teljesen új intézmény felállítása. E miniszteri szándék és az annak nyomán történő kinevezés szólította el Emericzy Géza gimnáziumi és képezdében is tanító tanárt Nyíregyházáról egy ilyen intézet élére. A kerületi gyűlés mindenesetre utasította a helyi egyházat, hogy a képezde állami irányításba való átadását a helyi gazdasági választmány készítse elő, egyben arra is figyelmeztette a helyi gyülekezeteket a kerület, hogy a tőkeerős egyházak tartsák meg elemi iskoláikat. Az egyház pedig kinyilvánította, hogy az állami képezdére nézve is fenntartja ugyanazon támogatását, amennyiben az Nyíregyházán szerveződik meg. Sőt a nyilatkozatuk egy kitétele még többet is tartalmaz: „amennyiben

72. EOL. Bánhegyi-töredék. 14.
73. NYEL. Presbitériumi jegyzőkönyvek. 1864–78. E /6 3. 1867. október 20. 242. 77. bej.
74. A kerületi egyházvezetésnek sok vitája volt ezzel az intézet-együttessel: 1874-ben aztán bezáratta.

az intézet felekezeti maradand, ez esetben az eddigi évi segélyezésen felül is kész áldozni...”[75] Bartholomaeidesz János esperes és Nikelszky Mátyás helyi képezdei felügyelő el is mentek tárgyalni a kultuszminisztériumba a képezdéről és a helyi gimnáziumról. Ezt a helyi jegyzőkönyv fogalmazza így, valószínűleg azonban a gimnázium fejlesztése ekkor már jobban izgatta az egyházat, lehet, hogy a várost is, mint a képezde.

A város egyébként nyilatkozatban támogatta a képezde államivá válását, 40 hold földet felajánlott, és még nagyobb áldozat vállalására is késznek nyilatkozott.

Egy érdekes presbitériumi támogató állásfoglalásról is adatot láttam 1870-ből. A nagykállói(?) állami tanítóképezdébe szeretnének járni azok a tanítók és segédtanítók, akiknek nincsen semmilyen végzettségük. A presbiterek támogatják őket, és segítenek a közlekedésükben. Nincs forrás ilyen intézményről, további kutatást igényel ez a bejegyzés. A fentiekből is látható, hogy megerősödött a mozgás a tanítóképzés szférájában, akár versenynek is lehetne nevezni, amiben nem rendelkezett elég munícióval sem a helyi egyház, sem a kerület.

Amikor az államivá való átalakulás Nyíregyházán meghiúsult, onnantól már csak utóvédharcok voltak a képző körül. 1870. nyár végén Zsedényi Ede újabb nagylelkű felajánlása (1000 Ft) még megmentette egy évre helyben, de a következő nyáron már itt áll az intézet három rendes tanárral és négy hallgatóval. 1870-ben került Nyíregyházára segédlelkésznek Ziman János a képezde utolsó igazgatója, aki Nyíregyházán az 1871–72-es évet vitte végig. Előtte Nagy Gyula és dr. Bartsch Sámuel egy-egy évig volt az intézmény igazgató-tanára.[76]

1872-ben már intenzíven kereste az egyházkerület a képezde „végleges” megoldását. Ebből a szempontból ultimátumként is értékelhető a nyíregyháziakhoz az illetékes egyházkerületi bizottmány jegyzőkönyve és a szuperintendens levele, melyben „a véglegesen szervezendő tanítóképezde szükségleteinek fedezésére egyházuktól évenként 800 Ft és 30 köböl gabona és a tervezett építkezések vezetésének elvállalása kívántatik...” kitételek szerepelnek. Bár az is lehet, hogy a kerület csak szerette volna tudni, hogy az államivá válás idején – a felekezetinek maradás esetére – felajánlott plusz teher pontosan mit is takar. A helyi egyház válasza – a felsorolt érvek a megváltozott célokat jelölik – egyértelmű. Nem tudják vállalni az alábbi indokok miatt.

* Az elemi iskolákban reformokat szeretnének keresztül vinni;
* Ezért az egyházi adót meg kellett emelni 50 százalékkal;
* A növekvő gyermeklétszám miatt be kell rendezni két új osztálytermet, beállítani két tanárt;
* Az eddig szükségelt segédtanítókat valószínűleg teljesen nélkülözhetni fogják;
* A tanítók fizetésének javítását tervezik;
* Bármilyen kiadás csak a hívek befizetéseiből eszközöltethetik;
* Az egyház nincs abban a helyzetben, hogy most 800 Ft-ot fizessen.

De a tanítóképezde és a helyi egyház elválása azért békés: „Azonban teljes tudatával bírván azon anyagi, de különösen szellemi haszonnak, mely egy tanítóképezdének egyházunk körében való felállításából hitközségünkre, kiválólag elemi iskoláinkra háramol: az eddigi terheket és az új építkezések felügyeletét a helyi

75. NYEL. Presbitériumi jegyzőkönyvek. 1864–78. E /6 3. 1870. június 10. 389. 90. bej.
76. Nagy Gyula németországi egyetemeken végzett tanár, Nagy Sámuel helyi tanító - aki a korszak nyíregyházi tanár-egyéniségei közül talán a legmeghatározóbb volt - egyik fia. Nagy Gyula igazgatóskodása alatt került oda testvére, Nagy Lajos, aki addig az egyház kántoraként és énektanáraként működött.

egyház vállalja."[77] 1872 nyarán a kerületi gyűlés – egyébként éppen Nyíregyházán tartott ülésén – döntése folytán a képezde helyben megszűnik, az egyház pedig mentesül a terhek fizetése alól. Már csak két feladat van: az iratok bejuttatása a kerülethez, és az épület eladása.

A képző későbbi működése – tanulságok

A nyíregyházi evangélikus tanítóképző megszűnése csak az egyházközség és a város számára lehetett időleges kudarc. Az egyházkerület szemszögéből Eperjesen a képezde egy olyan városba, intézmény-komplexusba és szellemi erőtérbe került, amely hosszabb távra kecsegtetett stabil működéssel. A ilyen háttér éppen a minden intézmény életében – így Nyíregyházán is több esetben – bekövetkező hullámvölgyek esetén segít újra lábra kapni.

Az intézet Eperjesen érte el azt a működési színvonalat, stabilitást, anyagi biztonságot, amit már Nyíregyházán reméltek az alapítók. A képezde 1875/76-ban lett – teljes paritást élvezve – a kollégium szervezetének beillesztett része. A tanulók száma is folyamatosan emelkedett, a 80-as években már negyven fölött volt, 1898-ban pedig már négy évfolyamos, 130 növendékkel. Utolsó áhított célját a tanítóképző – az önálló épületet – már csak Miskolcon érhette meg 1929-ben. 1905-ben ugyan megvolt a saját telek az építkezéshez, de az elmaradt. 1920-ban azonban újabb fájdalmas csavarral a képezde Miskolcra került. „Az Eperjesről Miskolcra menekülő evangélikus tanítóképző intézet hátrahagyta minden ingóságát, felszerelését, eszköztárát és könyvtárát."[78]

A nyíregyházi tanítóképző intézet története nem kudarc, hanem – elköltözése ellenére – siker. Az a szellemi és anyagi erő, amely a szervezésre, a működésre fordítódott, tovább élt és él a város akkor és ma működő iskoláiban, a nyíregyházi egyház és a tiszai egyházkerület tanulóiban, tanítóiban az egyház történetében. Az egyház építményében, a város fejlődésében ez egy szilárd kő volt, amit, ha kivennénk, hiányozna onnan. A képezde nem a körülmények következtében, hanem azok ellenére volt sikeres évekig. Kicsiben mutatja azt az élniakarást, amely egyaránt jellemezte az evangélikus egyházat, Nyíregyháza városát és a magyar nemzetet akkor és ma is. Mindezek után mégis indokolni kell azt, hogy miért nem sikerült az intézetnek megmaradnia, gyökeret eresztenie Nyíregyházán. Néhány olyan érvet, indokot sorolok fel, amely talán külön-külön nem okozta volna az intézet ellehetetlenülését, elköltözését, de együttes hatásuknak mégis ez lett a következménye.

– Az intézet huzamos tőkeszegénysége, amely évente ismétlődő kicsinyes harcoknak, folyamatos alulfinanszírozottságnak tette ki az intézményt.

– A helyi egyház nem biztosított kellő támogató környezetet, az első időszakban a pátens körüli áldatlan testvérharccal, a második szakaszban, pedig azzal, hogy túlságosan igénybe vette a növendékeket a képezdei oktatás kárára.

– A város számára már a saját hatókörű oktatási intézmények fejlesztése került előtérbe egy kerületi intézmény helyett (gimnázium, reáltanoda, később a szakképzés) és a megyeközponti szerep elérése.

– Az intézet teljes különállása, egyedülléte, amely költségesebbé tette a működést és nehezen kezelhetővé a krízishelyzeteket.

77. NYEL. Presbitériumi jegyzőkönyvek. 1864–78. E /6 3. 1872. április 21. 484. 48. bej.

78. Dr. Pappné Vígh Ágnes: A miskolci evangélikus tanítóképző intézet története. 1999. (Kézirat, Debreceni Egyetem, BTK. Neveléstudományi Tanszék könyvtára.)

– Sem a kerület, sem az intézet, sem a helyi egyházak nem helyeztek hangsúlyt arra, hogy mindig elegendő hallgatója legyen a képezdének. Ezt ugyanolyan eréllyel kellett volna szervezni, a helyi egyházakat érdekeltté tenni, mint az anyagi forrás gyűjtésében.

– Kiegyensúlyozottabb nyelvi környezet, melyben talán több hallgatója is lett volna az intézetnek

Az elemzés során ezeket az okokat találtam, amelyek közül több elhárítható lehetett volna, míg másokat objektív adottságnak kell tekinteni. Az eperjesi helyszín a fenti problémák közül többet orvosolt, így a képezde ott már úrrá tudott lenni azokon a nehézségeken, amik Nyíregyházán még elháríthatatlanok voltak.

Végezetül: dolgozatban valószínűleg jobban kiemeltem aprónak tűnő, ám számomra fontos momentumokat, talán túl sokat idéztem eredeti forrásokat, mert azt szerettem volna, ha megízleli e sorok olvasója a kor hangulatát, beszédfordulatait. A tanítói szerepet azért iktattam be, mert egy picit érzékeltetni akartam, hogy micsoda lehetetlen feladat micsoda kevés ellenszolgáltatásért a tanítói munka. Szelényi Ödön soraival zárom írásomat, aki a múlt századból ma is pontos, aktuális feladatot tudott adni számomra és még sok sorstársam számára, akik látszólag haszontalan búvárkodással töltik idejüket." ... itt tehát még igen sok a teendő, ami ránk vár, nemcsak meg kell mentenünk a még létezőt, de bele is kell tudni mélyednünk a poros aktákba és ezekből restaurálnunk a régi evangélikus iskola eleven képét. Minél később fogunk hozzá e munkához, annál töredékesebb, hiányosabb lesz az a kép, amit nyújthatunk."[79]

79. Szelényi Ödön: A magyar evangélikus iskolák i. m. 46.

Az év első hónapjában mutatták be új laptársunk, *A Vörös Postakocsi* 2007/Tél-i számát. A folyóirat *Onder Csaba* és *Pethő József* irodalomtörténész–alapító társszerkesztők szándéka szerint a művészet, a tudomány és a közélet köréből kíván írásokat megjelentetni, az első szám alapján sikerrel. A Nyíregyházi Főiskola (és a város) új szellemi műhelye munkájához sok sikert kíván az idősebb laptárs,

a Szemle szerkesztősége!

Tatai Zoltán

A mátészalkai „fejlesztési pólus”

Személyes emlékek a megye iparosításának múltjából (1.)

Új cikksorozatot indítunk: dr. Tatai Zoltán közgazdász eleveníti fel személyes emlékeit, tapasztalatait, amelyeket az Országos Tervhivatal területfejlesztéssel foglalkozó munkatársaként megyénkben szerzett az ezerkilencszázhatvanas-hetvenes években.

*

1928. július 31-én születtem egy bakonyi kis faluban Bódén, amely jelenleg – nyolc falu folyamatos egyesülése révén – Ajka város része. Egyéves koromban édesapám a szénbányában történt baleset következtében meghalt, édesanyám öt testvéremmel együtt a szerény járadékból nevelt. Az elemi iskola hat osztályát a falusi népiskolában végeztem, ahol nagyapám évtizedekkel korábban képesítés nélküli tanítóként dolgozott. A testvéreimhez hasonlóan gyermekkoromban korán megismerkedtem a munkával. Tizenhárom évem betöltése előtt, 1941. márciusától a térségben megkezdődött nagy ipari építkezéseken dolgoztam. Munka mellett magántanulóként végeztem el a polgári iskolát, majd 1945-től Veszprémben, a kereskedelmi középiskolában tanultam, ahol 1949-ben jeles eredménnyel érettségiztem. A két utolsó évben a helyi népi kollégium tagja és titkára voltan. Budapesten a Közgazdasági Egyetem 1953-ban közgazdaságtan-gazdaságföldrajz szakos középiskolai tanári diplomát szereztem. Ezen a szakon – mintegy félillegálisan – a területi tervezést oktatták, hazánkban elsőként. Ezt az oktatási minisztérium csak a már említett tanári szak fedőnév alatt, annak részeként engedélyezte Markos György tanszékvezető irányításával. Az egyetem elvégzése után közgazdasági középiskolában tanítottam 1959. januárjáig, majd az Országos Tervhivatalban a Területi Szociális Kulturális Főosztályon dolgoztam 1959. januárjától 1976. júniusáig. Területfejlesztéssel, elsősorban az elmaradott térségek iparosításával, új munkahelyek létrehozásával foglalkoztam. Ezután – a humoros pesti szleng szerint: „aki nem tudja csinálni, elmegy tanítani” – főiskolán, egyetemeken a szakterület oktatásával foglalkoztam egészen 1996-ig. Azóta „főhivatású” nyugdíjas vagyok és főként pedagógiatörténeti, helytörténeti kutatásokkal és publikálással foglalkozom.

Kapcsolataim Szabolcs-Szatmár megyével

A szűkebb pátriám – a Bakony-alja, Veszprém megye – hazai viszonylatban messze van az ország északkeleti részétől, a Nyírségtől. Semmivel nem tudtam többet erről a vidékről, mint bárki más. Természetesen, az iskolában hallottunk, tanultunk erről a tájról is. A Himnusz költője, Kölcsey Ferenc szülőföldjéről, Szatmárcsekéről, és persze a szabolcsi almáról, krumpliról természetesen tudtam, mint ahogy arról is: Móricz Zsigmond és Bessenyei György szülőföldje. Részletesebben az egyetemi oktatás során ismerkedtem meg – csoporttársaimhoz hasonlóan – ezzel az országrésszel. Itt már közelebbről foglalkoztunk az ország egyes térségeinek természeti, társadalmi, gazdasági adottságaival, fejlesztési igényeivel, lehetőségeivel, Szabolcs-Szatmár megye esetében kiemelten a Szovjetunió közelségéből adódó lehetőségekkel, problémákkal, mindenekelőtt a záhonyi vasúti átrakó körzettel.

Őszintén szólva az Országos Tervhivatalba kerülésem előtt csupán néhány embert ismertem ebből a térségből. Még középiskolás koromban egyik NÉKOSZ táborban találkoztam egy Máté nevű fiúval, aki Mátészalkán járt gimnáziumba és egy csoportba kerültünk a tábori beosztáskor. Hozzám hasonló alacsony és kissé dundi fiú volt, aki lelkes lokálpatrióta lévén szívesen és színesen mesélt a szatmári nevezetességekről, elsősorban Kölcsey ottani származásáról, munkásságáról és Móricz Zsigmondról. A nagy íróról sokat beszélgettünk, aki a népi kollégisták között általában sokat olvasott volt, és mindkettőnknek kedvenc írója. A Móricz Zsigmondról való beszélgetéseinket jól hasznosítottam az érettségi vizsgámon, miután a véletlen úgy hozta, hogy a magyar irodalmi tételem éppen róla szólt. Az egyetemen többen jártak ebből a térségből az évfolyamra, de közelebbi kapcsolatba csak Czimbalmos Bélával kerültem. Egy évig közös szobában laktunk az Üllői út 22. számú házban működő, akkor diákszállónak nevezett kollégiumi épületben. A későbbi évtizedekben is jó, baráti viszonyban maradtunk, időnként szoros munkakapcsolatba is kerültünk. Úgy vélem ez Szabolcs-Szatmár megye, majd iskolám tanulóinak okulását is szolgálta. Együttműködésünk tartalmáról később még szó kerül.

(Egy zárójeles megjegyzés az 1950-es évek egyetemi viszonyairól. Az 1950/51-es tanévben 6-an laktunk egy szobában. Stark Antal hosszú ideig az Oktatási Minisztérium államtitkára volt, Tóth Endre a Zalaegerszegi Számviteli Főiskola igazgatója lett. Egy társunk a Videoton főkönyvelőjeként ment nyugdíjba. Nagy István a vendéglátóiparba került, de életútját nem ismerem. Czimbalmos Béla a Szabolcs-Szatmár megyei tanács elnökhelyettese, majd a COMPACK vállalat vezérigazgatója lett. Végül e sorok írója egyetemi docensként ment nyugdíjba és húsz könyve, több száz tanulmánya, kisebb írása jelent meg. Igaz, katonai vaságyon aludtunk, hatan egy szobában, nem a legkényelmesebben, de boldogok voltunk, hogy tanulhattunk. Ezt az sem zavarta, hogy időnként éjszaka vagy hétvégén vagonkirakással vagy más efféle munkával szereztünk egy kis kiegészítést az ösztöndíjhoz, ami valóban csak az alapvető létezés-tanulás feltételéhez volt elegendő. Körtély Sándor barátomat, ősi szabolcsi ifjút is az egyetemről, a Markos-tanszékről ismertem. Ő egész életében megyéjét szolgálta a fővárosban szerzett szaktudásával, pedig számára Budapesten a térgazdasági tudományokban nagy jövőt jósoltak.)

A szabolcsi emberekkel, főként a megyei tanács tervosztályának dolgozóival és az MSZMP Megyei Bizottságának a fejlesztéssel foglalkozó munkatársaival – majd egyes vállalati vezetőkkel – az ipari fejlesztés során kerültem kapcsolatba. Bár a

munkából adódóan természetesen vitatkoztunk is, ám mindig korrekt, jó munkakapcsolat volt közöttünk. Alkalmanként bizalmas kapcsolat is szükségeltetett a hatékony munkához.

Szabolcs megye, Nyíregyháza viszonylag messze van a fővárostól, mégis amikor szükségesnek mutatkozott a kiszállás, mindig szívesen mentem, jól éreztem magam a Nyírség fővárosában. Kollégáim, barátaim időnként cukkoltak is – ahogyan az normális munkahelyen, fiatal munkatársak között megszokott – mi a csudának járok olyan sokat Szabolcsba? Ott születtem, ott élnek a rokonaim, netán más kapcsolatok fűznek ehhez az országban nem igazán jól csengő vidékhez, vagy mármár emlékművemet faragják? Az igazat – hogy csakis a munkám, a rám bízott, vagy vállalt feladat becsületes végzése az egyetlen oka a szabolcsi kötődésemnek –, hitték is, meg-nem is. A főnökeim természetesen mindig a legteljesebb bizalommal fogadták fejlesztési ötleteimet, és amikor csak lehetett, segítették azok valóra váltását. Tudták, hogy azok minden esetben az országosan kitűzött területfejlesztési feladatok megvalósítását, és csakis azt szolgálják.

Az Országos Tervhivatalban az új gazdaságirányítási rendszer bevezetésének előkészítése során (1965–1968) sokirányú előkészítő munka, kezdeményezés, ötlet vetődött fel. A hivatal vezetői kifejezetten igényelték, hogy az ügyek intézői, akiket a legfontosabb szakértőnek is tekintettek, legyenek kezdeményezők, vessék fel ötleteiket, tegyenek javaslatokat a munkakörükre vonatkozóan az új és még újabb megoldásokra. Az Országos Tervhivatalban korábban sem igen léteztek tabuk a jobb megoldások keresése érdekében, ezidőtájt meg éppen „kötelező” feladatként jelölték meg azt. Más javaslatok között ekkor terjesztettem elő az ipari parkok létrehozására vonatkozó, már régóta dédelgetett, érlelődő tervemet a mátészalkai és dombóvári ipari parkok létrehozásáról. Ekkor már elég jól ismertem az OT belső viszonyait, a mégoly indokolt és célszerű programok megvalósításának lehetőségeit és korlátait. A délibábos álmok kergetése helyett földön járva, a merész, de mégis megvalósításra esélyesnek ígérkező programot vetettem fel e tekintetben is. (Az akkori közállapotokra, közgazdasági helyzet megítélésére egy rövid kitérő. Miközben hazánkban már a korábbi években is számos egyedi közgazdasági, társadalompolitikai megoldás létezett, furcsaságok, ma már nehezen érthető jelenségek is előfordultak. Erre egy példa: a közgazdasági elméleti és gyakorlati kérdésekkel foglalkozó szakemberek, kutatók épületes vitát folytattak az „infrastruktúra” szó hazai használatának indokoltságáról. Sokan úgy vélték, hogy ez az USA hadiiparából átvett kifejezés a szocialista gazdaságban értelmetlen, hazai használata nem indokolt. Ennek a vitának a tanulságait levonva és a szomszédos országok gyakorlatát is követve, a terméketlen szemantikai vitákat elkerülve, hosszú ideig az ipari park kifejezést a hazai gyakorlatban nem használtuk, helyette az iparterületek komplex előközművesítéséről beszéltünk.)

Mikor, hogyan kezdődött az ipari parkok építése?

Az ipari parkok hazai építésével kapcsolatban különböző – nem igazán jelentős lapokban – számos téves híradás jelent meg, ezek nem késztettek reagálásra. Azonban a kezembe került a Kossuth Kiadónál megjelent Magyar Tudománytár első kötete, amelyben az ipari parkokkal kapcsolatban a következő sorok olvashatók: „Az első ipari parkot 1997-ben adták át Győrben, de gyarapodásuk csak az

utóbbi években gyorsult fel…”[1] Ha dolgokat formálisan, kizárólag jogi szempontból közelítjük meg, igaza van a szerzőnek. Ugyanis hazánkban 1995-ben hoztak jogszabályt az ipari parkokról. Azonban a valóságban ipari parkok, ha nem ilyen néven is, de már több évtizeddel korábban épültek hazánkban. Éppen ezekről kívánok beszámolni, mint kezdeményező és cselekvő résztvevő. (Úgy vélem azonban, hogy az idézett tekintélyes kiadványnak a tényekről és a témával kapcsolatos jelentős irodalomról sem lenne szabad eltekinteni.)

Az 1950-es évtized végétől 1976 között az Országos Tervhivatal Területi Szociális és Kulturális Főosztályán dolgoztam. Munkaköri feladatom az ipar arányosabb területi elhelyezkedésének elősegítése volt a rendelkezésünkre álló lehetőségek felhasználásával. A cél az volt, hogy a munkaerő-felesleggel rendelkező térségekben a lakosság minél nagyobb része helyben vagy napi bejárással jusson munkahelyhez. Az 1960-as évek közepén, amikor a gazdaságirányítási rendszer átalakításának igénye szóba került, a társadalom vezetésének széles sávjában fontos feladat lett, hogy korszerűbb, céljainknak jobban megfelelő irányítási rendszer kialakításáról gondolkodjanak. Ez különösen vonatkozott az Országos Tervhivatalra. Kiadott feladat volt minden érdemi ügyintéző számára, hogy saját munkakörében keresse azokat a lehetőségeket, az új módszereket, irányítási formákat, amelyek révén a gazdaság tervszerű irányítása hatékonyabban valósítható meg. Az OT-ban zömmel képzett, munkájukat jól ismerő szakemberek dolgoztak, főként közgazdászok, mérnökök, akik a nemzetközi irodalmat, fejlődési tendenciákat is többé-kevésbé ismerték. A nemzetközi tapasztalatokat szakkönyvekből, külföldi folyóiratokból szerezték, de bizonyos mértékig helyszíni utazások során is, utóbbiak között lehettek nyugati országok is. Az ipari parkok intézménye hazánkban a szakemberek körében az 1960-as évek elejétől vált egyre szélesebb körben ismertté. Már ekkor is történtek kísérletek hazai meghonosításukra, többszöri próbálkozás után végül az 1960-as évek végén koronázta siker a kezdeményezésünket. Még itt elöljáróban hozzá kell tenni, hogy e témákról a korabeli sajtóban, szakkönyvekben számos írás megjelent.[2]

Mivel ebben az esetben nem egy megszokott, jogilag, közgazdaságilag pontosan körülhatárolt, tisztázott tevékenységet kellett elfogadtatni – s ahhoz anyagi forrásokat biztosítani –, a kezdeményezést nem volt célszerű nagydobra verni. Ezért a programot „kísérletnek” állítottuk be, ami akkortájt népszerű, elfogadott volt közgazdasági körökben. Ebből az is következett, hogy az elképzelés nem lehetett grandiózus, sokat markoló, mert az esetleg veszélyeztette volna az egészet. Így javasoltam egy nagyobbat Mátészalkára és egy kisebbet Dombóvárra.

E tekintetben is fontos eleme volt az előkészítésnek a személyes kapcsolatoknak. Köböl József, az OT Területi Szociális és Kulturális Főosztály vezetője – már túl a poltikai-szakmai karrierje csúcspontján, és személyes jó kapcsolatban az OT akkori elnökével, Párdi Imrével – az általam felvázolt javaslatot elfogadta, és minden nagyobb publicitás nélkül megoldhatóvá vált a finanszírozás is. Ez oly módon történt, hogy az e célra előirányzott összeggel a Szabolcs-Szatmár megyei Tanács keretét emelték meg. Ezután pedig az egész akció közgazdasági-műszaki, lebonyolítását a megyei tanács apparátusa végzete. Vagyis a mátészalkai ipari park megyei tanácsi beruházásként valósult meg, de nem az egyébként előirányzott be-

1. Magyar Tudománytár I. Föld, Víz, Levegő. Kossuth Könyvkiadó 372. o.
2. Bartke István: Az iparilag elmaradott területek ipari fejlesztésének főbb közgazdasági kérdései Magyarországon. Akadémiai Kiadó, 1971.
Tatai Zoltán: A mátészalkai kísérlet. *Népszabadság,* 1971. július 30.

ruházások rovására, hanem erre a célra külön juttatott forrásból. Ez azonban nem jelent meg elkülönítetten, címzetten. Annak a lehetősége, hogy a megyei szervek ezt a pénzt esetleg más célra használják, nem merült fel. Miért is tették volna, hiszen nem másra, mint a megye gazdasági fejlődésének elősegítésére kapták a fejlesztési lehetőséget.

Hogyan érlelődött az elképzelés tényleges tetté?

Az elvi előkészítés után a tényleges megvalósulás felé az első, de nagyon lényeges döntés Mátészalkán, a járási tanács épületében született meg. Ahogyan az ilyen tanácskozások megszervezésénél szokásos volt, mindenek előtt a találkozás időpontját kellett egyeztetni. Elég rövid időn belül kívántuk a tanácskozást megtartani. Úgy adódott, hogy vasárnapi időpontot kellett kijelölni. Az én feladatom volt az előkészítés megszervezése. A tanácskozásnak nem volt előre megszabott pontos napirendje, kitűzött programja, csak annyi, hogy a szatmári térség fejlesztéséről lesz szó, és azt kértük: legyenek ott a megye, a járás gazdaságáért felelős állami és pártvezetői, valamint tervező-építő vállalati vezetők. A megbeszélés kezdetét délelőtt 10 órára tűztük ki, előtte 9 órakor a megyei tanácsnál találkoztunk a megye vezetőivel. Korán reggel kellett elindulni, hogy 9 órára Nyíregyházán legyünk. Hat órakor indultunk a főnök lakásától, előtte értem jött az OT-kocsi a Nádor utcai lakáshoz. A sofőrnek még inkább korán kellett hazulról elindulni. Ez azért érdekes, mert mindhárman reggelizés nélkül, éhesen indultunk útnak. Útközben kétszer is kísérletet tettünk, hogy bekapjunk valamit, de jellemzően az akkori időkre, erre nem volt lehetőség. A megyei elnökhelyettes szívélyesen fogadott, több vezető tisztviselő társaságában. Előzetesen tájékoztattak a napi programról, és szívesen kínáltak jó erős helyi szilvapálinkával, holott mi akár egy száraz kenyeret is szívesebben rágcsáltunk volna. Köböl főosztályvezető röviden vázolta a megbeszélés tárgyát és lényegében már itt előzetes egyeztetés alakult ki.

A tanácskozás 10 órakor kezdődött és természetesen Köböl József vezette. Elmondta, hogy Mátészalkán ipari fogadására alkalmas komplex közművesített terület kialakítását szeretnénk megvalósítani és ehhez kérjük véleményüket, javaslataikat főként a megvalósítás mikéntjéhez. Vita alakult ki, hogy miért éppen Mátészalkára gondolunk, miért csak egy helyen, szükség lenne Kisvárdán, és más településeken is, persze Nyíregyháza neve is felmerült. Az igazsághoz tartozik, hogy ha az elsődleges cél nem a megye legelmaradottabb térsége, Szatmár fejlesztésének elősegítése, akkor ilyen ipartelepítés máshol könnyebben megvalósítható lett volna. Ez esetben nem a „kísérlet” volt az elsődleges szempont, hanem a térség felemelése érdekében a helyi „fejlesztési pólus” létrehozása. Ezekre a „szakmai” kérdésekre-felvetésekre nekem kellett válaszolnom. Végül a jelenlévők teljes egyetértésben, nagy lelkesedéssel elfogadták az indítványunkat. Eddig igazában csak afféle konzultáció, előzetes érdeklődő megbeszélés – szinte lelkesedésbe átcsapó társalgás – folyt, mindenféle konkrét elhatározás, döntés nélkül. Igazából utazásunknak csupán ennyi volt a célja. Később rájöttem, hogy nagyon merész felvetés volt a mátészalkai program. Erre a megyében valójában nem voltak felkészülve. Mátészalka akkor egy fejletlen térség alacsony infrastruktúrával rendelkező települése volt. Nos, a javaslatom, a mátészalkai fejlesztés éppen a térség elemzése alapján került előtérbe. Erre ma is büszke vagyok, és jelentős tudományos eredménynek

tartom a kiválasztást. Továbbá azt, hogy a nem kevés támadással szemben, mindig tudományos érveléssel tudtam megvédeni.

Visszatérve a tanácskozáshoz, ekkor következett be életem egyik legnagyobb pillanata. A nagy lelkesedés közepette szót kértem. (Már sok olyan megbeszélésen vettem részt, aminek alig lett vagy csak hosszabb idő után folytatása, következménye.) A következőket mondtam röviden, lényegre törően: 1.) Ha azt akarjuk, hogy ezek a szép elképzelések megvalósuljanak, néhány dologban azonnal dönteni kellene. Ismerve Mátészalka helyzetét, a legelső feladat egy egyszerű, de a szakemberek fogadására alkalmas szálloda létrehozása. (Tudtam, hogy a térségben a szálláshely hiánya igen nagy gondot okozott eddig is.) Ekkoriban Gyulán épült egy nagyon olcsó, de a célnak megfelelő szálló, annak terveit javasoltam adaptálni. 2.) Azonnal meg kell bízni a megyei tanács felügyelete alá tartozó tervező vállalatot egy megvalósítási tanulmány, program elkészítésével. Ehhez a megyei tanács biztosítsa a kapacitást és pénzt, s adjon megbízást a Nyírtervnek. 3.) Haladéktalanul szükséges – központi keretből – lakások építése a szakemberek letelepítésének elősegítésére. Meglehetősen váratlan volt a javaslat határozottságával, konkrétságával és azzal, hogy a helyzetből adódóan mintegy kötelező állásfoglalásra, felszólalásra késztetett. Néhány másodpercnyi csend után Köböl József határozottan, lényegre törően és kedvezően reagált javaslatokra. Kijelentette: terven felül azonnal biztosítja a szállodaépítéshez szükséges tervezői kapacitást, a pénzügyi fedezetet, a megyei tanács lakásépítési keretét hússzal felemeli, amennyiben a megyei tanács a beruházásból reá háruló feladatokat haladék nélkül elvégzi. (Szabolcs megyére a korábbi években nem a gyors cselekvés, inkább hosszas vitatkozás volt a jellemző.)

A megyei tanács gazdasági kérdésekért felelős elnökhelyettese és a megyei pártbizottság gazdaságpolitikai titkára nyilvánosan és egyértelműen – ott helyben – teljes mértékben egyetértett a Tervhivatal „hivatalos" álláspontjával. Megbízták Nyírterv igazgatóját – aki ugyancsak a helyszínen volt –, a tervek lehető leggyorsabb elkészítésével, azzal, hogy a szükséges megbízási szerződést napokon belül elintézik. Nos, ezek után minden ment a mag útján – bár nem éppen megszokott, de a lényeget tekintve hivatalos formában. (Mindezt egy 1995-ben készített nagyobb tanulmányban is összefoglaltam.[3]

Maga a mátészalkai tanácskozás végül eléggé elhúzódott. Utána gépkocsival mentünk tanácsi vendéglátóink meghívására a Szamos folyó egyik gátőrházához, ahol a vízen himbálózó, kikötött „hajón" – úgynevezett tanyahajón – került sor a sikeres tanácskozást lezáró pompás ebédre: fácánlevest, halászlét, sült halat, rétest és jó italokat szolgáltak fel. Addigra bizony már úgy megéheztünk, hogy nem igen kellett kínálni, jót és bőségesen fogyasztottunk a finomságokból. Őszintén szólva mi, akik korán reggel indultunk, ebéd után legszívesebben a szabadban eltöltött rövid pihenő után igyekeztünk volna vissza, de további órákra volt még kidolgozott program, protokoll. Egyszerűen nem illett, nem lehetett azonnal haza rohanni.

Elmentünk Móricz Zsigmond szülőházát megnézni, szerencsére valamiféle technikai okok miatt nem tudtunk bemenni, de így is késve érkeztünk a későbbi program színhelyére, a tarpai szőlőhegyre, ahol a termelőszövetkezet vezetőinek népes csoportja várta az OT és a megye elvtárs urait. Rövid ismerkedés, a tsz bemutatása, majd kis séta után ismét asztalhoz invitálták a csapatot, afféle előrehozott vacsora következett. Ekkor már mi OT-sok, elsősorban Köböl József siettette a dolgokat, mégiscsak vasárnap volt, de udvariatlanság lett volna nem elfogadni

3. Az iparpolitika területi összefüggései az államszocialista tervgazdaságban. Nyugat-magyarországi Tudományos Intézet, Győr, 1995.

a szíves vendéglátást. Nagy kondérban főtt a finom csirkepaprikás, amiből éppen csak udvariasságból fogyasztottunk valamicskét, de bizony a 20–30 főre tehető helyi vendégsereg biztosan vígan elfogyasztotta a jókora üst egész tartalmát.

Az ipari területek előközművesítése

Az ipari területek eIőközművesítésének, az ipari parkok kiépítésének hosszú az előtörténete. Az első hazai nagyobb üzemek leginkább a lakáshoz kapcsolódó műhelyekből alakultak ki folyamatos bővítéssel. Később – és főként az alapanyagokat előállító nagyobb gyárak építésekor – már a lakott területektől kissé eltávolodva alakították ki az ipartelepeket, például a harmincas évek végén létrejött gyárak esetében is. A fővárosban és a nagyobb városokban már a II. világháború előtt készültek városrendezési tervek, amelyekben az ipartelepek elhelyezésére is jelöltek ki területeket. A városrendezési tervek készítése az 1950-es évek végétől vált általánossá és kötelezővé. Ezek a települések tervszerű, hosszabb távra előretekintő célszerű területhasznosítást, az egyes tevékenységek megfelelő elkülönítését és funkcionális kapcsolatának biztosítását kívánta szolgálni, mindenekelőtt a lakóterületek védelmét az ipari és más szennyeződésektől. Az elkészült városrendezési tervekben mindenütt kijelöltek egy vagy több területet ipartelepek létesítésére, új üzemek telepítésére, vagy a város, község belterületén megszüntetendő üzemek tervszerű elhelyezésére. Az ipari területek kijelölésének az a célja, hogy a különböző időpontban létesülő üzemek – egységes ipari területet alkotva – egymás mellé kerüljenek.

A városrendezési tervekben az ipari területek kijelölésénél törekedtek az ipari telephelyek működéséhez szükséges általános igényeket; a megfelelő közlekedési kapcsolódásokat, a közművesítés lehetőségeit és más szükségletek kiépítési feltételeit figyelembe venni. E tervekben a gazdaságossági kérdések nem feltétlenül az első szempontként szerepeltek. Az ipari területet kijelölése azonban azt is szolgálta – és megteremtette annak feltételeit –, hogy a szállítási, közmű- és egyéb igényeket lehetőleg közösen, összehangoltan és ezáltal olcsóban valósíthassák meg.

A korszerű ipartelepek kialakításához az 1964-ben megjelent, az egy településen belüli beruházások koordinálásáról szóló gazdasági bizottsági határozat lényegesen hozzájárult. A szervezeti és pénzügyi feltételek megteremtéséve1 segítette az ipari területek korszerű és gazdaságos előkészítését. A megyei tanácsok mellett létrehozott koordinációs bizottságok jelentős eredményeket értek el a különböző tárcákhoz tartozó, ugyanabba a városba vagy községbe tervezett ipari beruházások területi és időbeli összehangolásában.

A hazai ipari parkok létesítésének előtörténete

A mátészalkai és a dombóvári ipari parkok építéséhez több körülmény kedvező találkozására, illetve a probléma hosszú érlelésére volt szükség. Az új gazdaságirányítási rendszer bevezetésének előkészületei a területfejlesztéssel foglalkozó vezetőket is arra ösztönözték, hogy új ötletekkel, kezdeményezésekkel segítsék az úgynevezett piackonform megoldások terjedését. A kezdeményezések sikeréhez több előzmény tartozik. Magyarországon az iparterületek előközművesítésének irodalmi előhírnöke a Figyelő gazdaságpolitikai hetilapban 1960-ban megjelent

egyik cikk, amely bemutatta a nyugaton épülő, működő, az iparfejlesztést elősegítő lehetőséget.

Az 1960-as évek elején, amikor az új pécsi erőmű elkészült, és a feleslegessé vált felvonulási épületek hasznosításáról kellett gondoskodni, szóba került, hogy a több ezer négyzetméternyi, 50–60 épületből álló telephelyet célszerű lenne átalakítani ipari parkká. A kezdeményezés újszerűsége, és talán nem megfelelő „tálalása" következtében már a kezdetnél megbukott a próbálkozás. A második nekifutás már valamivel sikeresebb volt. A MÉLYÉPTERV 1964–1965-ben az ÉVM támogatásával Debrecen nyugati részén, a városrendezési tervben ipari területnek kijelölt helyen mintegy 300 hektár nagyságú területre készített e1őközművesítési tervet. A beruházások településen belüli időbeli és térbeli koordinációra vonatkozó kormányzati határozatok adták meg a nagyszabású terv készítéséhez az eszmei hátteret. A tervező vállalat mintegy 15 kisebb-nagyobb ipari beruházással számolva készítette el a Debreceni Nyugati Iparterület közművesítési tervét. Ennek költsége – emlékezetem szerint – mintegy félmilliárd forintot reprezentált. A terv nagyságát ma akkor érzékelhetjük, ha az akkori összeget 40–50-el beszorozzuk. Perczel György, az ÉVM főosztályvezetője, a regionális tervezés szakértője, a beruházás révén elérhető megtakarítást – a Népszabadságban megjelent cikkében – 200 millió forintra becsülte. Csakhogy a megtakarítás feltétele az 500 millió forint megelőlegezése lett volna. Ilyen nagyságú beruházási összeget konkrét termelési célt szolgáló ipari fejlesztésekre nem lehetett előteremteni. A számításba vett fejlesztések közül a későbbiek folyamán néhány megvalósult, azokhoz kapcsolódva bizonyos közlekedési közművesítésre is sor került, de a komplex ipari előközművesítés nem valósult meg. A nagyszabású terv mégsem volt teljesen hiábavaló. A területi fejlesztésekkel foglalkozók közül sokan annak révén ismerkedtek meg az ipari előközművesítés fogalmával, céljával, tartalmával – a gondolat érlelését mindenképpen segítette.

Az ipari területek előközművesítését az 1960-as évtized közepén több hazai szakember tanulmányozta Nyugat-Európában. Ezek közül érdemes hivatkozni ismét Perczel György beszámolójára, amelyet a müncheni Euro Industrie Park vállalatnál 1966 nyarán tett tanulmányútról készített. Bemutatta, hogy az ipari parkban az előközművesítés mellett üzemi szolgáltatásokat, beruházás-szervező tevékenységet is végez a beruházást megvalósító magánvállalkozó. Barke István ugyancsak a helyszínen tájékozódott és írásban rész1etesen beszámolt a nyugaton épített ipari parkok feladatairól, formáiról, működésükről. Az Országos Tervhivatal Tervgazdasági Intézete által kiadott tanulmányt a szakemberek viszonylag széles köre tanulmányozhatta, amely ugyancsak hozzájárult a téma szélesebb körű megismeréséhez.

A már ismertetett hazai településen belüli koordinációs gyakorlat, a külföldi személyes tapasztalatok megismerése, a kudarcba fulladt korábbi hazai kísérletek (de mégis erjesztő gondolatok) vezettek el ahhoz, hogy az új gazdaságirányítási rendszer bevezetése során ez az iparfejlesztést, ipari beruházásokat támogató módszer – a sikertelen kísérletek után – végül Magyarországon is kipróbálásra kerülhetett.

Az iparterület közművesítése

Az. előközművesítés azt jelenti, hogy a városrendezési tervekben kijelölt iparterületet a családi házas lakó- vagy üdülőtelephez hasonlóan előre felparcellázzák, s kiépítik az ipar várható igényeinek megfelelő közműveket, utakat, víz- és csatorna-

hálózatot, megszervezik az energiaellátást stb. Az ipar fogadására kész területeket azután a beruházók rendelkezésére, esetleg áruba bocsátják. Az ipari területek előközművesítése a tapasztalatok szerint számottevő gazdasági előnyökkel jár. Lehetővé teszi az egész terület egyidejű műszaki feltárását, az út- és közműépítéshez szükséges talajmechanikai, geológiai stb. vizsgálatok összehangolt elvégzését. Mód nyílik a közművek jól koordinált, gazdaságos kiépítésére, s azok tervszerű csatlakoztatására a városi és országos szállítási pályákhoz, fő vezetékrendszerekhez. Az előközművesítéssel megrövidíthető az ipari üzemek kivitelezésének átfutási ideje, miután a fejlesztés elhatározása után már csak a „kerítésen belüli” beruházásokat kell megvalósítani. Csökkennek a felvonulási és kivitelezési költségek, mivel az építkezést már kiépült úthálózattal, közművekkel szervezettebben, gyorsabban lehetett lebonyolítani. Az előközművesítés persze jelentős eszközlekötéssel, s bizonyos kockázattal is jár, mert a befektetéseket hosszabb időre meg kell előlegezni, méghozzá a konkrét szükségletek pontos ismerete nélkül.

A korszerű ipari parkok nem csupán ipari területek e1őkészitését, előközművesí-tését jelentik, mert az egyes ipari üzemek kiszolgálásához szükséges létesítményeket, szolgáltatásokat is nyújtanak. Az ipari parkok építésére, üzemeltetésére Nyugat-Európában és a föld más részein is önálló vállalatok létesülnek, amelyek lehetnek állami, önkormányzati vagy nyereségorientált magánvállalkozások is. Ebben az időben az iparterületek előközművesítésének, az ipari parkok építésének, üzemeltetésének egyik nehézsége az ilyen típusú vállalatok hiányából, illetve szükségességük felismerésének hiányából is származott.

Mátészalka és Dombóvár kiválasztása

Miért éppen Mátészalkán és Dombóváron került sor központi kezdeményezésű és forrású ipari park kiépítésére? Az ipari park építésének előkészítése során az első lépésben eldőlt, hogy első ilyen beruházásra mindenképpen Szabolcs megyében kerüljön sor. Közismert volt, hogy a megye az ország iparilag legelmaradottabb megyéje, itt a legmagasabb a foglalkoztatási igény, és annak kielégítési lehetősége között az eltérés. Az elvándorlás évtizedek óta innen a legmagasabb. Az ország megyéi közül az életkörülmények itt a legrosszabbak, az életszínvonal pedig a legalacsonyabb. Ezért a döntés jogosságát, célszerűségét – tudomásom szerint – soha senki nem kifogásolta.

Szabolcs-Szatmár megyén belül miért Mátészalka lett a kiválasztott? Abban az időben az ország egyik legnagyobb és legnépesebb megyéjének csak egyetlen városa volt, a megyeszékhely Nyíregyháza. Ez a város már azokban az években is gyorsan iparosodott, nagy volt a bevándorlás, a város sokoldalú gyarapodása egyértelmű volt. A megyei szervek lehetőségeik indokoltnál nagyobb mértékét központosították a megyeközpontra. Tehát ez a város az országos kiemelt törődést nem indokolta. Így került a képbe a szatmári rész központja. A Mátészalka javára történt döntés után a továbbiakban a tanács intézkedett arról, hogy a kijelölt területet kivonják a mezőgazdasági művelés alól, elkészíttette a terület közművesítésének és felhasználásának műszaki terveit, gondoskodott a szanálásokról és a durva tereprendezésről. Kiépítette a csatlakozást a fő közlekedési úthálózathoz, valamint az iparterületen belüli útvonalat. Megterveztette a vasúti csatlakozás lehetőségét. Az elképzelések szerint vasútvonalat csak akkor építenek, ha az oda települő üzemek szállítási igénye azt indokolja. A program keretében egységesen valósították meg

a csapadékvíz elvezetését, az ipari- és ivóvíznyerést, a gerinchálózat kiépítését és csatlakoztatását a városi hálózathoz, a szennyvíz elvezetését és derítését. Egységesen oldották meg továbbá a villamosenergia-ellátást, s a tanács gondoskodott a terület üzlethálózatáról és egészségügyi ellátásáról.

Volt olyan javaslat, hogy az egész ipartelepre létesüljön közös konyha, és az egyes gyárakban csak melegítőhely és étterem legyen. Felvetődött, hogy célszerű lenne előre közösen megépíteni a munkásszállókat, az irodaépületeket és más kiszolgáló létesítményeket, s indokolt lenne az üzemek fűtési- és technológiai gőzigényét is egységesen ellátni, erre tervek is készültek. Mindez azonban további jelentős eszközök lekötését igényelte volna, amelyek azonban nem álltak rendelkezésre. Az iparterület előközművesítése 1969-ben kezdődött meg, a főbb létesítmények 1972-ben elkészültek. A tervezéssel és az építéssel párhuzamosan a megyei és a helyi tanácsi szervek megkezdték a terület célszerű felhasználásának szervezését is. Elsőként a Magyar Optikai Művek épített üzemet. A telepen bútorgyár és ruházati üzem is épült.

Az iparfejlesztés sikeréhez természetesen egyéb feltételek is szükségesek. Mátészalkán az iparosítási program megvalósítását például szálloda építésével kezdték, hogy el tudják helyezni a nagyobb építkezéseken hosszabb ideig dolgozó szakembereket. Bővítették az iparitanuló-intézetet, s tervbe vették egy szakközépiskola létesítését is. A jelentősebb lakásépítés a letelepülő szakemberek elhelyezésére is szolgált.

Az itt szerzett gyakorlati tapasztalatok alapján az anyagi lehetőségektől függően sor került más ipari területek előközművesítésére is, az ipartelep kiépítése hasonlóan történt például Dombóváron. Mindkét város esetében a legnagyobb gondot az okozta, hogy a tervezett ipari beruházások egy része a későbbi években elmaradt. A kiépített közművesített ipari terület nincs hasznosítva a lehetséges mértékben. Az ipartelepek kiszolgálására eredetileg elgondolt kiszolgáló beruházásokra részben forráshiány, részben a vállalatok közötti együttműködési készség hiánya miatt nem kerülhetett sor.

Kétségtelen, hogy a kialakított közművesített területek lényegesen hozzájárultak Mátészalka és Dombóvár iparának dinamikus növekedéséhez, várossá fejlődéséhez, a térség foglalkoztatási és egyéb gondjainak enyhítéséhez. Bár központi kezdeményezésre és forrásokból csupán a tárgyalt két városban került sor tervszerű ipari előközművesítésre, jelentősége túlmutatott a két város határán. A kezdeményezés országos visszhangot váltott ki. Ezidőtájt a megyei, városi tanácsok megnőtt önállósága, a területfejlesztésben kibővített szerepköre és főként a tanácsi források gyarapodása lehetővé tette, hogy számos városban, községben – ha nem is teljes komplexitásban – területeket készítsenek elő más-más ipari tevékenységet folytatni kívánó vállalatok számára.

A Szabolcs-Szatmár megyében jelentkező foglalkoztatási gondok, az ipar hiány leginkább a megye távolabbi, szatmári részében mutatkozott meg. A térségi problémák jórészt a gazdasági-ipari létesítmények hiányából következtek, illetve a városiasodás elmaradásából adódott. Tehát amikor az iparosítási feltételek javításával foglalkoztak, egyben a várossá válási feltételek javítására is kellett gondolni. A megye településeinek részletes elemzése alapján a települések közül még Kisvárda kerülhetett szóba.

Az ipari park Mátészalkára helyezését indokolta a város központi fekvése, és az e térségben megoldandó feladatok súlyossága, a település múltbeli és jövőbeni

területszervező szerepköre és várossá fejlesztésének elismert célszerűsége, továbbá, hogy a település megfelelő segítséggel biztosítani tudja egy kisebb ipari központ szakképzési és egyéb feltételeit.

Dombóvár kiválasztását az iparterületi előközművesítésre az indokolta, hogy a kedvező földrajzi fekvése ellenére munkaerő feleslege volt, iparhiánnyal küzdött. Három megye találkozásánál helyezkedik el, de távol a megye központjától. Sem a megye vezetői, sem a szomszéd megyék nem karolták fel a város iparosítási törekvéseit. A várossá fejlesztés is célszerűnek látszott, amelyhez az oda települő ipar jelentette az alapokat.

A beruházások kivitelezése

Az ipari park kiépítéséhez szükséges beruházási forrásokat az Országos Tervhivatal a megyei tanácsi kereteken belül biztosította mindkét település számára. Ami úgy valósult meg, hogy a megyék számára a többi megyével azonos módon kiszámított megyei fejlesztési forrás összegét az iparterület kiépítéséhez szükséges – előzőekben egyeztetett – összeggel megemelték. A továbbiakban a beruházás intézése a megyei tanács feladatává vált, hasonlóan egyéb beruházásaihoz.

A beruházások elhatározása előtt az országos, a megyei és a helyi vezetők ismételten tárgyaltak és egyeztették a beruházás körét, módját és egyéb feltételeit. Az előzetes feltételezések igazolására, a beruházások előkészítésére a megyei tanács megbízásából a Nyírterv tanulmányt készített, amely részletesen feltárta Mátészalka iparfejlesztési adottságait, a várható munkaerő-kínálatot, megvizsgálta az ipari célra legkedvezőbb feltételekkel igénybe vehető területeket, a beruházás valószínű költségeit, továbbá azt, hogy az iparfejlesztés milyen városépítési feladatok megvalósítását teszi szükségessé. A több változatban kidolgozott tanulmány tisztázta, hogy Mátésza1kán mintegy 100 hektár nagyságú terület előközművesítésével, 170 millió forint költséggel, több üzemet magában foglaló, 8–10 ezer főt foglalkoztató ipartelep létrehozása lehetséges. A területet úgy választották ki, hogy az jól kapcsolódjék a városhoz, a távolsági út- és vasúthálózathoz és később, a szükségletektől függően bővíthető legyen.

A megyei és városi tanácsok – saját hatáskörükön belül – a helyi, koordinációs lehetőségeket és a saját forrásokat felhasználva, nagy ipari területet hoztak létre többek között Egerben, Gyulán, Hajdúböszörményben, Kaposvárott és Székesfehérváron. A területeknek az ipar fogadására történő tervszerű előkészítése a következő évtizedben is folytatódott. A fővárosban Óbudán és még néhány helyen jelentős méretű iparterületek kiépítése valósult meg. A terület-előkészítés feladata volt a városon belül a lakásépítési vagy egyéb okból szanált üzemek megfelelő elhelyezésének elősegítése, a korszerű, hatékony területgazdálkodás előmozdítása is.

Ipari park Budapesten

Az 1970-es években az ipari park elnevezés egyre inkább köztudatba került. Budapesten az első ipari parkot a X. kerületben a Zöldpálya utcában valósították meg. Az előkészítés megkezdéséről 1973-ban döntött a Fővárosi Tanács vezetői értekezlete. A tervek szerint 48 hektár szolgált az ipari üzemek elhelyezésére. A program tartalma: a terület kisajátítása, kártérítés, durva tereprendezés, útépítés, vízellátás, szennyvízcsatorna, csapadékvíz-elvezetés, villamosenergia-ellátás, közvilágítás,

gázellátás, hírközlés, parkosítás, és természetesen a beruházáshoz kapcsolódó tervezési, beruházói tevékenység, illetve ideiglenes felvonulási létesítmények is. A Zöldpálya utcai park beruházási programját a Fővárosi Tanács V. B. 1975-ben hagyta jóvá 131,4 millió forint beruházási költséggel, 1979-es befejezéssel. A létesítmény generáltervezője az IPARTERV volt, a beruházás lebonyolítója pedig a Fővárosi Közterület Fenntartó Vállalat. A legnagyobb kivitelezők a Közmű- és Mélyépítő Vállalat a Fővárosi Kertészeti Vállalat volt. A szükséges engedélyezések a beruházás újszerűsége miatt a fővárosban nagyon elhúzódtak, ezért a kivitelezés csak 1977-ben kezdődött el. A beruházás 1981-ben fejeződött be 132 millió forintos költséggel. A fővárosi első ipari park korszerű műszaki színvonalon, esztétikus városképi megjelenéssel, a körülményeket figyelembe véve elfogadható kivitelezési idő és szervezettség mellett valósult meg.

Több is, kevesebb is

A mátészalkai „ipari park" végül is több és kevesebb volt, mint egy a tőkés országokban szokványosnak tekinthető hasonló létesítmény. Nem alakult a létesítmény megvalósításának irányítására és működtetésére önálló szervezet, a Megyei Tanács Tervosztálya menedzselte közvetlenül az OT felügyeletével, a beruházást a megyei beruházó szervezet végezte. Már a kiviteli tervezésből is kimaradt az ipari parkoknál szokásos közös termelő üzemi csarnokok létrehozása, amelyeket a gyakran kisebb vállalatok részére időlegesen bérbe vagy végleges használatba adnának közös üzemen belüli infrastruktúrával. Nem épültek meg a területen létesülő vállalatok részére közös kiszolgáló helyiségek, konyha, irodaház stb. A Magyar Optikai Művek beruházásában létesült energiaközpont azonban több üzemet is szolgál.

Mátészalka város fejlesztésénél olyan beruházások valósultak meg, amelyek ugyan nem az ipari park részei és nem csupán annak igényeit szolgálták. Jelentős városi közműfejlesztésekre került sor, a lakásépítési program a fent jelzett első lépésnél lényegesen nagyobb méretekben folytatódott, a város a szakmunkásképzésben, az iskolafejlesztésben az ipari fejlesztések igényeit is figyelembe vette. A mátészalkai térségi ipari program megvalósítását kissé késleltette, bizonyos mértékben módosította a nagy árvíz is, mert akkor egy időre mindent a vízkárok helyreállítására, főként a lakások mielőbbi építésére kellett összpontosítani. (A nagy árvíz idején a kormányzat azt vállalta, hogy a tél beállta előtt mindenki hozzájut az új lakásához. Ezután egy új kifejezés született, amire ma már kevesen emlékeznek: a néhány hónap alatt megoldhatatlannak bizonyuló kormányzati vállalást úgy módosították, hogy minden új családi háznak szerkezetkésznek; falak, tető, nyílászárók készen és legalább egy teljesen kész, fűthető helyiségnek kell lenni a házban. E házakat nevezték akkor az építésügyi miniszterről „Bondorkész" házaknak.)

Még néhány megjegyzést indokolt felvetni. Meglehetősen szelektív az emlékezetünk. Számosan, de egyre kevesebben vannak közöttünk, akik a múltból csak a szépre-jóra emlékeznek. Mások pedig csupán akkori életünkből csupán a csúnyaságokra, a nem szeretem dolgokra emlékeznek. Úgy vélem, a múltunkat érdemes-célszerű vizsgálni, de csakis az adott történelmi, geopolitikai helyzet körülményeinek számbavétele alapján lehet hasznosítható eredményhez jutni. Manapság sok szó esik a tanulás szükségességéről, mindenekelőtt az EU fejlett országai tapasztalatainak megismeréséről, hogy azokat országunk érdekében hasznosíthassunk. Ez nagyon fontos, azonban nem kevésbé fontos, hogy múltunkat is

reálisan vizsgáljuk, azokból is okuljunk, a jövőnk építésénél hasznosítsuk. Éppen ennek okán kívántam szólni egy olyan „kísérletről”, amelyről az utóbbi időben még olyanok is elfeledkeztek, akiktől nem ez várható el.

Természetesen a tanácskozásnál készült emlékeztető, amely tartalmazta az összejövetel legfontosabb hivatalos programját, a résztvevők nevét, az elfogadott megállapodásokat, az egyes szervezetek, személyek teendőit stb. Sajnos, nem mind áll rendelkezésemre, de úgy gondolom, a megyei szerveknél, illetve irattárakban-levéltárakban fellelhető. Feltételezem, nem pontosan így örökítette meg a hivatalos irat a történteket, de lényegét tekintve nem lehet más tartalma. A megyei tanács tervosztályának vezetője Kocsis László volt, aki munkatársaival együtt lelkesedéssel tette a dolgát. Az ipari park építése megvalósítását Zilahi József építészmérnök irányította. Az MSZMP megyei bizottságának a vezetői és Cs. Nagy István osztályvezető, a gazdasági titkár, a beosztott munkatársak is a program megvalósításban, a közben felmerülő nehézségek elhárításában eredményesen vettek részt.

A Mátészalkán az 1960–1970-es évtizedforduló éveiben az iparban és a település egészében olyan szép és eredményes munka folyt, amit kár lenne elfelejteni, a hibákból okulni tudunk, az eredményekre pedig büszkén emlékezhetünk.

Mátészalka, városközpont (*Elek Emil* légi felvétele)

interjú

Marik Sándor

Környezetünket tisztító növények

Beszélgetés Simon Lászlóval, megyénk új akadémiai doktorával

Újabb akadémiai doktora van megyénknek: Simon László, a Nyíregyházi Főiskola Tájgazdálkodási és Vidékfejlesztési Tanszékének vezetője decemberben vehette át a tudományos címet a Magyar Tudományos Akadémián. Doktori dolgozatának címe: „*Toxikus elemek akkumulációja, fitoindikációja és fitoremediációja a talaj-növény rendszerben*”. A disszertáció – mint a hasonló dolgozatok általában – a nem szakember számára nehezen érthető szakszöveg, ezért annak „lefordítására”, bemutatására kértük a szerzőt.

– Miért fontos napjainkban ez a téma?

– A *fitoremediáció* lényege, hogy magasabb rendű növények és a velük társult mikrobák segítségével tisztítjuk meg kémiai szennyező anyagoktól a talajt, talajvizet, felszíni vizet, ipari szennyvizet. A kifejezés előtagja a görög *fito* (növény) szóból ered. A *remediáció* kifejezés a szennyezett terület megjavítását, helyrehozatalát, „meggyógyítását” jelenti a latin *remedium* (orvosság, orvoslás) kifejezés alapján. Ezt a szakkifejezést használjuk arra a tevékenységre, amikor a környezetet szennyező vegyi anyagok koncentrációját olyan kis értékre csökkentjük, melynek biológiai kockázata már elfogadható.

– Napjainkban azért időszerű ez a téma, mert az elmúlt évszázadban nagy mennyiségben kerültek a környezetbe – elsősorban a talajokba és a felszíni, felszín alatti vizekbe – különféle szennyezőanyagok, amelyek közül a nehézfémek, a radioaktív anyagok, a szervetlen makroszennyezők (pl. nitrátok), a kőolaj és kőolajszármazékok, a szerves mikroszennyezők (pl. dioxinok), és a növényvédő szerek a legismertebbek, legjelentősebbek, egyben a legveszélyesebbek is. Az Európai Unió területének több mint 16 százaléka szennyezett valamilyen formában. Az ipari övezetekben, a nagyvárosokban, az illegális hulladéklerakók és az utak mentén érintett helyek száma megközelíti a másfél milliót. Mivel ezek az anyagok az élőlények – ezen belül elsősorban a táplálkozási lánc csúcsán elhelyezkedő ember – egészségét veszélyeztetik, a fejlett országokban kármentesítési programokat indítottak, hogy a szennyezőanyagokat eltávolítsák a környezetből. Általános

probléma azonban, hogy a talajtisztítás célját szolgáló legtöbb fizikai, fizikai-kémiai vagy kémiai jellegű technológia (pl. a talaj égetése, mosása, szellőztetése, elektrokémiai kezelése) nem csak rendkívül drága, hanem sok esetben másodlagos szennyeződést is okozhat, illetve a talaj végleges elpusztulásához vezethet. Ennek is köszönhető, hogy rendkívül gyorsan fejlődnek a biológiai talaj- és víztisztítási módszerek, amelyeket a társadalom is jobban elfogad. Ezek kutatása az elmúlt 10–15 évben került előtérbe. A 70-es évek végén, 80-as évek elején amerikai kutatók vetették fel először azt a gondolatot, hogy a szennyezőanyagokat magasabb rendű növényekkel el lehetne távolítani a környezetből, illetve azokat növényekkel ártalmatlan molekulákká lehetne lebontani.

– Az új eljárással ön hol került kapcsolatba?

– Az Egyesült Államokban. Korábban is a mikroelemekkel foglalkoztam, *dr. Pais István* professzor úr témavezetésével azt vizsgáltam, hogy a titán, a gallium illetve a cirkónium hogyan serkenti a növények életfolyamatait – erről írtam a kandidátusi disszertációmat. A cink, a réz vagy éppen a mangán kis mennyiségben a növények számára létfontosságú, esszenciális mikroelem, viszont ha a kelleténél több fém épül be a növényekbe, az már káros. A kérdés az volt: mit lehet ilyen esetben tenni? A téma további vizsgálatára egy posztdoktori program keretében került sor, amelynek felét, hat hónapot a Széchenyi István Ösztöndíj Alapítvány támogatásával Amerikában, Georgia szövetségi állam egyetemén, Athens-ben tölthettem 1992 nyarától. Ez egy hatalmas intézmény, 35 ezer diákkal, több ezer oktatóval, kutatóval. Az egyetemváros után a második hat hónapra egy ökológiai laboratóriumba kerültem Dél-Karolinába, ahol egy környezetvédelemmel foglalkozó kutatócsoportban ismerkedtem meg *Domy Adriano* professzorral, aki a témavezetőm lett. Ő hívta fel a figyelmem a fitoremediációra, amelynek kutatása és széleskörű elterjesztése a következő évtizedek kiemelkedően fontos feladata lesz. Örömmel váltottam át erre a témára, annál is inkább, mert alapjaiban kapcsolódott korábbi kutatásaimhoz, csak éppen más oldalról közelítette meg a lényeget. A professzor úrral változatlanul kapcsolatban vagyok; rendszeresen találkozunk konferenciákon és tavaly előadást is tartott itt, a főiskolán.

– Az érthető, hogy nem jó, ha a kelleténél több ólom, higany, kadmium, szelén kerül az emberi szervezetbe, de miként kerülnek oda akaratunk ellenére?

– Jobbára észrevétlenül. A kilencvenes évek derekán egyik kutatásom keretében azt vizsgáltam, hogy Nyíregyháza egyes forgalmas útjai mentén a talaj mennyi ólmot tartalmaz a felső tíz centiméterében. A Rákóczi utcai főiskolai épület közelében – egy forgalomtól távol eső sportpálya mellett – kilogrammonként 10 milligrammot, tehát nagyjából a háttérértéknek megfelelő mennyiséget tartalmazott, viszont legnagyobb megdöbbenésemre a Széna téren (a körút és az üzemanyagtöltő-állomás környékén) kilogrammonként 607 milligrammot, azaz a háttérértéknek több, mint hatvanszorosát. Erre alapvetően az ottani nagyobb forgalom, és a forgalomirányító lámpa lehet a magyarázat, amely előtt gyakran percekig állnak járó motorral a járművek. Hozzátenném: azóta nyilván javult a helyzet, mivel 1999 tavaszától ólmozatlan benzint árusítanak, de megnyugvásra ok nincs, mert az évek során lerakódott nehézfémek nem bomlanak le. Tehát ott vannak a talajban, még rosszabb, ha lemosódnak. Az itteni talajok nagyon porosak, a por pedig lebeg a levegőben – és az emberek beszívják. Ettől kezdve az emberi szervezetben kezd felhalmozódni a káros

anyag, anélkül, hogy észrevennénk. Évek múltával azonban elkezdenek romlani a fogaink, mert az ólom beépül a csontokba és a fogakba, és az azokat felépítő kalciumot kinyomja a kötéshelyekről. Ezzel is magyarázható, hogy a gazdagabb nyugat-európai országokban élők fogai jobbak, mint a mi régiónkban élőnké, mert ott hamarabb kiiktatták az ólmozott benzint, mint nálunk. A nehézfémek mérgező sajátosságai miatt az ezredforduló előtt a talajba, vagy a szervezetbe került ilyen anyagok évtizedek múlva is „kísértenek" majd.

– Kis kitérővel egy másik, szintén gyakori nehézfémet is megemlítenék, amiről az emberek keveset tudnak. Minden szál cigarettával kb. 15 mikrogramm kadmium kerül a szervezetbe, és épül be például a vesébe, a májba, a csontokba. A kadmium felezési ideje 30 év, tehát a húsz éves korban elszívott cigarettából ötven évesen a szervezetben még mindig benn van kb. 7 mikrogramm. Az évek során ez egymásra rakódik, s egy határértéken felül kifejezetten károssá válik: sok rákos megbetegedésnek ez az egyik oka – természetesen sok más tényező mellett. Tenyészedényes kísérletben bizonyítottam, hogy a talaj-növény rendszerben igen mozgékony kadmium nagyon gyorsan és viszonylag nagy mennyiségben kerül be a napraforgó virágkezdeményébe. Mivel a hazai, megyei lakosság előszeretettel fogyaszt napraforgómagot, nem zárható ki az, hogy egy szennyezett talajból ez a veszélyes fém átkerül a szervezetünkbe. Meglepetést okozott később számomra, hogy mennyien figyeltek fel erre az eredményemre külföldön és idehaza, még az argentin mezőgazdasági minisztérium is kért különlenyomatot ebből az Egyesült Államokban megjelent, legtöbbet idézett cikkemből. A témaválasztás helyességét egy újfehértói vállalkozó is igazolta, aki arra panaszkodva kért szakmai segítséget, hogy az általa megtermelt napraforgómagot nem veszik át külföldön annak nagy kadmiumtartalma miatt. Végül közösen arra a következtetésre jutottunk, hogy a talajba kijutatott foszfátműtrágyából kerülhetett át a kadmium a napraforgóba, erre kell különösen nagy figyelmet fordítania. Sajnos a legtöbb foszfátműtrágya tartalmaz szennyeződésként több-kevesebb kadmiumot, mely a mi savanyú kémhatású talajainkból ezek szerint könnyen átkerülhet a napraforgómagba. Tehát elemi érdekünk, hogy a nehézfémek természetéről minél többet megtudjunk – ennek egy speciális részterületén dolgozom én is.

– Kézenfekvő megkérdeznem, hogy végül is mit lehet tenni életünk alkalmasint kellemetlen társaival, miként lehet megszabadulni tőlük, mi a „méregtelenítés" módja?

– Én a talajok növények segítségével történő megtisztítását tanulmányozom. Szerencsém volt, mert együtt nőttem fel, mintegy belenőttem e tudományágba, hiszen a fitoremediáció mindössze húsz éves múltra tekint vissza, ehhez képest első eredményei meglepően biztatóak.

– Hogyan találják meg a sok közül azt a néhány növényt, amelyek éppen a nehézfémeket „szeretik"?

– A természet ismerete nagyon fontos. Vannak növények, amelyek a szárazságot tűrik jól, mások éppen fordítva: életterük a víz. Tehát nekünk olyan növényeket kellett keresni, amelyek természetüknél fogva tűrik, mi több, vonzzák, felhalmozzák magukban a nehézfémeket, és nem betegszenek meg tőlük. Ilyen növények elsősorban érclelőhelyek közelében, fémekben gazdag talajokon találhatóak és igen nagy mennyiségben képesek cinket, nikkelt, kadmiumot, mangánt, rezet és kobaltot felhalmozni föld feletti szerveikben. Ha egy növény hajtásában (tehát a föld

feletti részében) a fémtartalom meghaladja a kilogrammonként 1000 milligrammos értéket, hiperakkumulációról beszélünk. Az e célra alkalmas, ismert növényfajok száma meghaladja a négyszázat

– Vannak ilyenek a közvetlen közelünkben is? Az ön választása melyik növényre esett?

– A Kőszegi-hegységben is őshonos, a káposztafélék családjába tartozó osztrák tarsóka (*Thlaspi goesingense*) hajtásának egy kilogrammnyi szárazanyagában adott esetben akár több, mint 1000 milligramm nikkel található (míg a közönséges káposztáéban mindössze 1–5), így a tarsóka lett a további kutatásaim egyik tesztnövénye, melyet itt Nyíregyházán, tenyészedényekben is fel tudtunk nevelni.

Tarsóka az élőhelyen és kísérlet közben a főiskolán

– Mennyire volt ismert korábban ez a növény és a különleges tulajdonsága?

– A hiperakkumuláló növényeket már 1880 körül felfedezték, és szakszerűen le is írták Németországban. Mintegy száz évvel később Brooks professzor kezdett analizálni egy herbáriumot, azaz lepréselt növényeket, és akkor döbbent rá, hogy a tarsókában mennyi nikkel, cink, és egyéb fém van. Mindezeket a szakirodalomból tudtuk meg. És mindig van olyan kutató, akit foglalkoztatni kezd a dolog, s az adott kor színvonalán tovább lép. Én például, nemzetközi együttműködés keretében, a Bécsi Egyetem talajtani tanszékén találtam felkészült partnerre *Walter Wenzel* professzor személyében, akitől a tarsóka magvakat is kaptam.

– Tehát ezek szerint egyszerű a megoldás: a szennyezett területen elterjesztjük a tarsókát, amely magába „szívja” a talajban lévő nehézfémeket. Mi történik a „meghízott” tarsókával?

– Természetesen folytatódik a technológia: begyűjtjük, ellenőrzött körülmények között, zárt rendszerben elégetjük (hogy mérgező gázok, gőzök se kerülhessenek a levegőbe), a hamuból pedig kémiai úton, például savas kioldással, visszanyerjük a fémeket.

– Nem túl drága mindez?

– Kétségtelen, nem olcsó eljárásról van szó. De feltehető a kérdés másképpen is: meddig hagyhatjuk, hogy a szennyezett talaj mérgezze környezetünket, velünk együtt? Tehát nyilván eljön az idő, amikor megéri e drága technológiát is alkalmazni, annál is inkább mert a ritka fémek, pl. a nikkel ára meredeken emelkedik.

– A megyében elrettentő példa az Elekterfém Szövetkezeté, amely a nyolcvanas évek végéig a nyíregyházi Vasgyár utcán, illetve Kállósemjénben működött. Korcsolyákat, csőbútorokat nikkeleztek, galvanizáltak, sok szép termék került ki a kisüzemből – a keletkezett galvániszap azonban máig mérgezi a környéket… Nem oldotta meg a gondot a Nyíregyházán végzett talajcsere, Kállósemjénben pedig még az ezredforduló után is bajlódtak a veszélyes melléktermék ártalmatlanításával. Ismeri ezt a történetet?

– A szövetkezet fénykorát nem ismerem, de az biztos, hogy az Elekterfém utóélete Nyíregyházán és Kállósemjénben a környezetvédelem állatorvosi lovának is tekinthető. Kezdjük a talajcserével. Azzal, hogy veszélyeshulladék-lerakóba vitték a nehézfémekkel szennyezett talajt, a megoldást csak elodázták. Részese voltam egy Vasgyár utcai mintavételnek a kilencvenes évek második felében, és megdöbbentünk, hogy a talaj tele van kadmiummal, krómmal, nikkellel. Egy debreceni kollégámmal lefúrtunk 3,5–4 méter mélyre, és még ott is megtaláltuk e fémeket, olyan mélyre lemosódtak. A tragikus az egészben, hogy akkor ott egy nyugdíjas házaspár élt, és bajlódott a problémával. Arról panaszkodtak, hogy a kiskertjük használhatatlan, meggybefőttjüket meg sem próbálják odaadni az unokájuknak, mert a helyi környezetvédelmi laboratóriumban a bevizsgálás során többféle nehézfém egészségre káros koncentrációját mutatták ki benne. Kállósemjében, ahol szintén szikkasztották az üzemből kikerült galvániszapot, hasonló gonddal találkoztunk. Ott a szomszédos telekre a talajvíz hozta át a veszélyes fémeket, ahol az ott élő idős bácsi – találékonyan – nem gyümölcsöt, hanem rózsát termesztett.

– Mennyire épül be a megye gazdaságába az önök kutatása? Milyenek a kapcsolataik a főiskolán kívül, például önkormányzatokkal, vállalkozásokkal? Felhívta már valaki önt, hogy hallott a kutatásaikról, és szakmai segítséget kért?

– Volt már erre példa, és azt remélem, hogy a jövőben még inkább lesz. A Nyírségvíz Rt. például több környezetkímélő technológiát alkalmaz. Velük már több, mint tíz évvel ezelőtt kapcsolatba kerültünk, kérésükre a szennyvíziszap-komposztot vizsgáltuk. Ez a szennyvízkezelés melléktermék. Egy trágyaszerű anyagról van szó, amelyet a termőtalajokba juttatnak ki, megfelelő ellenőrzés, engedélyeztetés után. Ismert viszont, hogy nehézfémek is feldúsulhatnak benne. A Nyírségvíz Rt. által támogatott szabadföldi kísérletünk során azt vizsgáltuk, hogyan lehet ezt a komposztot biztonságosan kijuttatni a talajba, milyen adagokat célszerű használni, kerül-e nehézfém a kukoricaszemekbe, egyáltalán, a szennyvíziszap-komposzt milyen hatással van a termésátlagra. A komposzt sok nitrogént,

foszfort tartalmazott, ezek nagyon fontos tápanyagok, tehát kifejezetten jó hatást gyakoroltak a termésre. A fémek közül a kukoricaszemekbe csupán a cink került be, ami a kevésbé veszélyes fémek közé tartozik, sőt – mint azt korábban említettem – cinkre kis mennyiségben a növényeknek szüksége is van. A nagyon veszélyes kadmium ez esetben szerencsére a gyökerekben maradt, tehát a gyökérzet ezt a mérgező fémet megfogta.

– Érdekes amit mond; az ember nem is gondolná, hogy a tíz-tizenöt évvel ezelőtt már ilyen kutatások voltak Nyíregyházán. De mi lett a gyökérzettel és *a mérgező fémekkel?*

– A fémek a kukorica esetében a gyökerekkel együtt a talajban maradtak. Ez egy kulcskérdés: a fitoremediáció során fontos ugyanis, hogy a nehézfémekből minél több a növények föld feletti, tehát könnyen betakarítható szerveibe kerüljön át. Amerikában például olyan vegyszerekkel öntözik a növényeket, amelyek a fémeket vízoldhatóvá, könnyebben felvehetővé alakítják. Így késztetik a növényeket arra, hogy minél több fémet „felpumpáljanak" a hajtásukba. Ilyen eredményeink már nekünk is vannak. Debreceni kollégámmal, dr. Prokisch Józseffel, az ő alapötlete nyomán, sikerült megmozdítanunk a krómot a talajban, ahová az általában erősen kötődik. Ez egy érdekes fém, ugyanis egyaránt gondot okoz, ha sok, vagy ha kevés van belőle a szervezetünkben. Táplálkozásunk általában krómhiányos, ezért is lehet a patikában és a drogériákban krómtartalmú szereket kapni. A pikolinsav – amely szerves molekula – olyannyira nélkülözhetetlen szervezetünk számára, hogy már az anyatejjel szívjuk magunkba. Az ugyanis kis mennyiségben tartalmazza, és a szervezetünk számára létfontosságú fémek felszívódását segíti elő. Életem egyik legnagyobb kutatási élménye volt, hogy egy pénteken megöntöztem a krómmal szennyezett talajon nevelt kísérleti növények talaját pikolinsavval , és amikor hétfőn bementem a laboratóriumba, a növények a sok felvett krómtól elpusztultak, mivel a króm mintegy lökésszerűen „felment" a hajtásokba. A pikolinsavhoz hasonló anyagokat már a közeljövőben iparszerűen fognak alkalmazni a fitoremediáció elősegítésére. Gyorsan fejlődő környezetvédelmi technológiáról tehát van szó, melynek üzemszerű alkalmazása napjainkban kezdődött. Az Egyesült Államokban és Európában már több fitoremediációra specializálódott cég alakult. Az idő dönti majd el, hogy a lehetséges technológiák közül melyik válik be a gyakorlatban, melyik alkalmazható széleskörűen.

– Segít-e ebben, hogy az Európai Unió tagjai lettünk? Sikerül-e több támogatást nyerni és ezzel élénkíteni a kutatómunkát?

– A lehetőségek alapvetően változtak meg. Nem csak az anyagi helyzet javult a pályázatok révén, hanem kiteljesedett a kutatási együttműködés is. Új információs és pénzügyi csatornák nyíltak meg. Úgy tűnik, az egyéni kutatások ideje kezd lejárni, a pályázatokon sokkal sikeresebben szerepelnek az olyan csapatok, amelyekben egyetemi kutatók és gyakorlati szakemberek is részt vesznek. Új kutatási irányvonalak alakultak ki a közelmúltban, ilyen a megújuló energiaforrások kutatása. Köztudott, hogy az Európai Unióban és hazánkban is számottevően meg kell emelni a megújuló energiaforrások százalékos arányát. Nekünk, mezőgazdasági szakembereknek ez többek között azt jelenti, hogy olyan növényeket kell termeszteni, amelyek rövid idő alatt nagyra nőnek, szaknyelven nagy biomasszát termelnek. Az egyik ilyen növényfaj az energiafűz, amelyet sokféle fűz közül vá-

lasztottak ki. Én saját szakterületem szempontjából vizsgálom: hogyan veszi fel a talajban lévő nehézfémeket. Kutatómunkám első eredményei kedvezőek, éppen a biomassza-termelésre kiválasztott kosárfonó fűz az, amelyik a megvizsgált fűzfafajok közül a legtöbb kadmiumot és cinket vette fel a szennyezett talajból. Tehát kettős eredményt lehet elérni vele: hulladékot eltüntetni (a szennyvíziszap-komposztot kiválóan hasznosítják ezek a növények), ugyanakkor mérsékelni tudom a talaj nehézfém-szennyezettségét. Természetesen itt újra előkerül a kérdés, amiről már volt szó: mi történik a fémekkel, amelyek az energiafűzbe kerültek? A keletkező hamut természetesen ez esetben is külön gondossággal kell kezelni.

Energiafűz ültevény Mátészalkán
(a fotót a tulajdonos, Szilágyi János, engedélyével közöljük).

– Ön a Nyíregyházi Főiskola oktatója, a Tájgazdálkodási és Vidékfejlesztési Tanszék, alapító tanszékvezetője. Kérjük, mutassa be röviden munkahelyét.

– Kicsit távolabbra kell visszatekintenünk, mert ugyan a mezőgazdasági főiskolai képzésnek negyven éves múltja van Nyíregyházán, de 1991-ben a klasszikus agrárszakot valójában újra kellett indítani. Az 1970-es végén ugyanis megszűnt a mezőgazdaságimérnök-képzés Nyíregyházán. A rendszerváltozás után ismét az alapoktól kellett kezdeni mindent. Egy személyes emlék ebből az időből: első kísérleteimet egy garázsban készítettem elő, mert megfelelő laboratóriumunk ehhez egyszerűen nem volt. Az egész főiskolát érintő, jelentős fejlesztő munkára volt szükség ahhoz, hogy a mai, korszerű, új épületben dolgozhassunk. Nagy szerepe volt ebben az elnyert pályázatoknak, az elvégzett munkának pedig elismerése, hogy a hallgatók körében a környezetgazdálkodási szakirány az egyik legnépszerűbb. A szakról kikerülő agrármérnököknek tehát környezeti szemléletet adunk, mely birtokában eredményesen pályázhatnak az Európai Unió agrár-környezetgazdálkodási programjaira, és a környezetvédelmet jobban szem előtt tartva végzik termelő munkájukat.

– Végül beszéljünk személyes életéről. Mikor, hogyan választotta élet- és munkahelyének Nyíregyházát?

– Érsekújvárott – az akkori Csehszlovákiában – születtem 1963-ban. Ugyanott tanultam a magyar tannyelvű gimnáziumban, majd szlovákul tanultam egy

évet Selmecbányán, ahol a nemzetközi tanulmányokat előkészítő gimnáziumban érettségiztem. Már középiskolásként több tanulmányi versenyen vettem részt. Első „tudományos publikációm" 16 éves koromban jelent meg a Középiskolai Kémiai Lapokban, Győrött. A kémia szeretete édesapám, néhai dr. Simon László, és középiskolai kémia tanárnőm, Bartha Gertrúd hatására alakult ki. Édesapám a nyitrai pedagógiai főiskola kémia tanszékén dolgozott főiskolai docensként, habilitált és kandidátusi fokozattal rendelkezett. Esetemben tehát egyértelmű a szülői indíttatás. 1981–1986 között csehszlovák állami ösztöndíjasként Budapesten, a Kertészeti Egyetemen tanultam és szereztem diplomát. Ebben az időszakban fordult az érdeklődésem a tudományos kutatómunka felé. Szeretném kiemelni a közelmúltban elhunyt dr. Pais István professzor úr szerepét is, ő a Kertészeti Egyetem Kémia Tanszékének vezetője volt akkor, amikor egyetemistaként először belekóstoltam a kutatómunkába. Ő lett később a kandidátusi munkám témavezetője, és nem gyakori történet, hogy édesapámét is ő vezette 20 évvel korábban. Neki, a nyíregyházi főiskolán pedig dr. Balogh Árpádnak volt meghatározó szerepe abban, hogy kutatóvá váltam. Nyíregyházára akadémiai ösztöndíjasként jöttem, az akkori Tanárképző Főiskola biológiai és kémiai tanszékein folytattam a kutatómunkát. A város választása nem volt véletlen. Az egyetemen ismerkedtünk meg későbbi felségemmel, Karasz Erikával, aki nyíregyházi. A kutatás mellett fokozatosan bekapcsolódtam az oktatásba is, 1991-ben pedig átkerültem az akkori Gödöllői Agrártudományi Egyetem karaként működő mezőgazdasági főiskolára oktatónak.

– Fiatal szakemberként nem csak az oktatómunka töltötte ki az időmet, rengeteg energiát fordítottam a kutatásra, tudományos munkára is. 1992-ben sikerrel védtem meg értekezésem, elnyerve a mezőgazdasági tudomány kandidátusa fokozatot, volt egyetememtől egyúttal az élelmiszertudomány egyetemi doktora címet. 2001-ben habilitáltam a Debreceni Egyetemen, és közel kétéves procedúrát követően, hat szavazás és egy sikeres nyilvános védés után 2007-ben nyertem el az MTA doktora címet. Az elmúlt húsz évben számos tanulmányúton jártam. Nemzetközi konferenciákon tartottam előadásokat, mutattam be posztereket, több európai város mellett az Egyesült Államokban, Kanadában, Japánban, Ausztráliában, Kínában. Tapasztalataimat 150 publikációban dolgoztam fel – közülük mintegy 30 nemzetközileg is igazán rangos helyet foglal el –, több szakkönyv, tankönyv fejezeteinek megírására kértek már fel, monográfiát írtam, könyvet szerkesztettem – úgy vélem, aktívan és hasznosan tudok részt venni tudományágam hazai- és nemzetközi vérkeringésében.

– Milyen tervek foglalkoztatják most?

– Nagyon fontos a már megszerzett ismeretek átültetése a gyakorlatba, oktatásba, átadása a következő generációnak. Szeretek tanítani, hallgatókkal foglalkozni, őket tudományos diákköri versenyekre felkészíteni. Az agrár-környezetgazdálkodás, vidékfejlesztés új útjai kerültek az érdeklődés középpontjába hazánk uniós csatlakozása után. Részben az Európai Unió ösztönzésére – amely egyben jól felfogott magyar érdek is – lényeges, hogy környezetkímélő módon folytatódjék a mezőgazdasági termelés, őrződjék meg a tiszta talaj és a kultúrtáj, és mindez tudatosan történjék. Ehhez szeretnék munkatársaimmal, hallgatóimmal hozzájárulni, hiszen magam évtizedek óta ilyen szellemben dolgozom. Személyes terveim is vannak, hiszen az idén még csak (vagy már…?) 45 éves leszek. Nemrégiben pályáztam az egyetemi tanári címre, és több kutatási és publikációs tervem is van. Természetesen mindez

nem menne jó családi háttér nélkül. Megértő társam mindenben feleségem, aki élelmiszeripari termékfejlesztő mérnökként maga is alkotó munkát végez az ABO Mill zRt-nél. Fiúnk 18 éves, idén érettségizik, biológus szeretne lenni, és éppen most a „merre tovább?" a legfontosabb téma a családban. Kislányunk hetedikes, kreatív, jó kézügyessége van, sok minden érdekli, ő még sok mindenre nyitott.

– *Érsekújvár, Selmecbánya, Budapest után megkedvelte Nyíregyházát?*

– Nagyon is! Én már „nyíregyházibb vagyok a nyíregyházinál", szép, kellemes, jól élhető helynek tartom, sajátos atmoszférával, lokálpatrióta értelmiséggel. Újabban azonban egy kicsit szomorú vagyok, és talán furcsa módon, a túlépítés miatt. A belvárost mértéktartóbban kellene beépíteni, a sok foghíjat pedig oda illő épületekkel pótolni. Munkámból, képzettségemből fakadóan környezetvédelmi szempontból is nézem a várost, így pedig a sok örömet szerző változások mellett kevésbé szimpatikusokat is látok. Sajnos, sok zöld terület, fa, park tűnt el a városban.

irodalom

Jánosi Zoltán

Kölcsey Ferenc szobra előtt

Tisztelt emlékezők, ünneplők, Kölcsey Ferenc szellemi leszármazottai és rokonai! A *Himnusz* sorai, dallama alatt születettek, felcseperedettek és élők!

Nemcsak az embereknek van születésnapja, hanem az eszméknek, az időn átnyilalló gondolatoknak és az ezeket megtestesítő tárgyaknak is. Az embernek ugyan csak egyetlen valóságos születésnapja lehet, de a tudati örökségnek, a népet fenntartó és perspektíváit megnyitó szellemi lázadásoknak annyi, ahányszor szüksége van rá a történelemnek. Élhet-e hát bennünk akár egy cseppnyi kétség is aziránt, hogy születésnapot ünnepelni jöttünk ma ide. Nem a test: a hús és vér Kölcsey Ferencét, hanem gondolatrendjének és emberi példájának születésnapját. Mivel hogy szüksége van rá a történelemnek.

Tisztelt emlékező közösség, ezt a születésnapot ma egy szobor elkészülése és fölavatása teszi ünneppé. Egyetlen szoboré, de hát az alakszobor sohasem csupán kő, fa, fém, bronz vagy vas: hanem maga a teljes megjelenített ember. Nem csupán a már porrá lett elől arcvonásait, alakját szakítja ki az elszökött időből, de vele együtt mindazt, amiért emlékezünk rá, és ami nem enyészett el az időben. A gondolatot, a leírt vagy kimondott szót, a tettet, amivel élő tudott maradni a századokban. És ahogy vannak szelíd, csöndes vagy szomorú szobrok, úgy vannak lázadó szobrok is. Amiképpen modelljük életében az eleven test, halála után ők sugározzák szét a kultúra, az igazság, a dac és a bátorság mindig eleven üzeneteit. A küzdés és a gondolkodás értelmének lázát a történelemben.

Tisztelt emlékezők! Kölcsey Ferenc a maga fizikai törékenységében is a 19. századi magyar gondolkodás egyik legnagyobb lázadója volt. Mit üzenhet hát nekünk Kölcsey Ferenc szobra ma itt, Szabolcs-Szatmár-Bereg centrumának egyik főterén, a 21. század első évtizedének végén, a globalizáció Európájában? És melyik Kölcsey az, aki ma leginkább üzen? A költő? A szónok? Az író? A politikus? A filozófiai gondolkodó? A műfordító? Az esztéta? Természetesen valamennyi. Mert nem volt munkásságának egyetlen ága sem, amellyel ne forgatta volna meg óriási erővel a magyar világ lelassult kerekeit. Sokrétű életművének középpontjában mégis egyetlen szó állt, mint legfontosabb fogalom, amelyhez hozzámérhető az élet és a halál és hozzá a teljesebb világ; ez az egyetlen szó pedig: a „haza”.

Éppen ezért Kölcsey Ferencnek ez a szobra, Bíró Lajosnak e bronzból öntött gyönyörű alkotása mégsem csak fémből és formából van, de vérből, csontból, izom-

(Jánosi Zoltán avatóbeszéde elhangzott 2008. január 19-én Nyíregyházán, Kölcsey Ferenc szobrának leleplezése alkalmából. A szobor alkotója Bíró Lajos szobrászművész.)

ból és idegszálból, az akarat feszüléséből, a nemzet és Európa kapcsolatának nagyszerű hitéből, a haza legjobb látomásából: és *ez* a látomás ma a legkorszerűbb üzenet.

Mert Kölcsey ugyan mindig a tágasabb Európára nézett, ám mégis a magyarsága volt az a törékeny csónak, amelyen át a csónakos fejfák árnyékából a magyar sors zavaros, véres, kormos vizein evezve, és szembeevezve az árral: a Habsburg ármánnyal, a kishitűséggel és a félelemmel, behajózott a jövő látomásába. És ott szigetet alapítva kitűzte rá a *Himnusz*t. És erről a szigetről kiáltotta rá a történelemre, hogy: Nem! Hogy nem kell a Habsburg hatalom, és nem kell a főnemesi gőg, és nem kell a tudatlan kisnemesek henyesége, sem az idegen szó, sem a jobbágyvilág. De kell a magyar nyelv és az örökváltság, kell a közteherviselés és a népképviselet, a szabadság és a tulajdon, és kell az európai haza.

Bíró Lajos, a szobor alkotója

Igen, a haza.

De hát milyen volt az a haza, ami az európai kultúrát akaró Kölcsey Ferencet körülvette? Hogy milyen haza?

Olyan haza, amely már a fiatal Kölcseyből ezeket a sorokat hívta elő: „Romlasz, magyar nép, romladozol hazám. És lassan őrlő féreg emészt belől." Olyan haza, amely elviseli, hogy rajta „pusztúlat átka leng", és hogy „őrcsillagzatja / Szülötti bűnein leszáll." Olyan haza, ahol az „újítás kórságától", a külföld utánzásától" maga I. Ferenc a felkent király és császár óvja a tekintetes karokat és a rendeket. Olyan haza, amely eltűrte, hogy „Zrínyi vére mosta Bécset, S senki bosszút nem állt." Olyan haza, hol „kánya, kígyó, féreg egyre támad, És marja, rágja kebelét". Olyan haza, amely már „névben él csak, többé nincs jelen."

„Hol van a hon?" „Mi a haza?" teszi fel ezért százszorosan, ezerszeresen is Kölcsey Ferenc a kérdést, és mert alig találja, vagy csupán csak romjaiban leli föl ezt a történelem nagy áradásaiban szétesett, szétzúzódott, a múltban rekedt, már-már csak legjobbjai elméjében létező hazát, megkísérli hát visszaperelni a történelemtől – s a maradék haza darabkáit is felélő fiaitól.

Vékonyan, magányosan, félig vakon, feljelentő szemektől és gyanakvástól kísérve, de páratlan akarati és gondolati erővel, hogy soha többé ne legyen kimondható a kegyetlen mondat: „Szerte nézett s nem lelé / Honját a hazában."

És hogy hazáját végre megtalálja, vagy ha nincs, hát akkor megalkossa, Kölcsey oknyomozó, történelmi analízisbe fog – s a korszerű magyar történelmi tudat alapvonásait is megteremtve – a legnagyobb tanulságokat vonja le.

Mert neki fáj Mohács, neki fáj a lefejezett Zrínyi és Frangepán vére, ő kiragadja a süppedő emlékezetből II. Rákóczi Ferenc és a kurucok szabadságharcának emlékét. S előtte áll mind, aki az elporlott századokban tett valamit Magyarországért: Balassi, Báthory, Bocskai, Bethlen és a többiek, hogy aztán a *Himnusz* szigorú és szembenéző koncentrátumában a haza esélyét keresve 900 évről adjon mérleget!

Ezért himnusza egyszerre vérből, sebből, és egyszerre elemző értelemből s lázadásból, a kitörés akaratából hirtelen verssé kiáltott szintézis.

Hisz jól emlékszik az 1815-ben Pozsonyból Pestre érkezett angol utazó szavára: „a ti szabadságtok, uraim, nevetség."

S ez a magányos, érzékeny, de tonnányi terheket a vállára emelő férfi elkezdi megalkotni a csodát! A nem létező, a szétesö haza helyére odasugározza a lakható haza képét. Odaemeli sivár korszaka fölé – a pusztuló helyett – a létrehozható haza látomását. S a cselekvés jogát, a nem tűrés dacát a jövendő Magyarországáért.

„Kell küzdeni s győzni hazádért.", „Minden pálya dicső, ha belőle hazádra derül fény.", „Szállj versenyre, magyar; s fog kelni körüled az élet." – fogalmazza meg, mert töprengései kristályrácsában fölizzik az a szó, amit a haza mellett majd szintén százszor leír és kimond; vagyis a *tett*: a hazáért való cselekvés programja.

Ezért kiáltja rá az országos rendekre is, hogy: „Uraim…ne csak nyomorult betűt írjatok, de tegyetek valamit…" S azt is, hogy „Uraim…rosszul őrzitek a hazát. Tapsért szólotok, nem a magyar nemzetért…Semmi tettre nem hevültök fel ott, hol való szükség volna reátok."

Jól tudja, persze, mire számíthat a pozsonyi országgyűlésben a hozzá hasonló, néhány megszállott újítón kívül, ahol még külső alakjával is kirített az ország bölcs irányítói közül. „Egy volt a legérdekesebb jelenetek közül e nyúlánk, borotvált arcú, egyszerű, s igen tiszta alakot látni" a „torzonborz bajuszú, zsíros pofájú, pohos hasú, vastagnyakú" tisztek és táblabírák között – írja róla egy kortársa.

De lehetett élni úgy is, mint ő, ez a szikár és következetes parancsolat, aki *Himnusz*t írt, intelmet fogalmazott, tudatlan jobbágyok, összevert újoncok, a saját vetését feldúló parasztok érdekéért szólalt, és két lábon járó eleven példázattá, sűrített emberi eszménnyé és még ma is itt hallható kiáltássá lett az időben.

Tisztelt emlékezők!

Amikor megyéje, Bécs nyomására arra utasítja, hogy az örökváltság ellen lépjen fel, Kölcsey ismét nemet mond. Ismét azt kiáltja rá a történelemre, hogy: Nem! Nem szavaz az emberi haladás és a nemzeti jövőkép ellen. Inkább lemond a követi tisztségéről, de nem lesz egy hátrafelé rántó akarat támogatója.

Búcsúnapja ezért a haladásért küzdők gyásznapja is. Nemcsak az országgyűlésben, de egész Pozsonyban. Mert, ha a Habsburg hatalom, a vazallus vagy süket magyar nemesség nem is értette, vagy nem akarta érteni törekvéseit, megértették a fiatalok. Megértette a fiatal Magyarország. Ezért küldte szét Kossuth gyászkeretben az országgyűlési tudósításokat, és ezért öltött gyászruhát az országgyűlési ifjúság is. A nép pedig? A nép levett kalappal hallgatta végig a távozó államférfi szavait.

Kölcsey Ferenc pedig hazajött meghalni.

Várta őt a csekei sár, a csekei parlag, a torz magány, a *Himnusz* szerzőjének Rodostója. Rodostója ám, de nem Mohácsa! Mert életének utolsó két-három éve is, ott is, a csekei porban, mocsárban, a szédítő magányban, még ez is színtiszta rebellió, szakadatlan tett, ellenállás, erőfeszítés volt az ország pereméről, a nem létező haza mélyéről, „a vad vizek árja közűl." Hiszen egyre tisztábban látta a nemzet arisztokrata és nemes irányítóinak bűneit. S hogy mind közelebb van a nap, amikor „más hon áll a négy folyam partjára, / más szózat és más keblü nép."

Hát Kölcsey ismét szembefordul a korabeli magyar világgal, és immár harmadszor is azt mondja, hogy: Nem! 1838. augusztus 24-én bekövetkezett haláláig perel, tiltakozik, lázít, beadványokat fogalmaz, a perbefogott Wesselényi, a bebörtönzött Kossuth, a sajtószabadság védelmében. És a *Zrínyi második ének*ében s a *Rebellis*

*vers*ben már egyértelműen fogalmazza meg 1848 fiainak fegyverfogását előkészítő üzeneteit. Európa és az ország leghátsó udvarában is folyamatosan vív, tesz, töpreng, értelmez és lázít.

És ezt teszi most is. Most is Magyarországért áll itt.

Szabolcs-Szatmár-Bereg centrumában, szikrázó bronzban és „ércnél maradóbb" szavakkal, amelyek közül az a bizonyos négy szócska most is figyelmeztetően villámlik körbe a talapzatról e téren: „a haza minden előtt!"

És tegyük fel most csendesen a kérdést, hogy mi volnánk itt most, mi lettünk volna a *Parainesis* nélkül, a *Huszt* nélkül, az *Emléklapra* nélkül, az országgyűlési beszédei, a *Felelet a Mondolatra*, a magyar nyelvújítás nélkül, a *Himnusz* nélkül. A magyar reformkor és 1848 óriási lélegzete nélkül: Széchenyi, Petőfi, Kossuth nélkül, majd Ady nélkül, akik mind Kölcsey Ferenc Csekén meggyújtott gyertyácskáinál melegedtek. S mi lett volna velünk, ha a nemzeti sorsot nem ők, hanem a bécsi kamarilla, a Habsburg-lelkűek vagy az orrukig sem látó kurtanemesek irányítják.

De hol vannak már ők? Hol vannak az árulók, a tétlenek, a szolgalelkek?

És Kölcsey, íme, itt áll. És itt melegszik a szívén nemcsak a város, Szabolcs-Szatmár és Bereg, hanem holnap már egész Magyarország. Sőt jelképesen a világ magyarsága is. Mert ide gyűlnek, Kölcsey szívének és szellemének mágneséhez, Szatmárcsekébe holnap – a *Himnusz* születésnapjához legközelebbi vasárnapon, a Magyar Kultúra Napján – az egész földkerekségről a magyar kultúra követei.

Maradjon hát közöttünk mindörökre ez a szoborba öntött szikár akarat: ez az egyszerre magyar és egyetemes erő, ami ugyanolyan érvénnyel üzen ma is, mint a 19. század első harmadában. És üzen bárhová a világba, üzen Amerikába, az Egyesült Királyságba, a Kárpát-medence bármelyik pontjára, a szegényeknek és a szerencséseknek egyaránt, de leginkább Szabolcs-Szatmár-Bereg és Nyíregyháza lakosságának. Azt üzeni, hogy a haza megvan, a haza itt van, és csak rajtunk múlik, hogy milyen sorsot szánunk neki a jövőben.

Nincsen hát az a globalizálódó világ, amelyben ne érdemelne szobrot a korszerű Európát az elsők között ide álmodó Kölcsey Ferenc. Aki ugyanazt kiáltja ma is a történelemnek, mint saját korszakában. Magyarul, de már az Európai Unió hivatalosan elfogadott nyelvén.

Azt üzeni, hogy „Nemzeti fény a cél. Hogy elérd, forrj egybe, magyar nép."

Hamar Péter

„Már igazán semmi se volt hátra, csak az a tüzesgép.”

Molnár Mátyás emlékének ajánlom

Móricz Zsigmond sorsában az első fordulat akkor következett be, amikor apja belebukott a tüzesgéppel kapcsolatos vállalkozásába. Ez a megállapítás irodalomtörténeti közhely, de ha az eset részleteinek nyomába eredünk, és sorra vesszük az erről szóló írásokat, akkor egymásnak ellentmondó adatok egész sorába botlunk.

Az „ősforrás” természetesen az Életem regénye, amelyben Móricz önálló fejezetet (A tüzesgép) szentel az egykor történteknek, és részben az ő lelkén szárad, hogy az utókor átsiklott azon a lényegtelennek egyáltalán nem tekinthető kérdésen, hogy melyik évben robbant fel az ominózus masina. A következmények lekerekítése és poentírozása sem használ a tisztánlátásnak, életrajzírói pedig fenntartás nélkül elfogadták tényként mindazt, amit a literátori túlzással (de nem minden alap nélkül) regénynek nevezett memoárjában papírra vetett, és átvették tőle az ellentmondásos, illetve nem igazolható állításokat is.

Zárjuk rövidre azt a kérdést, hogy felrobbant-e a tüzesgép vagy szándékos robbantás történt. Móricz válaszul apja szavait idézi, amelyeket akkor hallott tőle, amikor az első világháború idején gyalogszerrel igyekeztek Pestről Budakalászra: „De újra kezdtük, újra nem ment. A gép minden percbe megszorult. Hát én egy este azt mondom, nekem be kell menni a városba élelemért. Felültem a szekérre, megvettem az ennivalót, kiküldtem, de nem mentem vissza, hanem írtam Lacinak (Pallagi László gépészkovács, Móricz Bálint sógora – H. P.) egy levelet, hogy csináljon valamit a géppel, robbantsa fel. Már én meguntam az egészet.

Ő meg ahelyett, hogy elégette volna a levelet, elvesztette. De a gép felrobbant. Ő azt állította, hogy nem csinált vele semmit, felpukkant az magától. Igen, de a levél a kezükbe került a betyár népnek…”[1]

Az igazságot illetően ennél többet nem tudhatunk. Aligha érdemes azonban Móricz Bálint szavainak hitelességében kételkednünk. Három évtized multával már semmi értelme sem lett volna mást mondania, mint a valós tényeket, s nem is mentegeti magát, a szándékot elismeri, a következményeknek pedig nem volt szemtanúja, ezért kénytelen az álláspontját ezzel kapcsolatosan lebegtetni.

A bírósági ítélet szándékos károkozásról szól, ezért Móricz Bálint egyetlen fillér biztosítási kártérítésre sem tarthatott igényt. Ezek a tények feketén-fehéren.

Fordítsuk figyelmünket inkább arra, mikor történt az eset!

Móricz az édesanyját idézi a családi tragédia időpontjára vonatkozóan: „1884 őszén hazajött Laci. Már látta, hogy levélben nem tudja a tüzesgépet apádra ráveszíteni, hát élőszóval lelkesítette fel, hogy a legjobb a gépet ócskán venni, kijavítani, ő már gépészkovács."[2] Majd az emlékezetfutam (negyven év távlatából!) így folytatódik: „Laci a gépet elkészítette 1885 nyarára." Eszerint tehát 1885-ben, cséplés idején történt meg a tüzesgép felrobbanása.

Majd így folytatódik az édesanya emlékezése az eset következményeivel kapcsolatosan: „Egyszer egy este jött csengős szekéren két úr a kapura. Ők Turkevéből jönnek (ti. ott robbant fel a masina – H. P.). […] én másnap velük mentem Fehérgyarmatra, és másnap mindent lekötöttem, még a gyerekeket is. Édesanyám is velem volt, ő is aláírt mindent."[3]

Móricz az eset elemzését a következő, az Üzleti sors című fejezetben folytatja. Egy szót sem ejt arról, hogy az édesanyja tévedett volna az időpont közlésében, amit neki korrigálnia kell, ám itt az alábbiakat írja: „De már akkorára az apám gépje fel is pukkant, el is pukkant.

Ki tudja, ki volt az a két ügyvéd, aki 1884. nyár végén, ősz elején megjelent fiakkeren Tiszaújlakról Csécsén."[4]

A két jövevény eszerint nem Túrkevéről jött, és nem is 1885-ben. Akkor hát 1884-ben történt volna a robbanás?

A következetlenség folytatódik az Apokalipszis című, az Üzleti sorsot követő fejezetben. Móricz dagadó kebellel írja: „Milyen nagy embernek kellett lennie 1884 őszén az édesapámnak Csécsén, ha ennyire leborult körülötte a falu…"[5] Egy olyan nagygazdát tömjénezne Csécse népe, akinek a birtokai felett megkondult a harang? Arról mindenki tudott a faluban, hogy a parádéskocsi ott járt az özvegy papné házánál, s a rossz hír egyébként is a lehető leggyorsabban terjed.

De lapozzunk tovább az Életem regényében! Néhány oldallal odébb meg ezt olvashatjuk: „… nem is vettem észre, mi van a felnőttek körül, engem ötéves hatalmamban semmi sem korlátozott. Egészen elvadultam. Határozottan vérszomjas lettem. Akkor volt az is, éspedig az utolsó nyáron, már nyolcvanötben […] – mikor megszoptam a tehenet."[6] Illesszük ehhez a közleményhez azt a másikat, amelyben Móricz arról számol be, mikor hagyták el Csécsét! „Tavaszra bekövetkezett a csőd. Tarthatatlan volt a helyzet. A falu kiköpte magából az alkalmatlankodókat."[7]

Móricz úgy összekeveri a tényeket, hogy ennél jobban már nem is lehetne! 1885 nyarán az ő „ötéves hatalma" bizony már hatéves volt, és ha ezt követően tavasszal hagyták el Csécsét, mint állítja, akkor 1886 tavaszán kellett Istvándiba kerülnie. Ebből pedig az következik, hogy a tüzesgép mégiscsak 1885-ben robbant.

Magyarán: Móricz Zsigmond az Életem regényével jócskán feladta a leckét későbbi életrajzíróinak. Érdemes rövid szemlét tartanunk, mit kezdtek ezzel a kusza adathalmazzal! Hogy ez a művelet még szemléletesebb legyen, szögezzük le, hogy a tüzesgép felrobbanása 1884 szeptemberében történt, az ügyvédek 23-án jelentkeztek Csécsén, Móricz Bálintné részéről a nyilatkozat aláírása másnap történt meg, a Móricz család elköltözésére pedig 1885 tavaszán kerül sor. E tények bizonyítására még visszatérek!

2. ÉR 743.
3. ÉR 745.
4. ÉR 751.
5. ÉR 753.
6. ÉR 757.
7. ÉR 760.

Móricz Virág könyve, az Apám regénye 1953-ban jelent meg. Aki ismeri az író lányának apjáról szóló műveit, tudhatja, hogy időrendi tájékozódásra alig alkalmasak, nincs ez másként a tüzesgép esetének említése során sem. „…a gép a távoli Karcagon felrobbant…”– írja, de hogy melyik esztendőben, arra nézve se közvetlen, se közvetett utalást nem tesz. (És hogy miért éppen Karcagon, arra végképp nincs magyarázat.) Aztán így folytatja: „Egyszercsak jön két városi úr s azt mondja, a gépet felrobbantották. […]Nyilas Kati meg a lánya, Pallagi Erzsi másnap bement az ügynökökkel Balassagyarmatra, és mindent aláírtak, lekötöttek.”[8] (A későbbi kiadásokban Balassagyarmat helyett már Fehérgyarmat olvasható.)

Néhány sorral lejjebb pedig ez áll: „Milyen különös – tűnődött apám –, csak hat és féléves koromig éltem ott (ti. Csécsén – H. P.)…” Tényleg különös, hiszen Móricz hatévesen elkezdi iskolai tanulmányait Istvándiban.

Móricz monográfusa, Nagy Péter nem bizonytalankodik, 1953-ban megjelent könyvében határozottan kijelenti: „Útra kél hát Móricz Bálint a »tüzesgéppel« 1885 nyarán a Kunságra. A gép azonban a sógor hozzá nem értése következtében megbokrosodott, hasznot nem hozott, a terhek egyre nőttek, s már csak egy merész és határozott tettel véltek segíthetni magukon: felrobbantották a gépet…”[9]

Móricz Zsigmond testvéröccse, Miklós 72 évesen késztetést érzett, hogy megírja bátyja élettörténetét. Mit tud ő az eseményekről? Hát következetességgel aligha gyanúsítható! A legszembetűnőbb az, amit az Istvándiba költözés időpontjával művel. Könyvének függelékében bátyja életrajzi adatai között ezt olvashatjuk: „1884 nyarán A család Pthrügyre, ő nagyanyjával Istvándiba megy Laci bátyjához.”[10] A Móricz család időrendi táblázatában viszont ez áll: „1884 A tüzes gép pusztulása nyáron. Ősz elején Móricz Bálint családjával Pthrügyre, özv. Pallagi Józsefné, az anyósa Zsigmonddal, unokájával Istvándiba költözik.”[11] Nyár vagy ősz eleje – majdnem mindegy, de a híradásnak ezzel nincs vége: „A sógorok állták a szavukat, és eljöttek értük, mikor kellett. De addig eltelt néhány hónap, és 1885-ben már jól kitavaszodott, mikor az egy vagy két szekér [a bátyja világosan megírta, hogy a sógorok két szekérrel érkeztek, de így a szegény Móriczék legendája csorbul – HP] megindult Csécséről Tügynek, a derék sógorok vezetésével” – írja könyvének 93. oldalán. (Vajon miért nem vette észre a többszörös ellentmondást a kötet szerkesztője, akinek a nevét a kolofonban nem is találjuk?)

Majd így folytatódik a szöveg: „Addig Móricz Bálint eladott majdnem húsz hold földet (aminek semmiféle telekkönyvi nyoma nincs – H. P.), két házat (holott ekkor egyetlen háztulajdona sincs az édesapának – H. P.), sok szerszámot, felszerelést, bútort…” Azaz: amit az adatok és tények terén Móricz Zsigmondnak nem sikerült összekavarnia, azt testvéri szívességből az öccse megtette.

Nem véletlen hát, hogy Czine Mihály a monografikus igénnyel megírt könyvében[12] – nyilván zavarosnak ítélve a rendelkezésére álló adatokat – elegánsan megkerüli a problémát, és csak a nyilvánvaló tényeket említi, időpontok megjelölése nélkül. (A születés dátumával kezdi a könyvét, a következő évszám pedig csak a 32. oldalon bukkan elő: „1887 nyaráig maradt Istvándiban.”) Így aztán nem vét a tények ellen, de alulinformálja az olvasót.

8. Móricz Virág: Apám regénye, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1953. 9–10.
9. Nagy Péter: Móricz Zsigmond, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1953, 14.
10. Móricz Miklós: Móricz Zsigmond indulása, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1959, 476.
11. Uo. 475.
12. Czine Mihály: Móricz Zsigmond útja a forradalmakig, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1960

Vargha Kálmán az 1884-es költözési dátumot ítélte hitelesebbnek, ezért könyve[13] életrajzi adattárában ezt szerepelteti a Pthrügyre érkezés időpontjául.

Kiss Tamás szerint „1885 a csőd esztendeje lett, a kisvállalkozó terve megbukott." És azt is írja, hogy „Ez a robbanás vitte el minden vagyonukat, házakat, földeket, még a bútorokat is úgy kellett elárvereztetni."[14] Ilyen az, amikor a fantázia meglódul: Csécsén a Móricz-vagyonnal kapcsolatosan semmiféle árverésre nem került sor.

A tények megítélésében még Cséve Anna is téved, aki pedig több, másutt olvasható, az életúttal kapcsolatos téves adatot kiigazít a könyvében. „Az 1884-ben hirtelen rájuk szakadó nagy szegénység miatt a család Szatmárból a Szabolcs megyei Prügyre költözött"[15] – írja, de két mozzanatot egybecsúsztat: a szegénység valóban 1884-ben szakadt rájuk, de a költözésre csak a következő esztendőben került sor.

Az életrajzi tényeknek ebből a kuszaságából még az sem derül ki, hogy a szerzők pusztán csak figyelmetlenek, és nem veszik észre az ellentmondásokat, vagy észreveszik ugyan, de nem tulajdonítanak neki jelentőséget. Pedig nem mindegy, hogy 1884 vagy 1885! A valós tényekből ugyanis másfajta következtetések adódnak, mint amiket a prügyi évekről eddig leírtak. Úgy tűnik, hogy a szenvedések mértékét Móricz eltúlozta az Életem regényében, s az abban leírtakat fel is erősítették az oda kötődő novellái, a Hét krajcár vagy a Judith és Eszter, mert az ezekben olvasható körülményeket az irodalomtörténet-írás hajlamos volt egy az egyben autobiografikus tényekként kezelni, s bennük igazolást találni az önéletrajzi visszaemlékezés szenvedéstörténetére.

A gyermek Móricz átélte prügyi szenvedések minden bizonnyal kevésbé anyagi, inkább lelki természetűek voltak. Az iskolában a többiek nehezen fogadták be a nyápic jövevényt, az édesanyja varrta ruhákat szégyellte, rövidnadrágjáért lezsidózták, a tanító elverte, bár nem adott rá okot, megalázónak érezte behajtani a krajcárokat, ami az édesanyának járt a varrómunkájáért, s ezekhez jött a „cicmóric" csúfolódás.

Móricz életrajzíróinak nem válik dicséretére, hogy elkerülte a figyelmüket Molnár Mátyás egykori vajai múzeumigazgató 1966-ban írt tanulmánya, amely megcáfolhatatlan bizonyítékokat sorakoztatva[16] tette tisztába ezt a tüzesgép-ügyet. De mintha mi sem történt volna, a téves adatok tovább bolyongtak a szakirodalom rengetegében.

Lássuk Molnár Mátyás felderítő munkája nyomán a tényeket!

Móricz Bálint 1883-ban megvásárolja használtan a tüzesgépet. Az eladók: Kelemen Ferenc, Tóth Antal és Kiss Sándorné (született Tóth Zsuzsanna) túrkevei lakosok, a vételár 3400 forint. Móricz Bálint minden bizonnyal előleget fizetett s megállapodhattak a törlesztés részleteinek kérdésében. A megvásárolt gépet aztán Pallagi László 1883/84 telén használható állapotba hozta.

1884. július 14-én (ekkoriban kezdődött az aratás) Móricz Bálint kötelezvényt írt alá az eladóknak, amely alapján jelzálog volt bejegyezhető a földingatlanaira, az eladók javára a tartozás erejéig. A túrkeveieket ez az írás megnyugtathatta, nyilván ezért nem siettek a mezőgazdasági munkák dömpingje idején a jelzálogot bejegyeztetni a telekkönyvi iratokba. Móricz Bálint pedig, aki talán már bizonyos jelekből érezni kezdte a veszélyt, 1884. augusztus 28-án minden ingatlanát (azaz

13. Vargha Kálmán: Móricz Zsigmond (Arcok és vallomások), Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1967, 203.
14. Kiss Tamás: Móricz Zsigmond (Így élt…), Móra Könyvkiadó, 1979, 16–7.
15. Cséve Anna: Móricz Zsigmond (Élet-kép sorozat), Elektra Kiadóház, 2005, 11.
16. Molnár Mátyás: Telekkönyvi adalékok a Móricz-család történetéhez, Szabolcs-Szatmári Szemle, I. (új) évfolyam 1. sz. 1966. szeptember, 75–78.

a földjeit) a felesége nevére íratja, ajándékozás címén. Hogy ezt elmondta-e neki, vagy sem, nem tudjuk, de hogy a dolog értelmét nem magyarázta el, az biztos. Egyébként Pallagi Erzsébet is, Nyilas Katalin is mindig utólag értesült gazdasági ügyleteiről.

Amikor a tüzesgép felrobban, s kiderül, hogy Móricz Bálint nevén egy fia ingatlan sincs, az ügyvédek lóhalálában keresik fel az asszonyt, megfenyegetik, aki ijedtében aláírja azt a nyilatkozatot, amelyben vállalja, hogy férje július 14-én aláírt kötelezvényét magára nézve is elfogadja. Ennek a nyilatkozatnak a birtokában az eladók a siker reményében kezdeményezhették a pert.

Időközben Móricz Bálint menti, ami menthető. A cséplőgép épségben megmaradt, és nyilván a lokomotívból is kerültek ki még használható alkatrészek. Ezeket eladja, s az értük kapott pénzzel törleszti az adósságot, ezért a kisújszállási kir. bíróság az 1878/885. sz. alatti végzésében már „csak” kétezer forint s annak kamatai megfizetéséről rendelkezik 1885 tavaszán.

Ekkor hagyja el a család Csécsét (a következő fiú, Gyula 1885. június 27-én már Prügyön születik), de az 1884. évi termés még nyilván az övék volt, s 1885-re minden bizonnyal kiadták a megmaradt földjeiket, mert a telekkönyvi bejegyzések szerint először a Pallagi fiúk nevén lévő szülőház kel el, a község veszi meg (az átírás a 114. sz. birtokíven 1885. nov. 19-i dátummal történt), földet csak 1886-ban adnak el (az 53-as birtokíven szereplő tizenkétezer ölet), majd ezt követően 1888-ban további két birtokrészt (a 96-os birtokíven szereplő ötezer-hatszáz ölet, valamint a 149-es birtokíven szereplő négyezer-kilencszázötven ölet). Újabb földeladásról a telekkönyv nem szól, illetve 1893-ban elkél az utolsó, picinyke, mindössze huszonöt öles kaszáló (ez is a 96-os birtokíven volt nyilvántartva).

Az adatokból tehát az derül ki, hogy annyira azért nem volt sürgős a dolog, hogy egyik pillanatról a másikra megváljanak minden vagyonuktól. Az elköltözésükig saját házukban laktak, valószínűleg a gazdasági udvart sem pánikszerűen számolták fel, ezért aztán a hús nélküli töltöttkáposzta története (az Életem regénye szerint ezzel kínálta Pallagi Erzsébet az úton a költöztető sógorokat) is a legendák körébe utalható. Az a valószínűbb, hogy a rokonság idegenkedett a szatmári töltöttkáposztától, amit nem rizzsel, hanem málékásával készítettek.

Kétségtelen, hogy a költözés után a Móricz család Prügyön nem rózsás körülmények között élt, de az is tény, hogy Móricz Bálint 1887 végén, nem egészen három évvel az odaérkezésük után házat vesz a faluban (olyant, amilyent, de mégiscsak házat), és ez némi utalással szolgál valóságos anyagi helyzetükre. A Hét krajcár valóban önéletrajzi ihletésű, s az is tény, hogy az élmény prügyi eredetű, de más a novella, megint más a szociográfia vagy az önéletrajz, s ezeket nem szabad összekeverni. Jobb, ha bevalljuk, hogy a Móricz-recepcióra a szocializmus idején rávetült a politika árnya, s az interpretációkban az is sötétnek látszott, ami eredendően nem volt az. Hiába írta Móricz, hogy „Árverezés nem lett a dologból…”,[17] Kiss Tamás a kultúrpolitika sugallatára, amely a szegényparaszt Móriczot akarta láttatni, mégiscsak árverést vizionált.

Vannak tehát intő jelek, amelyek arra figyelmeztetnek, hogy a Móricz-életút korábbi interpretációi – főként a családi eredetűek, amelyek helyenként ellenőrizetlen adatokat és tényeket közölnek, vagy taktikai megfontolások alapján hallgatnak el lényeges összefüggéseket – megértek a felülvizsgálatra.

17. ÉR 760.

Budaházi István

Kondor Jenő megharcolt félelmei

1955–2007

Hordozom halottaimat a szívemben. Nehezek ők, egyre nehezebbek, mert egyre többen lesznek. Nem lehet őket feledni, s nekem nem lehet, nem tudom őket eltemetni. A bölcsek azt mondják, hogy majd az Idő …

De hát az emlékek nem maszatolódnak el, mint egy gyors fénykép, vagy egy megkopott portré. Az idő pedig egyre közelebb, közelebb visz hozzájuk. Hordozom szívemben őket. Élnek. Mosolyognak, csókolnak, simogatnak. Kézfogásuk erős. Parolájuk is itt van a tenyeremben. Hordozom halottaimat a szívemben. Megint nehezült, hiszen itt már Kondor Jenő is, az Élet Vizén együtt evező jóbarát. Nem az Értől indult, hanem a Szenkétől. Jutott mind előbbre és gondja volt arra, hogy a vele egy irányba tartókat baráti csónakjába fölvegye. Balladát hozott magával, népi verseket, rigmusokat. Onnan jött, ahol még ma is hallható: „Penyigei Szenke partján, / árva legény búsan járkál. / Vízbefulladt a babája, / bánata száll héthatárba."

Szülőföldje népének gondját, baját, s apró örömeit már gyermekkorában megtapasztalta. A szatmári tájat: a csordás legelőket, gyümölcsösöket, máléföldeket, vagy éppen a csobbanó vizű Szenkét.

Skolasztikai tanulmányokkal kiegészülve alakította ki végleges költői hangját. Kisvárda lett a Tanár úr fogadott földje és a szórványos vers-megjelenések után 1990-ben megjelent a költői pályára tudatosan felkészült, már kialakult hangvételű verseskötete, a Csillagkérés. Az ezt követő három kötetében is nyomon követhetjük küldetéses költészetének állomásait. Azt, ahogy fölvállalta Ratkó József halála után az, „elözvegyült" munkát, ahogy verseiben mint lesznek egyetemesebbek a hasonlatok, a költői képek. Jelezve a világnak: ez itt nem provincia, s az itt élő nép nem provinciális.

Kismonográfiával emlékezik Ratkó Józsefre, majd mint a megtett út összegzéseként nyolcvan versseI jelentkezik: a Félelmemet megharcoltam című válogatott verses gyűjteményével. Kíméletlen őszinteséggel fogalmaz, beleborzong az ember, szinte pattan az agy és szétfeszül a lélek. Nincsért fáj, Csak a hó, Énekszó árvul versek mellett a Profán könyörgés szinte vallásos kérés: „Ments meg Uram vétkeimtől, / s emelj magadhoz mindörökre!"

A Félelmemet megharcoltam című versében pedig így ír: „Szikrázó pengéjű csillagok / sziszegő kígyó-szemek / – holtsápadt csengetés: / a Halál postása megkeres."

Immár Kharón ladikján messze evezve eltávozott a költő. Én pedig hordozom halottaimat, s megnehezült szívvel Kondor Jenőt is.

Gyászősz

Kondor Jenő emlékének

Kék az ég, mint Penyigén
ősszel a szilva.
Gyászkerete a Szenke,
belefulladt kilenc leánykával.
Balladás hang énekel.
Félrebillen: csónak, élet és ének ...
Mert lakótelepi élet jutott néked,
hajdani falusi legénykének,
telve városzsivajjal, szmoggal,
hol naponta a fa fuldokol,
s tántorog a bokor.
Jaj, hol volt a te igazi tanyád?
A szívközeli, mész-páncélos házak
között, ahol a föld még lélegzik,
s fején nem nő beton-ótvar.
Ahová mindig visszavágytál.
Balladás hang énekel,
s közben Kharón ladikja csobban.
Utaztat, míg el nem tűnik
véled Hádész birodalmába.

Kováts Judit

Kétség

Már négy évtized is elfolyt azóta, hogy a sárospataki jogakadémia bevégzése után, a családi hagyományokat követve, az én szépséges Szatmár vármegyém szolgálatába álltam. Azt az első napot soha nem lehet elfelejteni, mivel az új főispán beiktatásával esett egybe, aki Őfelségét képviselvén közöttünk, fenséges pompával foglalta el a székét. A nemesi bandérium, élén a tisztikarral, a vármegye határáig ment a Bécsből érkező gróf Károlyi Ferenc elébe, onnan kísérte be saját ősi fészkébe, Károlyba. Annyi fényes vitézt, ménlovat, kardot, szablyát, trombitaszót, dobpergést még soha sem láttam, hallottam, mint amikor megérkeztek, elbűvöltek engem egészen.

Az új főméltóság egyébként nem is volt annyira új minékünk, hisz örökös volt a tisztség a Károlyi családban ősidők óta, mégis nagy dolog volt az a beiktatás, mert már több, mint egy fél évszázada nem látott olyat az én Szatmárom. Előző főispánunk, a nagyságos fejedelem által megtagadott, mégis szédítő pályát befutó Károlyi Sándor ugyanis ötvenkét esztendeig ült a székében. Ott szorongtunk hát mindannyian, hiszen a Károlyiak hosszú életűek lévén, biztosan nem fogunk még egy ilyen fényességet látni, gondoltuk. Tizenöt esztendő múltán azonban már jómagam is ott csillogtam, villogtam abban a nemesi bandériumban, amely Károlyi Ferenc fiát, Antal grófot kísérte az újabb beiktatásra. És mintha megállt volna az idő, mintha semmi sem változott volna, maguk a szereplők sem. Ugyanaz a ceremónia, ugyanaz a pompa, ugyanaz a szikár termet, kékbe játszó fekete haj, magas homlok, horgas orr, szigorú száj, erős áll, és mintha ugyanaz a metsző kék szem nézett volna ránk, mint másfél évtizeddel azelőtt. A két Károlyi közti hasonlóság kísérteties volt.

Pályámat a főjegyzői hivatalban gyakornok írnokként kezdtem, és igen jól haladtam előre, mert egy esztendő múltán első írnok, valamivel később aljegyző lettem, végül pedig, alighogy betöltöttem a harmincadik évemet, főjegyzőnek nevezett ki a nemes vármegye.

Hosszú hivatalosságom alatt akadt bizony nem egy olyan ügyem, melynek emléke végtől végig kíséri az életemet, mert a mai napig nem tudom, jól ítéltünk-e annak idején. Tudván tudom most már, hogy az ítélethozatalig vezető, bizonytalanságokkal teli, hosszú úton megesik olykor, hogy valamely tanú – meglehet rossz szándék nélkül – tévútra visz bennünket. Nem akar ő ugyan ártani a vádlottnak, amikor hozzá tesz egy gondolást ahhoz, amit tud, a hajszálnyi különbözőség azonban odáig vezethet, hogy a törvény keze más után nyúl, mint kellene. Mindez persze csak elmélkedés, mert mindig minden olyan világos a számunkra, mindig olyan

biztosak vagyunk magunkban, hogy soha nem jutunk el a kételkedésig, meg hát, kételkedni nem is nagyon szeretünk.

Nekem semmi okom, sőt, inkább úgy mondom, minden okom megvan arra, hogy amikor idős koromból és a pestis tombolásából kifolyólag duplán járkál mellettem a halál, szembe nézzek a kétségeimmel, és ezekben az utolsó időkben ne hagyjam, hogy bármi homályosság zavarja a békémet.

*

Veresmarton szinte a kertek alatt folyik a Szamos. Az itteniek egyszerre félik és áldják a hatalmas és kiszámíthatatlan erőt, amely éhségükben hallal táplálja őket, ugyanakkor, ha megunja régi medrét képes bizony másfelé venni a folyását, és mit se számít neki, hogy az emberek már évszázadok óta ott élnek, halnak, ahol ezentúl ő fog hömpölyögni. Éppen ezért némely település szinte már a folyóba ér errefelé, a lakosok meg csak magasítják, magasítják töltéseiket az egyre közelebb jövő veszedelemmel szemben. Azt azonban sose tudhatják, meddig állhatnak ellent, bírják-e még a gátak, vagy ne adj' Isten, átszakadnak, és akkor olyan víz alatti világ lesz itt is, mint a Kraszna melletti hajdanvolt Szentmártonból, Urából vagy Sárvárból. Mert az elsüllyedt falu nem holmi rege, amellyel úgy szeretik riogatni a mesélők a hallgatóságukat, meg lehet nézni régi mappákon mindahányat, jelölve vannak bizony templomostól, kolostorostól egyetemben.

Ott, Veresmartnál olyan sebes a Szamos, hogy rendszeresen ragad el óvatlan jószágot, embert, veszett már bele csónakos is. És megesik arrafelé az is, hogy szégyenében, bánatában a víznek megy valaki.

Simonovics Moses az ezerhétszázhatvannyolcadik esztendő Szentmihály havának legelején férjhez menő leányának három napig tartó lakodalmat csinált. Kedvelték a zsidó famíliát Veresmarton, mert mehetett bátran a szegénység ezt, azt, amazt hitelbe vagy kölcsönbe kérni tőlük, úgyhogy seregnyi asszonynép, rokonság, szomszédság segédkezett a lakodalom előtti hétben náluk. A tőszomszéd Lupsoréktól a két nővér meg a szolgáló, Porkoláb Kata is ott sürgött, forgott napestig. A mulatságba aztán szinte az egész falu elment, az első napon, hétfőn, Lupsor Anna is, neki azonban másnap színét se lehetett látni sűrvedésig. Úgy déltájban Lupsorné szaladt át Simonovicsnéhoz egy kis sört vagy pálinkát kérni, halállal vetekedik a leánya, mondván.

Anna csak estére került elő, akkor is az ablak alá, a földre kuporodott, a táncos házba be se tette a lábát. A lakodalom végén a menyasszony visszaadta neki a hímzett, bársony lajbiját, minek láttán rettenetesen kijött a sodrából, csak pörölt és pörölt, hogy elnyúlt, itt csüng, ott lóg, nem simul olyan szépen, feszesen, mint annak előtte. Pedig csinosnak kellett lenni, mert egymás után hamarjában még két lakodalomba ment, ráadásul messzire, Homoródra és Lippóra, kissé szokatlan módon csak kettesben az anyjával.

A zsidó lakodalom után két héttel, kora reggel Lupsorék komája, Kolonics Endre a kertek alá indult az ökreit keresni. A barázdában egy nagy szürke kutyát vett észre, kifejérlett valami a szájából. Hogy megijessze, a baltát hajította utána, mire a kutya elejtette a valamit, és elinalt. Kolonics borzongva közelebb merészkedett a csomóhoz, amely nem volt más, mint egy meztelen csecsemő holtteste. Félve, óvatosan megfogta, feltette egy fára, és rohant a legközelebbi házhoz, Reszegyánékhoz. Reszegyánné a kis holttestet felvitte a piactérre, ahol átadta a bíráknak. Terjedt a hír futótűzként,

szempillantás alatt össze is verődött a nép, mert látni, hallani akart. Jöttek mindenünnen, a Lupsorék házából azonban, hiába kőhajításra esett, senki.

Három hites bábája volt Veresmartnak, az egyik maga Reszegyánné, a másik Baloghné, a harmadik Paskuly Simina, Szabó János felesége. A bírák parancsára ők hárman megvizsgálták a csecsemőt, és megállapították, hogy a feje, amely férges és büdös, össze van törve, a vér egybefutotta, a bal lába is ketté van törve, a teste azonban szép fehér, körme, haja megvan, időre született tehát.

Ezután hármójukat a bírák maguk mellé vették, és elindultak házról házra a kérdésbe jöhető leányokat, asszonyokat megvizitálni. Alig fogtak azonban a dologhoz, a Székely fia, Simon azzal állt elébük, hogy sehova máshova ne menjenek, csak Lupsor Annához, mert Lupsorné maga szaladgált össze vissza, a komájától a papig azzal, hogy viselős a leánya, mit csináljon véle.

Lupsorné Veresmart legmocskosabb szájú fehérszemélye volt, káromkodásban versenyre kelhetett volna a legelvetemültebb férfiemberrel is. És aratás táján valóban szaladgált a faluban, de hát járkált és fecsegett világéletében, szidott, szapult folyton folyvást idegent, rokont, családtagot, válogatás nélkül mindenkit, és sose lehetett tudni, a valót mondja-e, vagy az ital beszél belőle. Így kiabálta ki a komájának azt is, hogy nagy hasat csináltatott magának a kurva, itt van rajtunk a gyalázat, még fizetni is kéne a bűne után, de nincs miből. Ha nem váltjuk meg, ki tudja mit csinálnak véle, vagy netán ő magamagával, mert világéletében gőgös és indulatos volt az a némber. Ortodox létére a plébánoshoz is szaladt a bajával – maga se tudta talán, mit remél – az meg hívatta Annát, aki azonban megmakacsolván magát, kifakadt: neki ugyan nincs miért felmenni, az anyja hozza rá a becstelenséget, a vesztét okozza, az Isten se menti meg miatta a hóhér kezétől.

Mert egyébként Lupsor Anna azon a nyáron pont olyan volt, és ugyanúgy élt, mint akármely más leányzó. Szénagyűjtéskor beállt a sorba a vasvillával, aratáskor szedte a markot, vasárnap meg világoszöld hímzett lajbijában, a hajadon leányok koszorújában végigsétált a falun. Egyetlen gyanú volt rajta, vastagnak tetszett, a lajbit aratás körül már nem tudta begombolni a hasán, ezért hát kölcsön adta a lakodalomra a zsidó menyasszonynak.

És még valamit beszéltek rá. Abban a katonai esztendőben a bíró, a módos Szászsebesi Sámuel szép nagy házába, amely a falu közepén, a piactéren állt – és egyben a falu házaként is szolgált – egy káplárt kvártélyoztak be. A káplár jó kiállású ember volt, nemcsak a leányok, az asszonyok szeme is megakadt rajta. Mindemellett nem volt nagyhangú, pattogó duhaj, mint általában a katonák, jámbor, szelíd léleknek látszott, lehet, hogy épp ettől jött lázba a fehérnép. Anna is sokat forgolódott körülötte, vagy ő Anna körül, ki tudja azt már. Nem csupán ártatlan forgolódásról lehetett azonban szó, mert bizony megesett, nem is egyszer, hogy Anna a kvártélyon egy ágyban hált véle, mint ahogy szénagyűjtéskor Katának, a szolgálónak maga kibeszélte a dolgot. És mondhatta bárhogy, olyan jámbor ember a káplár, mint a bárány, ki hiszi azt el, hogy abban a helyzetben nem lett farkas a bárányból. Egyébként meg feje tetejére állt a világ, azt kell mondjam. Hogy történhet meg egyáltalában olyan képtelenség, hogy egy leány, mintha csak nem lenne neki se szüleje, se hite, se parancsa, összefeküdjön egy katonaemberrel. És másrészről, apja, anyja, hogy nem látta, hogy nem parancsolta, hogy nem őrizte a gyermekét, fel nem foghatom.

Amikor a bírák megindultak a bábákkal, Lupsorné hírt vévén felőle, futva rontott be a házba. Anna feküdt. Hajánál fogva ragadta meg, és az ágy fájába verve a fejét üvöltötte: – kelj fel, te kurva, gyermeket leltek a kert alatt, jönnek, meg-

néznek, a pendelyt is megnézik, ha rút, vesd le, tüntesd el, végy másikat. De nem volt másik, mert kettő már a ház héjában rejtőzött véresen, úgyhogy Lupsorné a szolgálóét, amely patyolat fehér volt, parancsolta rá. A három piszkosat meg nagy sebbel-lobbal felnyalábolta, és vitte rohanvást a kertbe, a szalma alá. Alig térült fordult azonban, odaértek a bírák a bábákkal, és kihajtották őt is, a szolgálót is. Az első bábaasszony, Simina, épp hogy Annára tette a kezét, máris nyilatkozott: ez nem tiszta leány. Azért vizsgálat is volt: a csecsit megkenték, megfejték, és bizony tej jött belőle, pont úgy, mint a gyermekes asszonyoknak. Még a rusnyaság is megcsomózott már benne, a bimbója körül meg tiszta fekete volt. Mindezek alapján mind a három hites bába biztosan és egyöntetűen állította, hogy nemrég gyermeket szült.

Azonnal lefogták, és vitték – az anyjával egyetemben – Erdődre. Lupsor Tamás mindeközben állt a háza előtt, rázta az öklét, és folyton elölről kezdve a baszom a lelke kutya teremtettét oláhul káromolta, halállal fenyegette a bírákat, a bábákat, és úgy általában mindenkit. Különösen Siminára volt gyilkos haragja – Megöllek, két pénzt vetek a hasadra, világéletedben irigyeltél, őrá ráfogtad, valakit meg fedezel!! – ordította.

Lupsor Anna körömszakadtáig tagadott előttünk. A vádat, mint máskor, Farkasfalvy főügyész uram képviselte, ő tette fel az ilyenkor szokásos kérdéseket is.

– Már igazán megbizonyosodott Lupsor Anna, hogy te viselős voltál, és tebenned gyermek volt, azért valld meg, a terhed holtan-é vagy elevenen jött ki belőled?

– Nem voltam viselős, és nem szültem gyermeket. Úgy a bábák a vizitáláskor, mint az ellenem vallók gyanújelekre vadásztak, bizonyosság nélkül varrtak a nyakamba nagy bűnöket, mintha csak bosszút akartak volna rajtam állni, nem tudom, kiért, miért. Lehet, hogy apámért, akit félnek, mert indulatos a természete, nagy a hangja, de tudhatnák azt a veresmartiak, hogy a nagy hang mögött semmi sincs, még soha senkinek se volt ártalmára. Az is lehet, hogy anyámért, aki tény és való, gyakran csúfoskodik, úton-útfélen káromkodik, rikácsol, vagy locsog, sose tudni már, mikor mi beszél belőle, az ital, vagy az igazság. Amikor Mosesnétől sört kért, azt mondta nékem kell, mert a halállal vetekedek, én pedig, mint ahogy a színét se láttam neki aznap, úgy egy kortyot se ittam abból a sörből.

Ellenemre vallották, hogy megvastagodtam. Nem volt az azonban másért, minthogy megrekedt rajtam a hószám, de megrekedt az már rajtam nem is egyszer, bajlódok vele eleget. Olyankor persze, hogy vastagabb vagyok, mint máskor, mindenütt felgyülemlenek bennem az asszonyi dolgok, a hasam, a lábam, a csecseim úgy megduzzadnak, mint a viselősöknek. És hány asszony, leány akad még Veresmarton, aki ilyesmivel küszködik, meg lehet kérdezni a bábákat felőle. Nálam csak idő kérdése volt, hogy valami praktika segítsen; hol kovászvizet, hol borban főtt meggyfa kérget, hol meg iccényi sáfrányt ittam, azt, ami éppen adódott. Most aratás előtt is megrekedett a természet bennem, és tényleg nem ért a lajbi össze rajtam. A szomszéd zsidó leánynak meg akkor volt a lakodalma, jóban lévén véle, miért ne adhattam volna kölcsön néki, meg nem gondoltam volna, hogy ez az ártatlan pajtásság a terhemre szólhat. Úgy elnyújtotta egyébként, hogy lötyög rajtam, úgy hogy ezen az alapon rá is foghatna bárki gyanút, sőt, ilyeténképpen minden fehérszemélyt, aki hízásnak indul, meg lehet vádolni titkos terhességgel.

Azt is vallották, hogy a lakodalomban nem táncoltam, a táncosházba be se tettem a lábam. Pedig én csaknem végtől végig ott roptam, és minden táncot egyformán frissen jártam. Az igaz, hogy a második napon, kedden – miután otthon

nekem kellett minden elmaradást megcsinálni, és káposztát kapáltam, jószágot vigyáztam, kemencét fűtöttem – egy kicsinység távol maradtam, estefelé pedig valóban az ablak alá, a földre kuporodtam le pihenni, mert borzasztó hőség volt, és tényleg össze vissza volt dagadva mindenem, de hát ott gubbasztott vélem Kata, és odacsapódott hozzánk Magda, majd Sára is. Azt bezzeg nem mondták, és nem tartották számon, hogy már a lakodalom előtt egy héttel beálltam segíteni, mert nagyon jó szomszédságban voltunk Mosesékkel, és bizony látástól vakulásig dagasztottam és sütögettem a kenyereket, kalácsokat, kopasztottam a kappanokat, aprítottam, pácoltam, forgattam, kenegettem, amit kellett. Nem voltam se több, se kevesebb, mint más leányzó se a lakodalom előtt, se az után. Olyannyira, hogy még azon a héten, vasárnap, Lippóra, onnan kedden Homoródra ismét lakodalomba mentem anyámmal, és mindkét mulatságban végtől végig olyan frissen jártam, mint bármely egészséges leány vagy asszony. A homoródi lakodalom után, mindjárt másnap meg ott voltam kint a mezőn, és ugyanúgy segítettem hordani a zabot anyám öccsénél, mint a többi mezei munkás.

– A bírák és bábák is megvizsgáltak téged, és bizonyítják, hogy bizony, gyermeket szültél te Lupsor Anna, valld meg hát, terhedet miképpen szülted, és hova tetted?

– Mondottam, nem szültem, sehová nem is tettem hát semmit. Az a vizsgálat pedig olyan volt, amilyen. Anyámat kizavarták, a bírák kint voltak, a bábák közt meg Simina volt a hangadó. Félelmetes egy nőszemély az, a víz kivert már a nézésétől is. Amikor belépett, azonnal nyilatkozott felőlem, csak úgy foghegyről vetette oda a másik kettőnek, ez nem tiszta leány. Aztán jött a vizsgálat, amelynek emlékétől még most is a föld alá süllyedek szégyenemben. Mondanom se kell, azt is Simina csinálta, amazok a háta megett álltak, nem hiszem, hogy valamit is láttak volna belőlem. Kinyittatta az ingemet, valami avas, büdös, csomóba állott zsírral megkente a csecsemet, és úgy megnyomorgatta, megrángatta, hogy azt hittem, mindjárást tőből leszakítja, szikrákat hányt a szemem fájdalmamban, de hiába jajgattam, még jobban szorongatott. Így jött énbelőlem az a valami, amit ő tejnek lenni állított, pedig nem volt az más, mint a rám kent zsír, amely vagy megfolyt, vagy megcsomózott a csecsbimbóim körül. Ilyes dolgokat én még nem tapasztaltam, de még hallani se hallottam, ráadásul soha senki előtt se vetkőződtem, következésképp annyira pironkodtam, hogy már azt se tudtam, mi történik vélem. Arra azért emlékezem, hogy Reszegyánné azt mondta, meg kéne nézni a bírákkal más leányokat is, vajon jön-e a tej valamelyiktől, de Simina leintette. Meg kell mondjam, kizárólag csak ő vizsgált, a szavára meg a másik kettő behúzta a nyakát. Reszegyánné javaslata semmit se nyomott hát a latban, úgyhogy kinyitották az ajtót, és Simina – a másik kettő elé állván – kurtán csak annyit mondott, nem tiszta a leány. Nem is mentek tovább a bírák.

Pedig amikor játszó gyermekek az Almásyék puszta kútjában találtak egy szép, kövér megfojtott csecsemőt, és a vizitációkor Almásy Ersok csecsiből tejet, és nem csomós rusnyaságot fejtek ki a bábák, tovább jártak, majd csak miután senkit, de senkit nem találtak gyanúsnak, fogták meg őt. Nyilvánvaló, hogy mi a különbség közöttünk, Almásy Ersok nemes leány volt, én meg egy szegény, oláh nyomorult vagyok.

Engem azonnal lefogtak, anyámmal együtt. A bírák mögött, négy csendbiztos között, anyám éktelen rikácsolásával kísérve, jártam a kálváriámat. Végtelen hosszúnak tűnt az a pár méter, amíg a hátam mögé került a kerítés előtt izgalomban

ácsorgó, szájtáti nép. Apám a tornácról ordított, de csak ordított, mert nem tehetett értünk semmit, bár ha lehetősége lett volna se gondolnám, hogy cselekedett volna bármit is.

– Ki tanácsolta tenéked, hogy terhedet eltitkold, magzatod elveszejtsd, anyád szövetségben volt-é veled?

– Senki se tanácsolt engemet, az anyám meg a tudtom nélkül beszélt olyan összevisszaságokat felőlem, amiknek nem hittem volna, hogy bárki hitelt ad Veresmarton, hiszen mindenki ismerte, senki se nézte semmibe, tudták, hogy az ital dolgozik benne. Három véres aljú pendelyt hoztak fel a terhemre, amire mi mást mondhatnék, mint hogy bárkinek lehet piszkos az alsóneműje, kiváltképp hószámkor, mégse hinném, hogy más háznál gyakrabban lenne mosás, mint minálunk. Az, hogy el voltak dugva, anyám bolondériájának köszönhető, mert amikor aznap reggel berontott, hogy jönnek a bírák a bábákkal, még levegőt se vehettem, már verte a fejemet az ágy lábába, majd szaladt ki a kertbe, és elrejtette a szalma alá azokat. Meg kell mondjam, nem először volt ártalmamra, szinte sodort a hóhér keze felé engemet. Azt se értem fel ésszel, amikor szaladt a plébánoshoz – ha a pópát kereste volna, csak-csak lett volna valami értelme –, akihez fel se mentem, mert nem volt minek.

Aztán kajtatta a káplárt, akivel gyanúsítottak, hogy forgolódott utánam. Igaz, ami igaz, kísérgetett egynéhányszor, majdhogynem jegyet is váltottunk már, de hirtelenjében lebetegedett, és bevitték Szatmárba, az ispotályba. Én teljes nyugalomban voltam felőle, tudtam, ha felgyógyul, visszajön érettem, és megszabadít a mostani életemből. Anyám azonban nem bírt nyugton maradni, üzengetett ezzel is, azzal is utána, azt se tudom miket. A reménységem, a mindenem volt az az ember, odalett most már ő is.

Mondhatott bármit, bármily meggyőző erővel Lupsor Anna előttünk, számtalan tanú sorakozott vele szemben, nem beszélvén a helység három hites bábájáról, akik egyöntetűen állították, biztos, hogy gyermeket szült.

Annak a gyermeknek pedig a zsidó lakodalom keddjén kellett meglennie, mert akkor tűnt el szinte egész napra, a színét se látták, és akkor szaladt az anyja Simonovicsnéhoz azzal, hogy adjon egy kis sört, mert a leánya a halállal viaskodik. Azon a kedden hiányolta a zsidó háznál Porkoláb Kata maga mellől, úgyhogy déltájban hazafordult, kereste mindenütt, végül a kert végében, a pálinkafőző mellett, a káposzta közt feküdve pillantotta meg. Kínkeservesen tápászkodott fel, imbolyogva indult meg felfelé, az ijedt kérdésre – mi lelt tégedet, Anucza – azonban mit se válaszolt, csak elhajtotta a kis szolgálót. Sűrvedt már, amikor feljött végre a lakodalmas házhoz, be azonban nem ment, a kiskertben, az ablak alá ült le, és ahogy emelte a szoknyáját, kivillant a pendelye rút, véres alja.

Lupsornénak biztos tudomása volt a leánya felől, a maga módján még segíteni is akart rajta, mert azontúl, hogy a komájától a papig szaladt, tényleg kajtatott a káplár után is. Azt azonban nem tudta fülön csípni, csak üzeneteket küldözgetett a szatmári ispotályba, összesen háromszor. Utoljára a gyermek megtalálása előtt úgy három héttel az éppen utazni készülő Hajlernénak rimánkodott: az Istenért, mondja meg neki, tovább már nem titkolhatják, hogy elrontotta a leányt, vegye el, vagy váltsa meg, egyébként nagy baj történik, mert ha megcsapják a szerencsétlent, a vízbe ugrik. Mindhárom üzenetvivőt kivallattuk, és ők mindhárman egyformán tudták a titkot.

Tiszta ügy volt ez, a csecsemő holtteste nyílvánságossá tette a bűnt, a tanúk, a bábákkal az élen, egyértelművé a bűnös személyét. Bevégezvén a vallatásokat, ítélethozatalig – mivel a jogszokás lehetővé tette – Lupsor Tamás, mint apa és férj kezességére kiengedtük a vádlottakat a vizsgálati fogságból, azzal, hogy törvényszékünk idézésére múlhatatlanul megjelenni kötelesek. Annára, úgy gondolom, száz-százötven ostorcsapás és néhány esztendő tömlöc várt volna.

Amikor kivetette a Szamos, a nép – akár a csecsemő megtalálásakor – ismét a falu házánál verődött össze. Hozták a holttestet, Lupsor Tamás ordítását meg – aki nékem irigyem, és a leányomat megölte, maholnap a házába égetem – vitte a szél a falu minden zugába. Félelmetes volt. Mint az a tűzvész, amely pontosan egy hónapra rá, hogy Anna elveszejtette magát, felperzselte Veresmart majd felét. Olyan volt az a veszedelem, mint az istenítélet, megfékezhetetlennek látszott, csak tombolt és tombolt, hiába hordta a nép láncba állva fél éjszakán át a százezer vödör vizet, mit se csillapodott az ereje, szempillantás alatt pattantak át a lángok egyik házról a másikra. Végül, amikor már azt lehetett hinni, az egész helység odavész, az Almásyék portája előtti csupasz senki földje megfojtotta az erejét.

A romok még füstöltek, amikor a veresmartiaknak már szilárd, megingathatatlan gyanúja volt arról, honnan támadt a veszedelem. Először csak egyen, ketten gondoltak Lupsor Tamásra, aztán egyre többen találtak valamit, amivel gyanújuk bizonyossággá vált. Eleinte olyanokat beszéltek, hogy elvette az eszét a szégyen és a gyász a leánya miatt, aztán, hogy szerfelett indulatos ember volt világ életében, végül odáig jutottak, hogy maga a megtestesült ördög az az ember, Siminának, a bábának már akkor megmondta, hogy megöli, amikor elvitték Annát, amikor meg kifogták a Szamosból, mindenki füle hallatára ordította az égetést. Bűnös tehát, napnál világosabb. Ha pedig bűnös, lakolnia kell, mert miatta lett földönfutó egy sereg ártatlan ember. A népharag ellen – amíg a vármegye hajdúinak át nem adhatták – a bírák szoros őrizet alá voltak kénytelenek venni, ő meg szöges ellentétben vad természetével csendben, a legkisebb ellenvetés vagy szegülés nélkül, mint egy jámbor birka tűrt mindent, nem fenyegetőzött, még csak nem is káromkodott.

Mivel a veresmartiak számára minden egyértelmű volt, a bírák is kétség nélkül szándékos gyújtogatást állapítottak meg, jelentésükben még holmi, a tűz gyúpontjában felfedezni vélt mesterségről is említést tettek, igaz azt nem mellékelték. Senkinek a leghalványabb kétsége se volt tehát Lupsor Tamás felől.

A per során ugyanezt mondhattuk el mi is. Irdatlan számú tanút hallgattunk ki, tengernyi aktát írtunk meg, és igaz, hogy tárgyi bizonyítékunk nem volt, de minden egyes szó a vádlott bűnösségét támasztotta alá. Ő pedig, ha be nem is ismerte tettét, de semmit nem tagadott, rendületlenül hallgatott, egyetlen kérdésre se tudtunk tisztességes választ kihúzni belőle, ha kinyitotta a száját egyáltalán, oláhul szólalt meg, valószínűleg káromkodott. Végül a nemes vármegye halálra ítélte, az ítéletet pedig Őfelsége helyben hagyta. A máglyán fejezte be az életét.

Ugyanabban az esztendőben, mit ad Isten, még kétszer pusztított tűzvész Veresmarton. Miből, honnan támadt a veszedelem, el nem tudta képzelni senki. Gyanúja már nem, kétsége azonban volt a veresmartiaknak Lupsor Tamás felől, és meg kell mondjam, nekünk is.

Szirmai Péter

Új barbárok

Hej, a sírok egyre nőnek
Szőnyegén a temetőnek,
Elhervadnak mind a rózsák
Őskertedben, Magyarország.
(Juhász Gyula: Dózsa feje)

1.

Lapozok egyet, majd ismét megnézem a borítót. Új barbárok, vág az arcomba a cím értelme. Félreérthetetlen utalás. Mindig is a polgári irodalom volt a vezércsillagom, de most, a nagy szabolcsi író, fiatal követőjének hatása alól nem tudom kivonni magam. Felsóhajtok, az ölembe ejtem a könyvet. Ujjam a lapok közt.

Mozgolódás támad. Látom, hogy körülöttem az utasok izgatottan szedelődzködnek. Zavartan tekintek körbe. Biztosan Ny… következik, gondolom. Előttem még hosszú út áll. De legalább egyedül leszek.

Mostanában még kevésbé szeretem a társaságot, mint eddig. Idegesítenek. Az idegességük rám ragad. Ahogy nézem a fáradt arcokat, a kicserzett kezeket, érzem a feszültséget mozdulataikban, gesztusaikban. Bár meg lehet érteni remegő lelkiállapotukat. Kifosztja, megfojtja őket a városi uralkodó réteg. Az új urak csapata…

Egyre sivárabb itt az élet. Egyre fogy az erő és a türelem. A peron szürke betonja izzik a melegtől, szinte lefolyik a sínek közé. Nincs, mi gátat vessen neki. Ami szegély tartotta, megrepedt, majd eltörött.

2.

A kiürült fülkében végre kényelmesen kinyújthatom a lábaimat. Kinézek a folyosóra. Szinte kiürült a kocsi. Megingatom a fejem. Milyen furcsa. Nem utazik tovább senki? A kocsi végében a kalauzt látom, ahogy hanyagul becsapja az ajtót, majd eltűnik. Visszalépek a fülkébe, s ekkor váratlanul meglódul a talaj. Az ülésre huppanok. Kesernyésen elmosolyodom. Ismét elindultunk.

A vonat hamarosan gyorsít, s elhagyjuk az állomást. Az ablakhoz lépek, hogy felhúzzam, mert a fülem nem bírja a huzatot. A kanyarban kénytelen vagyok az ablak fogódzójába kapaszkodni, hogy el ne essek. Önkéntelenül is kitekintek a külső világra. Az ablakok lehúzva, üresen tátonganak. Olyan a szerelvény, mint egy kísértetvonat, útban a megsemmisülés felé. Elmosolyodom a végzetszerű gondolat édességétől, de érzem, hogy nem vagyok nyugodt. Jól van, hát akkor olvasok.

Előveszem a könyvet, kihúzom a könyvjelzőt, és ismét belemerülök a történet valóságból kiszakító világába.

3.

Az ablakon túl, a Nap, mint az utolsó ítéletre készülő Isten az égen, gyilkos sugaraival végigégette a tájat, mint a száraz tarlót a tűz a mezőn. A vasúti kocsi árnyéka csak a közvetlen sugaraktól védett, a hőségtől nem. Szinte izzott a levegő a folyosón. A vonat hamarosan elhagyta az állomást, s kerekeinek üres kattogása elárulta, hogy elérve utazósebességét, kinn kígyózott az elhagyatott szántóföldeken.

A folyosón két férfi csizmája vert a kattogás gyors üteme közé diszharmonikus ritmust. Ruhájuk szerint *nyájajuhász volt mind a két ember, olyan juhász, aki egész esztendőt kinn töltött a nyájánál.* Érthetetlen, hogy miként vetődtek el egészen a városig. Valami nagy nyomorúság kergethette őket idáig. Arcukat nem lehetett látni, mert széles karimájú kalapjuk, eltakarta őket nyakig.

Be-betekintgettek a fülkékbe, de senki fia-borja nem nézett vissza reájuk. Vastag botjuk türelmetlenül koppant a piszkos folyosó alján. Az utolsó előtti fülkénél, azonban az egyik megállott, s intett a másiknak a fejét megbillentve. Fekete szeme tőrként vágta át a függönyök közötti rést. A fülkében egyes egyedül egy férfi foglalt helyet. Fölötte kis kézi poggyásza. Kezében könyv. Az idősebbik barna, eres keze a tolóajtó fogódzójára fonódott.

Az utas felnézett, …illetve, felnézek a két jövevény fekete arcába. Önkéntelenül is hátrahőkölök és a gerincem közepéről, elindul lefelé egy jeges csepp, majd még egy, majd még egy, aztán érré duzzad, és…

– Bejönnénk…

Zavarodottan intek az üres helyek felé. A torkom száraz, mint odakinn a homok.

A két férfi a kalapjához nyúl, ez talán köszönésféle, gondolom, még mindig szótlan biccentek, a jövevények pár pillanattal később helyet foglalnak velem szemben.

Nem kell minden utassal foglalkozni, gondolom, el is felejtve, hogy az egész kocsi, sőt az egész vonat üres, és ismét a lapok közé fúrom tekintetem.

A két juhász hallgatott. Nem igen beszéltek, még akkor se, ha vendégségbe mentek, s az se sűrűn történt. Nyugodtnak tűntek, noha a bot a kéz árkában hevert, nem tudni miért.

A két szegény ember nézte az úr elegáns ruháját, fényezett cipőjét, pomádés haját, s aztán gondolatban végigmérte magát, szakadt gúnyáját, lyukas kalapját, elnyűtt bakancsát, s mérhetetlen módon elszorult a szíve. Ezek,… ezek semmiznek ki minket…, ott fönn, ott a fővárosban, gondolta az egyik. Gyűlölnek minket… Az idegent szeretik, meg amit az ád… A külhonból jött hús jobb nekik, mint a hazai… Versenyezzetek, mondják. Támogatás nincs. Hitelt kínálunk. Ha nem fizetsz, jön a jelzálog. Aztán maholnap nincs már fedél se a fejed fölött… Nincs már egy fia jószágunk sem, nincs miből tartani…, gondolta a másik.

Megkoccan a földön az egyik botja, fölnézek riadtan, de a tekintetének éjféli sugara visszaküld a könyv lapjai közé.

– Osztán mit olvas az úr? – vágta oda élesen a szót a vöröses képű, s borostás állát a bot végére támasztotta.

– Regényt – hebegte az utas.

– Ühüm. Apámnak is volt jó könyvtára.

Felnézek és látom, hogy megmozdul ültő helyében, mint aki föl akar állni, a verejték elindul a halántékomról, lefelé az államig, de nem, a férfi mégis ülve marad.

– Vóna mit olvasni kendteknek, hogy jobban kitanúják, hogy a magyarság szíve, nem ott fönn, a fővárosban dobog, ahogy azt hiszik. Ahhoz, hogy ezt beláthassák, el kellene jönni közénk! –hangja a mondat végén pattog, mint a szíjkorbács. Belenézek a könyvbe, most már igazán kíváncsi vagyok, mi fog történni.

– Mer' látom, onnan jön az úr.

Az utas nem tudott szólni, csak bólintott.

– Tudja-é, hogy mindenünk odaveszett? Állatunk, terményünk... Nem tudja. Persze, hogy nem... Mit adjunk enni a gyerekeinknek?

A másik megmoccant, mintha tűt szúrtak volna bele.

– De látom, magát ez nem érdekli!

– De...

– Szegény világ jön el... A farkasok világa... Ti akartátok, ti teremtettétek ilyenné...

Fölnézek a könyvből, s érzem, hogy a fekete szemsugarak fogva tartják rettegő szívemet. Lapozok az utolsó oldalra...

Olyan hirtelen lett setét, mintha elfújták volna a gyertyát. Mi történhetett? Talán alagútba értünk, villant eszébe. De hát... ez itt az Alföldön nem lehetséges..., gondolta. Valami egészen mélyről feltörő félelem harapott a testébe, s már ugrott is volna felfelé. *A másik kettő meg rá, s egy, kettő, csattantak a botok...*

Széthulló betűk

1.

A kálváriám annak a bizonyos könyvnek a kölcsönadásával kezdődött. Jó szívem volt mindig? Áh. Fenéket. De a legjobb barátot, aki heteken át mindennap nyaggat, hogy adjad már oda neki, csak pár napra, azt te hogyan utasítanád el? Na, látod!

Mindig imádtam a könyveket, már gyerekkoromtól kezdve. Szerettem kézbe fogni, nézegetni a címlapot, beleszagolni a lapok közé, szerettem átböngészni a fontos információkat, a szerkesztők nevét, a mű eredeti címét, a betűtípust, amivel szedték, a fejezetek címeit, ami alapján kiválasztottam, hogy hol olvasok bele. Nem mindig elölről kezdtem, néha a közepéről, néha az utolsó résztől, s ha tetszett, elolvastam az egészet.

Apámnak hatalmas könyvtára volt, amit még az ő apjától örökölt. Kétezer kötet a falon, a kőrisfa polcokon rendszerbe szedve; igazi kincsesbánya. Az olvasószoba kellően világos, a bútorzat patinás és kényelmes. Most is sok órát töltök itt, mert szeretek elkülönülni a szobán túli világtól.

Szóval, a könyv a XIX. század első felében íródott, azt hiszem a legrégebbi példány volt a könyvtárban. Gyönyörű kézzel rajzolt fekete-fehér képek díszítették, melyek különleges szimmetriát alkotó szimbólumokat ábrázoltak, a fejezetek díszes iniciáléval kezdődtek, a kalligrafikus betűkkel írt cím alatt a kiadás éve: 1823. Egyetlen szépséghibája volt, –noha most érzem, ahogy leírtam, hogy ez a kifejezés túlzás, és az én egyéniségemből fakad, mivel sosem szerettem, ha beleírnak egy könyvbe– hogy a könyv első és utolsó lapjának alsó és felső sarkában egy-egy betű volt töltőtollal, régi kézírással, esztétikus igénnyel fölírva. Az óramutató járásával ellentétes irányban olvasva: AAPA. Sosem tulajdonítottam nagy jelentőséget neki. Talán nagyapám írta rá, talán valaki más. Végül is mindegy. Ettől még egyedibb lett.

Persze, végül odaadtam. Nem írtam föl sehová a visszaadás várható dátumát, mert csak rövid időről volt szó. Aztán a pár napból, pár hét lett, majd a sok teendő között elfelejtettem az egészet.

2.

A munkám vidékre szólított, s bár meglehetősen kedvetlenül hagytam el a házat, tudtam, hogy nem tehettem mást. Egyedül éltem, félretett pénzem nem volt. Utazás közben végig az járt a fejemben, hogy nagy baromság volt ez a pályaválasztás, mindig a vidék, mindig a költözés, a változás, hogy nem tudom megszokni ezt a folyamatos izgés-mozgást, és jó lenne végre véget vetni ennek, de hogyan?, hogy át kellene képezzem magam, hogy otthon dolgozhassak, hogy ne kelljen mindig ezt a kurva cigány életet élni, meg a kollégákkal megbeszélni a napi lényegtelent, meg a főnökasszony kopogós lépteit figyelni, hogy belép-e a szobába, vagy szerencsésen a másik helységbe siet csupán, meg a feladatok állandó ellenőrzése, hogy nem lehet napközben meginni egy sört nyugodtan…

A munka unalmas volt: egy építendő autópálya kitűzését kellett irányítani. Persze, ha ezt most meghallaná Kodály tanár úr a főiskoláról, biztos keresztben nyelne le, hiszen szerinte nincs izgalmasabb, mint a terepi munka. Reméljük, nem olvassa.

A napok a munkán kívül eseménytelenül teltek az unalom végtelen sivatagában. Ismerős viccek, este sör és pálinka a faluban. Olvasni nem tudsz, mert baszogatnak miatta, meg egyébként is fáradt vagy.

Az egyik szürke égboltú, nyálkás hajnal durva küszöbén egyensúlyozva, megütötte a fülemet a beszélgetés, melynek foszlányai, átszűrődtek a lazán záródó ajtó résein a folyosóra. Megismertem a másik munkahelyi mérnök éles hangját, ahogy jópofáskodva mondta az építésvezetőnek, hogy hallottad a hírekben, hogy egy könyv miatt megöltek valakit?

– Ne hülyéskedj!

– Komoly!

– Valami értékes könyv volt…? Ilyet még nem hallottam.

– Nem tudom, csak felületesen figyeltem oda.

– Mennyi marha van a világon! Egy könyv miatt…

Kissé felcsigázta érdeklődésemet a hír meglepő volta, s a könyv miatt történt gyilkosság fura ötlete, aztán ez a beszélgetés értelme és hír is elsüllyedt az időtlenség végtelen kürtőjébe. Legalábbis akkor azt hittem…

Pár nap múlva meglepve, de egyben örömmel vettem tudomásul, hogy megszabadulhatok ebből a porral és homokkal beszórt pokolból. Az építésvezető közölte velem száraz hangon, hogy leváltanak, mert irodai munkára rendeltek vissza Pestre.

3.

Határozottan boldog voltam, még ha elcsépelt is ez a kifejezés, akkor is ez a legtalálóbb jelző emelkedett hangulatomra, mikor ismét átléphettem a ház küszöbét. Először csak a szememet futtattam körbe a bútorokon, a könyveken, a kedves hozzámnőtt tárgyakon, mint a gazda, aki kellő hozzáértéssel szemrevételezi a birtokot, majd leültem az egyik míves fotelbe, végigsimítottam tekintetemmel az ablakból előbukkanó fák s a szőlő vonalát, apám pincéjének kontúrjait, anyám által ültetett virágok hó alól kibukkanó nyomait, s ekkor éreztem, hogy otthon vagyok.

Ismét felszínre tört bennem a vágy a változtatásra, csakis azért, hogy ne kelljen újra elhagyni a házat, hogy ne kelljen újra megszokni más társaságot és más mi-

liőt. Valamit ki fogok találni, gondoltam elszántan, s ez a mocsárból kifelé vezető irányultság megadta az este kedvező hangulatát.

Bekapcsoltam a tévét, mivel már régen hallgattam meg a híreket. Mindig is keveset tévéztem, de arra mindig ügyeltem, hogy tudjak a világ történéseiről dióhéjban. Kicsit ültem a képernyő előtt, hallgattam a kormányszóvivő magabiztos közléseit a kórházak bezárásáról, az iskolák összevonásáról, idegesen megrándítottam az arcomat, mert ezt már nem volt kedvem minősíteni, arról nem is beszélve, hogy nem is volt kinek, aztán kimentem a konyhába, hogy összekészítsem a vacsorának valót. Ahogy ott zörögtem a tálcával, meg az edényekkel, hallom, hogy a politikai eseményekről áttértek a rendőrségi hírekre, s ezekben meglepő dolgokról esett szó…

– … a rendőrség folytatja a nyom… a könyves gyilkosság ügyében… közben újabb rejtélyes gyilkosság történt…

Rögtön bementem a szobába, letettem a tálcát, és fél szemmel a hírekre figyelve, szelni kezdtem a kenyeret. Egy meglehetősen csinos rendőrségi szóvivő állt a kamera elé. Hogy mehet egy ilyen szép nő rendőrnek, csóváltam a fejem.

– A nyomozás során meglehetősen nehéz volt megállapítani a gyilkosság indítékát. Mégis elképzelhetőnek tartjuk az előző és a mostani eset képzeletbeli összekapcsolását. Ahogy előzőleg, most is szinte csak a könyves szekrényt és a polcokat dúlták szét meglepő módon, a lakás többi részét gyakorlatilag érintetlenül hagyták. Világos, hogy tudatos kutatásról lehetett szó, tehát tudták, hogy mit keresnek. Most azonban megállapítható, hogy furcsa módon nem tűnt el semmi. Az előző esetnél, számunkra is meglepő volt a végső következtetés, hogy egy könyv megszerzése volt a célja a bűncselekménynek. Most azonban, még tisztázásra szorul, hogy a gyilkosságra miért került sor.

Biztosan megzavarták a fickót, mondtam hangosan, és haraptam egy nagyot a kenyérből.

– Kiderült – vette vissza a szót a fiatal riporter –, hogy a könyv, egy ritkaság, csak korlátozott példányszámban adták ki még 1823-ban…

Bevillant a kölcsönadott könyvem képe valahonnan és megállt a számban a falat. Hiszen az is…

… jelenleg hat példány található az országban.

A tudósító a kezében az egyik példányt szorongatta.

– De hiszen ez az én könyvem! – suttogtam kitágult pupillával a képernyőre meredve. Ekkor hirtelen a félelem ragadta meg jeges markával a torkom. Mi lehet azzal a szerencsétlennel, gondoltam a barátomra, talán ő az egyik áldozat? Aztán lehet, hogy engem is keresni fognak. De biztosan enyém az a könyv, amit ezek megtaláltak? Nyugi, nyugi már! A kurva életbe! Hiszen van még négy… vagyis öt ilyen könyv az országban, egyáltalán nem biztos, hogy az enyém…

Kapcsolgattam a tévét szorongó szívvel, s megvártam a következő híradót. Kiderült, hogy az első áldozat N. Róbert, negyven éves, budapesti, a második, K. Tamás negyvenkét éves, szintén budapesti lakos. A két név ismeretlen volt. Jól van. Akkor nem az enyém volt az a fránya könyv. Ebben a percben csörgött a mobilom. Úgy néztem rá, mintha egy kígyó mozogna az asztal alatt, ahol hagytam, ahonnan a következő percben rám tekeredhet, összeroppanthatja a gerincem és a torkomon lekúszva kitépheti a szívem. Aztán legyőztem ezt a buta félelmet és remegő kézzel felvettem a telefont.

4.

A barátom hívott. A könyves. Úgy remegett a hangja, mintha a halántékát egy negyvenötös Smith and Wesson hűsítette volna jeges fényével közvetlen közelről. Ezek után persze ez is elképzelhető volt.

– Találkoznunk kell…

– De hát mi történt? – kérdeztem nyugalmat erőltetve a hangomra.

– Legyél az összekötő híd alatt, két óra múlva! – hallottam az elhaló szavakat az egyre jobban recsegő vonal másik végéről. Lenyomta a gombot.

Éreztem, hogy valami csípi a szememet. Végighúztam a kezemet a homlokomon és a hideg nedvességtől csillogott a tenyerem. Szóval mégis… Mit akarhat ez a szerencsétlen? Egy ideig merev tekintettel néztem a könyvek zárt rendben elhelyezett sorait a fal mellé állított polcon, majd kibámultam a sötétbe. Próbáltam összeszedni a gondolataimat, de éreztem, hogy ez a koncentráció teljesen kiszívja maradék erőimet.

Mikor a következőnek tűnő pillanatban a faliórára néztem, már csak negyed órám volt a találkozásig. Káromkodtam egyet, majd ismét megtöröltem a homlokomat, s megint nedves lett a kézfejem. Milyen rohadt feszült vagyok! Átöltöztem, majd kiléptem a józanító, hűvös februári hidegbe. A lámpa fényénél látszott a leheletem. Beültem a kocsiba és elfordítottam a kulcsot.

Az úton gyér volt a forgalom, pár gyalogost kellett csak kerülgetni, akik az út mellett lézengtek felelőtlenül és kivilágítatlanul. A kocsiban ülve várakoztam rá. Nem tette próbára a türelmemet, mert hamarosan feltűnt két erős fényszóró pászmája a sötétben, rövid időre megvilágítva a híd vasszerkezetét. Kétszer villantott. Átmentem hozzá, s közben előretartott tenyeremmel próbáltam felfogni a tolakodóan arcomba mászó fénysugarakat.

– No, mi az ábra? – kérdeztem köszönés nélkül, idegesen.

– Bizony a te könyved keresték a második esetnél öregem…

– Hogyan?

– Ami miatt az … szóval az a gyilkosság történt!

– De hát mi történt tulajdonképpen?

– Kölcsönadtam… Pontosabban fogalmazva, *neki* adtam kölcsön… Érted már?

– De a könyv nincs meg, nem igaz?

– Nincs. Nem tudja senki, hogy hol lehet.

– Fura.

– Ühüm!

– És kik ezek…? Már akik kinyírták ezt a szerencsétlent?

– Állítólag egy vallási szekta. Legalábbis, rájuk terelődött a gyanú. Teljesen megszállottak. A nevük, azt hiszem: Ad astra per aspera közösség. A monogramok mindegyik könyvben bele voltak írva. Valami régi elfeledett rítust újítottak fel… s nekik fontos lehet ez a könyv. Nem hallottad a legfrissebb híreket? Újabb gyilkosság történt. Áll a bál…

Hirtelen megjelent lelki szemeim előtt a négy sarokba írt betű AAPA. Mintha egy jeges folyam gátját szakították volna át a csigolyámnál, szinte elöntötte a gerincem árkát a hideg nedvesség. De az én felmenőimnek mi köze lehetett ehhez az egész ügyhöz?

– Mi van? – kérdeztem hitetlenkedve.

– Megint kinyírtak egy férfit, s mivel a nő is otthon volt, azt is.

– Szóval… Szóval, aki birtokolja a könyvet, azt is megölik.
– Úgy néz ki. Még szerencse, hogy nincs nálunk a könyv.
– Hát igen.
– Remélem, azokat nem ölik meg, aki kapcsolatba kerültek a könyvvel!
– Na, menj a fenébe!

Elköszöntünk. Az elkövetkező napokban szinte rátapadtam a tévé képernyőjére. Négy nap, még három gyilkosság. Akkor megvan öt könyv, egy meg szőrén-szálán eltűnt.

5.

Eltelt egy hónap, s a hírekben már nem szerepeltek a könyves gyilkosságok. Az élet kezdett visszatérni a régi kerékvágásba.

Szerencsére nem kaptam kiszállási feladatot, így legalább az az örömöm megmaradt, hogy az otthonomat nem kellett elhagynom. Továbbra is sok időt töltöttem az olvasó szobában, s időnként egyfajta kezdődő üldözési mánia visszataszító jeleként, megnéztem az eltűnt könyv helyét a polcon rendbe állított albumok és lexikonok között. Most már szinte örültem, hogy nincs meg. Ugyan nem érdekelt a témája különösebben, mégis mint a gyűjtemény legrégebbi darabja, egyfajta különleges tisztelettel kezeltem, nem feledve felmenőim érintéseit a lapok között.

Pénteken történt, március elején. Hazamentem a nehéz nap után. Reggeltől estig, tárgyalások folytak a készülő nagy projekthez, így holtfáradtan szinte beestem a lakás nyugtató sötétjébe, és a vacsora után hagytam, hogy kellemesen elringasson a szoba kényelme. Felsóhajtottam, s szórakozottan futtattam a szemem a könyvek barna testén. S ekkor… ekkor azt hittem, hogy rosszul látok. Csurom víz lett egy perc alatt a pólóm. Felpattantam ijedtemben és a polchoz rohantam. Nem hittem a szememnek, meg is akartam tapintani a helyét… Vagyis… Szóval… Ott volt a könyv… Nem is jó szó, hogy ott volt, inkább ott feszült… Az üres helyet magabiztosan foglalta el, mint régen, mint e szörnyű rémálom előtt.

Lepergett bennem egy alig valószínűsíthető képsor: a barátom visszakapta a kölcsönadott könyvet, nem tudott mit tenni, nem mondhatta, hogy nem veszi vissza, aztán félelmében visszalopta hozzám. Ááh…, hülyeség… ez nem lehet. De végül is mindegy! A lényeg…, a probléma az, hogy itt van a könyv… Most mit csináljak, szűkölt bennem a ketrecbe zárt szörnyű gondolat. Életveszélyben vagyok…? Igen… Hát igen… Körbenéztem. Mindent úgy találtam, mint ahogy reggel hagytam. Szólni kéne a rendőrségnek. A zsebembe nyúltam a mobilomért. Ekkor valami furcsa érzés lett úrrá rajtam s hátra fordultam, s láttam, hogy nyílik az ajtó…

szemle

Új sorozat: Rákóczi Források

Most, hogy már megjelent a második kötet is, bízvást kijelenthető: a Rákóczi-szabadságharc 300. évfordulójának fontos hozadéka a Rákóczi Források kiadványsorozat. (A kötetek végén található tervezetet böngészve az is bizton állítható, hogy a szakembereknek és a korszak iránt érdeklődő olvasóknak az utolsó évfordulós év, azaz 2011 után is lesz mit a könyvespolcra tenni.)

Elsőként, 2005-ben Beniczky Gáspár diáriumát, naplóját jelentette meg a Nap Kiadó. A szerző, aki II. Rákóczi Ferenc magántitkára volt, 1707. május 24-től 1710. február 28-ig naponta készített feljegyzést „azokról az ügyekről, amelyek őfelsége felsővadászi II. Rákóczy Ferenc herceg és fejedelem úr (…) méltóságos udvarában nyilvánosan lezajlottak". Vagyis: „mi történt, és melly külső királyok vagy fejedelmek s ország követjei, méltóságos, úri és főrendek valának a fölséges fejedelem II. Rákóczy Ferenc etc. kegyelmes urunk őfölsége fejedelmi udvaránál". Azt viszont nem tartotta feladatának, „hogy egy ilyen méltóságos fejedelem szigorúan bizalmas dolgainak titkait, rejtélyeit" kutassa, „vagy azokat az ügyeket, amelyeket magánosan foglalatoskodva írásban rendelt el". Pedig Beniczky Gáspár fontos iratokhoz is hozzáférhetett: 1708–1710 között – sőt 1717-ben, az emigrációban is – ő rendezgette Rákóczi levéltárát. Ám nem kora krónikáját akarta megírni, csak emléket állítani urának, a rajongásig tisztelt fejedelemnek: „De annak ellenére is, ha valamely napon az ügyekről kevés feljegyezni való lett volna is, és nyilvánosan semmi leírni való nem volt, mégis bizonyosság és tanúságtétel történik arról, hogy fejedelmünk őfelsége és őnagysága akkor is nem csekélységekkel és haszontalanságokkal töltötte napjait, hanem hasznos és nehéz gondokkal járó, szinte herculesi tevékenységgel volt és van elfoglalva, s mindezen jeles, a haza veszélyeztetett ősi szabadságának megőrzésében kimagasló tettei bizonyságot tesznek halhatatlan nevének örökké való dicsőséges fennmaradásáról" – fűzte még hozzá a terjedelmes, latin nyelvű címhez a szerző.

Az 1012 nap során a naplóíró fontos eseményekről is készített feljegyzéseket (az ónodi és a sárospataki országgyűlés, szenátusi ülések, a trencséni és a romhányi csata), de nyomon követhetők Rákóczi utazásai is. A fejedelem szűkebb pátriánkban is megfordult, járt Aranyosapátin, Olcsván, Ecseden, Kisvárdán (1707 november); Rakamazon, Nagykállón, Nyírbátorban (1708 január), Balkányban, Nyíregyházán, Balsán (1708 február); Nyíregyházán, Pócspetriben (1708 október); Kislétán, Balsán (1708 november). Igaz, e települések többségén csak átutazóban haladt át, ám Ecseden megtekintette a várépítési munkákat, Kisvárdán pedig több napot töltött: itt tanácskozott az erdélyi urakkal. Nyírbátorban rövid ideig tartózkodott ugyan, de amíg ő Károlyi Sándorral és az erdélyi urakkal beszélgetett, majd „sok dolgok körül foglalatoskodott", titkára a helyi nevezetességekkel ismerkedett nagy figyelmet fordítva a templomok, síremlékek leírására.

Ha viszont a történelmi Szabolcs, Szatmár és Bereg vármegyét tekintjük, tovább

szaporíthatjuk a települések számát. Segít az eligazodásban a névmutató és a soksok térképmelléklet. A kötet erőssége még a jegyzetapparátus. A latinul nem tudók is minden támogatást megkapnak. Így hát elmondható: bár Beniczky munkáját Thaly Kálmán már 1866-ban megjelentette, mégis a Diárium mostani kiadása forgatható nagyobb haszonnal.

***

A kronológiát tekintve kis túlzással azt is mondhatnánk: a második kötet az első folytatása. Beniczky Gáspár ugyanis 1710. február 28-án fejezi be, hagyja abba a naplóírást, Pulyai János pedig 1710. november 17-ével veszi fel az események fonalát. Utóbbi szintén titkár volt, ám ő Pálffy Jánost, a magyarországi császári hadak főparancsnokát szolgálta.

Két titkár, két kötet, kétféle szemléletmód. Pulyai János nem naplót vezetett, hanem az általa ismert (mint titkár, ő fogalmazta az iratok jórészét) és a Károlyi Sándortól kölcsönkért dokumentumokból készített összeállítást. Objektivitásra törekszik: Rákóczi álláspontját sem mellőzi. Összesen 68 iratot közöl, igaz, nem szó szerint: szavakat, mondatokat, néha bekezdéseket hagy el, de tartalmukon nem változtat. (A kötet sajtó alá rendezőjének, Bánkúti Imrének szinte valamennyi eredeti iratot sikerült megtalálnia, ezek jelzetét is megadja.) Saját élményeit, ismereteit rövid, összekötő szövegekben fogalmazza meg. Olyan eseményekről is beszámol, amelyekről nincsenek más forrásaink.

A Szatmári békesség című mű Pálffy János „dicsőségessen (…) véghezvitt" tettét – egyedül neki sikerült békét kötnie az „austriai háznak és az egész magyar nemzetnek javára" – kívánta „elhíreséteni". Épp ezért először latin változata készült el. Mint ajánlásában írja a szerző, „tovább terjedőnek látván a deák nyelvet, mellyet német, olasz, spanyol, francia s más Európa-béli nemzetek is egyaránt többen érthetik, igenis helyes volt illy nevezetes cselekedetit őexcellentiájának deák nyelven írván, elhíreséteni." Ugyanakkor azt is elmondja, hogy az összeállítás Pálffy János sürgető parancsára készült el. (A sikeres fővezér nyílván a távoli Spanyolországból érkezett új uralkodót, III. Károlyt, valamint a bécsi udvar meghatározó személyiségeit, s talán a külföldi követeket kívánta tájékoztatni a Magyarországon kialakult új helyzetről.)

A magyar változat 1718-ra lett kész (az ajánlás kelte 1718. április 14.), Pulyai számára könnyebbséget jelentett, hogy „az békességre célozó correspondentiák [levelezések] is Rákóczi Ferenccel s követőivel mind inkább magyar nyelven folytattanak". (Bár más helyen meg azt írja, hogy a latin nyelven elkészített munkát fordította magyarra, „semmit el nem vévén belőlle, sem hozzája nem adván".) Ezzel eredeti vágya, terve teljesült Pálffy titkárának: „Még minekelőtte ezen könyvecskének deákul való feltételéhez és írásához is hozzáfogtam volna, volt szándékomban, hogy az én kegyelmes uramnak, excellentiád méltóságos férjének engedelméből, mint Magyar Országban magyar nemzettel történt dolgot, magyar nyelven tettem volna fel" – e szavakkal kezdődik ugyanis a Pálffy Jánosnénak, czoborszentmihályi gróf Czobor Teréziának ajánlott magyar változat. (Fontos szempont lehetett az is, hogy a grófnő nem tudott latinul. Pulyai arról elmélkedik, hogy a régi, pallérozatlan időkben milyen fontos szerepet játszottak a nők – tudásban a férfiakat is majdnem felülmúlták, országokat vezettek, oktattak –, s ezzel burkoltan saját korát, a nők nevelését bírálja.)

Pulyai János összeállítását – a magyar változatot – először Szalay László rendezte sajtó alá még 1865-ben, romló szövegű másolatokból. A mostani kiadás a Pálffy család levéltárában őrzött latin és magyar szöveg összevetésével készült, vagyis ez a közlés tekinthető a leghitelesebbnek és a legteljesebbnek is: az utolsó két bekezdés ugyanis Szalaynál

hiányzik. (Közben az is kiderült, hogy a szerző, szerkesztő nevét eddig rosszul ismertük: nem Pulaynak, hanem Pulyainak hívták!)

Bánkúti Imre jó ismerője a Pulyai által áttekintett időszaknak (1710. november 17–1711. július 31.), 1981-ben könyve jelent meg a szatmári békéről, 1991-ben pedig a témára vonatkozó forrásokat is publikálta. Az általa írt bevezető tanulmány kalauzolásával jutunk el Pulyai János szövegéhez. (Sajnos, Pálffy János titkárának életrajzi adatai mindmáig felderítetlenek.) A korszak iránt érdeklődőket irodalmi és levéltári tájékoztató igazítja el. Függelékként idegen és régi szavak jegyzéke, katonai rendfokozatok magyarázata, valamint személynévmutató, földrajzinév-mutató segíti a tájékozódást. (A jegyzeteket és a mutatókat Mészáros Kálmán közreműködésével állította össze Bánkúti Imre.)

A könyv témája a szatmári béke létrejötte, az események helyszíne a történelmi Szabolcs (ide szorult vissza a kuruc hadsereg), Szatmár (majtényi fegyverletétel, Szatmáron megkötött béke) és Bereg vármegye (utoljára Munkács kapitulált). A helytörténészek számára alapmű.

***

A könyveknek is megvan a maguk sorsa! Beniczky Gáspár 1722 tájt tért haza a száműzetésből, miután másodszor is kegyelmet kapott. II. Rákóczi Ferenc egykori titkára Lengyelországból elhozta ugyan magával a Diáriumot, de azt itthon, a megváltozott körülmények miatt nemhogy megjelentetni, másoknak megmutatni sem volt tanácsos. Épp ezért a kézirat egyetlen, eredeti példányban maradt meg. Pálffy János titkára, Pulyai János – mint láttuk – latinul és magyarul is elkészítette forrás-összeállítását. Nyomtatásban ugyan egyik változat sem jelent meg – úgy látszik, az egykori császári főparancsnok nem tartotta szükségesnek szélesebb körben terjeszteni –, de azért a mű másolatokban sok olvasóhoz eljutott. (Pl. a magyar változatot Károlyi Sándor is lemásoltatta felesége és lánya számára.)

Rákóczi Források. II. Rákóczi Ferenc ezertizenkét napja. Beniczky Gáspár fejedelmi titkár diáriuma. 1707. május 24–1710. február 28. Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta Bánkúti Imre. Sorozatszerkesztő Mészáros Kálmán. Nap Kiadó. Bp., 2005. 284 p.

Rákóczi Források. Pulyai János: Szatmári békesség. Sajtó alá rendezte, a bevezetőt írta, a jegyzeteket és mutatókat Mészáros Kálmán közreműködésével összeállította Bánkúti Imre. Nap Kiadó. Bp., 2007. 267 p.

Sípos Ferenc

Móricz Zsigmond utolsó szerelme

Móricznak nem volt szerencséje a szerelemben, legalábbis ami két szerencsétlen házasságát illeti, számkivetve érezhette magát minden családi és minden szerelmi örömből és kötelékből, hogy ne is találjon benne megnyugvást haláláig. A családi kötelékek felbomlása után azonban mégis adatott némi vigasz az idősödő írónak, a Csibével való találkozás elébb banálisnak ható, később azonban szerelemmé és költeménnyé formálódó élménye: Csibe, Árvácska és Litkei Erzsébet – Németh László szavaival –*„Móricz Zsigmond utolsó költeménye”.*

Erről a „költeményről” szól Hamar Péter minden bizonnyal irodalomtörténeti konvenciókat szétrobbantó és korrigáló könyve, mely a Móricz-kutatás valóságos szenzációjának tekinthető, még akkor is, ha nem hivatalos fórumokon többször hangot kapott az a nézet, hogy Móriczot több és erősebb kötelék fűzte Litkei

Erzsébethez, mint a szegény lánysorsot megszánó részvét, vagyis intim szerelmi viszony alakult ki az író fogadott lányaként ismert Csibe és az Árvácska írója között. S ebből a viszonyból fiúgyermek született, akit később Móricz Imre néven adoptált az író.

Hamar Péter mindenesetre kénytelen felülírni mind az irodalomtörténeti adatokat, mind pedig a családi tradíció egynémely momentumát. A kettő egyébként olykor egy és ugyanaz, gondoljunk itt Móricz Virág monográfiájára, melyet sokáig első számú dokumentumnak tekintett az irodalomtörténet. Így pl. az *Apám regénye* révén lopta be magát az irodalomtörténetekbe és lexikonokba az a nézet, hogy Móricz és Litkei Erzsébet 1936 őszén találkoztak a Ferenc József hídon, mikor a fiatal lány elkeseredésében a Dunába készült ugrani. A történetet innen minden középiskolás kívülről fújja: Móricz megszólította az árva leányzót, magához vette, taníttatta, majd végül örökbe fogadta, s így lett Litkei Erzsébet a Csibe novellák valamint az Árvácska ihlető forrásává, az idősödő Móricz Múzsájává.

Ezt az idilli, s némileg romantikus színezetű képet szembesíti a valósággal Hamar Péter, részint a már ismert dokumentumok újra értelmezésével, részint eddig publikálatlan források feltárásával és interpretálásával. Ezek tükrében szinte bizonyosnak tekinthető, hogy az író és Csibe jóval korábban találkozhatott, mint 1936 ősze, s a lány múltja is „mozgalmasabb" volt, mint azt eddig tudtuk. Sok részletkérdés kerül más megvilágításba, s ugyanakkor eddig ismeretlen (vagy elhallgatott) tények tükrében teljesen más dimenzióba kerül Litkei Erzsébet és Móricz Zsigmond kapcsolata, valamint Móricz Imre születése is: kétségtelenné teszi a szerző, hogy ő Móricz Zsigmond vér szerinti gyermeke.

A szerző nagy erénye, hogy nem hagyatkozik puszta hipotézisekre: Hamar Péter legfontosabb forrása Móricz naplója, melyben az író részletesen beszámol a Csibével való kapcsolatának szinte minden percéről, így a szerelmi viszony a legautentikusabb forrásból dokumentálható, bár a napló nem teljes, mert a Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzött gépirat hiányos, ám a legfontosabb kérdésekre így is választ ad. További fontos forrása volt a szerzőnek Csibe naplója, melyet Móricz kérésére vezetett, valamint az író és Litkei Ezsébet levelezése. Mindezek alapján Hamar Péter nem csupán Móricz utolsó éveinek ad új kontúrokat, hanem teljes és igen részletes Csibe-életrajzzal is szolgál, végigkísérvén a hányatott sorsú lány életét a születéstől a halálig. Mondhatjuk joggal, hogy ennek a könyvnek a főszereplője Litkei Erzsébet, aki azonban mégis Móricz által emelkedett a halhatatlanságba, bár ő maga sose vágyott másra, mint nyugodt, biztos és egyszerű életre, mégis, többnyire csak szenvedés jutott neki az élet purgatóriumában.

Hamar Péter precízen dokumentál, s noha mozaikkockákból rakosgatja össze Móricz és Litke Erzsébet szerelmi regényét, az így kapott kép végső soron hiteles tablóvá kerekedik, még akkor is ez a benyomásunk, ha néhány ponton vannak hiátusok, melyek a Móricz-szakértők esetleges polémiáját válthatják ki.. Fontos, hogy a szerző nem csupán írott dokumentumokat beszéltet, hanem korabeli fotográfiákon keresztül is bepillanthatunk Móricz és Csibe intim kapcsolatába, ennek a kapcsolatnak az alakulásába, jórészt Kálmán Kata fotográfus fényképein keresztül, melyek jóllehet még beszédesebb dokumentumok, mint az írott betű, hiszen a múló pillanatot merevítik az örökkévalósággá, s ugyanakkor megvan az a nagy előnyük, hogy mégiscsak külső nézőpontot közvetítenek. Bátran kijelenthetjük, hogy ebben az esetben a fotográfia az irodalmi interpretációval egyenértékű, domináns mesterségként funkcionál, s adekvátan az írói koncepcióhoz illeszkedik.

Ugyancsak megkerülhetetlen volt a szerző számára a Csibe-szerelem vonzáskörében keletkezett művekkel való szembesülés, így szól a szerző pl. a Csibe-színmű keletkezéstörténetéről, a Csibe-novellákról vagy az Árvácskáról, mely az egyik legmélyebben ihletett Móricz-regény, s talán ebben sikerült leginkább eltávolodnia Móricznak a Csibe-szerelem közvetlen élményhátterétől.

Hamar Péter könyve elsősorban Móricz személyiségének intim magánszféráit érinti, egyaránt olvasható dokumentumfeltáró opusnak és izgalmas, érdekes szerelmi regénynek., s mivel eme utóbbi olvasathoz az ihletett szerzői stílus is nagyban hozzájárul, joggal számíthat a szélesebb olvasóközönség figyelmére.

Budapest, Kairosz Kiadó, 2007. 232 l.

János István

Kötetben nemzetiségeink etnogasztronómiája

Az ezredforduló éveiben a gasztronómiai kutatások fellendülésének lehetünk tanúi. A szakácsművészet, a turizmus, az egészséges táplálkozás, a vidékfejlesztés, a regionalizáció, ezek azok a gazdasági és szolgáltató ágazatok, melyek egyre többet szeretnének tudni táplálkozáskultúránkról.

A Kárpát-medencében évszázadok óta velünk élő, más nyelvű népek jellegzetes táplálkozási hagyományaival ismerteti meg az olvasót Szigeti Andor 15. szakácskönyve, amely nem csupán egy hagyományos szakácskönyv kíván lenni, hanem egy etnogasztronómiai kiadvány.

A kötet értékét és érdekességét növeli, hogy a szerző, Szigeti Andor a könyv megjelenésekor 86 esztendős volt. Kutatásai és gasztronómiai tárgyú könyvei elismeréséül 2004-ben a Magyar Néprajzi Társaság is felvette sorai közé.

A kötet előkészítése során a szerző több évet fordított arra, hogy a magyarországi szlovák, szlovén, horvát, szerb, ruszin, lengyel, ukrán, cigány/roma etnikai közösségek hagyományos ételeinek titkait feltárja. A kötet anyaga könyvtári fordítások, személyes helyszíni kutatások alapján és nem utolsó sorban az adott nemzetiség hozzáértő néprajzkutatóinak szíves támogatásával készült. A kötet végén található igen alapos és hiánypótló szakirodalmi jegyzék is bizonyítja, hogy az egyes kisebbségeknek eddig is nagy számban jelentek meg szakácskönyvei, receptgyűjteményei anyanyelvükön vagy magyarul, de így együtt, egy kötetben még nem.

A szerző nemcsak a különböző népcsoportok alapvető, mindennapi táplálkozás kultúráját igyekszik bemutatni, hanem érdekli a kötetben szereplő népek múltja, jelene és kultúrája is. Foglalkozik azzal is, hogy a bemutatott ételféleségek, étkezési szokások hogyan alakultak az új földrajzi környezetben.

A kötetben válogatást találunk a nemzetiségek régi és mai ételeiből. Különkülön receptgyűjteményben foglalkozik a levesek, levesbetétek, mártások, kásák és pépek, köretek, hústalan egytálételek, saláták, savanyúságok, kompótok, valamint a különböző alapanyagokból készült húsételek, főtt és sült tészták leírásával.

A szerző lehetőség szerint azt is igyekszik felderíteni, hogy az új nyelvi, gazdasági és társadalmi körülmények között milyen alapanyagokat, ételkészítési eljárásokat vettek át magyarországi szomszédaiktól, és ők milyen hatással voltak környezetükre. A magyarországi

nemzetiségek többsége eredetileg földművesként dolgozott, ezért a szakácskönyvben külön csoportosításban olvashatunk az ételkészítés alapanyagairól, a disznóölés (húsfeldolgozás) eltérő módszereiről, a tejfeldolgozásról, a tartósításról. tárolásról. A kötet külön foglalkozik a hétköznapok táplálkozási rendjével, a nagy mezőgazdasági munkák idején fogyasztott ételekkel, a vasárnapi étkezéssel. Megtalálhatjuk az ünnepnapokon belül a vallási és a családi ünnepek hagyományos és napjainkra jellemző ételeit és étkezési szokásait is.

A megyénkben élő nemzetiségek táplálkozáskultúrája hagyományokat követő. Az önellátásra törekvő paraszti háztartásokban napjainkig fennmaradtak olyan ételek, amelyek valamilyen különlegességet foglalnak magukba. Ezzel részletesebben is foglalkoznunk kell.

A sváb konyhának nagyon sok jellegzetessége van. Ezek közül kiemelkedő a sváb sonka, a sváb szalonna, a sváb kolbász, tehát a sertéshús-feldolgozás és azon termékeinek sváb módon történő elkészítse, amely húsipari szintű technológiát ért el, és a kereskedelem útján országos hatáskörű. Regionális központja az egykori Szatmár vármegyében lévő sváb településeken, Mérken, Vállajon és Zajtán volt, de iparszerűen Debrecenben és Budapesten is létesült ilyen termékeket előállító élelmiszerüzem. Ezek a termékek, ha nem is rendelkeznek még védjeggyel, de mindenképp márkát jelentenek.

A falusi sváb/német konyhát a sokféle sült és kifőtt tészta, a gyakori krumplifogyasztás jellemzi, a paradicsom- és gyümölcsmártások, a tej és tejtermékek állandó helye az étrendjükben és még ide sorolhatnánk az étkezési szokásokat. A felsorolt ételek szűkebb régiók gasztronómiáját színesítik, gazdagítják, teszik mások előtt különlegessé. Úgy is, mint az ottani vendéglátásban, úgy is, mint az adott sváb/német közösség sajátos kultúrájának demonstrációjában. Különleges alkalmakkor, város- és falunapon, regionális ünnepeken. Így híressé vált pl. a mérki és vállaji strudli és fánk – a helyi fesztiválok révén – a gávavencsellői, rakamazi krumpli, a rakamazi alma, és az ebből készült ételek sokfélesége.

A szlovák nemzetiségiek konyháját a kásaféle ételek, a tűzhely lapján sütött loksák jellemzik, a szaggatott főtt tészták kategóriájához tartozó haluskaváltozatok, amik közül a legismertebb a juhtúrós sztrapacska, a kalácsok sorából a díszes lakodalmi morványok, radosnikok. A felsorolt ételek közül Magyarország-szerte a legnépszerűbb a juhtúrós sztrapacska. Mára hagyományos ételnek számítanak, éttermekben kínálják feljavított változatait. Megjelent szakácskönyvekben is olvasható receptjűk. A sztrapacska Magyarországon, mint köret egyre népszerűbb étel, hasonlóan a lapcsánkához.

Az alföldi szlovákok egyrészt őrzik a szülőföld kedvelt ételeit, másrészt szlovák ételkészítési módokon új ételeket készítenek. Ez a tendencia érvényesül a nyíregyházi bokortanyákon élő tirpákoknál: ilyenek pl. a savanyúlevesek, a haluska, loksa, lapcsánka, sztrapacska. A leggyakrabban készített ételeik a főtt és sült tészták, pl. a fehérkalács, mákos, diós kőtteskalács, pipiske.

A kötetben szereplő ételek egyszerűek, finomak, hazai termékekből olcsón elkészíthetők, változatosabbá tehetik étrendünket.

Szigeti Andor élményt kínáló kiadványa lehetővé teszi, hogy az olvasó saját konyhájában izgalmas kulinális kirándulást tegyen a hazánkban élő nemzetiségek etnogasztronómiai világában.

Szigeti Andor: Népi konyha. Velünk élő nemzeti és etnikai kisebbségek ételei. Szlovák, szlovén, horvát, szerb, ruszin, ukrán, lengyel, cigány. Mezőgazda Kiadó. Budapest. 2007. 240 p. (Hagyomány és vidék sorozat)

Bodnár Zsuzsanna

Egy magányos nyíregyházi vámpír

A kötet igazi összetartó erejét két dolognak köszönheti. Az első a mindvégig kitartott elbeszélői pozíció: minden szövegben ugyan az a mindentudó, első szám harmadik személyű elbeszélő szólal meg, akinek kimódolt nyelvhasználata még a parafrázisoknak szánt szövegeken is átüt. A másik a szövegeknek egy virtuális városhoz, *Nyárliget* tárgyaihoz, objektumaihoz, neveihez, történeteihez való következetes tartozása, a szereplőknek eme virtuális város tér és időrengetegében való folytonos mozgatása. Nyárliget *Nyíregyháza*ból építkező szövegvilága az, ami miatt egyáltalán érdemes ezzel a prózával kicsit is törődni. Csabai egységes és következetes, már-már mitikus, az archaikusat a modernnel és a futurisztikussal, a reálisat a szürreálissal keverő sajátos szövegvilágában tehát Nyárliget a közös nevező. Ez a tudatosan mitizáló, világteremtő elbeszélői pozíció valóban figyelemre méltó. E tekintetben Csabai határozott rögeszmével rendelkező írónak tekinthető. Van valamire rálátása, van látásmódja, és ez a látás, meglátás, a kötet szövegei alapján, egységes egésszé szerveződnek az egyébként helyenként széttartó írások ellenére is.

A kötet elbeszélései többnyire novellák volnának, de eme hagyományos műfaji értelemben vehető szövegekből azért nincs túl sok ebben a kötetben. Van egy oldalas lírai impresszió, olvasói levélnek álcázott múltidézés, miniatürizált Bildungsroman (*A diák*). Csabai legtöbb szövege azonban túl sok mindent akar egyszerre elmondani. Elbeszélései többnyire zsúfoltnak, és ezért megíratlannak hatnak. Van, ami novellához túl sok, hosszú elbeszéléshez egyenetlen és nem koherens, és van, ami regényszinopszisnak talán még megtenné. Igaza van Antal Balázsnak abban, hogy Csabai „[inkább] a történetekkel küzd, melyeknek szinte kivétel nélküli megoldatlansága űzi a hosszabb szövegformák felé." (Antal Balázs, *Nagyon nyárligeti elbeszélések*, A Vörös Postakocsi 2007/Tél, 84.)

Csabai Lászlónak ez az első kötete. Kétségtelenül zavarba ejtő elbeszélő, hiszen eredeti, ötletes, izgalmas meglátásai, illetve jó néhány szép és használható mondata mellett számos érthetetlen megoldása, és túlírt, túlterhelt mondata van. Két-három figyelemre méltó szövege mellett számos naiv és asztalfióknak való elbeszélése. Ami e tekintetben leginkább hiányolható Csabainál, az a kritikai önmérséklet és mesterségbeli tudás. Csabai László szerintem nem dilettáns író, de meg kell tanulnia írni. A kötet olvastán az alapvető benyomásom az volt, hogy itt egy nem reflektáltan működtetett 19. századi nyelvhasználat működik. Csabai mintha téren és időn kívül írta volna ezen elbeszéléseit, mintha úgy írt volna téren és időn kívül, mint ahogyan első szövegének hőse, Krasnyói Kázmér, a vámpír élt Nyárligeten (*A legyőzött*).

Vámpír-történeteiben a vámpír inkább metaforikusan érthető. Csabai vámpírjai szerencsétlen, vidéki, nyárligeti vérszívók, akiknek fogalmuk sincs arról, hogyan is megy ez tőlünk nyugatabbra (Hollywood), vagy milyen brutálisan tőlünk keletebbre (Transzilvánia). Latymatag, sajátos kis vámpírocskák ezek, magányos és esendő férfikarakterek, amelyek közül Kázmér, vagy Walter (*A hiéna reggelije*) hősei a leginkább szórakoztatóak és érdekesek. Talán nem véletlenül került éppen ez a két történet előtérbe, címadó és kötetzáró elébeszélésként, illetve kötetnyitó szövegként. A többi nagyjából feledhető. Köztük talán még az egyik sodró lendületű elbeszélés, *A szőnyeg* emelkedhetne ki, ahol a történet jó alapanyag, már egészen jó mondatokkal, de az egész mégis olyan kiszámítható és ismert. Az unalom,

a kiszámíthatóság és a körülményesség feledteti még a helyenként felbukkanó, provokatív és eredeti ötleteket is. Valami így mindig kárba vész. Csabainak nagyon sok mindent ki kellett volna húznia, dobnia ebből a kötetből. És különösen: elbeszéléseket szétszednie. Gyakran lehet az olvasónak olyan érzése, hogy valójában egy vagy több nagyregény, vagy több nagy elbeszélés sűrítményeit olvassa.

Csabai nagyon sok belső peritextussal dolgozik. Mind a címek, mind a belső fejezetek újabb és újabb, többnyire zárójeles, magyarázó alcímmel válnak olvashatóvá. Ezt a tendenciózusságot akár ironikus eljárásként is érthetnénk, amennyiben a mindentudói elbeszélői pozícióknak az eltúlzás felőli felszámolása, megkérdőjelezése volna a cél. A belső peritextusok ugyanis túlontúl didaktikusak és harsányak. Ez akár komikus hatást is kelthetne, a késő modernség elbeszéléseinek valamiféle posztmodern paródiájaként. A kötet szövegeinek és belső peritextusainak lehetséges viszonya alapján azonban sokkal inkább lehet az a benyomásunk, hogy a túlmagyarázás, pontosítás, állandó pozícionálás inkább bizalmatlanságból vagy bizonytalanságból fakad. Azaz vagy az elbeszélő nem bízik lehetséges olvasója kompetenciáiban, ezért kényszerül folyvást arra, hogy az elbeszélés szemléleti kereteit és határait megjelölje, vagy saját elbeszélésének koherenciája igényli eme megtámogatást, aminek így viszont az égvilágon semmi értelme sincs.

A kötet külső, többnyire a borítón és a belső címlapokon található peritextusai kapcsán őszintén meg kell vallanom, rémesen zavar az a *nyárligeti szokás*, miszerint a szerzők a szépirodalmi köteteikben rendre feltüntetik lektoraikat, mivel többnyire magánkiadásokban, valódi *könyvkiadó* nélkül teszik közzé írásaikat. Lektort, azaz a kiadótól és a szerzőtől független hiteles (*hivatalos, hivatásos, szakértő elő*-) olvasót alkalmazni fontos dolog. A lektor ugyanis szakszerűen megolvassa a szöveget, tanácsokkal, javítási javaslatokkal él a szerző felé. A lektori véleményt a kiadó általában számon kéri a szerzőn. A lektort ugyanis a kiadó kéri fel, mivel a kiadó felel a kiadásért, hiszen ad a hírnevére, és persze üzleti megfontolásai is vannak. A lektorált írások a szakmaiság illúzióját keltik, sok esetben teljes joggal. A Grafit Nyomda „R" Kft. aligha tekinthető könyvkiadónak, még ha ki is adták és nyomták ezt a kötetet. A könyvkiadó feladata lett volna ugyanis az, hogy a kötet könyvszerűvé váljon, hogy a szövegek megfeleljenek a honos tipográfiai elvárásoknak, hogy az egyes könyvszerű funkciók rendben, rendeltetésüknek megfelelően és elkülönülve kapjanak helyet. Ha lett volna könyvkiadó, számon kérhette volna a kötet szerkesztőjét (de hát ilyen nem volt), lektorait, vagy lektoraira nem hallgató szerzőjét megannyi rossz mondatért, barokkos túlzásért, szerkezeti következetlenségért és minőségi egyenetlenségért. A megfelelő könyvkiadó elkerülése a dilettantizmus, az igénytelenség és a provincializmus szűnni nem akaró érzését kelti minden nyárligeti szerzőről. Ma Magyarországon bárki bármit kiadhat, ha van mit és van rá pénze. ISBN szám szabadon igényelhető, nyomdát bárhol kapni. A magánkiadásokkal a legnagyobb baj az, hogy megkerülik a könyvcsinálás kanonikus stációit, azt, hogy a könyv könyvszerű legyen (itt nem teljesen az), hogy tisztességesen megolvasott legyen (itt nem teljesen az), hogy rendesen terjesztve és reklámozva legyen (itt milyen is?). Csabai László igazi megmérettetése most kezdődik. Mi lesz a folytatása ennek a prózakötetnek? (Én azt mondanám: tessék regényt írni). Vállalja-e majd a szerző a megmérettetést egy igazi, számottevő könyvkiadónál? (Meg kellene próbálni).

Csabai László: *A hiéna reggelije.* Elbeszélések. H. n. Grafit Nyomda „R" Kft. é. n.

Onder Csaba

krónika

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG IRODALMA

Válogatott bibliográfia 2007. április 1–június 30.

Összeállította a Móricz Zsigmond Könyvtár sajtófigyelő szolgálata

ÖNÁLLÓ MŰVEK ÉS GYŰJTEMÉNYES MUNKÁK

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyére vonatkozó közleményei

2004

35. BEREGSZÁSZI Anikó – CSERNICSKÓ István: …itt mennyit ér a szó?: Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról. – Ungvár: PoliPrint Kft., 2004. – 206 p.

36. A magyarországi németek kitelepítése és az 1941. évi népszámlálás. Összeáll. Czibulka Zoltán, Heinz Ervin, Lakatos Miklós. – Budapest, Magyar Statisztikai Társaság , KSH Levéltár, 2004. – 377 p.

2005

37. HEIKKINEN, Beijo: Vuosisata Kajaania / tak. Kuva Reijo Heikkinen. – Kajaani : Kainuun Sanomat Oy, 2005. – 142 p. Leírás, fényképgyűjtemény

38. HUSZTI Ilona – KOLJADZSIN Natália: Nyelv és oktatás a 21. század elején: Nemzetközi tudományos konferencia előadásainak gyűjteménye. – Ungvár: PoliPrint Kft., 2005. – 190 p.

39. MOLNÁR József – MOLNÁR D. István: Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében. – Beregszász: Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség, 2005. – 115 p.

40. Szabolcs-Szatmár-Beregi almanach 20.: Életrajzok, párhuzamok. – Nyíregyháza: InForma Lap- és Könyvkiadó Kft., 2005. – 208 p.

2006

41. Bemutatkoznak a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Közoktatási Közalapítvány Porzsolt István Ösztöndíjasai 2006-2007. – Nyíregyháza: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Közoktatási Közalapítvány, 2006. – 60 p.

42. BOGNÁR Márta, T.: Életmorzsák: Novellák, elbeszélések. – [Nyíregyháza]: Szerző, 2006. (Vásárosnamény: Onder János nyomdája). – 190 p.

43. BOGNÁR Márta, T.: Gyökereim: Családregény. – Vásárosnamény: Szerző, 2006. – 160 p.

44. BUGYA István: Tiszadob. – Tiszadob: Tiszadob Nagyközség Önkormányzata, 2006. – 273 p.

45. DEMETER Sándor: Életmorzsák. – Nyírtura: Szerző, 2006. – [86] p.

46. ESTÓK Gábor – HAJDU Sándor: Ki, kicsoda a közoktatásban, közművelődésben Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. – Nyíregyháza: Megyei Pedagógiai, Közművelődési és Képzési Intézet, 2006. – 174 p.

47. FAZEKAS István: Vigasztaló. – Miskolc: Felsőmagyarország Kiadó, 2006. – 71 p.

48. GALAMBOS Sándor: Az 1956-os magyar menekültek ügye Iserlohnban: Forrásválogatás. = Die frage der ungarn-flüchtlinge von 1956 in Iserlohn: Quellensammlung. – Nyíregyháza: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára, 2006. – 89, 100 p.

49. A Görög Katolikus Szemle Kalendáriuma a 2007-es esztendőre. – Nyíregyháza: Görög Katolikus Szemle, 2006. – 160 p.

50. HONVÁRI Erzsébet: A kegyelem pillanatai: Válogatott veresek: Készült a költő születésének 70. évfordulójára. – Budapest: Uránusz Kiadó, 2006. – 167 p.

51. HUSZÁR Lajos: A Báthoriak pénzei. – Nyírbátor: Báthori István Múzeum, 2006. – 71 p.

52. Jubileumi ballagási emlékkönyv 2006. – Nyíregyháza: Sipkay Barna Kereskedelmi, Vendéglátóipari, Idegenforgalmi Szakközépiskola és Szakiskola, 2006. – 100 p.

53. KARÁDI Zsolt: „Ványa bácsi én vagyok”: Színikritikák. – Nyíregyháza: Móricz Zsigmond Színház, 2006. – 162 p.

54. KISS Gyula: Váci Mihály túramozgalom. – Nyíregyháza: Váci Mihály Társaság Kulturális Egyesület, 2006. – 32 p.

55. A kistérségek társadalmi, gazdasági helyzete: Észak-Alföld. – [Budapest]: Központi Statisztikai Hivatal Debreceni Igazgatósága, 2006. – 91 p.

56. KOROKNAY Gyula: Kállói kapitányok. – Nyíregyháza: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára, 2006. – 166 p.

57. OROSZ Károly: Dombrádi olvasókönyv IX.: Adalékok az 1956-os forradalom és szabadságharc dombrádi eseményeinek történetéhez. – [Dombrád]: Szerző, 2006. – 274 p.

58. PÁSZTOR Attiláné: Arany János Gimnázium és Általános Iskola: Visszapillantás az elmúlt 30 évre: 1976-2006. – Nyíregyháza: Arany János Gimnázium és Általános Iskola, 2006. – 277 p.

59. A régió gazdasága és versenyképessége: Észak-Alföld. – [Budapest]: Központi Statisztikai Hivatal Debreceni Igazgatósága, 2006. – 67 p.

60. A rendőri munka minőségfejlesztésének alapjai / alkotószerk. Husi Géza; [szerzők Elekes Edit, Varga Emilné, Szűcs Edit, Husi Géza…]. – Nyíregyháza : Sz-Sz-B megyei rendőr-főkapitányság, 2006. – 78 p. Készült a „Kárpátalja megyével a közlekedésbiztonság javításáért" c. projekt keretében

61. SOLTÉSZ Albert: Soltész Albert festőművész. – Nyíregyháza: Épker Kft., 2006. – [210] p.

62. SZEMERÉDY Miklós: Az akác honfoglalása a Nyírségben. – Debrecen: Nyírerdő Nyírségi Erdészeti Rt., 2006. – 175 p.

63. SZEMERÉDY Miklós: A Gut-Keled nemzetség és a Guti-erdő. – Debrecen: Nyírségi Erdészeti Rt., 2006. – 285 p.

64. SZÖLLŐSY Tibor: Áthallatszik a harangszó. – Budapest: Széphalom Könyvműhely, 2006. – 190 p.

65. TÓTH Norbert, C.: A leleszi konvent Statutoriae sorozatának 1387-1410 közötti oklevelei: Pótlás a Zsigmondkori Oklevéltár 1-2. köteteihez. – Nyíregyháza: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára, 2006. – 123 p.

66. VARGA László, D.: Népi foglalkozások és mesterségek: Pásztorok, olajütők, teknősök, kötélverők, szuszterek, vesszőfeldolgozók az Ung-vidéken. – Pozsony: Madách-Posonium, 2006. – 173 p.

2007

67. ACZÉL Géza: (vissza)galopp: Lírai utószinkron. – Pécs: Jelenkor Kiadó, 2007. – 66 p.

68. ANGYAL Sándor: Micsoda világ!: Fél évszázad a Kelet szolgálatában. – Nyíregyháza: Inform Média Kft., 2007. – 371 p.

69. Bencs Program: Nyíregyháza megyei jogú város fejlesztési terve a 2006-2020-as évekre. – Nyíregyháza: Nyíregyháza Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala, 2006. – [127] t. fol.

70. BERKI Antal: Korrajz. – Nyíregyháza: Aranymetszés Kulturális Egyesület, 2006. – 252 p.

71. BODNÁR István: A magány arcai. – Nyíregyháza: Örökségünk Kiadó Bt., [2007]. – 118 p.

72. BODNÁR István: Sóstó, a Nyírség oázisa: Írások, vallomások. – Nyíregyháza: Örökségünk Kiadó Bt., 2007. – 160 p.

73. CSIZMAZIA Tamásné – KISSNÉ MAJTÉNYI Mónika – MALAKUCZINÉ PÓKA Mária: Nyugdíjasok, nyugdíjak az Észak-Alföldön. – Debrecen: Központi Statisztikai Hivatal Debreceni Igazgatósága, 2007. – 42 p.

74. DEMETER Sándor: Sarjad az akác. – [Nyírtura]: Szerző, 2007. – 239 p.

75. FÓNAI Mihály – PÉNZES Mariann – VITÁL Attila: Etnikai szegénység, etnikai egészségi állapot? : A cigány népesség élethelyzete és kitörési lehetőségei Északkelet-Magyarországon. – Nyíregyháza: Krúdy Könyvkiadó: Szocio East Egyesület, [2007]. – 291 p.

76. HAMAR Péter: Móricz Zsigmond utolsó szerelme. – Budapest: Kairosz Kiadó, 2007. – 232 p.

77. KEDVES Gyula: Répásy Mihály a szabadságharc huszártábornoka. – Kemecse: Kemecse Város Önkormányzata, 2007. – 60 p.

78. KÖLCSEY Ferenc: Levelezés 2.: 1820-1831. – Budapest: Universitas Kiadó, 2007. – 881 p.

79. KRÚDY Gyula: Regények és nagyobb elbeszélések 4. – Pozsony: Kalligram Könyvkiadó, 2007. – 451 p.

80. Nyíregyházi Állatpark: SóstóZoo. – Nyíregyháza: Nyíregyházi Állatpark, 2007. – [32] p.

81. Társasági tükör 2.: A nyíregyházi Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület évkönyve. – Nyíregyháza: Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület, 2007. – 127 p.

82. UDUD István: Ahogy vetettem: Válogatott versek. – Fehérgyarmat: Fehérgyarmat és Vidéke ÁFÉSZ, 2007. – 152 p.

IDŐSZAKI KIADVÁNYOK

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyére
vonatkozó közleményei
2007. január 1–június 30.

83. KÁDÁR Imre, GONDOLA István: Dohánytermő területek talajtani-agrokémiai felmérése 1990. és 1991. években = *Agrokémia és Talajtan*, 56. évf. 1. sz. p. 87-106.; dohánytermesztés; talajvizsgálat; Szabolcs-Szatmár-Bereg megye

84. SIMON László, BIRÓ Borbála, Széles Éva, Balázsy Sándor: Szelén fitoextrakciója és mikrobacsoportok előfordulása szennyezett talajokban = *Agrokémia és Talajtan*, 56. évf. 1. sz. p. 161-172.; talajvizsgálat; környezetszennyezés

85. FILEP Gyula: A népesség iskolázottsága Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében = *Comitatus*, 17. évf. 1-2. sz. p. 69-73.

86. A hazai és nemzetközi fejlesztési támogatások területi megoszlása 2002-2005 években I. = *Comitatus*, 17. évf. 3. sz. p. 18-27.;
területfejlesztés; útépítés; állami támogatás; pályázat; Észak-Alföldi régió; Szabolcs-Szatmár-Bereg megye; Európai Unió

88. Zappe László: Kétféle múlt egybemontírozva = *Criticai Lapok*, 16. évf. 5. sz. p. 19-20.;
színikritika; Weöres Sándor; A kétfejű fenevad; Koltai M. Gábor; Móricz Zsigmond Színház

89. Hablicsek László: Kísérleti számítások a roma lakosság területi jellemzőinek alalkulására és 2021-ig történő előrebecslésére = *Demográfia*, 50. évf. 1. sz. p. 7-54.;
népességstatisztika; Szabolcs-Szatmár-Bereg megye; Észak-Alföldi régió

90. Koltay András, Tóth János: Az erdővédelmi szakosztály Szatmár-Beregben = *Erdészeti Lapok*, 141. évf. 11. sz. p. 381.;
erdőgazdálkodás

91. Kóka Rozália: Hontalanná lettem : memoár = *FolkMAGazin*, 14. évf. 3. sz. p. 31-33.;
tirpákok; lakosságcsere; Nyíregyháza-Cigánybokor; Pokaraczky Andrásné Palitz Julianna

92. Mádi László: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye felzárkózik? Tények és folyamatok 1990-től napjainkig = *Gazdaság és Társadalom,* 17. évf. 1-2. sz. p. 149-176.;
gazdasági élet; GDP

93. Ocskó Anna: Mellőzött rokonok = *Heti Válasz*, 7. évf. 10. sz. p. 34-35.;
életrajz; Móricz Zsigmond; Móricz Imre; Litkei Molnár Erzsébet (Csibe)

94. Praznovszky Mihály: Adalékok Krúdy dunántúlisságához = *Irodalomtörténet*, 87. évf. 4. sz. p. 645-652.;
életrajz; Krúdy Gyula

95. Rész Levente: Civil szervezésű fogyatékos-ellátás = *Kapocs*, 6. évf. 3. sz. p. 2-21.;
fogyatékosok; szociális gondoskodás; Szabolcs-Szatmár-Bereg megye

96. Gajda Pál: Magyarok a végeken: Kárpátalja = *Kapu*, 20. évf. 5. sz. p. 49.;
határon túli magyarok; ruszinok; népességstatisztika; Kárpátalja

97. Blaskóné Brösztl Márta: A szakfelügyeleti vizsgálat fontossága = *Könyv és Nevelés*, 9. évf. 2. sz. p. 28-30.;
iskolai könyvtár; Nyíregyháza; Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium

98. Novák Gábor: Mátészalka százéves iskolája = *Köznevelés*, 63. évf. 12. sz. p. 5.;
általános iskola; évforduló; Széchenyi István Ált. Isk.

99. Novák Gábor: Kisiskola Beregdarócon = *Köznevelés*, 63. évf. 15. sz. p. 16-17.;
általános iskola

100. B. I.: Megelevenedett a történelem = *Köznevelés*, 63. évf. 20. sz. p. 12-13.;
gimnázium; tanulmányi verseny; Nyíregyháza; Zrínyi Ilona Gimnázium

101. Szerafinné Szabolcsi Ágnes: Kovács Máté nyíregyházi évei (1931-1935) = *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 16. évf. 4. sz. p. 46-51.;
könyvtáros; portré

102. Vraukóné Lukács Ilona, Gönczy Katalin: Határon túli magyar iskolai könyvtárosok VIII. továbbképzése Nyíregyházán = *Könyvtári Levelező/lap*, 19. évf. 5. sz. p. 21-25.;
Nyíregyháza; Kárpátalja; Szatmár megye; Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár

103. Kövér György: Performációk II. = *Korall*, 8. évf. 27. sz. p. 110-150.;
nemesség; zsidóság; vérvád; birtokviszony; Tiszaeszlár; 19. század

104. Szép Tibor: Partifecske - kis vándor nehéz helyzetben = *Madártávlat*, 14. évf. 2. sz. p. 11-13.;
állatvédelem; parti fecske; Tisza-folyó; Paszab

105. Mika István, Vereb István: A legeredményesebb állami erdőgazdaság a Nyírerdő Zrt. = *Magyar Mezőgazdaság*, 62. évf. 20. sz. p. IV.;
erdőgazdálkodás

106. Lazányi János: A nyírlugosi tartamkísérlet 45 éve = *Magyar Mezőgazdaság,* 62. évf. 25. sz. p. 10-11.;
talajjavítás; tudományos kutatás

107. Csáki Judit: Best of - kétszer: Nyári fesztiválok: Pécs, Kisvárda = *Magyar Narancs,* 19. évf. 27. sz. p. 38.;
színházi találkozó; Határon Túli Magyar Színházak Fesztiválja

108. Mizser Lajos: Szó- és szólásmagyarázatok Asztély = *Magyar Nyelv,* 103. évf. 1. sz. p. 78.;
nyelvészet

109. Jónás Erzsébet, Cs.: Pethő József: Krúdy-tanulmányok. = *Magyar Nyelvőr,* 131. évf. 2. sz. p. 258-261.;
könyvismertetés; Krúdy-tanulmányok

110. Haas György: Küzdelem a Tiszahát megmentéséért = *Magyar Szemle*, Új f.16.. évf. 5-6. sz. p. 102-114.:
hadtörténet; elhurcoltak; Kárpátalja; Bereg vármegye; 1944; 1945

111. Kun István: A „fekete sereg" = *Mozgó Világ*, 33. évf. 6. sz. p. 56-66.;
baleset; Magy; Nyírlugos

112. Schäffer Erzsébet: Csibe fia... = *Nők Lapja*, 58. évf. 22. sz. p. 22-24.;
portré; Móricz Zsigmond; Littkey Erzsébet (Csibe); Móricz Imre

113. Olajos Katalin: Száz év után „feltámad" a nyírfajd = *Nimród*, 95. évf. 7. sz. p. 6-7.;
állatritkaság; Gúti-erdő; Nyírerdő Rt.-Zrt.

114. Lesku Angéla: Mire jó a drámajáték az óvodában? = *Óvodai Élet*, 15. évf. 2. sz. p. 18-19.;
óvodapedagógia; Nyíregyháza

115. Gyorsít a sereghajtó: Észak-Alföld == *Ön Kor Kép,* 17. évf. 5. sz. p. 13-15.;
szociográfia; Szabolcs-Szatmár-Bereg megye; Észak-Alföldi régió

116. Sebestyén József: Avatás Huszton: restaurálták a református templomot = *Örökség*, 11. évf. 6. sz. p. 7.;
műemlékvédelem

117. Felhős Szabolcs: Az Eötvös család Vásárosnaményban 2. = *Partium*, 16. évf. tavasz p. 99-102.;
életrajz; Vásárosnamény; 1848-1849; Eötvös Mihály; Eötvös Tamás

118. Bakos Kiss Károly: Itthontalanul? = *Partium*, 16. évf. tavasz p. 103-105.;
könyvismertetés; Benedek András, S.; Ungvár, 2006

119. markomann: Kárpátaljai Napok a Magyarok Házában = *Partium*, 16. évf. tavasz p. 106-107.;
rendezvénysorozat; Kárpátalja

120. Bodnár István: Ősláp Bereg szívében, Csaroda = *Partium*, 16. évf. nyár. sz. p. 45-46.

121. Bakajsza András: A Tisza-Túr-közének földrajzi neveiről a Debreceni civis szótárig : széljegyzet Kálnási Árpád pályájáról = *Partium*, 16. évf. nyár. sz. p. 76-81.;
pályakép; Kálnási Árpád

122. Felhős Szabolcs: Tudósítás a beregi pünkösdölésből = *Partium*, 16. évf. nyár. sz. p. 120-121.;
népszokás; Bereg (tájegység)

123. Estók Gábor: Paradigmaváltás a pedagógiai gyakorlatban = *Pedagógiai Műhely*, 31. évf. 4. sz. p. 47-52.;
pedagógiai kutatások; Szabolcs-Szatmár-Bereg megye

124. Hajdú Sándor: Tíz éve a közoktatás szolgálatában = *Pedagógiai Műhely*, 31. évf. 4. sz. p. 73-84.;
Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Közoktatási Közalapítvány; Porzsolt István-ösztöndíj

125. Antal Attila: Váci Mihály költészetéről - Eső a homokra című verse kapcsán = *Pedagógiai Műhely*, 32. évf. 1. sz. p. 53-57.;
irodalomelmélet; költészet; Váci Mihály

126. Magyar Ilona: Czóbel Minka = *Pedagógiai Műhely*, 32. évf. 1. sz. p. 97-100.;
költő; Anarcs

127. Varga Gabriella: Pedagógiai hetek = *Pedagógiai Műhely*, 32. évf. 1. sz. p. 114-115.;
rendezvénysorozat; évforduló; Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Közoktatási Közalapítvány; Vikár Sándor Zeneiskola

128. Mercs István: János István: Századok öröksége : tanulmányok Szabolcs-Szatmár-Bereg megye múltjából = *Pedagógiai Műhely*, 32. évf. 1. sz. p. 119-121.;
könyvismertetés

129. János István: A rejtőzködő lírikus = *Pedagógiai Műhely*, 32. évf. 2. sz. p. 5-8.;
költészet; Czóbel Minka

130. Gerliczki András: Czóbel Minka, a boszorkánydalok költője =*Pedagógiai Műhely*, 32. évf. 2. sz. p. 9-10.;
költészet

131. Margócsy Klára: Női sorsok a Pókhálók című novelláskötetben = *Pedagógiai Műhely*, 32. évf. 2. sz. p. 11-16.;
műelemzés; Czóbel Minka

132. Karádi Zsolt: Szecesszió és szimbolizmus között Czóbel Minka és Donna Juanna = *Pedagógiai Műhely* 32. évf. 2. sz. p. 17-22.;
irodalomelmélet

133. Tordainé Tóth Enikő: Nyíregyháza és a komolyzene = *Pedagógiai Műhely*, 32. évf. 2. sz. p. 85-86.;
könyvismertetés; Erdős Jenő; Nyíregyháza komolyzenei élete

134. Pethő József: Mindennapi metaforáink. A metaforák tanításáról és kommunikációs szerepéről = *Pedagógiai Műhely*, 32. évf. 1. sz. p. 80-87.

135. Babosi László: „Kedves Miskám" : Ratkó József és Váci Mihály kapcsolatáról - levelezésük tükrében = *Pedagógiai Műhely*, 32. évf. 2. sz. p. 88-102.

136. Borbély Sándor: Változó „határjelek" = *Regio*, 18. évf. 1. sz. p. 51-83.;
cigányság; néprajzkutatás; Péterfalva

137. Bethlen István: Miniszterelnöki miniportré = *Rubicon*, 15. évf. 4-5. sz. p. 16-21.;
portré; gr. Károlyi Gyula; Kállay Miklós

138. Ormos Mária: Egy útitárs, Kozma Miklós = *Rubicon*, 15. évf. 4-5. sz. p. 87-91.;
életrajz; Kozma Miklós

139. Tóth Norbert, C.: Lehetőségek és feladatok a középkori járások kutatásában = *Századok*, 141. évf. 2. sz. p. 391-470.;
járások; tudományos kutatás; Bereg vármegye; Szabolcs vármegye; Ung vármegye; középkor

140. Urbán Balázs: Harmonikus hangjegyek = *Színház*, 40. évf. 3. sz. p. 6-7.;
színikritika; Shaffer, Peter; Amadeus, Tasnádi Csaba. Móricz Zsigmond Színház

141. Urbán Balázs: Játékosok és szerepek = *Színház*, 40. évf. 6. sz. p. 18-20.;
színikritika; Nyíregyháza; Weöres Sándor; A kétfejű fenevad, Koltai M. Gábor; Móricz Zsigmond Színház

142. Tarján Tamás: Tagadószavak költője = *Tekintet*, 20. évf. 3. sz. p. 37-39.;
pályakép; Nógrádi Gábor

143. Kelemen József: Kárpátalja tanító erdőmentője = *Természetbúvár,* 62. évf. 3. sz. p. 32.;
pályakép; Fodor István

244. Borsos Árpád: Megyei jogú városaink kulturális vonzereje = *Területi Statisztika*, 10/47. évf. 3. sz. p. 252-266.;
színház; könyvtár; múzeum; statisztika; Nyíregyháza

145. Kovács Eleonóra: A Czóbel-kúria és parkja = *Várak, Kastélyok, Templomok,* 3. évf. 2. sz. p. 29-31.; Anarcs

146. Kocsis Éva: Jó fényt! = *Új Ember,* 63. évf. 22. sz. p. 10.;
zarándoklat; fiatalok; Máriapócs

ESEMÉNYNAPTÁR

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye jelentősebb eseményei 2007. április–október

Április

1. A Csárdáskirálynő című operett legsikeresebb előadásait elevenítette fel a Móricz Zsigmond Színház kiállítótermében az Országos Színháztörténeti Múzeum anyagából nyílt kiállítás.
2. *Nagy Ferenc* levéltár-igazgató A megyei köznemesség mindennapjairól tartott előadást a levéltárban a Múltról mindenkinek rendezvénysorozat keretében.

   Ikonkiállítás nyílt Nyírteleken a közösségi házban.
3. Az önkormányzati és területfejlesztési minisztériumba benyújtott panel-program pályázatok harmadik csomagjából a megyében Mátészalka 20, Nyírbátor 114, Nyíregyháza 378 lakás felújítására nyert vissza nem térítendő állami támogatást.

   Kiss Lajos néprajzkutatóra, születésének 125. évfordulóján kiállítással emlékeztek a Sóstói Múzeumfaluban.

   Márai Sándor: A pisztoly című önéletrajzi rapszódiáját mutatták be a Gyulai Várszínház művészei Váci Mihály Művelődési Központban.

   Nyíregyháza 2006. évi képzőművészeti ösztöndíjasainak munkáiból nyílt kiállítás a Pál Gyula Teremben.
12. *Dr. Pintér Nándor* osztályvezető főorvosra, amatőr képzőművészre emlékeztek születésének 70. évfordulóján a Jósa András Oktató Kórházban.
13. Nyíregyházán, a Váci Mihály Művelődési Központban tartották a VI. Országos Ifjúsági Néptáncfesztivált, amelyet a díjazottak gálaműsorával zártak.

    A sürgősségi betegellátó osztály megalakulásának 25. évfordulóját ünnepelte a Jósa András Kórházban.
14. *Czóbel Minka* halálának 60. évfordulóján Anarcson egész napos rendezvénnyel emlékezett a költőnőre a Czóbel Minka Baráti Kör, a nevét viselő iskola és a Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület.

    A Rákóczi szabadságharcra egy kuruckori történelmi vetélkedővel emlékeztek Tarpán, amelyen kárpátaljai települések is képviseltették magukat.

    Nyolcadik alkalommal rendezték meg Nagykállóban a *Ratkó József* vers- és prózamondó versenyt.
16. Halálának évfordulóján megkoszorúzták *Váci Mihály* szobrát Nyíregyházán, a Bessenyei téren.
17. *Luciano Alberton* Holocauszt képkiállítását láthattuk az Ibrányi László Művelődési Központban.

    A Szabolcsi Szimfonikus Zenekar „romantikus" hangversenyt adott a Kodály Zoltán Általános Iskolában.

    Ötödik alkalommal rendezték meg Újfehértón a Pinokkió Bábfesztivált.
18. Szabolcs megyei alkotó pedagógusok munkáiból nyílt kiállítás a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtárban.
19. A nyírbátori Báthory Várkastély kapta az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság Műemlékvédelmi Citromdíját.
20. *Karádi Zsolt* irodalomtörténész bemutatta *Bodnár István* Sóstó, a Nyírség oázisa című kötetét a Krúdy Vigadóban.

    A Föld Napja alkalmából Posztumusz Pro Natura Díjat adományozott *Persányi Miklós* környezetvédelmi miniszter *Szögi Lajosnak*, a Tiszavasvári Kabay János Általános Iskola közelmúltban elhunyt tanárának.

    A nyírbátori Hunyadi Mátyás Általános Iskolában *dr. Habsburg Ottó,* a Nemzetközi Páneurópai Bizottság elnöke hagyományőrző történelemórát tartott, majd a kiállítás és a múltidéző ünnepi műsor után „A Báthori család és Nyírbátor a középkorban" címmel előadást hallhattunk.

    Tűzoltóautót, egy magánszemély ajándékát adta át *John Nicols* angol nagykövet a vásárosnaményi tűzoltóknak.

    Dr. Fazekas Árpád ny. főorvos kézirat- és könyvajándékával gyarapodott a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár.
21. A nyíregyházi Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskolán folytatódott az előző nap Ungváron megnyitott háromnapos nemzetközi kánonjogi konferencia, amelyen 11 ország 47 szaktekintélye vett részt.

    Megnyílt a XII. Kelet Autószalon Járműipari Szakkiállítás.

    Dr. Andrékó Jánost, megyénk rendőr-főkapitányát dandártábornokká nevezte ki a szakminiszter. *Dr. Magyar Pált* életútjáért, nyugállományi rendőrezredessé léptették elő.

    A Föld Napja alkalmából a Magyar Közút Kht. és annak megyei igazgatósága a területi üzemmérnökséggel együtt önkéntes toborzó akciót szervezett a közútjaink menti szemétszedésre. A sikeres akcióban 39 településről 49 helyszínen mintegy másfél ezren vettek részt a megyéből.

22. Úton Kodályhoz címmel tartott előadást *Szabó Soma* tanár a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtárban.

23. Ünnepség keretében Szent Erzsébetre emlékeztek Nyíregyházán a Szent Imre Katolikus Gimnáziumban, ahol a Katolikus Karitász rajzpályázat eredményét is kihirdették.

24. A Mandala Dalszínház Kacsóh–Heltai–Petőfi–Bakonyi: János vitéz című daljátékát jótékonysági gálaesten mutatta be a Váci Mihály Művelődési Központ.

Nyíregyházi házaspár, *Vitkai Elemér* és *Hegyi Izabella Rita* nyerték a kereskedelmi tévécsatorna bátorságpróbájának fődíját.

Lezárult a „Magyar–ukrán komplex árvízvédelmi, vízgazdálkodási és ártér-revitalizációs fejlesztési tervek kidolgozása a Bereg és Borzsa vízgyűjtőjére" című projekt első része.

A Móricz Zsigmond Színházban bemutatták a Graffiti angyala című darabot.

A nyíregyházi közgyűlésen döntöttek az oktatási intézmények átszervezéséről. A Váci Mihály Általános Iskola mandabokori tagiskolája a Herman Ottó, a 13. sz. „Huszár-lakótelepi", a Szabó Lőrinc Általános Iskola tagiskolájaként működik tovább.

A Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtárban bemutatták *Hamar Péter* Móricz utolsó szerelme című könyvét.

25. Tanári hangversenyt rendeztek Nyíregyházán a Vikár Sándor Zeneiskolában.

Kisvárdán a Bessenyei Gimnázium megalapításának 95. évfordulója alkalmából rendezett ünnepségen *Arató Gergely* minisztériumi államtitkár mondott köszöntőt és avatta fel a Bessenyei-emlékfalat.

26. 15 ország 24 közszolgálati televíziójának képviseletében Nyíregyházán hatodik alkalommal rendezték meg a négy napig tartó Reporters' Europe Cup versenyt.

Együttműködési megállapodást írt alá Nyíregyháza város polgármestere és a Nyíregyházi Főiskola rektora.

Nyugat-európai turnéján nagy sikerű hangversenyt adott Luxemburgban a bourglinsteri kastélyban a Piccoli Archi zenekar.

Baktalórántházán a Vay Ádám Gimnázium, Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégiumban sikerrel rendezték meg a Szakma Kiváló Tanulója Országos Versenyt.

Nyíregyházán megrendezték az első Mentors Digitális Nyelvi Versenyt, amellyel a diákok érettségire való felkészülését kívánták segíteni.

A megyei Honismereti Egyesület, a Jósa András Múzeum és a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár könyvgyűjtő akciót szervezett a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Főiskola könyvtárának fejlesztéséhez.

27. A nagykállói Pszichiátriai Szakkórház lovagtermében tartotta évi közgyűlését a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Baráti Társaság.

A nyíregyházi Vásárhelyi Pál Építőipari és Környezetvédelmi Vízügyi Szakközépiskola volt a házigazdája az Építészeti értékeink megőrzése című XIII. Országos és Nemzetközi Diákkonferenciának.

A Kislétai Ápoló-Gondozó Otthon fennállásának félévszázados jubileumát ünnepelte.

Nyíregyháza-Körmendi tanyán átadták a nagyközönségnek Kelet-Magyarország első golfpályáját.

Nyíregyházán megkezdődött a XIII. Országos és Nemzetközi Építész Diákkonferencia.

Partnervárosi megállapodást kötött *Csabai Lászlóné* Nyíregyháza és *Gajdos István* Beregszász polgármestere.

28. Megalakulásának 50. évfordulóját gálaműsorral ünnepelte a Szabolcs Néptáncegyüttes a Nyíregyházi Szabadidő Központban

A Szilvavirágzás ünnepi rendezvényt a Szatmár-Beregi Pálinka Lovagrend tagjai celebrálták Tivadarban. Közreműködött a Szatmár-Beregi Szilvaút Egyesület és Tivadar önkormányzata.

30. Harmadik alkalommal rendeztek Tiszavasváriban ökörforgató fesztivált és regionális néptáncversenyt.

Május

1. Folklórbemutatóval kezdődött a majális a Sóstói Múzeumfaluban.

3. Népegészségügy és sportoló nemzet címmel tartottak konferencia Nyíregyházán, a Debreceni Egyetem Egészségügyi Főiskolai Karán. A szervezők között volt még a Nyíregyházi Főiskola Testnevelési és Sporttudományi Intézet és a Megyei Sporthivatal.

A Nyíregyházi Főiskolán *Nagy Gáspár* Kossuth-díjas író tiszteletére rendeztek konferenciát.

4. *Sebestyén Márta* Istenes és világi énekek c. estjét hallhattuk Mátészalkán a református templomban.

Hajdúné Mészáros Edit mandala- és selyemfestő, ruhatervező kiállítását láthattuk a Váci Mihály Művelődési Központban.

A nyíregyházi „Jonatán" mazsorettcsoport második korcsoportosai arany oklevelet kaptak az V. hajdúszoboszlói Országos Ifjúsági Mazsorett Fesztiválon.

18. Negyedik alkalommal emlékeztek városnappal Nyíregyháza újratelepítésére és a 170 évvel ezelőtt kibocsátott privilégiumlevélre.

19. *Gyurcsány Ferenc* miniszterelnök felavatta Mátészalkán az Ipari Parkban az Inkubátorházat és Képzési Központot. Nyírbátorban megnyitotta a KlubNext Cafe szórakozóhelyet.

23. Megnyílt *Ladislav Sabo* galántai szobrászművész tárlata a Pál Gyula teremben.

A Móricz Zsigmond Könyvtárban bemutatták a megyei Honismereti Egyesület *Tarimenes* című új folyóiratát.

24. Bemutatták *Erdős Jenő* Nyíregyháza komolyzenei élete című könyvét a megyei pedagógiai Intézetben.

25. Részt vett a németországi Marktoberdorfban megrendezett nemzetközi kórusversenyen, 1. díjban és az egyházzenei kategóriában különdíjban részesült a Pro Musica Leánykar.

A kormány elfogadta az ún. „Záhonyi Zászlóhajós Programot", amely összesen 32.3 milliárd forintot tartalmaz.

26. Hetedik alkalommal rendezték meg Nagykálló-Harangodon az Akácvirágzás fesztivált.

27. A II. világháborúban hősi halált halt nyíregyházi katonák emlékére az Északi temetőben emlékművet avattak.

29. A Magyar Nemzeti Gasztronómiai Szövetség közgyűlésén Magyar Gasztronómiáért érdemrendek kerültek kiosztásra és kiváló minősítést kapott régiónk, illetve a Sipkay Barna Szakközépiskola.

A Lapp Kamarazenekar Fúvósötöse nagy sikerű koncertet adott Nyíregyházán, a Vikár Sándor Zeneiskolában.

30. A holokauszt több mint 7 ezer Kisvárda-környéki áldozatára emlékeztek Kisvárdán, a Zsinagóga melletti emlékműnél.

Az Ápolók Nemzetközi Napja alkalmából megemlékezést tartottak a Jósa András Oktatókórházban.

Ötórai teára és *Spiró György* íróval való beszélgetésre hívta olvasóit a vásárosnaményi városi könyvtár és a Szépírók Társasága. Az ünnepi könyvhét alkalmából a Nyíregyházi Főiskolán Európa Könyvesboltot nyitottak.

31. Nyíregyházán került sor a 78. Ünnepi Könyvhét megyei megnyitó ünnepségére.

Megnyitották *Pristyák József* grafikus kiállítását Nyíregyházán, a Szakszervezetek Házában.

Nagykálló 5 testvértelepülésének pedagógusdelegációját látták vendégül a város középiskolái a Pedagógiai Napok keretében.

Június

1. H*orváth László Attila* vette át a Móricz Zsigmond Színház 25. évadzáró ülésén az Inform Média Kft. nívódíját, melyről a Kelet-Magyarország olvasói döntöttek.

Negyedik alkalommal rendezték meg a Vajai Komédiás Napokat egyben az I. Szatmári Kistérségi Kulturális Fesztivált a vajai várkastélyban, ahol *Tarr János* festőművész kiállítását is megnyitották.

2. Tornabemutatóval és gyermeknapi programokkal ünnepelték a rozsrétszőlői Váci Mihály Általános Iskola fennállásának 100. évfordulóját.

Újfehértón megrendezték a megyei önkéntes és létesítményi tűzoltók versenyét.

3. Második alkalommal rendezték meg a betegek és gyógyítók országos zarándoklatát a Máriapócsi Kegyhelyen.

5. *Berecz András* mesemondó és népdalénekes tartott előadást a Váci Mihály Központ hangversenytermében.

Sesztáky Oszkár adta át a Nyíregyházi Gyermekvédelmi Központ új lakásotthonát.

Iskolatörténeti és fotókiállítást rendezett a Tiszavasvári Kabay János Általános Iskola, névfelvételének 50. évfordulója alkalmából, melyet *dr. Hiller István* oktatási és kulturális miniszter nyitott meg.

6. Regionális Szociális és Gyermekvédelmi Minőségügyi Műhely címmel rendeztek konferenciát a megyei könyvtárban.

7. Tizenhetedik alkalommal rendezték meg Nyíregyházán a Bujtosi Szabadidő Csarnokban a Kelet-Nyugat Expót.

Gyurcsány Ferenc miniszterelnök köszöntötte a Magyar Rektori Konferencia résztvevőit a Nyíregyházi Főiskolán.

Gróf Batthyány Lajos, Magyarország első miniszterelnökének emlékére konferenciát szerveztek a nyíregyházi Helyőrségi Klubban.

8. Tizedik alkalommal rendezték meg Sóstón a Suliexpo Nemzetközi Gyermektalálkozót.

Gróf Batthyányi Lajos születésének 200. évfordulója alkalmából tartottak megemlékezést a nyíregyházi evangélikus nagytemplomban.

9. Mátészalkán tartották a Pedagósuskórusok Országos Találkozóját.

50. irodalmi összejövetelét tartotta a Váci Mihály Irodalmi Kávéház a Borbányai Művelődési Házban.

Kiállítás nyílt a megyei könyvtárban a XII. Országos Mesterremek Pályázat rendezvénysorozat keretében a Szoborfaragó szakág munkáiból.

11. Leleplezték a záhonyi középiskolai kollégiumban az intézmény névadója, *dr. Béres József* márvány emléktábláját. A kollégium legkiválóbb diákjainak a Béres Alapítvány a Teljes Életért díjakat adta át, *Mag Lajos* nyugalmazott kollégiumi tanárt Béres-emlékéremmel tüntették ki.

12. A nagyecsedi óvoda fennállásának 30. évfordulója alkalmából Napsugár című domborművet avattak.

16. Ősbemutató hangversenyt adott Máriapócson a Pro Musica Leánykar.

Szokolay Sándor a Pócsi Mária himnikus énekszerzeményével nyerte az 1. díjat a Hajdúdorogi Püspöki Hivatal által kiírt pályázaton.

20. Megkezdődött a Nyíregyházi Főiskolán az a négynapos konferencia, melyet a Jósa András Oktató Kórház 50 éves jubileumát ünneplő Traumatológiai és Kézsebészeti Osztálya, valamint a 30 éves Ortopédiai Osztály szervezett.

21. Nyírbátor volt a színhelye a Magyar Gyógypedagógusok Egyesülete 2007. évi háromnapos Országos Szakmai Konferenciájának, amelyet „A gyógypedagógia felelőssége” központi gondolat jegyében rendeztek.

    A nyíregyházi Tuzson János Botanikus Kert megalapításának 35. évfordulóján ünnepélyesen átadták a Japán kertet és tavat. Nemzetközi konferenciát is tartottak A botanikus kertek nemzetközi és hazai helyzete, jövőképe címmel.

    Immár 19. alkalommal találkoztak egymással Kisvárdán a határon túli magyar színházak június 21. és 30. között.

22. A nyíregyházi Bujtosi Szabadidő Csarnok a Magyar Ortopédiai és Traumatológiai Kongresszusnak adott otthont.

    Kulturisztikai térképet mutattak be a nyíregyházi Hősök terén Kerékpárral a múzeumba címmel.

23. Tanuszodát avatott *Veres János* pénzügyminiszter Nagyvarsányban.

25. Megérkezett Japánba a Pro Musica Leánykar, ahol 11 hangversenyt adtak, majd Koreában részt vettek egy neves fesztiválon.

26. Nyírbátorban megünnepelték a határőrök védőszentje, Szent László napját, ahol az elhunyt határőrök emlékére kopjafát állítottak.

    A Nyíregyházi Zeneiskolában az örmény származású *Gurgen Ovszepján* adott koncertet.

28. *Dr. Gere Zoltán* lett a Nyíregyházi Rendőrkapitányság vezetője.

29. A Nyírvidék-Rétközi Kisvasút és Turisztikai Társulás a megszüntetésre ítélt kisvasút további működését és fejlesztését el kezdte támogatni.

30. Átadták a Határon Túli Magyar Színházak XIX. Fesztiváljának díjait. A sepsiszentgyörgyiek A nyugati világ bajnoka című előadásukkal nyerték el a fődíjat.

    Dombrádon a városnap keretében megrendezték az I. Dombrádi Csülkös Napot.

    Utoljára sugárzott műsort a Magyar Rádió nyíregyházi stúdiója, szerepét a Debrecenben működő Észak-alföldi Regionális Rádió veszi át.

    Budapesten, a Hősök terén esküt tett 500 új tűzoltó között 35 Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei újonc is.

    Az Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium 200. évfordulóját az evangélikus intézmények pedagógusainak konferenciájával zárták.

Július

1. Városi címet kapott Mándok, a hatszáz éves település.

    Beiktatták *dr. Jánosi Zoltánt,* a Nyíregyházi Főiskola új rektorát.

    Dr. Kalapos István lett a Debreceni Egyetem Egészségügyi Főiskolai Karának új dékánja.

2. Dupla platinalemezes lett a Solti György Rézfúvós Együttes a *Varnus Xavérral* együtt készített CD-vel.

3. Szabolcs községbe érkezett az Árpád vezér Lovas Történelmi Zarándoklat, ahol megkoszorúzták a millenniumi emlékművet.

    A Semmelweis Ignác ünnepségen 35 dolgozó vehette át a Jósa András emlékplakettet a Jósa András Oktató Kórházban.

4. Orkánszerű vihar okozott komoly károkat megyénk három településén: Túristvándiban, Uszkán és Magosligeten.

5. A Jósa András Oktató Kórház Kiváló Európai Hipertónia Központ címet kapott.

    Az utánpótlás junior és ifjúsági egyéni országos bajnokságon három korosztályban összesen 6 első helyezést értek el az NYVSC-Nyírsuli versenyzői.

6. A 31. Sóstói Nemzetközi Éremművészeti és Kisplasztikai Alkotótelep kiállítását láthattuk.

    A Nyíregyházi Főiskola Szenátusa a „Főiskola Tisztelet-beli Polgára” címet adományozta *Kis Lajos Gusztávnak*, a rakamazi Cormorán Sporthorgász és Természetvédő Egyesület elnökének.

7. Építészeti nívódíj pályázaton „Az év akadálymentes épülete 2006.” megosztott első díjat érdemelt a Tiszavasvári úti Esély Centrum.

9. Akkreditált Hipertónia Centrummá választották a Jósa András Kórházat.

10. *Vas Géza* néprajzkutató erdélyi fotóiból nyílt kiállítás Nyíregyházán, a Térgalériában.

12. A Debreceni Egyetem, a Valencia Egyetem és a franciaországi Loire-menti régió turisztikai bizottsága Kölcsén konferencián mutatta be a külföldi falusi turizmust.

    Nyírbátorban ötödik alkalommal rendeztek rendvédelmi tábort iskoláskorú gyermekeknek.

    Isztambulban a 7. Aranyhíd Néptáncversenyen 3. helyezést ért el a Nyírség Táncegyüttes.

13. Nyírbátorban 15. alkalommal rendezték meg a Szárnyas Sárkány Hetét, a Nemzetközi Utcaszínházi Fesztivált.

    Helyi kortárs képzőművészek alkotásaiból nyílt kiállítás a Városi Galériában.

14. A japán rajzfilmek és képregények rajongóinak nyújtott változatos programokat a Nyári AnimeCon, amelyet a Nyíregyházi Főiskolán rendeztek.

    A Fiatal Tehetségekért Alapítvány IX. Vonóstáborának záróhangversenyét hallhattuk a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtárban.

    A Szabadtéri Színpadon a „Kell egy színház” című musicalt mutatták be *Balázs Péter, Tahi Tóth László* és mások közreműködésével.

    Világbajnok lett a nyíregyházi diákokból álló robotfociválogatott az Egyesült Államokban.

15. Nagycserkesz-Magyarbokor főterén emlékművet adtak át, amelyet a megyei népművészeti egyesület fafaragói önkéntes munkával készítettek.

20. Megkezdődött az Katolikus Iskolák 59. Nyári Világjátéka Nyíregyházán. 11 országból közel ezer vendég érkezett az öt napon át tartó rendezvényre.

21. Huszonharmadik alkalommal nyitotta meg kapuját a hagyományőrzők előtt Nagykálló-Harangodon a Nemzetközi Téka Népművészeti Tábor.

    Várossá válásának 2. évfordulóját testvértelepüléseivel (Beregrákos, Nagysáros, Grybow) együtt ünnepelte Nyírtelek képviselőtestülete.

27. A nyíregyházi Szabadtéri Színpad fennállásának 50. évfordulója alkalmából ünnepi gálát rendezett a Mandala Dalszínház és megszervezte a Vörös malom című darab bemutatójával.

    A magánfuvarozás újraindításának 25., az Ipartestület megalakulásának 20. évfordulóját ünnepelte a Szállítók Ipartestülete Nyíregyházán.

    II. Rákóczi Ferencre, az 1703. júl. 29-i nagykállói látogatására emlékezett a város önkormányzata és Borsi küldöttsége.

28. A Jószomszédság Napja keretében tartották a VI. Kuruc Napot Tarpán az Esze Tamás-Emlékparkban és a művelődési ház parkjában.

    Nagy-Halász Fesztivált rendeztek a Fertő-tónál főzőversennyel, kulturális és szórakoztató programokkal.

Augusztus

1. Az Új Magyarország Fejlesztési Terv keretében a kormány által támogatott kiemelt projektek között megyénkben megvalósulhat a körforgalmú ipari-logisztikai terület Fényeslitke – Komoró térségében, a vallási turizmus fejlesztése Máriapócson és Nyírbátorban, a Nyíregyházi Ipari Park II. fejlesztési üteme, a Nyíregyházi Állatpark Kht. Óceárium Őserdő ház pályázata. A Nyírerdő Nyírségi Erdészeti Zrt. volt a házigazdája a Nyíregyházán megrendezett XII. Országos Erdészeti és Faipari Napoknak, Az augusztusban induló program során terv szerint több mint 400 közmunkást foglalkoztat a Nyírerdő.

    A napraforgó-fajtakérdésről, valamint a globális klímaváltozás kórokozókra gyakorolt hatásáról tanácskoztak a Debreceni Egyetem Nyíregyházi Kutató Központ kisvárdai Teichmann-telepén.

3. A nyíregyházi Városháza udvarán a Nap-Folt Produkció bemutatta a Liselotte és a május című komédiát.

4. A tizedik Tiszadobi Zongorafesztiválon A zene ünnepén *Hauser Adrienne* és *Bogányi Gergely, Csalog Gábor* és *Kemenes András, Borbély László, Nikolai Lugausky* és *Kocsis Zoltán* adott koncertet.

    Kisvárdán a Várszínházi estéken a Nagyidai cigányok táncjátékot láthattuk.

    Tiszabercelen negyedik alkalommal rendezték meg a Rétközi Kulturális és Turisztikai Napokat.

    A Vám- és Pénzügyőrség fennállásának 140. évfordulóját a Sóstói Múzeumfaluban ünnepelte az Észak-alföldi Regionális Parancsnokság. *Dr. Nagy János* vezérőrnagy országos parancsnok ekkor avatta fel a múzeumfalu új ipartörténeti kuriózumát, a tarpai pálinkafőzdét.

5. A Mandala-nyár keretében a Szabadtéri Színpadon a „Szerelem óh" című előadást láthattuk.

    A Turay Ida Színház Társulata a Zsákbamacskát mutatta be a Barbizon Színpadán.

6. A Benczúr Gyula Képzőművészeti Szakkör tagjainak alkotásaiból nyílt kiállítás a Váci Mihály Művelődési Központ Alkotó Galériájában.

    Gávavencsellőnél elkészültek a Lónyay-csatorna zsilipjei.

8. „Kárpátalja – Ukrajna gyöngyszeme" címen *Volodimir Tudohlib* ungvári fényképész alkotásaiból nyílt kiállítás Nyíregyházán a megyeháza aulájában.

    Megrendezték a X. Szakolyi Napokat és a III. Kukoricafesztivált.

9. Podmaniczky-díjat, a Város- és Faluvédők Országos Szövetségének legmagasabb kitüntetését kapta *Labossa Gusztáv,* a Nyíregyházi Városvédő Egyesület elnöke.

10. Nyíregyházán, a Galériában *Fekete Nóra* textiltervező iparművész munkáiból nyílt kiállítás.

11. A Black Dragon M. C. Rakamazon megrendezte a 10. nemzetközi motoros találkozót.

12. Ötödik alkalommal közel félezer fiatallal indult útnak az Ifjúsági Gyalogos zarándoklat Máriapócsra, Magyarország Nemzeti Szentélyébe a görög katolikus kegytemplomba.

    Csengerben megrendezték a IX. Szatmári Zenei Napokat a Harmónia Kamarakórus és a Piccoli Archi Vonószenekar közreműködésével. Elvitték a zenét Porcsalmára, Szatmárcsekére, Szatmárnémetibe, a Túr partra és Csengerbe. A záróhangversenyre Nyíregyházán a belvárosi református templomban került sor.

13. Az Europa Cantat (Európai Nemzetközi Kórusszervezet) felkérésére Éneklő hetet szervezett a Cantemus kóruscsalád *Szabó Dénes* Kossuth díjas karnagy vezetésével, amelyen 8 ország 12 együttese lehetett megyénk vendége.

    A Zöld Alma Napok keretében Porcsalmán megkezdődött a II. Megyei és Kistérségi Művészeti Alkotótábor.

14. A tiszavasvári Vasvári Pál Múzeumban „Szól a rádió" címen nyílt kiállítás *Kenyeres Sándor* rádióiból.

15. A nyírbátori minorita templom Szent Ferenc Galériájában láthattuk *Szeifried Zoltán* grafikusművész Szent Erzsébet életéből készült sorozatát.

16. Hatodik alkalommal 8 külföldi és 5 hazai együttes részvételével rendezték meg a Nyírség Nemzetközi

Néptáncfesztivált Nyíregyházán, amelyen kínai, délkoreai, indiai, görög, portugál, török és szerb együttesek is felléptek.

Bemutatta a Padlás című musicalt a Mandala Dalszínház a nyíregyházi Szabadtéri Színpadon.

A Jósa András Oktató Kórházban Uniós Forrásból bevezették a MedWorks integrált kórházi informatikai rendszert.

17. A 40. Nyírbátori Zenei Napok hangversenyeit a két helyi műemlék templom mellett a csarodai, nyírbélteki, nyíracsádi és máriapócsi templomban hallhattuk. A rendezvény díszvendége Észtország, a záróhangverseny szólistája a chilei *Graciela Aray*a volt.

Szorgalmatoson az új szennyvízcsatorna-hálózatot *Gazda László*, a Regionális Fejlesztési Tanács elnöke és *Juhász Ferenc* országgyűlési képviselő avatta fel.

Panyolán tartották a 2. Határmenti Világzenei Fesztivált.

18. Megkezdődött a Szatmári Fesztivál, amelynek kiemelt rendezvényei voltak a Gyarmati Vigasságok, a Szamosparti találkozó, a Nemzetközi Rétesfesztivál, a Szatmári Ifjúsági Találkozó, a Nemzetközi Halászléfőző és Nemzeközi Szilvalekvárfőző Verseny a Nemzetközi Diófesztivál, valamint a Túr-party.

19. A Magyar Rádió a csengeri református templomból egyenes adásban közvetítette az ünnepi Istentiszteletet.

Ünnepélyesen is várossá avatták Mándokot.

20. Számos országos kitüntetés átadása mellett Nyíregyháza mj. Város közgyűlésének döntése alapján Nyíregyháza díszpolgára címben részesült *Vágvölgyi János* ny. kórház főigazgató, életműdíjban *dr. Puskásné Oláh Julianna* népművész, *dr. Fekete Antal* újságíró, *Kertész Sándor* szakipari művezető, *dr. Szabó Géza* főiskolai tanár, a Főigazgatói Hivatal vezetője, *dr. Lukácskó Zsolt,* az Egészségügyi Főiskola főigazgatója. Bencs László emlékérmet kapott *Tóth István,* a Krúdy Gyula Gimnázium matematika tanára.

„Pro Urbe Nyírbátor" kitüntetést adott át a város vezetősége *Szepesi István* határőr dandártábornoknak, a Nyírbátori Határőr Igazgatóság igazgatójának.

A Magyar Köztársasági Arany Érdemkereszt kitüntetést *Kalucza Lajos,* a nyíregyházi Kölcsey Gimnázium igazgatója kapott. *Hajdú Sándor,* a Pedagógiai Intézet igazgatója Trefort Ágoston-díjban, *Sivadó Sándor* igazgatóhelyettes Bessenyei-díjban részesült.

Vaján ünnepélyes keretek között vehették birtokba a másfélszáz gyermek befogadására alkalmas Tavirózsa Óvodát.

22. Kozma Péter, a megyei közgyűlés alelnöke fogadta *dr. Pócsi Csabát,* hazánk Brazília, Guyana és Suriname nagykövetét.

A Magyar Levéltárosok Egyesülete Nyíregyházán, a Főiskolán tartotta vándorgyűlését.

23. A „Magyarország–Románia Európai Területi Együttműködési Program 2007–2013" pályázati kiírásait ismertető tájékoztató napot tartottak Nyíregyházán.

Simonyi József születésének 230. és halálának 175. évfordulóján kiállítás nyílt a nagykállói művelődési központban.

24. A „Dívák" produkcióban hazánk legjobb énekesnői adtak jótékonysági koncertet a Beteg gyermekekért Alapítvány javára Nyíregyházán a Szabadtéri Színpadon.

A Jósavárosi napokon ünnepélyes keretek között adták át az átalakított Ungvár sétányt, a városrész rehabilitációja keretében kialakított közterületeket. Az ünnepség vendége volt *Bajnai Gordon* önkormányzati és területfejlesztési miniszter.

A Vay Ádám Múzeumban a II. Ifjúsági Képzőművészeti Stúdium zárókiállítását láthattuk.

Gyurcsány Ferenc miniszterelnök Nyíregyházán, a városházán sajtótájékoztatót tartott az Észak-alföldi-Régió fejlesztéseiről.

25. Tizedik alkalommal szervezett Nyíregyházi Huszártalálkozót a Magyar Huszáralapítvány és a Jósa András Múzeum.

Milotán, a VI. Nemzetközi Diófesztivál keretében adták át az Általános Iskolát.

26. Európa hat nagydíjas kórusa között a nyíregyházi Cantemus Vegyeskar is versengett az olaszországi Arezzóban a legjobbnak járó díjért.

27. Tiszadobon átadták az új 40 személyes Gyermekvédelmi Központot.

28. A Cantemus bérleti sorozat nyitányaként a Kodály Zoltán általános Iskolában a Skót Nemzeti Ifjúsági Énekkarral adott közös hangversenyt a Cantemus Vegyeskar.

29. Európai uniós alapból Tiszavasváriban a művelődési központ felújításával, bővítésével elkészült a Találkozások Háza.

30. A Magyar Fotográfia Napja alkalmából megnyílt Oravecz István óriásfotó-kiállítása Nagykállóban, a Művelődési Központban.

31. Gyurcsány Ferenc felavatta az M3-as autópálya új, 39 kilométeres, Görbeháza és Nyíregyháza közötti szakaszát.

Országos tanévnyitó ünnepséggel emlékeztek alapításának 40. évfordulójára a nyíregyházi Kertvárosi Általános Iskolában.

Megkezdődött a Happy Art Fesztivál. A nagyszínpadon, a Krúdy Kamarában és a Művész stúdióban rendkívüli színházi előadásokat (Fösvény, Amerikai komédia, Kávécsarnok – Tűzoltó, Te rongyos élet, A gyönyörben nincs középút, Finito (nagyszínpad) a Kossuth téren mozielőadásokat láthattunk. és Európa legnagyobb ingyenes világzenei fesztiváljának lehettünk részesei.

Felavatták az anarcsi Czóbel Minka Általános Iskola és Óvoda két felújított tantermét, amely *ifj. dr. Béres József* és *dr. Dolhay Ágnes* adományából jöhetett létre.

Átadták az új uszodát Mátészalkán.

Szeptember

5. Nyíregyházán, a főiskolán rendezték meg a háromnapos XV. Országos Jegyző-közigazgatási konferenciát.

Budapesten átadták a Magyar Termék Nagydíjakat. A díjazottak között található az érpataki Kaiser 2000 Kft. is.

Csabai Lászlóné polgármester a Városházán fogadta *Cecilia Björnert,* a Svéd Királyság rendkívüli és meg-atalmazott nagykövetét, aki a svéd érdekeltségű Elektrolux hűtőszekrénygyárba is ellátogatott.

5. Főiskolai tanári kinevezést és a Magyar Felsőoktatásért Emlékplakett kitüntetést kapott *dr. Fábián Gergely,* a Debreceni Egyetem Egészségügyi Főiskolai karának tudományos dékánhelyettese.

6. A megyei közgyűlés elfogadta *dr. Pintérné dr. Gönczi Ágnes,* a Jósa András Oktató Kórház főigazgatójának lemondását.

A XI. Rákóczi-emlékfutás résztvevői koszorút helyeztek el a vajai várkastélynál.

7. Három megye mesterszakácsai mérték össze tudásukat Nyíregyházán, a Lugas Étteremben.

A Móricz Zsigmond Megyei és Könyvtár és az égisze alatt működő Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület a 65 évvel ezelőtt elhunyt névadó íróra kiállítással, és előadásokkal emlékezett.

Emléktábla-avatással egybekötött ünnepi ülésen emlékeztek dr. Béres Józsefre Kisvárdán, a Teichmann Vilmos kísérleti telepen.

8. A kisvonat 102. születésnapjára emlékeztek Balsán, ahol az állomásépület falán emléktáblát helyeztek el.

A Krúdy Vigadóban, a Nyíregyházi Városvédő Egyesület rendezvényén bemutatták a Nyíregyháza bombázásáról készült dokumentumfilmet.

A Nyíregyházi Főiskola tanévnyitó ünnepségén adták át a Rector Emeritus címet *dr. Balogh Árpádnak*, a főiskola nyugalmazott rektorának.

11. A Hotel Centrálban megnyílt a VIII. Karikatúra Kiállítás. Közreműködött a Solti György Rézfúvós Együttes.

Alapításának 80. évfordulóját tudományos emléküléssel ünnepelte a Debreceni Egyetem Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma Nyíregyházi Kutatóközpontja. Kitüntetést adományoztak *Klenczner Imre* nyugalmazott igazgatónak, *Nagy János* egykori rektornak és *dr. Németh Tamás* akadémikusnak, majd megkoszorúzták Westsik Vilmos szobrát.

Megnyílt *Fe Lugossy László* „Halk, mint a sóhaj" című kiállítása Nyíregyházán, a Városi Galériában.

14. A Magyar Jogász Egylet Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Szervezete tizedszer rendezte meg a Sóstói Jogásznapot Nyíregyháza-Sóstógyógyfürdőn, amelynek középpontjában az új polgári törvénykönyv és a büntetőjogi törvény kodifikációjának aktuális kérdései álltak.

„Kóstolja meg Magyarországot" elnevezésű gasztronómiai rendezvényre került sor a Sóstói Múzeumfaluban, ahol öt ország főzőcsapata 30 helyszínen közel hatvanféle étellel várta a közönséget.

Gávavencsellőn megrendezték a már hagyományos krumplifesztivált. Az első nap a szakmai, a második nap a kulturális programoké volt.

15. A 34. Nyírségi Ősz rendezvénysorozat keretében a Váci Mihály Művelődési Központban megnyitották Szász Endre kiállítását.

Nagydoboson 10. alkalommal rendezték meg a Nemzetközi Sütőtökfesztivált, ahol többek között tökszínházi előadásra, töklámpás-felvonulásra és tökszobrászatra is sor került.

A XXI. Nemzetközi Ásványbörze a Kodály Zoltán Általános Iskolában várta a látogatókat.

Kiss Péter miniszter Paszabon átadta a több mint százéves, felújított iskolaépületet, ahol a paszabi szőttest és a helytörténeti gyűjteményt is bemutató Tájház is helyet kapott.

A leveleki Víztározón megrendezték az Országos Horgász Veterán Bajnokságot.

16. Időközi polgármester- és képviselő-választást tartottak Kéken, mivel a korábbi képviselő-testület júniusban feloszlatta önmagát.

20. A Nyírség Alapítvány és a község önkormányzata összefogásával könyvtárat avattak Nyírtéten.

Gyurcsány Ferenc miniszterelnök felavatta a Coloplast nyírbátori gyárát.

A biomassza hasznosításáról és a régiók közötti együttműködésről tartottak nemzetközi konferenciát a Nyíregyházi Főiskolán.

Megnyílt *Tóth Ferenc* festőművész kiállítása a nagykállói Művelődési Központ kamaratermében.

21. Lukácskó Zsolt, a Debreceni Egyetem Egészségügyi Főiskolai Karának nyugalmazott dékánja Nyíregyháza városa Életműdíját kapta.

22. A gyulaházi általános iskola felvette *dr. Kozma Pál* nevét. A névadó mellszobrát is ekkor leplezték le.

Először rendezték meg civil kezdeményezésre a Sóstó-Sóstóhegyi Igrice Napot.

Erdős Virág Merénylet című darabjának ősbemutatóját láthatta a közönség a Móricz Zsigmond Színházban.

23. Kisvarsányban a 450 évvel ezelőtt alapított helyi gyülekezetre és *Kálmáncsehi Mártonra,* neves református prédikátorra emlékeztek.

26. A Krúdy Vigadóban tartották a Komi Köztársaság nemzeti kulturális napját.

    A nyíregyházi Vikár Sándor Zeneiskolában *Benedikt Felbauer* vak orgonaművész adott koncertet.

27. Fiatal költők antológiáját mutatták be a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtárban.

    „Várak, kastélyok, kúriák és forrásaik" címmel rendezte meg a levéltári napot a Szabolcs-Szatmár-beregi Levéltár. Az előadások helyszíne a tiszadobi Andrássy-kastély volt.

28. A 4. Szatmár – Beregi Szilvanapokat, a szilva és más tájjellegű gyümölcspárlatok, valamint a szilvával készített ételek hagyományőrző hétvégi fesztiválját rendezték meg Tarpán.

29. Almanapot rendeztek Csengerben. A szakmai program mellett a hagyományőrző csoportok műsorára és a népi ételek kóstolására is jutott idő.

    Máriapócson rendezték meg a King of Europe Európa-bajnokság zárófutamát és az első Magyar Drift Országos Bajnokságot.

30. A kisvárdai Tőkés László Alapítvány 15. díját *Szabó Magda* írónőnek ítélték oda.

    A zenei világnap alkalmából ismét Nyíregyházára látogatott és fellépett a Kodály Zoltán Általános Iskola Kodály termében a Muzsikás együttes. Közreműködiött a Pro Musica Leánykar.

    A Vidékért Szabolcs-Szatmár Hangadók Kulturális Egyesülete 10. alkalommal szervezte meg Szentpáli Roland tubaművész jubileumi koncertjét a Nyíregyházi Főiskola új rendezvénytermében, melyet ezzel a koncerttel avattak fel. A koncert vendégei Varnus Xaver orgonaművész, a Talamba Ütőegyüttes és a Solti György Rézfúvós Együttes voltak.

Október

1. Úton Kodályhoz címmel szabadegyetemi előadássorozatot indított a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtárban *Tarcai Zoltán* ny. főiskolai tanár, *Erdélyi Tamás* közreműködésével.

2. Jánosi Zoltán főiskolai rektor új dékáni megbízásokat adott át *Tukacsné dr. Károlyi Margitnak, dr. Kiss Ferencnek* és *dr. Brezsnyánszky Lászlónak.*

    Blaskóné Brösztl Márta iskolai könyvtárost Életműdíjjal tüntette ki a Könyvtártanárok Egyesülete.

3. *H. Németh Katalin* grafikusművész és *Székhelyi Edith* festőművész közös tárlata „Életállapotok – lélekállapotok" címmel nyílt meg a Pál Gyula Teremben.

5. Megnyílt a Nyirbálók Foltvarró Egyesület kiállítása a Váci Mihály Művelődési Központ és Gyermekcentrumban.

    Az aradi vértanúk kivégzésének évfordulóján Nyíregyházán az evangélikus nagytemplomban és Damjanich János szobránál tartottak megemlékezést.

    Nagykállóban a Művelődési Központban megrendezték a XXIII. Kállai Kettős Néptáncfesztivált. A 24 hazai együttes mellett erdélyi, németországi, szlovákiai és kárpátaljai néptáncosok is képviseltették magukat.

6. Veres János pénzügyminiszter Magyarország legnagyobb kapacitású akácgőzölő – berendezését avatta fel Nyírbátorban a Nyírerdő Nyírségi Erdészeti Zrt. helyi fafeldolgozó üzemében.

    Újfehértón megrendezték az I. Zsindelyes Fesztivált, ahol *Gráf József* agrárminiszter átadta a Kaiser 2000 Kft. ügyvezető igazgatójának az újfehértói fürtös meggyet is a földrajzi árujelző oltalommal védő oklevelet. A Rió Ház falán a fürtös meggynek emléktáblát avattak.

    Jubileumi gálaműsorral ünnepelte fennállásának 30. évfordulóját a Tirpák Népzenei Együttes a Vajdabokori Művelődési Házban.

8. Megnyilt *Ferencz Ünige Éva* gyöngyfűző és *Hajdúné Mészáros Tünde* mandala és selyemfestő kiállítása a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtárban.

    A nyíregyházi Magyarok Nagyasszonya Társszékesegyház búcsúján *dr. Seregély István* egri érsek szentmisét, *Gáspár Mátyás,* a főtemplom plébánosa ezüstmiséjét tartotta.

10. „A közlekedésbiztonság javításáért" című projekt harmadik közbiztonsági-informatikai konferenciáját tartotta megyénk és Kárpátalja rendőrsége és a közlekedés kérdéseivel foglalkozó szakemberek.

11. *Bogányi Gergely* Kossuth-díjas zongoraművész adott önálló hangversenyt Nyíregyházán, a Kodály Zoltán Általános Iskolában.

12. Fennállásának 10. évfordulója alkalmából nemzetközi érem- és kisplasztikai kiállítással egybekötött székházavató ünnepséget rendezett az Aktuál Bau Építőipari Kft.

13. Felszentelték a Kálmánházán a Református Egyházközség gyülekezeti házát.

    A Nyírteleki Református Egyházközség harangszentelési istentiszteletet tartott, ahol *Bölcskei Gusztáv* püspök és *Sipos Kund Kötöny* esperes szolgált.

14. Ötödik alkalommal rendezték meg Rakamazon a Jonagold almafesztivált és -vásárt.

    Próbaüzem után felavatták az új környezetkímélő, kombinált ciklusú erőművet Nyíregyházán.

16. A Kodály Zoltán Általános Iskolában Kodály nagyzenekari műveivel indult a Filharmónia idei hangversenysorozata.

17. *Gyulai Líviusz* Kossuth- és Munkácsy-díjas grafikusművész alkotásaiból nyílt kiállítás a Nyíregyházi Főiskola Központi Könyvtárában.

18. A Nyíregyházi Főiskolán ezer személy befogadására alkalmas Kodály Zoltán Rendezvénytermet avattak.

    A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Közgyűlés elnöke, *Fülöp István* és a Nyíregyházi Főiskola rektora, Jánosi

Zoltán együttműködési megállapodást írt alá a térség felemelkedéséért.

A KÉK Egyesület és a Jósa András Múzeum „Napról napra '56 őszén" címmel rendezett kiállítást Nyíregyházán a Mustárházban, amelyet *dr. Szabó Géza,* a Nyíregyházi Főiskola Hungarológiai Intézetének igazgatója nyitott meg.

A Visegrádi Négyek és a határon túli zeneiskolák a nyíregyházi Vikár Sándor Zeneiskola vendégei voltak. „A zene határok nélkül" szakmai programja: bemutató tanítások, közös eszmecsere, hangverseny.

19. Nyíregyházán, a Széchenyi utcán, a Kamara épületében átadták Olaszország Szabolcs, Hajdú és Borsod megyékbe akkreditált tiszteletbeli konzuljának irodáját.

Koszorúzással emlékeztek Krúdy Gyulára születésnapján Nyíregyházán, a Szent István utcai szülőházánál és a Bessenyei-téren felállított szobránál.

A nyíregyházi Tudomány és Technika Háza átadásának 25. évfordulója alkalmából Kabay-díjban részesültek: *Bíró Imre, Dankó András* és *Hegedűs Csaba.*

Angliába, valamint Skóciába utazott a Cantemus Vegyeskar. Koncertet adtak Londonban, Leedsben és Glasgowban.

22. A vejlei Európa-bajnokságon aranyérmet nyert *Csík Mónika* a Nyíregyházi VSC bokszolója.

23. Megyeszerte megemlékeztek az 1956-os forradalom eseményeiről. Nyíregyházán a Vikár Sándor Zeneiskola Hangversenytermében, Mátészalkán a Művelődési Központban, Nyírbátorban a Báthori István Múzeum kertjében, Kisvárdán a Zrínyi-téri parkban, Vásárosnaményban a szoborparkban tartották a városi emlékünnepségeket.

24. *Horváth János* festőművész alkotásaiból nyílt kiállítás a Volksbank nyíregyházi fiókjának galériájában.

25. *Kozma Péter* a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Közgyűlés alelnöke *Pedro Alvarez Garciával* a megújuló energiaforrások megismertetéséért, elterjesztéséért alakult hálózat, az ALTERnet vezetőjével tárgyalt az uniós források elnyerésének lehetőségéről.

26. Nyíregyházán átadták a hajléktalanoknak az evangélikus egyház Oltalom Szeretetszolgálat Nappali Centrumát.

A nyíregyházi Városi Galériában megnyitották *Aba-Novák Vilmos* festőművész emlékkiállítását.

27. A Móricz Zsigmond Színház társulata a Krúdy Kamarában bemutatta Ibsen Peer Gynt című tankölteményét.

A Bujtosi Szabadidő Csarnokban a Madách Színház előadásában láthattuk Az Operaház Fantomja koncertváltozatát.

Nyíregyházán rendezték meg a Kárpát Kupa nemzetközi tekeversenyt. Egyéniben és csapatversenyben is nyíregyházi győzelem született immár harmadik alkalommal.

28. Ruszin estet rendezett a Nyíregyházi Ruszin Kisebbségi Önkormányzat a Váci Mihály Művelődési Központban, ahol *Fedinecz Atanaz* festőművész kiállítását is megnyitották.

29. Szabó Dénes karnagy vezetésével Spanyolországba, Cugatba utazott a Cantemus Gyermekkórus, ahol a szakmai bemutató és koncert mellett a szakemberek Kodály Zoltán zenepedagógiai munkásságát elemezték. Az együttes az utazás közben Olaszországban is Svájcban is adott koncertet.

30. „Híd 2007" magyar–román üzletember-találkozót, vállalkozói konferenciát és kisvállalkozói kiállítást rendeztek Nyíregyházán annak reményében, hogy hamarosan megalakulhat egy magyar–román kézművesipari klaszter.

Összeállította: László Gézáné

TARTALOM

monográfia

KUJBUSNÉ MECSEI ÉVA: A megváltakozás időszaka I. 3

történelem

FODOR LÁSZLÓ: A kisjeszeni Jeszenszky család Szatmárban (17–19. század) 29
CSOMA JÓZSEF: A nyíregyházi ág. evangélikus tanítóképző intézet története 49
TATAI ZOLTÁN: A mátészalkai „fejlesztési pólus” 77

interjú

MARIK SÁNDOR: Környezetünket tisztító növények.
Beszélgetés Simon Lászlóval, megyénk új akadémiai doktorával 90

irodalom

JÁNOSI ZOLTÁN: Kölcsey Ferenc szobra előtt 99
HAMAR PÉTER: „Már igazán semmi se volt hátra, csak az a tüzesgép” 103
BUDAHÁZI ISTVÁN: Kondor Jenő megharcolt félelmei 108
KOVÁTS JUDIT: Kétség (elbeszélés) 110
SZIRMAI PÉTER: Új barbárok – Széthulló betűk (elbeszélések) 117

szemle

Új sorozat: Rákóczi Források *(Sípos Ferenc)* 124
Móricz Zsigmond utolsó szerelme *(János István)* 126
Kötetben nemzetiségeink etnogasztronómiája *(Bodnár Zsuzsanna)* 128
Egy magányos nyíregyházi vámpír *(Onder Csaba)* 130

krónika

Bibliográfia 2007. április 1–június 30. 132
Eseménynaptár 2007. április 1–október 31. 136
Összeállította: *László Gézáné*

Szerzőink figyelmébe!

Kérjük szerzőinket:

Közlésre szánt kéziratait eredeti, gépelt formában juttassák el a szerkesztőségbe. A kézirat terjedelme lehetőleg az egy kéziratívet (21 gépelt oldal – kb. 40 ezer „n" – ne haladja meg. Könyvismertetők, beszámolók esetében maximálisan 6 oldal – kb. 10 ezer „n" – legyen.

A gépi feldolgozás miatt szívesen fogadjuk a számítógépen készült kéziratokat a hozzá mellékelt CD-vel, mágneslemezzel együtt vagy E-mailen. A szöveget, címet ne tipografizálják, ne használjanak technikai kellékeket (élőfej, könyvjelző, automatikus sorszámozás stb.) vagy nem szabványos kiemelési rendszert (vastagított, aláhúzott, verzális stb.). A tervezőszerkesztőnek szóló megjegyzéseket a nyomtatott kéziraton kérjük feltüntetni! (Ha a szerző dőlt betűkkel kíván valamit kiemelni, azt egyszer húzza alá, kiskapitálissal való kiemelést kétvonalas aláhúzással kell jelölni.)

A forrásokat, hivatkozásokat a tanulmány, cikk végén Irodalom, illetve Jegyzetek címszó alatt sorolják fel. Könyvismertetőt (recenziót) teljes bibliográfiai adatsor nélkül nem tudunk közölni.

Az idézésnél, hivatkozásnál az idézett mű szerzője, címe, kiadója, a kiadás helye, éve és a terjedelme jelölendő meg. Folyóiratcikkre napilapközleményre való hivatkozásnál a szerző nevét, a cikk címét, a periodikum teljes nevét, a megjelenés évét, a folyóirat, napilap számát és oldalszámát szükséges megadni. Egyéb forrásmegjelölésnél a pontos levéltári, kézirattári és bibliográfiai adatokat kérjük.

Csak jó minőségű tiszta, tónusos ábrát, fényképet tudunk közölni. A táblázatokat és ábrákat lehetőleg külön lapon kérjük mellékelni, és helyüket a kéziratban megjelölni. Minden ábra, fénykép és táblázat alján vagy hátlapján szerepeljen a szerző neve és a tanulmány címe, valamint a képaláírás.

A kézirathoz kérjük mellékelni a szerző nevét, lakhelyét, munkahelyét, telefonszámát, e-mail címét, beosztását, tudományos fokozatát, személyi jövedelemadó és társadalombiztosítási azonosítószámát, valamint azt, hogy a honoráriumot hova kéri utaltatni, átutalási betétszámát és a számlakezelő pénzintézet címét, pénzforgalmi jelzőszámát.

Minden szerző cikkenként tiszteletpéldányt kap. Különlenyomatok készíttetését a szerkesztőség nem tudja vállalni.

A kéziratokat nem őrizzük meg, a fényképeket, CD-ket, mágneslemezeket kívánságra visszaküldjük.

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREGI SZEMLE
SZERKESZTŐSÉGE